

COL·LEGI OFICIAL DE
DIPLOMATS EN TREBALL
SOCIAL I ASSISTENTS
SOCIALS DE CATALUNYA

EL TREBALL SOCIAL

A CATALUNYA 1932-1978

JOSEP MANUEL BARBERO (DIRECTOR)
MONTSERRAT FEU I COL·LABORADORES

Josep Manuel Barbero (dir.), Montserrat Feu i col·laboradores (Penélope Ramírez Agustins i Helena Díaz Duran)

El Treball Social a Catalunya 1932-1978

PRÒLEG

En els darrers temps s'ha publicat alguna cosa respecte del Treball Social a partir de 1979, mentre que del període anterior hi ha un buit molt més important. Per això, quan el Col·legi de Diplomats en Treball Social de Catalunya ens va demanar que féssim una recerca i una publicació sobre el Treball Social d'abans de la democràcia, vam considerar que era una idea molt encertada que representava un avenç en el coneixement disciplinar.

Quan tot just pensàvem l'encàrrec i el títol de la recerca que havíem d'iniciar vam escriure "El Treball Social a Catalunya durant el franquisme" i només escriure aquesta frase ens vam adonar que no ens servia perquè el terme "franquisme" ho contaminava tot de manera espontània i immediata, amb independència de les característiques dels exercicis professionals que es desenvoluparen. Generava un prejudici que anava a la contra de comprendre que del Treball Social del passat podem aprendre molt avui. Algunes treballadores socials entrevistades ens van fer precisament aquest èmfasi: no es podia mirar el passat sense entendre que trobaríem exemples del millor Treball Social. Hem cregut que el títol "El Treball Social a Catalunya 1932-1978" reuneix les condicions de neutralitat necessària.

La primera data és l'any en que amb l'obertura a Barcelona de l'*Escuela de Asistencia Social para la Mujer* es va iniciar la formació dels assistents socials a Catalunya i també a l'Estat. En cert sentit, l'inici d'aquesta formació es pot considerar com un referent acceptable per datar l'origen del que avui coneixem com a Treball Social. De fet, és la data generalment acceptada. Però això no vol dir que no hi hagi altres referents importants anteriors i posteriors que ens parlen de la constitució del Treball Social com una emergència complexa al llarg d'un procés força llarg que, en cert moment, cristal·litza com un projecte de formació. 1932 és la data que escollim per establir l'origen, però com es veurà és tracta d'un origen ben incert, truncat, és quasi un referent del que va poder ser però no fou.

La segona data del títol, 1978, és l'any en que s'aprova la Constitució i que es pren, normalment, com a referència per parlar de la recuperació de la democràcia. El mes de desembre de l'any anterior (1977) s'havia constituït el primer Govern de la Generalitat de Catalunya restaurada i l'any posterior 1979 es constituïren els ajuntaments democràticament elegits. Entorn d'aquestes dates es quan es produeixen importants propostes entorn del Sistema Públic de Serveis Socials que, a partir de llavors, es convertiria en l'entorn que acull l'exercici majoritari del treball social contemporani.

Els esdeveniments que es produeixen al llarg dels 45 anys que separen aquestes dates son essencials per a realitzar una comprensió adequada del treball social català i també de l'espanyol.

Durant el darrers 30 anys (el període democràtic), els treballadors socials hem anat tenint certa informació o referència del treball social anterior gràcies a que com a responsables organitzatius o com a docents hem tingut persones que havien viscut el Treball Social en temps de la dictadura. Aquesta informació ha estat molt reduïda, molt general i remeta, sobretot, a experiències dels anys 1960 i els primers 1970 i, en especial d'aquelles experiències que certificaven que el Treball Social era una relació molt pròxima i que la professió es va implicar en la resistència a la dictadura. Malgrat el seu caràcter reduït dita informació ha tingut una importància molt gran, doncs ha acomplert el rol de veritable mite constitucional del Treball Social a Catalunya: vindrien a ser el temps heroics de la professió.

Sembla que hi hauria raons que ens permeten comprendre perquè el Treball Social a Catalunya construeix aquest mite identitari entorn d'aquells anys. Els períodes anteriors no reuneixen condicions per significar-se d'aquesta manera. En el període republicà, l'aparició de la primera escola de formació social i l'exercici professional de les primeres assistents socials esdevingueren malauradament una flor que no fa estiu. És un projecte de formació que s'estroneja al poc de nàixer i que és reformulat, en el nou context de la victòria franquista. Fins i tot, com veureu fan desaparèixer el concepte d'assistència social sempre que poden. Dels resultats d'aquell projecte estroncat i de l'exercici professional de les primeres formades d'assistents socials, ens anat arribant informacions tant limitades que han resultat molt insuficients per bastir un referent col·lectiu. Com a professió no hem tingut prou testimonis de l'exercici professional d'aquells anys i tampoc hi hagueren suficients exercicis com per a constituir una categoria suggeridora. Això mateix succeirà durant els anys 40 i els 50. Com si es tractés d'un temps congelat, al llarg de les

primeres dues dècades de la dictadura franquista, el Treball Social és enormement testimonial. L'Assistència Social patirà el retard que la guerra i la dictadura provoca en el conjunt de les estructures econòmica, social i cultural del país. No serà fins als anys 60 que podrem parlar de l'existència d'una massa crítica d'assistents socials identificada i identificable com a grup professional singular. L'enlairament de l'Assistència Social durant aquesta dècada estarà estretament lligat als canvis socioeconòmics i polítics que liquiden el primer període de la dictadura. Els processos d'industrialització, modernització econòmica i urbanització serà el context en el qual l'Assistència Social rep l'impuls definitiu per a constituir-se en professió.

L'obra que teniu a les mans ha tingut un procés d'elaboració molt més complicat del previst inicialment. La veritat és que quan fa tres anys llargs ens vam proposar investigar aquest període no vam preveure l'important volum d'informacions que hauríem de recollir i tractar. A mesura que avançàvem en la recerca es va anar fent cada cop més feixuga. En una investigació és difícil establir terminis estrictes; hom pot fer previsions, però després en el propi procés t'adones que has de recollir noves informacions, estudiar aspectes imprevistos, realitzar anàlisis més detallades, buscar dades de contrast, etc. Realitzar un aprofundiment satisfactori ha estat el més important per a nosaltres.

En aquesta obra trobareu la veu i la referència d'un grup molt extens d'assistents socials. Moltes d'elles son companyes ja grans que ens aporten relats de gran vàlua històrica. Els fragments del seu testimoni els hem volgut deixar prou extensos per a que en el futur altres investigadors puguin servir-se'n (quan més curts son els textos més fàcil és interpretar-los de manera esbiaixada) i, també, per a que aquells que llegeixin l'obra trobin les veus dels professionals. D'aquesta manera, el treball que teniu a les mans és una mena de testimoni col·lectiu. Però *El Treball Social a Catalunya 1932-1978* és una obra que explora informacions, selecciona, descriu i elabora interpretacions i, per això, no voldríem que ningú atribuís a les persones que ens aporten els seus relats els errors en els que haguem pogut incòrrer. El lector ha de ser conscient que quan seleccionem un fragment d'un relat i l'ubiquem dins un nou text es produeix una reinterpretació: el fragment és descontextualitzat del text original i es recontextualitza en un nou text dins el qual no pot, per molt que ho intentem, tenir el mateix significat.

Bé, ha arribat l'hora dels agraïments. En primer lloc, de les assistents socials que ens han aportat informació mitjançant entrevistes i relats hem volgut deixar constància al llarg del text tot recollint els seus noms. Sense aquests noms l'obra perdria força, es faria poc viva, anònima. Deixar constància dels seus noms és, també, una forma de mostrar reconeixement. Elles, amb moltes altres de les seves generacions, son part de la història de l'Assistència Social catalana: Montserrat Aguilar, Rosa Barenys, Mercè Barjau, Victòria Blanc, Maria Burgues, Cinta Calzado, Serafina Capdevila, Montserrat Colomer, Rosa Domènech, Montserrat Feu, Neus Fort, Anna Maria Hermoso, Pilar Malla, Anna Morató, Lluïcia Prats, Antònia Renau, Conxita Requena, Helena Ripoll, Rosa Romeu, Teresa Rossell, Glòria Rubiol, Immaculada Sastre, Assumpció Tobella, Carme Tobella, Mercè Vilardaga, Matilde Viloca. En segon lloc, ens cal aclarir que hem comptat amb dos col·laboradores inestimables: Penélope Ramírez Agustins i Helena Díaz Duran. Elles van començar a treballar amb nosaltres mentre acabaven la carrera de Treball Social. Es presentaren davant nostre per pròpia iniciativa, de manera desinteressada, per desig d'aprendre. El seu missatge va ser "si podien ajudar en alguna recerca". La veritat és que sí que podien i que la feina que han fet ha estat molt gran. Hi ha hagut, també, un grup important de persones que ens han ajudat ja sigui aportant-nos informacions, fent una lectura crítica prèvia de l'obra o elaborant relats més extensos de la seva experiència professional. A aquestes persones també els estem molt agraïts. Son els següents: en Josep Canals que ha estat un lector crític amb molta creativitat, que aporta cultura i saviesa; la Glòria Rubiol que ens ha brindat informacions per realitzar contactes, documents i ha fet una lectura de contrast d'algunes parts que ens ha aportat molta seguretat. A la Fundació Pere Tarrés li volem agrair la cessió d'algunes fotos que van formar part d'una exposició titulada *70 anys de formació en Treball Social*.

De manera ben especial estem agraïts a les institucions que han fet possible aquesta recerca: el Col·legi Oficial de DTS i AS de Catalunya i la Universitat de Barcelona que mitjançant conveni han promogut aquest treball. A Pilar Puig, presidenta del Col·legi, i a Joan Mateo, degà de la Facultat de Pedagogia, els volem agrair els esforços que han afavorit el bon termini d'aquest projecte.

Barcelona, Febrer de 2009.

PRIMERA PART: 1932-1939. EL PRIMER ORIGEN I LA REPÚBLICA

L'inici de la formació d'assistents socials a Catalunya

Fundació de l'Escola d'Assistència Social de Barcelona

El 7 d'octubre de 1932 es va fundar a Barcelona la *Escuela de Asistencia Social para la Mujer*. Es tractava de la primera escola d'assistents socials que es creava a Espanya i declarava que la seva pretensió era: *“formar personal competente que se dedicara a organizar de una manera más científica la Asistencia Social, evitando de este modo la dispersión de energías... y con el deseo de intervenir en la obra de mejorar la sociedad, estableciendo en nuestro país aquellos servicios que ya abundaban en los países industriales y que reclamaban la formación técnica y escolar de los que debían ejercerlos”*¹

L'escola, situada en un pis gran de la plaça de Tetuan, perseguia una doble finalitat: *“En el primer curso ofrece a las jóvenes que han terminado sus estudios secundarios una cultura femenina general orientada hacia los deberes cívicos y morales y un complemento de instrucción desde el punto de vista económico y social que les haga comprender y les permita ocupar el lugar que les corresponde en la familia y en la sociedad. En el segundo curso y último deberían elegir ya una especialidad y al terminar, estarán en condiciones de dirigir obras benéficas o sociales, según la especialidad elegida entre las de Asistencia Social benéficas o sociales, infancia, industria y laboratorios, en cuyo caso podrán ser Visitadoras Sociales para encuestas, Delegadas de Tribunales Tutelares, Protección a la Infancia, Subintendentes de Fábricas, Directoras Maternales, Casas Cuna, etc.”*²

Els estudis que es van establir duraven dos cursos que es desenvolupaven en classes de matí i tarda. La formació comprenia una part teòrica i una altra dedicada a la pràctica. En aquesta darrera es feien visites domiciliaries i a institucions per tal de conèixer la realitat social i també es va fer algun viatge a l'estranger per conèixer assistents socials i en que consistia el seu exercici. Mentre que el primer curs era introductor, el segon especialitzava per a exercir en el camp sanitari o en l'industrial. En funció d'aquesta especialització, les alumnes s'incorporaven a diferents serveis: a l'Hospital de Sant Pau, Hospital Clínic, Lluita Antituberculosa, Lluita Antivenèria, Escola Industrial, etc.). En finalitzar els estudis s'havia de presentar un treball pràctic sobre un tema social. El primer curs es va iniciar el 3 de Novembre de 1932³ i segon una de les seves alumnes *“els professors que participaven a l'Escola era gent de gran prestigi i vàlua. N'hi havia de totes les ideologies”*⁴.

La durada de l'escola seria ben curta ja que la guerra que va iniciar l'aixecament militar contra la República del 18 de Juliol de 1936 va provocar que l'escola interrompis la seva activitat docent i que el projecte romangués en suspens tots els anys del conflicte.

Durant els quatre anys curts en que l'escola funcionà, van començar estudis d'Assistència Social seixanta noies⁵ *“que pertanyien generalment a la burgesia. L'escola les va obrir un món desconegut gairebé a totes elles, i les que hi havien ingressat per passar l'estona en venir els exàmens ho van deixar.*

¹ Citat per: Sabater, J. 2002.

² Citat per: Instituto de Sociología Aplicada, 1971.

³ Tot i que podria haver dubtes en la data d'inici. "L'exposició del 70 anys de formació en Treball Social" realitzada per la Fundació Pere Tarrés assenyala l'1 de Novembre de 1932, mentre que Estruch, J. i A. Güell (1976) assenyalen com a data el 7 d'Octubre del mateix any.

⁴ Maria Estrada a: Barenys, M.P i M. A. Jutglar (1976).

⁵ Maria Estrada a: Ferrer, R. M. (1982)

En el primer curs només vàrem acabar el curs unes quinze o setze⁶. Com a requisits per ingressar es demanava comptar amb una cultura general que s'acreditava mitjançant una prova que consistia en contestar un test de cent preguntes sobre cultura general, art, història, política, etc. També es valorava en les aspirants el coneixement d'idiomes (particularment francès).

La iniciativa en la creació d'aquesta escola va ser d'Antònia Ferreras⁷ secretària del *Comité Femenino de Mejoras Sociales*⁸ i del Dr. Raül Roviralta Astoul que, en els inicis, va ser el seu principal mecenes o patrocinador econòmic⁹. La creació de l'escola s'inspirava en els plantejaments de l'anomenat "catolicisme social" i en el camí que ja havien iniciat altres escoles estrangeres (J. Sabater, 2002). L'Escola depenia d'un Patronat que es va crear ex professo i comptava amb un Comitè Directiu i un Comitè Consultiu. La seva primera directora fou Anna Maria Llatas de Agustí.

Maria Estrada ha estat l'assistent social que, com anem veient, en diverses entrevistes i sobretot en la seva obra autobiogràfica "Un temps marcat. Vivències d'una assistent social. 1931-1939" ens ha deixat un testimoni impagable d'aquesta primera escola i del ric ambient i dinamisme que presidiren els inicis de la formació d'assistents socials. Maria Estrada i Clerch va néixer en el 1902 a Argentona (Barcelona) i seguí els dos primers cursos de l'escola en la que va ingressar havent realitzat els estudis de comerç. Un senzill càlcul ens fa adonar que la Maria tenia trenta anys quan es va titular l'any 1934.

Els primers anys de la República, vaig llegir al "Matí" un article de propaganda sobre una escola d'Estudis Socials que s'havia d'inaugurar. M'interessaren les assignatures que indicava calia seguir, sobretot la psicologia, la sociologia i la filosofia, amb professors com els germans Carreras Artau, Josep M. Capdevila i Dr. Roquer. No em decebé aquesta Escola (...) Les assignatures, totes amb mestres extraordinaris, em resultaren sempre més que no pas un treball, un esplai. Després de les hores teòriques fèiem visites socials i gràcies a aquestes visites vaig conèixer moltes coses que ignorava que existissin o bé no sabia com funcionaven. Allò que em deixà un impacte inoblidable fou la visita i estatge al Grup Escolar Ramon Llull de l'Ajuntament de Barcelona (...) Aquests Grups Escolars, de tant alta categoria pedagògica, eren destinats senzillament al poble, que hi portava els seus infants, sense que li calgués pagar absolutament res, ni per l'ensenyament ni pel menjar. Mentre érem a Ramon Llull varen presentar-se mestres estrangers, atrets per la fama que internacionalment havien assolit les Escoles de Barcelona (...) A l'Escola Social, on estudiava, també es feien totes les assignatures en català, sense que això volgués dir obligar a respondre en català a les que no eren del país o no sabien o no volien parlar. Quan férem les especialitats, anàrem a la Facultat de Medicina, i a Sant Pau, el catedràtic de Pediatria Dr. Martínez Garcia, ens donà unes classes inoblidables. Era un gran mestre i per algunes lliçons ens incorporava a un grup d'estudiants de medicina. Sempre recordaré el dia que ens explicà com naixia un infant. El metge, el filòsof, el poeta, tot d'una peça que era el Doctor, es projectaren en aquella lliçó insuperable. Tinguérem també unes classes amb el Dr. Peyrí sobre malalties venèries, en el mateix Dispensari del carrer del Rosal. Allà férem contacte amb les grans misèries i compenguérem com la humanitat pot davallar molt avall, fins a plans molt tristos (...) Vam seguir un curs sobre Higiene del Treball. Ens en donava les classes el Dr. Soler i Dopff a la Universitat Industrial. Quin goig feia aleshores aquella escola! Sempre plena d'alumnes adelerats per aprendre tot allò que en aquell centre modèlic s'ensenyava.¹⁰

Pla d'estudis de 1932-33¹¹

Primer curs (378 hores teòriques i 42 de pràctica): Sociologia, Economia política, Psicologia, Filosofia moral, Nocions de treball administratiu, Legislació del treball, Higiene general, Higiene de la dona, Terminologia, Nocions d'anatomia i fisiologia, Exercicis d'elocució i redacció.

Segon Curs: especialitat Assistent Social Sanitària (262 hores de teoria i 160 de pràctica): Tècnica d'oficina, Legislació referent a l'infant, l'adolescent i la mare, Acció Social prop de l'infant, Psicologia infantil i pedagogia funcional, Psicotècnica industrial, Ètica social, Institucions sanitàries i d'Assistència Social, Assegurances socials, Tècnica d'enquesta i de visites socials i sanitàries, Economia domèstica, Assistència i previsió social, Els grans síndromes mèdics: les cures essencials que requereix, Els grans síndromes quirúrgics i les cures elementals, L'assistent social a l'obra tuberculosa, L'assistent social a l'obra d'higiene infantil, Higiene i estètica de l'habitació modesta, Exercicis de redacció i elocució.

Segon Curs: especialitat Assistent Social d'Indústries (262 hores de teoria i 160 de pràctica): Economia social en relació amb el treball, la mà d'obra i l'atur forçós, Història del moviment sindical i mutualista, Legislació del treball, Ètica social, Nocions de Psicologia aplicada a l'orientació professional, el contracte i la clarificació de personal, Assistència i previsió social, Ensenyament professional i escoles d'aprenentatge, Higiene social aplicada a la indústria, Tècnica d'enquesta i visites

⁶ Maria Estrada a: Barenys, M. P i M. A Jutglar (1976).

⁷ Hi ha una certa confusió entorn del cognom. En alguns documents apareix com a Ferreras.

⁸ Organització que s'havia constituït l'any 1926 ("para el mejoramiento de la mujer y el niño") i que havia estat promoguda per Antònia Ferreras y Júlia Marimon que eren membres de l'associació denominada *Acción Femenina*. Aquest Comitè Femenino de Mejoras Sociales va prendre l'acord de crear l'escola el 28 de gener de 1932 (Estruch, J. i A. Güell, 1976).

⁹ "De problemes econòmics n'hi havia tants com vulgueu. Al principi els solucionava el Dr. Roviralta i el Patronat que regia l'Escola" (Maria Estrada a: Ferrer, R. M., 1982).

¹⁰ Estrada, M. (1993).

¹¹ Font: Fundació Pere Tarrés (2003-04) Exposició "70 anys de formació en Treball Social"

socials, Els grans síndromes quirúrgics i les cures elementals, Els grans síndromes mèdics: les cures d'urgència, Nocions de comptabilitat industrial, Economia domèstica, Exercicis de redacció i elocució.

Les pràctiques consistien en: Visites socials, Estadets progressives en diferents obres socials.

El plantell de professors va contribuir a donar gran prestigi al centre; molts d'ells eren catedràtics de la Universitat i d'Escoles Superiors. En dret figuraven J. M. Boix, J. M. Capdevila, T. Garcés, J. M. Guich, L. Jover Munell, Prat de la Riba, M. Serrahima, J. M. Tomás. En Medicina: A. Arnell i Sans, C. Calis, P. Domingo, F. Martínez-García, J. Moragas, J. Muñoz Arbat,, L. Sayé, L. Puig i Roig. En l'àrea de Filosofia i Lletres: J. Carreras Artau, T. Carreras Artau, E. Roqué. En altres àrees: J. A. Vandellós, M. Salvat, C. Cardenal, etc.¹²

Un clima estatal i internacional favorable a la formació

Aquest projecte no era resultat d'una idea genial, sinó que s'inscrivía en un context i un clima en el que la idea de formar a les persones dedicades a tasques benèfiques havia anat madurant i es convertí en una necessitat sensible. Fins aquest moment, les practicants de tasques benèfiques o assistencials constituïen els seus coneixements sobretot a través de la pràctica i de l'aprenentatge derivat de l'experiència: de l'observació realitzada en les visites als domicilis, de la resolució de problemes a persones i a conjunts familiars, de l'atenció a col·lectius afectats d'un mal comú, del treball en institucions de caritat o benèfiques, etc. Mercè Ranz Bafalluy en el seu treball "*Memòria històrica. Escola superior d'assistents socials*"¹³ realitza un interessant recorregut pels elements d'aquest context nacional i internacional favorable a la formació.

El referent més immediat d'aquest clima favorable a realitzar formació per a les persones ocupades en tasques socials el trobem en el *Primer Congreso Católico de Beneficencia Nacional* que es va celebrar en el marc de la *II Exposición Internacional de Barcelona de 1929*. Aquest congrés tingué lloc del 6 al 9 de novembre de 1929 i a ell van assistir representants de l'administració pública i d'iniciatives privades com ara les obres socials de la Caixa d'Estalvis, mútues, tècnics (principalment metges i advocats), humanistes i religiosos. En el congrés, al que va assistir el Comité Femenino de Mejoras Sociales, es va posar de manifest ben aviat que una de les principals necessitats era la de crear una Escola per a la capacitat tècnica i humana de les persones que treballaven amb problemes socials, principalment en l'àmbit de la infància desvalguda, les dones i els pobres¹⁴.

Però el procés en el que es constitueix la inquietud per la formació encara ens trasllada més enllà. En Espanya, les primeres sensibilitats entorn de la necessitat de formació de les persones que practiquen activitats assistencials es remunten a la *Llei General de Beneficencia Social* que es va promulgar l'any 1849¹⁵. Aquesta llei és un referent molt important ja que, per primera vegada, es regulaven a l'Estat espanyol les activitats d'Assistència Social pública, s'establien quines eren les competències dels ajuntaments i de les diputacions en matèria de beneficència i es regulava la tutela de l'administració pública respecte a l'assistència privada. La llei, tanmateix, recomanava la formació de les persones que treballaven en centres públics sanitaris i, molt principalment, aquells que ho feien en centres psiquiàtrics¹⁶. No serà, però, fins a finals de segle quan aquestes recomanacions comencin a tenir certa materialització amb l'aparició dels primers manuals dirigits a orientar a les persones que es dedicaven a les obres socials. Destaca en aquest sentit l'activitat de la sociòloga, pedagoga i assagista gallega Concepción Arenal (1820-1893). De formació autodidacta, Concepción Arenal fou la primera visitadora general de presons de dones. Les seves obres assoliren un èxit immediat i entre elles destaquen "*La*

¹² Estruch, J.; A. Güell (1976).

¹³ Ranz, M. (1999).

¹⁴ Segons Estruch, J.; A. Güell (1976), el Comité Femenino de Mejoras Sociales va participar amb una ponència que tractava de l'empara maternal, de les cures i la educació de la infància, de la creació de preventoris, sanatoris i hospitals de nens i de la possible fundació de l'escola d'Assistència Social.

¹⁵ Es convenient recordar que l'any anterior (1848) va ser un any de revolucions a mitja Europa. Sobretot perquè els guanyats socials, cal considerar-los així guanyats. En aquesta coincidència d'esdeveniments bé podríem aplicar la cèlebre dita castellana: "cuando las barbas del vecino veas pelar...".

¹⁶ Pioneres en realitzar cert reciclatge en base al coneixement científic en la cura de les persones van ser les monges "paules". Aquesta formació era també una decisió estratègica que evitava el desplaçament de les monges per personal laic als hospitals.

Beneficencia, la filantropía y la caridad", *Manual del visitador del pobre*", *La condición de la mujer en España*"¹⁷, *Manual del visitador del preso*" i *La instrucción del pueblo*".

Una iniciativa encara més propera en el temps i en l'espai fou la tasca realitzada per l'*Acción Social Popular*, entitat fundada en 1908 pel jesuïta Gabriel Palau amb el recolzament del bisbe de Barcelona Monsenyor Cassanyes i que tenia com a objectiu "*promover por todos los medios legítimos la acción social*" especialment entre las classes més desfavorides. L'*Acción Social Popular* va organitzar la V Semana Social Española de 1910 i la seva tasca, que coneixem poc, fou probablement la de major extensió i intensitat de les realitzades en el país. A causa de les dissensions amb el govern i la jerarquia eclesiàstica l'entitat es va dissoldre en 1916.¹⁸

Un segon element que ens permet contextualitzar aquest esdeveniment i inscriure'l en un procés més ampli, és prendre en consideració que l'escola no naixia com un fet aïllat, sinó que es trobava connectat amb altres projectes internacionals i prenia com a model la formació que realitzaven l'Escola Catòlica de Servei Social de Brussel·les i l'Escola Social de Suïssa¹⁹. Precisament les escoles a les que els promotors havien enviat a formar-se a la que seria primera directora Anna Maria Llatas de Agustí.²⁰

Tanmateix, des del mateix moment de la seva fundació l'escola fou membre de la *Unió Catòlica Internacional de Servei Social (UCISS)* que era la primera organització internacional que agrupava escoles d'assistents socials i s'havia fundat amb seu a Brussel·les l'any 1925.

De fet, la preocupació per realitzar aquesta formació i per crear les institucions que la fessin possible va cristal·litzar en els països occidentals a les darreries del segle XIX i en la primera part del segle XX. La més coneguda pionera en esta tasca fou la nord-americana Mary Richmond²¹ que treballava en la Charity Organization Society i que en 1897 va defensar en la Conferència Nacional de Servei Social la necessitat i conveniència de constituir una escola per a l'estudi i l'ensenyament de continguts teòrics-pràctics bàsics i comuns a totes les formes de Treball Social. Es tractava de posar les bases per realitzar una sòlida formació de les professionals de l'Assistència Social, per assessorar-les i orientar-les en el seu exercici. Es pensava en una formació econòmica, psicològica, religiosa, mèdica, pedagògica, legal i sociològica. Com a resultat d'aquesta proposta, el 1898 s'organitzaren a Nova York els primers cursos sobre Assistència Social adscrits a la universitat. El programa consistí en una Escola d'Estiu amb cursos de sis setmanes de duració que foren, més tard, ampliades a sis mesos. En els anys següents aquells cursos evolucionaren cap a la creació de la primera escola de Treball Social americana, en l'actualitat anomenada "*Columbia University School of Social Work*".

Aquest mateix procés de desvetllament de la necessitat de formació per a l'exercici de l'Assistència Social es produïa en el mateix període en Europa. A Alemanya, Alice Salomon realitzant activitats filantròpiques i elaborant la seva tesi entorn de la desigualtat salarial entre homes i dones, havia arribat a les mateixes conclusions: era imprescindible instruir les persones que treballaven amb ambients i situacions de pobresa. Per això, en 1899, tot just un any després d'aquella primera experiència de formació nord-americana, la Salomon dirigia a Alemanya el primer curs complet de formació d'assistents socials i a Amsterdam es fundava l'*Institut de Formació per al Treball Social* que podria ser considerada la primera escola europea de formació exclusiva de professionals de l'Assistència Social. En poc temps es fundaren també les primeres escoles a França (1903), al Regne Unit i a Alemanya (1904).

A partir d'aquests precedents, l'expansió de la formació en Treball Social i la creació d'escoles a Europa fou ràpida, tot i que es va veure afectada pels esdeveniments bèl·lics de la primera meitat del segle XX: la Primera Guerra Mundial (1914-1919), la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i la Segona

¹⁷ La preocupació per la condició de la dona ha estat una sensibilitat molt present en l'origen de Treball Social. Com veiem en Concepción Arenal també a Espanya. A Catalunya que l'escola sigui "*para la mujer*", apart de descriure quines son les destinatàries de la formació en una societat que pensa l'educació segregada per generes, té una lectura inicialment positiva com a millora de la condició femenina. Després de la guerra, la formació de la dona pren un altre caire com veurem més endavant: "*formación para el hogar y obras sociales*".

¹⁸ Veure Estruch, J.; A. Güell (1976)

¹⁹ L'Escola matriu, però, fou la belga que l'hem d'ubicar dins l'òrbita del catolicisme social (Democràcia Cristiana). L'emmiration en aquella escola va ser tant significat que Maria Estrada considera que la de Barcelona era "*una fillal d'aquella*" (a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A., 1976). Aquest apadrinament era molt real i, com després veurem en la creació d'altres escoles, ens cal emmarcar-lo com una estratègia explícita de l'Església catòlica.

²⁰ L'any 1930, Raül Roviralta va concedir una beca a Anna Maria Llatas de Agustí pera cursar estudis a l'Escola Social Suïza de la que posteriorment va passar a Brussel·les.

²¹ Que per la seva obra *Social Diagnosis* és avui considerada fundadora de la disciplina del Treball Social.

Guerra Mundial (1940-1945). Les escoles de Bèlgica i Suïssa es crearen els anys 1920 i 1929 respectivament, i la "*Escuela de Formación Social*" de Madrid començà a funcionar l'any 1939²².

Context ideològic

Un tercer element que ens permet comprendre la creació de l'*Escuela de Asistencia Social para la Mujer* de Barcelona és contextualitzar ideològicament el seu origen. És important fer aquest exercici per a evitar interpretacions massa simplistes. Algunes paraules, per exemple podrien contribuir a confondre'ns en la interpretació dels esdeveniments. Per exemple el nom "*Comité femenino de mejoras sociales*" pot induir-nos a realitzar una interpretació errònia entorn de l'origen ideològic de la primera escola d'assistents socials donades les connotacions pseudorevolucionàries que en l'actualitat té el concepte "comitè". Aquesta connotació errònia es podria veure reforçada quan ubiquem la creació de l'escola precisament en la Segona República que fora l'illa democràtica al bel mig de l'oceà d'absolutismes, dictadures i pronunciaments espanyols i dels nazi-feixismes europeus. Les connotacions, però, no son de fiar i, per això, ens cal explorar la gènesi ideològica de l'escola.

S'ha qualificat de *filàntrop* a Raül Roviralta Astoul, el promotor mecenes de l'escola. Aquest adjectiu es refereix al fet de finançar obres socials de manera altruista, però això no és suficient per fer-se una idea dels orígens ideològics de la primera formació d'Assistència Social. Ell és metge, un membre de les classes altes, adinerat; que durant el Bienni Negre (1934-1936) va ser Conseller d'Assistència Social de la Generalitat de Catalunya i que es farà posseïdor d'un títol nobiliari (marqués pontifici). Roviralta és un home conservador²³, d'ordre, catòlic que troba en Sant Vicenç de Paül²⁴ un preminent inspirador de la Assistència Social. En Roviralta compren que l'Assistència Social és un instrument per arribar a les classes socials on el seu mon no tenia accés, un instrument d'influència social, etc. Això ho mostra bastant clarament en algun exemple que exposa:

"En 1934 fundé en San Martín de Provensals (Barcelona) una obra asistencial destinada a acoger a obreras a la salida de las fábricas, a fin de proporcionarles breves horas de instrucción a base de charlas sobre temas religiosos, sociales, de economía doméstica, etc. El ensayo resultó muy interesante, no solo por los positivos progresos que con las alumnas se alcanzaron, sino por la en que iba en aumento el número de las concurrentes a la vez que disminuía el recelo y la desconfianza con que habían acudido las primeras, quienes pensaban sin duda en su fuero interno: ¿Que querrán de nosotras. Que van a pedir después. Se tratará acaso de que votemos en su día a favor de determinada candidatura de derechas? La forma franca y decidida con que se desvaneció este recelo, prueba cuanta labor puede hacerse en orden a la atracción de las masas obreras siempre que coincidan en el esfuerzo buena intención, abnegación y técnica."²⁵

Aquest interès per atraure les classes treballadores cap als projectes socioculturals catòlics i conservadors és la forma de fer de l'anomenat "*catolicisme social*" que l'Església promou des de finals del segle XIX i que el papa Leon XIII va formalitzar en l'encíclica *Rerum Novarum* (1891) ("sobre les coses noves")²⁶. En aquesta encíclica, dedicada a la "condició obrera" l'Església es definia com el camí

²² Sovint es menciona que un *curs restringit* de formació que es va realitzar l'any 1937 a la ciutat de Sant Sebastià és un precedent de l'escola que en 1939 s'obre a Madrid.

²³ Ocupa la Conselleria cert temps del període en que el Coronel Jimenez Arenas assumí totes les funcions de Govern (des del 6 d'Octubre de 1934 en que s'empresonà al govern català i es cesaren tots els seus càrrecs fins al triomf del Front Popular en 1936).

²⁴ Figura representativa del renaixement catòlic en la França del XVII. Fou fundador de dos ordes religiosos dedicades a desenvolupar obres socials caritatives els Misioners Pauls (1625) i de les Filles de la Caritat (1633).

²⁵ Roviralta, R. (1937).

²⁶ Hem de considerar que l'encíclica és contemporània de l'expansió de la II Internacional (per exemple, l'impuls a les manifestacions del primer de maig comença al 1890, que entre 1890 i 1893 van ser molt violentes a Espanya, especialment a Barcelona, coincidint amb altres grans mobilitzacions obreres que es caracteritzaren pel grau de violència que comportava el cercle acció-repressió; i poc abans Engels acabava la redacció de l'última part de *El Capital* que Marx va deixar inacabada). Mentre que la influència anarquista, que va ser hegemònica a la I Internacional, quedava relegada a països com Espanya, Rússia i Itàlia (i a través de l'emigració italiana a l'Argentina i als grans centres industrials dels Estats Units), la II es va convertir en una força política importantíssima a Europa. El pontificat de Lleó XIII reacciona precisament contra aquesta expansió que amenaçava l'hegemonia burgesa i la mateixa influència ideològica de l'Església. Tanmateix, es podria dir que hi ha cert paral·lelisme entre la *Rerum Novarum* de finals del XIX i el Concili Vaticà II al segle XX. Ambdós *aggiornamenti* ("posta al dia") corresponen a moments en que el capitalisme està a la defensiva davant del creixement de les posicions revolucionàries i dels reformismes radicalitzats. D'altra banda, el desenvolupament científic-tècnic qüestionava les cosmovisions religioses i començava a tenir un impacte

intermedi entre el liberalisme burgès i el col·lectivisme obrer, renunciava a l'Estat confessional però no al control de l'Estat a través de l'opinió pública i dels partits confessionals (els partits demòcrata cristians per exemple). Es proposava, tanmateix, guanyar-se les classes treballadores tot utilitzant els mateixos instruments que el moviment obrer: la creació de sindicats o d'organitzacions obreres, d'escoles nocturnes, de centres socials, etc. des de les quals contrarestar l'influència dels ateneus obrers, de les "casas del pueblo", etc. Aquest catolicisme social estaria inscrit en l'origen de les primeres escoles d'assistents socials²⁷.

Ara bé, aquest catolicisme social no l'hem de comprendre de manera monolítica. Dintre de la pròpia militància catòlica trobem pluralitat de posicions. Exemplificants d'aquesta pluralitat son les explicacions que, sobre una experiència semblant a la relatada per Roviralta en Sant Martí de Provençals, realitza la Maria Estrada de qui ja hem parlat. El propi estil a l'hora d'explicar ens dona compte d'un creure en allò que es fa sense segones intencions, més planer que l'anterior. També ens fa adonar que dins de l'església es podien percebre les coses de manera prou diferent. Hi havia el que avui tipificaríem com "la caverna", els més conservadors i també altres maneres molt més obertes d'entendre la religió, la vida, la situació política, etc. Les mentalitats eren contrastades²⁸:

Durant aquests anys vaig anar a Bèlgica amb l'Escola Social on estudiava. Allà férem contacte amb el Fejocisme²⁹ belga que el Dr. Bonet havia trasplantat a la nostra terra i que començava a donar fruits realment esperançadors. Els mètodes i sistemes per a formar la joventut catòlica belga em van agradar i de retorn, vaig proposar a un grup de noies d'Argenton si volien dedicar unes hores del diumenge a la seva formació religiosa y social, i enfocar cercles d'estudi dels problemes que els atenyien dins del món del treball on s'havien de moure. La proposta fou molt més ben acollida del que em pensava. Més de 30 noies, sacrificant les diversions de les tardes del diumenge, venien a trobar-se en el local que ens deixaven les Monges. Les noies mateixes escollien els temes que portaven escrits una setmana per l'altra, per tal que jo pogués estudiar-los i documentar-me com calia. Eren generalment temes amb els quals havien estat acorralades a la fàbrica o al taller on treballaven i es delien per saber com calia contestar l'adversari. A voltes, per entrenar-les, era jo mateixa que les acorralava per veure com reaccionaven. Cal confessar que n'hi havia que responien amb una gran ingenuïtat però n'hi havia també que em deixaven parada per l'agudesia i finor espiritual de les seves respostes. Sovint la que restava allionada era jo i em plaïa aprofitar-me'n. No sempre parlàvem de religió, també hi havia temes socials i de la feina, que procurava aclarir i fins s'admetien preguntes netament femenines. Després, vàrem voler fer un xic de música i els ensenyàvem cançons ben boniques que aprenien amb molta il·lusió. Fins volíem donar lliçons de cuina, però les monges van tenir por que els embrutéssim les parets, em sembla que vaig arribar a donar alguna recepta de cuina bona i barata, tal com apreníem a les classes que ens feien a l'Escola. Era digne d'admirar l'afany de superació d'aquell grup de noies i com venien de contentes amb les discussions preparades i amb la màxima documentació que podien arrebregar per apuntalar les seves preguntes. Però quan més entusiasmes estaven, elles i jo, les senyores del Patronat, dames d'Acció Catòlica d'aquell temps, em varen cridar per fer-me saber que la meva tasca no els era grata, ja que jo, amb els meus Cercles d'Estudi, havia desvetllat en aquelles noies dubtes i inquietuds que podrien fer trontollar la fe tranquil·la de la seva infantesa i que convenia que mantinguessin a través dels anys. M'acusaren de presentar uns problemes que tal volta aquelles noies mai no els caldria aclarir i que sense la meva interpretació potser mai no se'ls haurien plantejat. Calia cultivar la religió tradicional i mantenir la fe del carboner. Era millor mantenir la tradició de dir jaculatòries³⁰ quan algú insultés l'Església o els seus dogmes, així no provocarien discussions que podria portar-les a ésser guanyades per l'adversari. Els vaig respondre que quedava parada de la seva poca fe en la religió que deien defensar, ja que tement que les creences que professaven s'esfumessin en airejar-les en una discussió. Que la majoria d'aquelles noies estaven molt ben disposades per assimilar l'autèntic evangeli i l'autèntica religió cristiana, sense momificar-se dintre les formes estantisses que elles defensaven. I que la República no els agradava perquè treia la son de les orelles dels catòlics que havien fet de la religió una manera còmoda de viure, però que ara, tant si volien com si no volien, s'anava cap a una formació més sòlida i més autèntica. Vaig defensar les meves noies i els nostres Cercles d'Estudi amb tota la força de la meva joventut, però des d'aquell moment es varen unir les senyores d'Acció Catòlica i les Monges i ens feren la vida impossible. No va quedar-nos cap més solució que plegar. Però restà tant viu el record

popular a través de la implantació de l'escola pública a molts països d'Europa i de la influència de la medicina a la vida quotidiana de les persones. A Catalunya cal tenir en compte l'enorme força que tenia l'anarco-sindicalisme, cosa que comportava una de les confrontacions de classe més polaritzades i irreconciliables del món. (Josep Canals en lectura crítica d'aquesta obra).

²⁷ Veure: Estruch, J. i Güell, A. (1976)

²⁸ Aquest contrast es veurà fins i tot en la pròpia jerarquia, tot i que en aquests escalafons es redueixen: vegi's el cas del cardenal Vidal i Barraquer, que acabarà exiliat pel franquisme.

²⁹ Federació de Joves Cristians de Catalunya. La FJC va representar un moviment juvenil progressista dins l'Església. "Entre 1931 i 1936 constituïu un moviment apostòlic de gran i ferma volada amb més 20.000 joves i nois afiliats i sòlidament implantat a Catalunya" (Vinyes, R. 1999). Acabada la guerra, el nacional-catolicisme va dissoldre aquest moviment. Assimilant a alguns dels seus antics membres a la Juventut de Acció Catòlica i altres van ser acomiadats. Alguns d'aquests darrers van acabar constituint una organització anomenada Orientació Catòlica i Professional del Dependent (OCPD) que en 1955, com veurem, crearà una escola de formació de assistents socials homes. A la dècada dels 1960 els antics fejocistes van ser una base d'extracció important de moviments esquerranistes com el FLP-FOC. Posteriorment veurem aquest fet reflectit en algun dels testimonis d'assistents socials d'aquella dècada.

³⁰ Una jaculatòria és una oració breu i fervent consistent en una sola frase o exclamació.

d'aquells cercles d'estudi que, quan les noies necessitaven preguntar quelcom m'ho demanaven i no cal dir que les atenia tant bé com sabia³¹.

En la seva obra autobiogràfica³², la Maria Estrada i Clerch es descriu a ella mateixa com una persona que *“des de ben jove, ha viscut amb il·lusió la vida social, nacional i religiosa del país”*, com una dona culta i interessada en el coneixement ja que en el seu temps lliure estudiava llatí, grec, alemany i anglès i era una fervent lectora d'obres literàries. A més de realitzar els estudis d'assistent social, més tard va obtenir el títol d'infermera a l'Hospital Clínic. El seu testimoni ens fa adonar que en ella l'Assistència Social i la militància o compromís polític-religiós semblen estretament lligats; de manera ben sinèrgica formarien part d'un mateix projecte que innova en l'abordatge del social per part de les classes altes. En el conjunt de la vida social dels anys 30 s'estan produint importants canvis i també afecten a les classes socials privilegiades³³.

És una dona que procedeix d'una família de la petita o mitjana burgesia rural (negoci de transports en zona rural), compromesa ideològicament amb la dreta catalana (Unió Democràtica de Catalunya ben probablement, etc.)³⁴ i de catolicisme militant. Gent com ella te un sentit social connectat amb els moviments d'Església avançats (Fejocisme) que xoca amb el catolicisme més tradicionals (les dames d'Acció Catòlica) i son catalanistes, però també son gent d'ordre que viuen com una amenaça la revolució social que la guerra desencadena a Catalunya.³⁵

Cristina Rimbau (1987) assenyala com l'*Escuela de Asistencia Social para la mujer* nasqué a l'aixopluc de les dues corrents esmentades, *tal com ho demostra la formació del seu primer consell directiu i primer quadre de professorat*. Assenyala, tanmateix com la diversitat interna del sector catòlic és en aquest període un denominador comú. Aquesta diversitat es manifesta per exemple en les discrepàncies entre els sectors més conservadors enquadrats entorn de les Juntes d'Acció Catòlica i les Juntes de Beneficència formades per representants de l'alta burgesia³⁶ i els més progressistes i “modernitzants” enquadrats entorn de les *“Semanas Sociales”* i les propostes de Unió Democràtica més properes a la mitjana i petita burgesia. La diversitat és tant més gran perquè la Església Catòlica no compta amb un organisme únic per al desenvolupament de la seva actuació assistencial social³⁷.

Context polític i social

En aquests primers anys s'iniciava una formació específica per a dones que havien de fer tasques socials/obres socials i es donaven les primeres experiències en un exercici pràctic que no tenia referents anteriors. No podem considerar, però, que en aquest període neixi la professió. Haurien de passar varies dècades per trobar un cos de practicants amb identitat interna o unes pràctiques identificades socialment mereixedores de l'adjectiu “professional”. Fins i tot haurien de passar anys fins comptar amb una formació que tingués com a referent fonamental continguts disciplinaris propis (es a dir, fins que continguts disciplinaris de Treball Social esdevinguin element fonamental de la formació).

³¹ Estrada, M. (1993)

³² Idem Supra.

³³ El trasbals afecta a totes les classes socials i les innovacions es donen en molts àmbits del social (en els abordatges sanitaris, en l'educació, la política social, etc.); també en el camp de l'organització, l'animació i la mobilització social.

³⁴ Maria Estrada es declara molt propera a la democràcia cristiana: *“Aquell que es mostrà un atleta del Crist durant aquesta època de bona lluita, fou en Manuel Carrasco i Formiguera. demòcrata-cristià per excel·lència, anava de poble en poble per tal d'orientar els catòlics i mantenir-los amb l'esperit ben obert, dintre el canvi de moltes coses que la República exigia.*

Manuel Carrasco i Formiguera al proclamar-se la República en 1931 fou nomenat Conseller de Sanitat i Beneficència en el primer govern de la Generalitat presidit per Francesc Macià. fou un membre destacat d'Unió Democràtica de Catalunya. En 1932 fou expulsat d'Acció Catalana i juntament amb altres membres del sector catòlic del partit i ingressà en Unió Democràtica de Catalunya que s'havia creat poc abans. Aviat es va destacar com un dels principals dirigents del partit, accedint al seu Comitè de Govern en 1933.

³⁵ A la postguerra Maria Estrada va ser secretària de l'Escola Catòlica de Ensenyament Social de Barcelona i directora del secretariat tècnic del Foment d'Acció Social (F.A.S) i amb quatre companyes varen organitzar el servei social de la Caixa de Jubilacions i Subsidis Tèxtil.

³⁶ *“Com ho demostra el fet de que els seus membres eren familiars, parents i fins i tot els propis titulars dels Consells de les empreses més importants de l'època”* (Rimbau, C. 1987)

³⁷ Càritas no es crearà a Espanya fins 1953.

Tot just es posaven unes primeres bases d'un procés de construcció de la professió a Catalunya que es perllongarà en el temps. Però el canvi inicial no és irrellevant, ans el contrari. El missatge és que per a l'execució de les noves i més extenses polítiques socials no és suficient amb els bons sentiments o amb la caritat, es necessiten persones preparades amb coneixements tècnics. És aquí on entraria la "formació social", els "estudis socials" com a resposta a la necessitat de formació.

Fundar una escola per a la formació d'assistents socials és una decisió de certs agents singulars. Però, com anem veient, aquesta decisió s'entén millor quan som capaços d'inscriure-la en un context d'esdeveniments i processos socials molt més amplis. Precisament quan el contextualitzem és quan aquest fet singular pren la dimensió d'esdeveniment important: el context en el que emergeix li dota de significació. Ja hem abordat els climes ideològics i l'influència de corrents nacionals i internacionals favorables a la formació. L'inici de la formació d'Assistència Social i l'incipient aparició d'experiències realitzades per dones que han rebut dita formació ens cal comprendre-ho també com esdeveniments relacionats amb les circumstàncies socials i polítiques del moment en que es produeix; com una emergència de les interaccions sociopolítiques que es donaven entorn de l'acció social o socio-assistencial d'aquells anys.

De fet, ens cal entendre que quan neix l'escola, l'Assistència Social és un element innovador de la política, un concepte generador que es troba en boca de tots. En el text d'inauguració de l'escola que es publicà l'any 1934 es diu el següent: "*L'Escola d'Assistència Social de Barcelona és la primera que s'ha fundat a Espanya. Començà el seu primer curs el 1932. Els mots Assistència Social no son els més a posta per a inspirar confiança, puix que temps ha que els veiem emprats com etiqueta de garantia de totes les propagandes que cerquen atreure's el poble*"³⁸

Les circumstàncies que afavoriren l'emergència de la necessitat d'uns agents amb formació específica ens vénen referides sobretot per les novetats que en els anys 30 es produeixen en les formes d'atenció social i en les institucions que les protagonitzen. L'aparició dels "estudis socials" seria un més dels ingredients d'aquest brou.

a) D'una banda, l'escola apareix com un recurs (un capital) estratègic que posen en joc certs agents (sectors pròxims a l'Església) que pugnen per les millors posicions dins d'un àmbit de pràctiques. L'àmbit de l'acció benèfica i assistencial és un espai social que es troba en canvi des de finals del segle XIX i principis del XX. La irrupció de la intervenció estatal, de l'estat benefactor és el més gran exponent dels canvis que es donen dins aquest camp en el món occidental. Al llarg dels anys 30, la pressió a favor del nou rol interventor es veurà reforçada pels problemes socials derivats de la crisi econòmica de 1929: als problemes tradicionals s'afegeixen els derivats de la crisi fent més escassa la cobertura de necessitats preexistents.³⁹

En el període republicà es visualitzen de manera molt explícita els canvis que s'estan produint en l'Acció Social. Son canvis organitzatius i de les mentalitats que posen en crisi el monopoli històric que l'Església havia desenvolupat en aquest àmbit. Al costat de les institucions benèfiques tradicionals, han aparegut altres noves privades (l'acció social de les empreses, les mutualitats, el cooperativisme del moviment obrer, etc.) i, sobretot, s'ha iniciat una nova etapa amb major presència del Sector Públic que va acompanyada d'una nova consciència sobre la competència i responsabilitat pública en aquesta matèria. En aquesta situació el conflicte entorn de l'articulació entre el Sector Públic i el Sector Eclesiàstic està servit. Aquesta divergència, com sabem, es dona en molts espais de la vida social i pren la forma de pugna entre "laïcisme i catolicisme"⁴⁰. En el camp de les polítiques governamentals les postures

³⁸ Text publicat a l'Esplai número 113 de gener de 1934.

³⁹ La incidència de la crisi del 1929 es veu agreujada a Barcelona per la immigració recent, majoritàriament murciana, encara poc assentada a la societat catalana. Recordem que al 1929 mateix s'inaugura el metro "transversal" (el segment central de l'actual línia 1) i es fa l'Exposició Universal, que va suposar la remodelació de la muntanya de Montjuïc; ambdós esdeveniments van ser grans atractors de ma d'obra forana que immediatament es va veure afectada per la crisi. Es van generar barris nous que van ser focus d'influència anarquista. Recordem el famós rètol que la CNT va col·locar a l'entrada del barri de La Torrassa: "*Aquí empieza Murcia*", que era tot un indicador de fractura social. (Josep Canals en lectura crítica d'aquesta obra).

⁴⁰ Entre els republicans espanyols més que de laïcisme es pot parlar obertament d'anticlericalisme. A Catalunya, malgrat l'actitud violenta d'alguns sectors anarquistes (crema d'esglésies i convents), la confrontació era menor, en part pel paper mediador que va tenir ERC. A ERC hi coincidien sectors progressistes identificats amb els interessos de la petita i mitjana burgesia i gent molt relacionada amb la CNT. El mateix Companys havia estat l'advocat de molts anarco-sindicalistes represaliats durant la dictadura de Primo de Rivera.

enfrentades es manifesten en forma de decisions organitzatives per a l'ordenament/reestructuració del sector socio-assistencial. Les decisions o mesures que es van prenent s'interpreten favorables a enfortir el sector públic o viceversa.

Efectivament, Cristina Rimbau⁴¹ assenyala com l'articulació del sector passa pel fet d'atorgar major o menor protagonisme als representants de les organitzacions públiques o privades en els organismes de decisió. Dependent de qui governi en la Generalitat i en la Conselleria d'Assistència Social⁴² (sigui Unió Democràtica, Lliga Catalana, Esquerra Republicana de Catalunya o anarquistes), les decisions tindran un sentit o altre. Les diferents posicions dels partits reflecteixen la correlació de forces entre els partidaris d'una major presència y supervisió per part de l'administració pública (classes populars) i els partidaris de conservar el major protagonisme i independència de les institucions privades (l'Església i l'alta burgesia). És una pugna pel poder dins l'àmbit socio-assistencial, per la supervisió pública i pel control dels òrgans de direcció de les institucions i dels estaments de coordinació (per exemple, de les Juntes de Beneficència).

L'escola no escapa d'aquestes pugnes i jocs polítics i això ho veiem reflectit en les seves pròpies estratègies de subsistència. Entre 1932 i 1936, una de les possibilitats que s'obren per a la seva estabilització és posar-se a l'aixopluc de la Generalitat de Catalunya.

(...)Amb l'Escola ens desplaçarem a París i a Brussel·les per fer unes pràctiques a les Escoles Socials d'aquests països, tot seguit vàrem pensar demanar col·laboració a la Generalitat i no ens fou pas negada. Mes encara, segons vaig deduir, a la Generalitat li hauria plagut quedar-se amb la nostra Escola, com tenia la de Bibliotecàries. Però els dirigents [de l'escola] eren massa burgesos per acceptar el grup popular que governava i esperaven que pugessin elements més afins a les seves idees⁴³. Així es malversà una oportunitat, que potser hauria solucionat molts problemes, no de moment, ja que l'Escola tenia el seu mecenas, sinó de cara al demà. Però ¿qui podia imaginar el demà que ens esperava per a destruir-ho tot?⁴⁴

Aquesta possibilitat va guanyar molts punts quan el mateix Raül Roviralta Astoul, mecenas de l'escola, va ser Conseller d'Assistència Social i s'iniciaren passes en aquest sentit però es va enterrar quan el govern va passar a mans de les forces d'esquerra.

La Direcció i el Patronat que regia l'Escola s'ho va plantejar, però tenien por. El Govern de la Generalitat era titllat de laic i aconfessional i quan més tard s'ho van voler repensar, no van ser-hi a temps, perquè va esclatar la guerra.⁴⁵

b) D'altra banda, dins les noves polítiques d'Assistència Social emergeixen noves pràctiques per a les que la formació en Assistència Social apareix com una resposta oportuna. No són canvis que afectin solament als agents promotors, sinó que en paral·lel hi ha una reformulació de les formes de fer i d'encarar l'atenció social. Les noves formes de fer són, per exemple, el tractament de malalts en un medi obert⁴⁶, l'obertura de centres, l'aparició de l'assistència extramural i dels equips tècnics de metges i infermeres que la fan possible, etc. (és a dir el que avui diríem desinstitucionalització); la dinamització de la vida dins de les institucions amb la realització d'activitats culturals i de laboroteràpia; l'actuació preventiva, sensibilitzadora, educativa i ambulatoria que es manifesta portant a terme les lluites socio-sanitàries adreçades a les persones afectades i també als seus familiars i al seu entorn (exemples molt manifestos són la lluita antituberculosa, antitifoidea, antivenèria, la potenciació de l'ajut domiciliari, contra

⁴¹ Rimbau, C. (1987).

⁴² La inestabilitat en els governs és molt gran: des de 1931 fins 1939 ocupen la cartera de Assistència Social 17 consellers que van pertànyer a Unió Democràtica, ERC, Lliga Catalana, CNT, alguns tècnics independents, un de UGT i altre de PRR. El partit dominant durant el període provisional y en el de normalitat estatutària fou ERC. Durant la suspensió de l'Estatut –després d'octubre de 1934– foren la Lliga y tècnics independents de la seva esfera de simpatitzants, i una vegada entrada la guerra civil la força dominant fou de la CNT y ERC. (Rimbau, C. 1987)

⁴³ Sabater, J. (2002) assenyala que en 1934 l'escola va iniciar els tràmits per aconseguir el seu reconeixement oficial per part de la Generalitat. El procés va començar amb la constitució d'un Patronat amb la presència de la Conselleria d'Assistència Social però es va veure truncat, com la mateixa escola, per la inestabilitat política i l'esclat de la Guerra Civil.

⁴⁴ Estrada, M. (1993)

⁴⁵ Maria Estrada a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A. (1976).

⁴⁶ En el camp psiquiàtric, Josep Tosquelles mereix una menció especial. Un cop a l'exili va ser la principal figura de les reformes psiquiàtriques a França.

la mortalitat infantil, el didatge⁴⁷, les guarderies infantils, les colònies d'estiu, etc.); l'ús de la propaganda com a eina d'informació i sensibilització; una renovació pedagògica potent i el rebuig de criteris "coercitius i primitius" ("acollir i educar"); l'aparició d'equips tècnics de supervisió; la major extensió dels serveis a poblacions marginades o estigmatitzades (solteres primípare, vergonyants, reincidents i dones casades) i a la població general.⁴⁸

La formació d'Assistència Social pretén respondre a aquesta reformulació dels abordatges i, a la vegada, convertir-se en un component més d'aquesta reformulació. En el pla d'estudis corresponent al curs 1935-1936 d'aquesta primera escola d'Assistència Social es deia:

"Las trabajadoras o auxiliares sociales, las asistentes sociales, las superintendentes de fábrica, las delegadas del Juez de menores, reciben una formación teórica y práctica en las escuelas de servicio social (...) A esta tarea tal vez se habrían dedicado hasta ahora personas sólo llenas de buena voluntad y dotadas de gran abnegación; hoy pueden hacerlo de un modo más científico para evitar la dispersión de energías que sistematizadas pueden dar un máximo rendimiento. Tan necesario para socorrer las miserias humanas es tratar de evitarlas y prevenirlas, y en este sentido vemos la asistencia y previsión sociales modernas, practicadas desde el punto de vista de la higiene y de la salud de protección a la madre y al niño, a la familia por medio de maternales, gotas de leche, lucha antituberculosa, antivenérea, así como la acción preventiva por medio de la superintendencia de fábricas o grandes almacenes o por medio de agrupaciones deportivas, etc. y desde el punto de vista económico la asistencia preventiva social se extiende en las agrupaciones obreras, bolsas de trabajo, sindicatos, seguros obreros, etc. Vemos pues que no solo se trata de socorrer las necesidades económicas y sociales de los núcleos más débiles para que sean cada día más aptos para valerse normal y plenamente en la vida."⁴⁹

La Generalitat realitzarà importants reformes encaminades a estendre aquestes noves formes de fer. Són innovacions que semblen acceptades pels diferents agents polítics, que ningú no desdiiu explícitament, però que tots voldrien controlar des de les seves respectives institucions⁵⁰.

La medicina i la gènesi del Treball Social

Hem anat comprovant l'estreta relació que el naixement de la formació d'Assistència Social té amb la medicina. La seva presència en l'escenari d'aparició de la formació d'Assistència Social i de les primeres passes és pràcticament completa: metge és el seu mecenes principal, metges son bona part dels professors de l'escola, mèdiques son bona part de les assignatures del seu pla d'estudis. El món de la sanitat és l'àmbit que acull els primers exercicis de les alumnes titulades i metges son les figures que acompanyen i fan supervisió de la seva activitat. Podríem dir que la medicina és doncs la partera de la professió⁵¹ i l'àmbit de la sanitat és el que promou i acull la formació i, també, l'exercici de l'Assistència Social.

Per a comprendre bé les coses, ens cal assenyalar que la medicina de la que parlem es diferent de la que coneixem avui. Ens trobàvem amb una medicina que encara tenia fortes reminiscències higienistes (procedents del Segle XVIII il·lustrat), en un moment en que la salut pública era una prioritat i, sobre tot, era una medicina molt allunyada encara dels models biomèdics hegemònics actualment. Predominava el metge que "anava a casa", que coneixia per tant les condicions socials de l'època, que diagnosticava tocant i auscultant.

A la resta de l'Estat també es trobaria l'àmbit de la sanitat en els orígens de la professió. En relació a això, De la Red, N. i Brezmes, M. (2003) assenyalen: *"El Trabajo Social, como es sabido, nace y se desarrolla, también en nuestro país, con una estrecha vinculación a la medicina. Durante la Segunda República se presta especial atención a la medicina social mediante la coordinación de las campañas"*

⁴⁷ Una "dida" es una dona que alleta un nadó que no es fill seu. "Didatge" és l'al·letament de nadons per a garantir la seva adequada nutrició.

⁴⁸ Casado, D. (1987).

⁴⁹ Citat a: Instituto de Sociología Aplicada (1971)

⁵⁰ Cristina Rimbau (1987) proposa interpretar que tot i que "la diversitat política podria suposar una correlativa diversitat d'actuació. No obstant, l'anàlisi de cadascuna de las obres, les normatives i ordenament mostren una doble realitat. Diversitat en el discurs i pràctica organitzativa del sector, fonamentalment en la seva articulació i espais del públic i del privat, que també portaven implícita una forta discussió sobre "la religiositat versus laïcisme" del sector. Per altra part, una certa continuïtat en les actuacions d'arrels més tècniques i professionals".

⁵¹ Com anomenar les noves practicants: auxiliars socials, assistents socials, visitadores, superintendents ?

higiéno-preventivas a través primero de la Dirección General de Sanidad (Ministerio de Gobernación) y luego de la Subsecretaría del ramo, adscrita al Ministerio de Trabajo, Previsión y Sanidad.”

En aquest sentit, ens cal comprendre que la gènesi del Treball Social a Catalunya i també a Espanya no difereix gaire de la que es produeix en altres països del nostre entorn (França, Bèlgica, etc.). J. Donzelot (1979)⁵² realitza una interpretació ampla i complexa entorn d'aquest origen que ens sembla molt suggerent. El Treball Social s'integraria en el procés històric de ruptura amb el pensament religiós dels segles precedents i de laïcització de la interpretació i de la intervenció en allò social. *“Rompe con la modalidad típica de la caridad cristiana (...) y se propone como una acción dirigida a orientar comportamientos ‘racionales’, en base a ‘diagnósticos’ sobre la sociedad, las instituciones, la vida familiar, etc.”*. No obstant, en aquest procés, a diferència de les ciències socials, el Treball Social no aconsegueix una plena constitució com a ciència autònoma. El seu desenvolupament pràctic es produeix *“en estrecha vinculación con la medicina, la psiquiatría y el derecho. A partir de allí, la Asistencia Social define su intervención como la puesta en ‘práctica’ de los principios y normas derivadas de aquellas disciplinas y dirigidas a ajustar los comportamientos (individuales y familiares) a una normalidad predefinida desde esos campos”*.

Les dades que anem recollint en aquesta recerca semblarien subratllar l'encert d'aquesta darrera interpretació. La pròpia evolució que la professió realitzarà en els períodes que estudiarem més endavant ens mostrarà com la disciplina del Treball Social va guanyant pes en la formació i orientació de la professió (i substituint a les disciplines padrines) a mesura que va constituint un repertori singular i reconegut de coneixements. En aquells moments, però, qui gaudia de legitimitat per orientar l'Assistència Social eren els metges⁵³.

El Dr. Lluís Sayé, director del centre, entenia el treball de l'assistent social partint d'una tasca educativa i no paternalista, conceptes realment avançats en aquella època del 1934, com es pot veure en aquestes paraules d'una conferència seva: “El treball de l'assistent social és, abans que tot, educatiu. I per assolir aquest fi, cal primer que ella tingui una formació especial, no tan sols de caire sanitari, sinó també de caire social i sobretot humà. Cal que infongui coratge per fer cara a l'adversitat. Mai lluitant ella sola, sinó, fent cooperar intensament als interessats. L'assistent social visitadora, ha d'infondre una gran confiança als seus clients, cercant per cada problema una solució justa i adequada. Cal convèncer-los que la beneficència ha d'usar-se tant sols en un moment d'absoluta necessitat. Què es una cosa transitòria i mai no s'han d'acostumar a fer-ne ús normal”. (Maria Estrada a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A., 1976)

L'exercici de les primeres Assistentes socials titulades

Les dificultats que les noves titulades tenen per obrir espais d'exercici laboral son molt grans i sense l'apadrinament d'un àmbit potent probablement impensable. Allò que sabem de l'exercici de les assistents socials titulades és ben poc. Novament els testimonis queden reduïts al que ens ha llegat la Maria Estrada i les persones que en el seu moment l'entrevistaren.

L'any 1932 no hi havia cap feina per assistent social a la vista i, com ja he dit abans, tampoc no ens interessava massa⁵⁴. A més a més resultava difícil i llunyana la possibilitat de trobar llocs on exercir el nostre treball; el primer problema consistia en explicar què era una assistent social i per a què servia. Costava que la gent ho entengués i nosaltres tampoc en teníem una idea massa clara. Després, en un viatge que vam fer a França i a Bèlgica, vam comprovar allò que feien les Assistentes Socials, però seguia essent poc freqüent que aquí les institucions i les empreses contractessin uns treballadors que no sabien on col·locar (...) El primer treball em va venir de forma inesperada. Després del curs de lluita antituberculosa que ens donà el Dr. Lluís Sayé, aquest ens féu presentar un estudi sobre el què podríem fer per a millorar-lo. Conjuntament amb la companya Montserrat Prat de la Riba, vàrem fer un projecte de propaganda i estudi per a la lluita antituberculosa, els agradà tant, que ens van obligar a portar-lo a terme. Crec que vam ser les primeres en treballar i com que ningú no sabia el

⁵² Citat per: Grasi, E. (1994).

⁵³ A part del paper fonamental de la medicina social, cal recordar que la medicina ha estat el model privilegiat de constitució de les professions; vegeu Freudson, E. (1978): La profesión médica. Un estudio de sociología del conocimiento. Barcelona, Ediciones Peninsula, un text ja antic però encara un bon clàssic.

⁵⁴ Hem de tenir present que donada la procedència de classes socials benestants, les estudiants no tenien especial necessitat de col·locar-se laboralment. La realització d'estudis d'Assistència Social era en bona mida un mitjà per a completar la seva formació personal, cultural i el seu “sentit social”.

que era una assistent social, de cara a justificar la nostra presència i el nostre sou, figuràrem com a 'vacunadores', feina aquesta que mai no vam fer⁵⁵. (Maria Estrada en: R.M. Ferrer, 1982)

Al centre de la lluita anti-tuberculosa (...) Teniem a càrrec nostre l'estadística i la propaganda de la lluita anti-tuberculosa a Catalunya. Al dispensari situat primer al carrer de Radas i després al de Torres Amat⁵⁶, es subministrava les vacunes BCG als malalts i als transportistes que venien de tots els pobles amb les comandes firmades pels metges respectius. Amb els fulls d'aquestes comandes i els que després ens retornaven plens, nosaltres confeccionàvem les estadístiques. Amb la revacunació al cap d'un any, seguíem la trajectòria sanitària dels infants. Fèiem les estadístiques tenint com a base les notes que ens proporcionava la secció d'estadística de l'Ajuntament i de la Generalitat. El Director de la secció d'estadística era també professor de l'Escola. Algunes vegades, quan el cas ho requerís, fèiem visites a les cases dels malalts o bé als centres on estaven hospitalitzats. En la nostra feina sempre vàrem trobar col·laboració entre els metges i infermeres (...) La Generalitat, es feia càrrec del tractament dels tuberculosos (Sanocrisina) que se'ls subministrava fins a tres cops per setmana. Mai cap malalt no s'havia quedat sense tractament. A les criatures que naixien de mare tuberculosa, se'ls pagava el didatge i així s'aconseguia reduir la mortalitat infantil. Nosaltres manteníem contacte amb els metges i les llevadores del país (Maria Estrada a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A., 1976).

En tot cas, allò que sembla important subratllar és que l'exercici professional dels primers moments és inseparable de les novetats que es produeixen en el món de la política, de les polítiques socials, de les mentalitats, sensibilitats, etc. La formació per a l'Assistència Social i les primeres experiències laborals neixen en un context d'innovació i canvi que afecta a molts altres espais de la vida social. L'Assistència Social és un element més d'aquesta innovació que la guerra i les seves conseqüències truncaran com ho feu amb les experiències d'altres àmbits (la sanitat, l'educació, la cultura, etc.).

(...) El Dr. Lluís Sayé (director inicial de la campanya) ens deia sempre que ell esperava que, d'aquí a poc, fariem com a Holanda. Treauríem l'última pedra d'un Sanatori Antituberculós, perquè la tuberculosi hauria desaparegut del nostre país. Això demostra la il·lusió amb que tots treballaven i també com atenia la Generalitat, no solament el tractament dels malalts en cura ambulatoria, tractats amb sanocrisina (sals d'or) que era caríssima i mai no faltà al Dispensari, sinó també amb el material d'estadística i propaganda. Només cal dir que, quan comença la guerra, nosaltres ja treballàvem amb fitxes perforades i teníem encarregada una màquina classificadora als Estats Units, que mai no arribà, perquè amb l'entrada dels nacionals se centralitzaren els serveis i digueren que totes les estadístiques s'havien de fer des de Madrid. I així s'enfonsà un treball que realment era fet estimant-lo. (Estrada, M. 1993)

(...) Està clar que hi havia una lluita per fer a Catalunya contra la tuberculosi que en aquells moments feia vertaders estralls (...) La vacunació a Catalunya va començar l'any 1930. Es va vacunar un 8% de la població. Al 1931 un 6%; al 1932 un 16%; al 1933 un 34%; al 1935 un 47%. Barcelona va arribar a vacunar a un 80% de les criatures que naixien. Era un servei organitzat i gratuït. Em sembla recordar que Catalunya era el segon país d'Europa que vacunava amb la vacunació antituberculosa BCG. (...) Acabada la guerra civil el tractament es va centralitzar a Madrid i molts cops no es podien administrar com calia i els malalts passaven setmanes sense rebre medicaments. De les vacunes no en van voler sentir a parlar. Varen venir per veure si podíem continuar treballant i quan els vàrem anomenar la vacunació antituberculosa amb el BCG ens varen dir que d'això no en parléssim, perquè encara era "molt verd". I efectivament, ho devia ser molt, perquè trigaren molts anys a madurar-ho. Havien passat 30 anys que la TVE en feu la propaganda. (Maria Estrada a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A., 1976).

El camp de treball de la sanitat va ser el primer en què es va poder treballar (...) En el camp de l'empresa fou més difícil introduir assistents socials. Els patrons tenien por que els "esvalotéssim el galliner". La primera en acceptar-ho fou l'empresa "L'Espanya Industrial" i la primera assistent social que exercí com a professional fou la Carme Arrau (...) Després vingué La Seda de Barcelona, amb direcció holandesa. Més tard entràrem a Indústries Maristany, Vilumara, Baladia de Torelló, Roca Radiadors, etc. Però sempre lluitant amb moltes dificultats, ja que només volien assistents socials per fer paternalisme. En el camp escolar es va treballar a l'Institut Escola, a l'Escola Betània i a alguna més. Estava molt poc estès. (Maria Estrada a: Barenys, M.P., Jutglar, M.A., 1976).⁵⁷

⁵⁵ L'exercici d'aquestes primeres assistents socials, malgrat la matriu europea de la seva formació, sempre fou sense comptar amb un títol reconegut oficialment. La mateixa Maria Estrada diu "*Més tard vaig treballar a la Caixa de Jubilacions de la indústria Tèxtil, durant vint anys i sempre hi vaig constar com administrativa i així em vaig jubilar*". A partir de 1964, pel reconeixement oficial com a assistents socials de totes aquelles que havien estudiat amb anterioritat van haver de fer la revalida.

⁵⁶ Ara és un CAP i és un exemple de l'arquitectura més avançada de l'època (escola GATPAC) després imitada a tot el món sobre tot en edificis públics; és interessant veure'l.

⁵⁷ Aquesta informació contrasta amb la de Matilde Viloca que diu "*La primera empresa que va tenir assistent social va ser La Seda de Barcelona amb la Quirina Bonafonte, que va ser la primera que va estar en el camp de l'empresa. Parlo de l'època en que jo estava a Can Samaranch*". (18 Matilde Viloca)

Llums i també ombres

L'aixecament militar contra la República i la guerra feren que la divergència d'interessos esdevingués conflicte irreconciliable. A l'escola, llavors, hi ha por; por de la revolució social⁵⁸. Pel seu origen social i la seva ubicació ideològica havia por entre els professors i ho devien tenir les pròpies alumnes. L'escola es tanca i dos personatges centrals d'aquest primer badall de l'Assistència Social i de la professió el Dr. Roviralta (en la creació de l'escola) i el Dr. Lluís Sayé (en els primers exercicis professionals en la lluita contra la tuberculosi), ambdós membres de les classes altes, fugen de Barcelona. Per la seva part Maria Estrada, l'assistent social, aguanta el xàfec esperant millors temps. La suspensió de l'activitat de l'escola i l'espantada dels padrins de l'Assistència Social s'esdevé en el moment en que prenen el poder les classes populars, aquells que son més propers (socialment parlant) als assistits, als visitats, als pobres, als tuberculosos, etc. És paradoxal? Tampoc tant. Com si es tractés d'un potent "precipitant", la guerra i el moviment revolucionari que desferma a Catalunya, fa que les posicions socials s'explicitin al temps que s'extremen. Aquestes posicions no poden ser més diferents i, tan mateix, complementaries per a explicar els esdeveniments: uns i altres es veuen amb desconfiança o com a enemics. El món proper als assistits i el món proper als assistents no es troben de costat; la distància social i ideològica és tant gran com per no compartir comprensions o projectes (polítics o culturals)⁵⁹.

Al principi de la revolta, el Dr. Sayé, Director del Dispensari, es mantingué ferm en el seu lloc. Ell continuava amb el control absolut de tot. Només ell donava els permisos i mai no transigí que ningú li prengués ni el més petit dret. Però al Dr. Sayé li calgué fugir, amenaçat, segons digueren, per la FAI. S'havia acabat la construcció del nou Dispensari del carrer Torras Amat i el trasllat, que havia d'ésser de gran festa i un motiu de goig i d'orgull, es transformà en enyorança i tristesa. El Dr. Sayé, havia estat l'ànima de la Lluita Antituberculosa del nostre poble, a ell deviem la construcció d'aquell Dispensari modèlic i teníem bells projectes de treball per quan ens hi traslladéssim. Volia una actuació de 10 Assistents Socials o visitadores i les que ja treballaven en la lluita havíem fet un projecte d'organització que ens semblava d'allò més avançat, perquè seguíem formes de treball avalades per centres de França i Bèlgica (...) De moment, allò que s'organitzà en el Dispensari, fou un Comitè que s'ocupava d'amargar-nos la vida. De tant en tant, es convocaven reunions o assemblees que servien perquè els membres més destacats ens fessin algun discurs de cara a la Revolució o bé la guerra. Després demanaren que ens allistéssim a una feina voluntària a fi d'ajudar l'exercit que lluitava en diferents fronts (...) Un cop organitzat el Comitè, se'ns ordenà que tot allò que féssim o deixéssim de fer havia de passar per el seu control (...) El nostre Departament d'Estadística i Propaganda, fou assenyalat com a zona perillosa i arribaren a prohibir l'accés a la nostra secció (Estrada, M. 1993).

La instantània és intrigant. Es una imatge distorsionada o recull negre sobre blanc trets certers de la professió i del seu parteneriat en els moments originals? En 1937, Raül Roviralta ja no és a Barcelona i tampoc a Catalunya. Des de la zona nacional, en plena guerra civil, escriu la que seria segons Pérez Cosín, J.V. (2005) la primera obra de Assistència Social en Espanya amb el títol "Los problemas de Asistencia Social en la nueva España"⁶⁰. L'obra en la seva portada imprimeix el títol imitant la bandera bicolor; la dedicatòria és ben explícita "A su excelencia Don Francisco Franco Bahamonde, Jefe del Estado, genuino representante de la nueva España"; en el llibre enalteix també a Benito Mussolini i a Oliveira Salazar. En el seu assaig, Roviralta recull el pla d'estudis de l'Escuela Superior Fascista de Asistencia Social de Roma fundada en 1928, una "institución modelo que he tenido el gusto de ver funcionar de cerca y de estudiar en sus métodos"⁶¹. Com veiem, en aquells anys en que la vida social es fa més i més convulsa, Roviralta acaba identificant el feixisme com a alternativa d'ordre. Roviralta, però,

⁵⁸ "Al 1936 l'Escola es va tancar, segurament per por i amb un gran perjudici. Si l'Escola hagués pertanyut a la Generalitat no hauria plegat, com no ho va fer l'Escola de Bibliotecàries protegida oficialment." (Estrada, M. 1976)

⁵⁹ La distància social entre assistents i assistits s'anirà escurçant amb el temps, amb la democratització de l'accés a la formació superior, etc.

⁶⁰ L'obra es publica de facto en 1938. En ella no s'elaboren orientacions per a les relacions d'assistència i solament tracta del context institucional que ha d'acollir la formació i les accions assistencials.

⁶¹ El pla d'estudis és: "Doctrina fascista, Legislación fascista; Cultura fascista, Psicología aplicada a la Asistencia Social, Principios y técnica del Servicio Social; Servicio total práctico [suponemos que es Servicio Social práctico], Legislación del trabajo, Política social, Seguros sociales, Nociones de organización administrativa, sanitaria judicial, etc, Nociones de derecho civil i penal, Estadística y Demografía, Organización higiénico-sanitaria de la producción y del trabajo, Patología del trabajo, Fisiología del trabajo, Enfermedades sociales y Medicina social, Anatomía y Fisiología, Cursos de enfermera, Puericultura, Economía doméstica, aplicada a los comedores de fábrica, Religión, Historia del arte con visitas a Museos y Monumentos, Canto, Educación Física." Roviralta afirma que és un programa semblant al que desenvoluparen en Barcelona tot i que la presència d'assignatures destinades a l'adoctrinament ideològic estableix una notable diferència.

sembla una persona convençuda dels beneficis de l'Assistència Social i en aquest llibre desenvolupa i defensa una proposta organitzativa:

“Existen no obstante dos instituciones, en rigor desconocidas en España, sobre las cuales es preciso fijar toda la atención y que constituyen, como ya hemos dicho y repetido en otras páginas de este ensayo, las dos columnas sobre las que ha de edificarse todo el cuerpo de la Asistencia Social en nuestro País. Si hay que ir a la coordinación constante de las instituciones públicas y privadas, precisa la creación de oficinas centrales de Asistencia Social. Si la Asistencia Social es una técnica y un método, que exige por lo mismo el trabajo de numerosas personas especializadas, vayamos a la creación de diversas Escuelas de Asistencia Social, capaces de preparar un personal competente, destinado a difundir a través del país, los beneficios del Servicio Social; y sin cuya actuación las leyes asistenciales difícilmente saldrían de las páginas de la Gaceta para convertirse en carne viva de la Nación.” (Roviralta, R. 1937).

Es difícil saber lo que Roviralta pretenia amb aquest llibre. Hem llegit que potser es volia fer perdonar⁶²... Però de què? Roviralta era un polític de la dreta i podem interpretar també que té aspiracions dins el nou règim, que podia aspirar a continuar carrera política. En tot cas, el seu llibre es pot entendre com una proposta de decisions polítiques a prendre després de la guerra.

El que més importa del llibre és que posa més llum sobre la significació ideològica que ell atribuïa a l'Assistència Social subratllant alguna de les seves dimensions (control i ordre social). En relació a la creació de l'escola Roviralta s'interpreta:

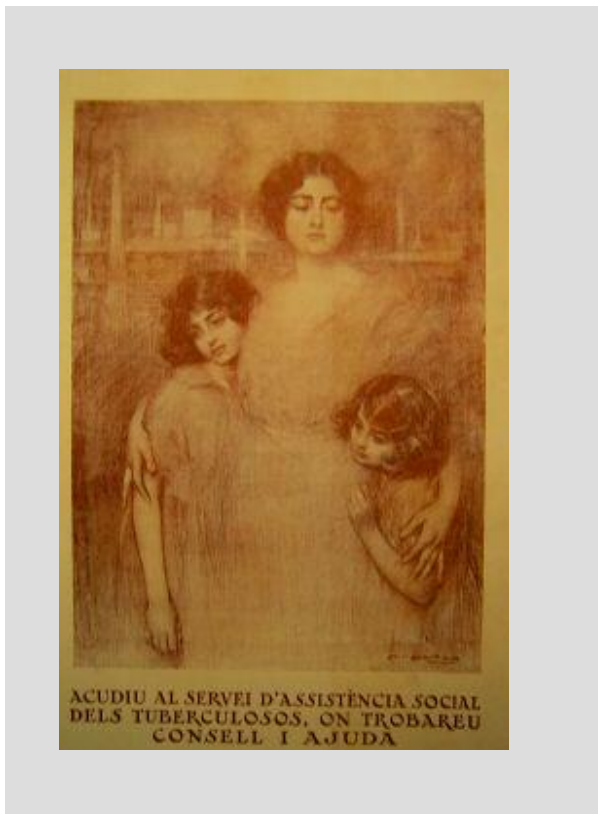
“En 1933 (sic) ante el tono de desorden que el régimen republicano había impreso en la vida social de España y con propósito de reducir en lo posible sus daños, tuve la satisfacción, junto con la benemérita y abnegada precursora de tantas obras sociales Antonia Ferreras, de fundar en Barcelona una escuela de este tipo, la primera en su género en nuestro país. Se trataba de una institución que de año en año tomaba mayores vuelos y que empezaba a ser conocida dentro y fuera de España. En tres años de vida, pudo formar dos excelentes promociones de asistentes sociales”. (Roviralta, R. 1937)

⁶² Perdoneu que no sabem on ho hem llegit.

Fotos

Logotip del Comité Femenino de Mejoras Sociales (Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social. Escola Universitària de Treball Social. Fundació Pere Tarrés)

Cartell de la Lluita contra la Tuberculosi. (Font: internet)

Cartell que anuncia una activitat popular en profit de la Lluita antituberculosa en temps republicà (Font: internet)

SEGONA PART: 1939-1956. EL TEMPS PERDUT I EL NACIONAL-CATOLICISME

El difícil reinici de l'escola

A l'octubre de 1939, l'escola va reprendre les seves activitats però ara com una escola depenent de la *Junta Diocesana de Mujeres de Acción Católica* i amb una nova denominació: *Escuela de Formación para el Hogar y Obras Sociales Femeninas*. La direcció fou encomanada a la Nati Mir i Rocafort⁶³, però amb la seva prematura mort l'any 1941, l'escola va entrar en un període de crisi i dissolució que superà vinculant-se a la Diòcesi de Barcelona; primer al *Secretariado Diocesano de Beneficiencia* (1944) i després al *Fomento de Acción Social* (1950). En aquest mateix procés, l'escola canvià de nom i passà a nomenar-se *Escuela Católica de Enseñanza Social*, nom que conservaria molts anys. Anna Maria Llatas de Agustí tornà a la direcció (Sabater, J. 2002).⁶⁴

El reinici va ser molt difícil. Els primers anys després de la guerra van ser per a l'escola una època de moltes estretors econòmiques. Per remuntar la formació va ser cabdal el paper realitzat en un primer moment pel Dr. Joaquim Masdexart⁶⁵ i el canonge Josep M. Llovera. Una altra expressió de les dificultats és que van haver de reiniciar la formació amb, tot just, sis alumnes.

Entorn d'aquest reinici de la formació en 1939, Maria Estrada exclama: "*¿i van dirigir-la unes senyores que en matèria de religió i més encara en problemàtica social, podrien situar-se molt bé en el segle passat (...) i que no estigueren d'acord amb algunes assignatures del programa d'estudis 'massa avançades'*"⁶⁶. Es referia sobretot a l'apadrinament per part d'Acció Catòlica i les seves posicions conservadores en comparació a les mantingudes per altres sectors d'Església amb els que ella s'identificava. Montserrat Colomer, alumna de la primera promoció després de la guerra civil, no visqué els esdeveniments de la mateixa manera. En la seva interpretació, l'escola que es reinicià tot just acabada la guerra civil encara conservava un programa amb elements que posteriorment, amb l'avenç de l'Espanya negra (del control i depuració ideològica), serien impensables.

Vaig cursar els estudis bàsics d'assistent social del 1939 al 1942 (...) No sé com, vaig portar a casa el follet programa i el meu pare em va proposar inscriure'm, ja que els meus mestres li havien dit que em fes estudiar però amb la guerra civil no hi va haver ocasió (...) El 1939, l'escola es reobria però amb una direcció marcada per l'Acció Catòlica Femenina. Era però, una escola amb fort accent social. La directora era la Nati Mir, que havia estudiat i treballat d'assistent social a Brussel·les i tenia una visió molt ampla dels problemes socials. El pla d'estudis era de dos anys amb una tesina al tercer curs i incloïa entre d'altres assignatures: Sociologia (encara que teòrica), Filosofia moral, Pedagogia, Higiene, Qüestió social i Problema Obrer,

⁶³ Nati Mir fou una gran propagandista de la Acció Catòlica femenina. Va estudiar Magisteri i fou funcionaria del Ministeri d'Hisenda. En 1936 va ser substituïda com a funcionaria d'Hisenda, fou interrogada pel Comitè del Transport i va prendre la decisió d'anar a Bèlgica. A Brussel·les va estudiar algunes assignatures d'Assistència Social i a Lovaina va assistir a cursos de la Llicenciatura de Ciències Socials. Quan va retornar a Espanya en 1938 ho feu per la zona nacional i a Burgos tornà a ser funcionaria d'Hisenda (a: Mitjans, M. ,1961).

⁶⁴ Anna Maria Llatas de Agustí romangué en la direcció fins el curs 1956-57 en que fou substituïda per Mercè Barjau) . Una nota a l'apartat Mapa Mundi de la revista Radar Social de l'OCPD (Orientació Catòlica i Professional del Dependent) assenyalava. "*Después de más de 20 años de labor y en atención a su edad y delicado estado de salud, ha sido relevada de su cargo efectivo de Directora de la Escuela doña Ana María Llatas, viuda de Agustí, la qual ha sido nombrada por el Excmo y Rvdmo Sr. Arzobispo-Obispo de Barcelona, Directora Honoraria. Para sustituirla ha sido designada por el Prelado la señorita Mercedes Barjau, que había desempeñado el puesto de Presidenta de la Asociación de Asistentas Sociales de Barcelona...*". El reinici de l'escola de Barcelona va coincidir amb l'obertura de l'*Escuela de Formación Social* de Madrid, promoguda pel *Consejo Superior de las Mujeres de Acción Católica*. Tres anys després (l'any 1943), aquesta escola va tramitar la seva inclusió a la U.C.I.S.S. tal com feien les diverses escoles situades a l'òrbita de l'Església.

⁶⁵ Fundador i director de l'Orientació Catòlica d'Oficinistes (OCO) va cedir una aula per fer les classes fins que en 1945 van passar al c/ Balmes 105. Aquesta cessió no era estranya ja que la Nati Mir formava part del grup fundacional de l'OCO.

⁶⁶ Estrada, M. en: Ferrer, R. M. (1982)

Psicologia, Doctrina Social de l'Església, Higiene de la Dona, etc. (...) Entre les assignatures recordo especialment les referències als problemes socials obrers en la indústria, les doctrines de Marx, les aleshores malalties socials com la sífilis, la tuberculosi... Aquestes matèries no es van explicar en els cursos posteriors. Segurament que la Nati els havia après a Brussel·les però a Espanya i Barcelona, en els anys de la postguerra devien ser prohibits. Cal tenir en compte que vaig començar l'escola als disset anys i tot això era per a mi una gran descoberta. La prematura i inesperada mort de la directora de l'escola en acabar el primer curs (1939-1940), fou causa d'una sèrie de vicissituds que foren superades per la tenacitat de la Sra. Anna Maria Llatas de Agustí, ara vice-directora, però que havia estat directora en la primera escola, i amb l'ajuda d'algunes personalitats, especialment el canonge Llovera, l'escola inicià una etapa de reorganització i de canvi de programa. En línies generals seguia el programa de l'escola belga però amb esperit menys ampli que havia demostrat la Nati Mir. (1 Montserrat Colomer)⁶⁷

Es possible que tant el que diu la Maria Estrada i el que diu Montserrat Colomer sigui més complementari del que es pugui pensar. La Montserrat Colomer (que era una estudiant) rep una formació que ella considera avançada i que, segons l'observació de Maria Estrada (que ho observa com a professora) les dones d'acció catòlica consideren massa avançada i que acabaran canviant. No hi hauria contradicció entre aquestes interpretacions, serien complementaries; es tractaria del mateix fet observat des de posicions diferents. També és això el que ens confirma una altra estudiant del primer curs de la postguerra, la Matilde Viloca. Aquesta darrera ubica un acomiadament de professorat un cop desapareguda la Nati Mir. Es tracta, en la nostra opinió, d'un episodi més de la purga que en el camp de l'educació realitzà el franquisme un cop acabada la guerra.

La meva mare de casada va anar a viure a París amb el meu pare i allà va conèixer uns matrimonis, unes persones que coneixien la professió d'assistent social i llavors ella va pensar que li agradaria que jo fos assistent social, li agradava com a professió. Jo vaig néixer l'any 1922, va resultar que quan jo em vaig fer gran ella pensava que per mi seria una professió maca i m'ho explicava. A l'any 1937 com que jo havia nascut a París vàrem aconseguir anar cap a França, tant el meu germà com jo, i a mi em van deixar en un col·legi de monges. Vaig sortir de Barcelona deixant la guerra [civil] a l'esquena i vaig sortir de França deixant la guerra a l'esquena, ja que hi havia la segona guerra mundial. Quan vaig tornar tenia 17 anys i es tractava de que jo treballés, vaig anar una mica a una escola per fer taquigrafia, vaig fer corte i confecció,... i llavors em va buscar feina en una empresa que la meva mare coneixia, per fer de meritòria. Això va ser el fracàs de la meva vida perquè no vaig passar el període de prova, aquell treball no era per mi, (...) Em feien molta broma dient-me "la francesa" (...) Llavors començava l'Escola Social aquí a Barcelona, que era l'any 1940-41, en un pis del carrer Casp, davant mateix dels Jesuïtes. (...) Jo soc de la primera promoció de Barcelona de després de la guerra, soc del curs de la Montserrat Colomer, érem una vintena. Nosaltres no teníem encara l'edat, encara no teníem els 18 anys però la directora que era la Nati Mir ens va fer una entrevista i va dir que érem aptes i ens va deixar entrar a l'escola encara que no tinguéssim l'edat. Recordo molt els professors que eren molt bons, recordo un fet molt trist que va ser la mort de la directora la Nati Mir, degut a un atac d'apendicitis, ja que llavors no hi havia els mitjans d'ara. A l'escola teníem com assignatures importants la Sociologia, Dret Laboral, Psicologia, hi havia Puericultura i la que en deien llavors Higiene de la Dona. La Nati Mir es va morir el primer any de l'escola però va ser una persona que ens va marcar molt (...) El primer any la Nati Mir va morir i va quedar la Junta de senyores, llavors van nomenar al doctor Llorens que era el director del Seminari, que era el consiliari. Les estudiantes eren molt de tipus mongil i es van anar a queixar perquè s'escandalitzaven de les classes que ens donava el doctor Lluís Puig i Roig, que era ginecòleg i el doctor Espinosa que eren dues persones magnífiques, amb unes classes amb un nivell bàsic però molt interessants. Llavors la Junta de senyores, pobretes no van trobar millor solució que despedir-los. En aquells anys el doctor Espinosa era el director de Sanitat i realment ens preparava de veritat per la vida professional, no pots fer d'assistent social pensant "aquests pobrets". La vida es dura i lo que nosaltres proposàvem era treballar de veritat. Jo vaig fer el primer curs i després els altres cursos els vaig fer tot treballant i en varis anys. Va passar aquell any i llavors l'Escola va perdre i això que teníem molts doctors. De Dret teníem el doctor Antoni Aunós, que era germà del ministre Eduardo Aunós, teníem en Carreras Artal de Psicologia, de Sociologia un professor molt bo no recordo el nom. Sortosament ens van donar les bases d'una professió futura. (18 Matilde Viloca)

Després dels primers moments de confusió a l'escola, la cosa es va animar una mica. Especialment important va ser la vinguda a l'escola del Dr. Pere Tarrés que, fent de professor de moral professional i de consiliari de l'escola, es convertí en ànima de la formació i, també, en icona del centre donat el prestigi i carisma social de que gaudia, sobretot entre els moviments d'Església (Ferrer, R. M. 1982). Aviat aquest carisma i el seu misticisme feu que l'escola dels anys 40 fos "la del Dr. Pere Tarrés"⁶⁸.

⁶⁷ Aquesta mateixa posició l'ha defensada la Montserrat Colomer en altres ocasions (veieu la carta que Montserrat Colomer envia a la directora de la RTS Beneta Llopis en: RTS num. 89. Març, 1983). En aquesta carta també diu: "entre els professors hi havia persones de gran vàlua en el món acadèmic i universitari com els Drs. Font i Puig, Puig i Roig, Carreras Artau, Ramon Roque, etc. i el canonge Josep Mª Llovera conegut no solament per la seva ciència sinó també pel seu gran esperit social".

⁶⁸ És per aquest carisma social i espiritual pel que l'Església Catòlica li ha proclamat "beat" i la fundació que acull l'ensenyament de Treball Social de la Universitat Ramon Llull porta el seu nom: Fundació Pere Tarrés.

Jo vaig començar a estudiar a l'any 1945-46 (...) Vaig estudiar assistent social perquè me'n va parlar la Maria Carmen Coll que coneixia el doctor [Pere] Tarrés. (...) Teníem molt bons professors, hi havia el doctor Moragas, el doctor Puig i Roig, el doctor Calafell, el doctor Siguan.⁶⁹ El doctor [Pere] Tarrés donava l'assignatura de Moral Professional, però em sap tant de greu de no haver recollit els apunts! Recordo que després a l'any 1949 en que vaig entrar a treballar a l'escola com a Secretaria, aleshores m'hi vaig trobar el doctor Tarres com a Consiliari (...) Jo vaig viure l'últim any de la seva vida, perquè pel Maig es va posar malalt. Jo recordo que teníem les reunions de professors a la nit, a les 10 i que la senyora Agustí [Anna Maria Llatas de Agustí] em deia: Victòria, s'ha d'anar a buscar el doctor Tarrés, ell estava a la Residència Sacerdotal al Foment de Pietat i jo recordo que els últims mesos l'anava a buscar que ja estava enfebrat i el mes de Maig ja va deixar de venir a les reunions. (Victòria Blanc en 14 Barjau-Blanc)

En part hi vaig anar [a estudiar a l'escola en 1950-51] per això [per que a la fàbrica ja em feien atendre problemes dels obrers] i també per ganes de posar-me en contacte amb el doctor [Pere] Tarrés però jo ja no el vaig trobar a l'Escola. Treballava i feia els estudis de nit, potser va ser el doctor Tarrés que va impulsar el que es fessin estudi de nit, hi havia alguns professors que l'horari no els anava bé i teníem classes els dissabtes a la tarda, el doctor [Narcís] Jubany que encara no era Bisbe ni molt menys, ens donava classes el dissabte a la tarda per les alumnes de nit. Jo vaig ser del primer grup d'estudis de nit, em penso que la Montserrat Guitart també va ser alumna de nit (...) La formació era interessant i els professors m'agradaven molt. Entre ells hi havia el doctor Gerbi i el doctor Baselga que feia Medicina del Treball (Merçè Barjau a 14 Barjau-Blanc)

La formació d'assistents socials en la postguerra

Però, si els primers moments de reinici de l'escola son ambigus (de trànsit) pel que fa a la formació, la dependència de l'escola, etc., aviat les coses respondran sense equívoc possible a la nova realitat. Derrotada la República, eliminades les llibertats (entre elles les d'associació) seran les forces que conformaren el bloc nacional les úniques capaces de dotar de legalitat i/o legitimitat a tot tipus d'iniciativa social. L'aliança de forces conservadores, antireformistes, forjada en la resistència a la República (1931-36) i durant la guerra (1936-39) es presenta en poc temps com una aliança incommovible⁷⁰. D'una banda, el partit únic que engloba les diverses famílies polítiques del règim (la FET de las JONS) i d'altra l'Església son els aparells ideològics de la dictadura. Junts, primer amb els governs anomenats nacional-sindicalistes⁷¹ (fins 1945) i després amb els nacional-catòlics (1945-1959), constituïran un bloc social, ideològic i polític profundament reaccionari.

Aquesta aliança pràctica, ideològicament reaccionaria que sosté la dictadura aspira a controlar totes i cada una de les iniciatives socials. Els projectes relacionats amb la professionalització de l'Assistència Social no seran una excepció i al llarg dels anys 40 i 50 seran l'Església o la Falange els que donaran legitimitat i aixopluc a quasi totes les iniciatives de formació d'assistents socials.⁷²

Si abans de la guerra la promoció de la formació d'assistents socials correspongué al catolicisme social, en aquest nou període s'imposarà una iniciativa de caràcter més institucional amb el que la formació de les assistents socials resta predominantment i fora d'algunes excepcions, sota la direcció de l'Església Catòlica y de la Sección Femenina.

L'escola reoberta, com hem vist, passa per moments d'indefinió, però aviat es superen. El retorn a la direcció d'Anna Maria Llatas de Agustí semblaria donar continuïtat al projecte original. També semblaria donar continuïtat ideològica al projecte la pròpia biografia de Pere Tarrés, ànima espiritual de l'escola durant la dècada dels 40. Tarrés en la seva joventut es formà també en el catolicisme social: la seva militància entre 1931 i 1936, coincidint amb el període republicà, en l'anomenat "Fejocisme" (Federació de

⁶⁹ En un altre moment de l'entrevista Victòria Blanc recorda altres professors: "Hi havia el doctor Llovera, sociòleg, que potser era canonge que era una persona de molta categoria, un senyor que en sabia molt, d'advocat teníem el [Enric] Solé Galceran, de Psicologia teníem en Siguan, feia una classe de Cultura un que era de Mataró que era molt maquet. (Victòria Blanc en: 14 Barjau/Blanc)

⁷⁰ Dins d'això que anomenem bloc (en front dels enemics comuns, dels "rojos" o "rojo-separatistes" com gustaven dir) hi va haver més conflictes del que sembla ja des de ben aviat.

⁷¹ Amb la derrota dels feixismes en la segona guerra mundial (de fet, des que el curs de la guerra va deixar clar que Alemanya no guanyaria la guerra), la Falange va anar perdent protagonisme ideològic en benefici de l'Església. Franco disposa aquest protagonisme en l'Església per que ho exigeix la imatge (i la possible legitimitació) exterior del règim. En aquest trànsit Falange tenia cada vegada més un paper decoratiu, per molta parafernàlia pública que desplegues i malgrat la presència dels seus símbols per tot arreu. (Josep Canals en lectura crítica d'aquesta obra).

⁷² O una o l'altra, però mai junts i, com veurem, amb disputa entorn del protagonisme i hegemonia en aquest camp.

Joves Cristians)⁷³ marcà de manera determinant la seva futura vocació sacerdotal. Un cop acabada la guerra, en la que fou obligat a exercir la medicina al front en el bàndol republicà amb el qual ell no s'identificava, ingressà en el seminari. Ordenat sacerdot, la seva vida la dedicà a l'apostolat en diverses obres socials i socio-sanitàries: al Centre i Obres Socials de l'Acció Catòlica Femenina de Sarrià, al Sanatori de Nostra senyora de la Mercè per a malalts antituberculosos, a l'Hospital de la Magdalena on eren tractades dones amb malalties venèries i al Secretariat Diocesà de Beneficència del que depenia l'escola.⁷⁴

Però la continuïtat del projecte original en un marc socio-polític completament trastocat no és possible. L'escola, amb nova dependència institucional, amb nou nom, nous plans d'estudi, nous professors, etc. ja no és la mateixa, té un sentit quelcom distint. El projecte original recolzat en un grup motor catòlic i en el patrocini econòmic de les classes altes i de l'empresariat canvia després dels dubtes inicials. Ara és l'Església institucional la que es fa càrrec del projecte tot i que romanen els dispositius per a recolzar-se en el patrocini econòmic de les classes altes i de l'empresariat. Aquests fets ens fan adonar o ens recorden que la formació d'assistents socials era una realitat en promoció, un fet en mans de la sensibilitat i el partenariat privats, que encara no era un assumpte públic.

El Bisbat (...) un cop a l'any donava 10 mil pessetes, que era bastant. Hi havia empresaris que donaven diners com en Riera el fill de la Tecla Sala⁷⁵, aquest era un senyor que portava la Tresoreria i formava part del Patronat. El President del Patronat primer era el Sr. Riera (que estava casat amb una de la família Figueras que tenien una fabrica de mantellines), després va ser en Vidal Gironella⁷⁶. L'orientació de l'Escola la portava la directora, la senyora Agustí [Anna Maria Llatas de Agustí]. (Mercè Barjau en: 14 Barjau/Blanc).

L'escola tenia un Patronat en el que, quan jo vaig entrar, hi havia en Vidal Gironella, perquè l'escola ja depenia del Bisbat, jo recordo que el doctor Modrego [el Bisbe] deia: "Mi Escuela" (Victòria Blanc en: 14 Barjau/Blanc).

La postguerra fou un període molt fosc per a una part important de la societat espanyola. Sobretot predomina la supervivència i l'impuls de creació de la professió no escapa d'aquest dinamisme, s'esmorteeix. Canvis hi ha, però tenen un sentit de restauració. Una comparació dels plans d'estudis de 1932-33 i els de 1942-43 denota canvis en la formació de les assistents socials. Darrera d'aquests no solament es percep la nova situació política sinó també un canvi notable en la comprensió de les oportunitats de la professió i de les seves tasques.

Pla d'estudis 1942-43 (2 cursos)

Religió, Filosofia Moral, Psicologia, Doctrina Social de l'Església, Dret Civil, Anatomia i Fisiologia, Higiene General, Puericultura, Cures d'urgències, Economia domèstica, Formació Social, Cercles d'estudi, Visites a Obres socials i Cròniques d'aquestes, Moral professional, Economia Social, Estadística, Dret Penal, Previsió i Assistència Social, Psicologia del nen normal i anormal, Classificació de llibres, Cercles d'estudi (II), Visites a Obres socials i Cròniques d'aquestes (II)

- a) La desaparició d'assignatures com Sociologia, Economia Política o Historia dels moviments socials i mutualistes, expressen, d'una banda, la intenció de fer desaparèixer les matèries que permeten una mirada socio-política i una comprensió científica entorn dels problemes socials i les connexions amb la Política Social. D'altra, l'aparició de noves matèries (com Religió, Doctrina social de l'Església, Formació social o Moral professional) expressen la intenció de substituir aquelles per matèries

⁷³ La Federació de Joves Cristians (FJC) era el moviment juvenil d'Acció Catòlica.

El segell del catolicisme social en Pere Tarrés es manifestà un cop ordenat sacerdot sent viceconsiliari de la FJC i també com a persona que *"fue muy amigo de la HOAC [Hermandad Obrera de Acción Católica](...) Me dijo que veía en la H.O.A.C. el ardor, la pasión y el sobrenaturalismo de aquella Federación de Joves Cristians que siempre llevó en el corazón"* (en el fullotó: Record de l'Acte d'homenatge al Beat Dr. Pere Tarrés i Claret. 15 de desembre 2005). La HOAC es va formar en 1946 i Tarrés participà com a professor en un important cursillo de la H.O.A.C. que es celebrà en el Seminario Conciliar de Barcelona en el mes de junio de 1949. (En fullotó: Record de l'Acte d'homenatge al Beat Dr. Pere Tarrés i Claret. 15 de desembre 2005)

⁷⁴ Idem supra.

⁷⁵ Tecla Sala Miralpeix era propietaria d'una gran indústria tèxtil i es va casar amb en Joan Riera Sala que també era un gran industrial. Tecla Sala va fer subvenció de diverses obres socials.

⁷⁶ Vidal Gironella també era empresari tèxtil.

destinades a l'adoctrinament. Aquest canvi no solament l'hem d'ubicar en el nom de les assignatures, sinó en el professorat de l'escola i el seu ambient en el que les sotanes es fan molt presents.

- b) La desaparició de matèries especialitzadores per a l'exercici en el camp de la sanitat o en el de la empresa denoten una pèrdua de connexió estreta de la formació amb uns àmbits concrets (hi ha un capital relacional amb els àmbits de formació i d'exercici professional que probablement s'ha perdut) i també un decaïment de la concentració d'esforços necessaris per a que la professió s'obri camí. L'aparició de matèries com Puericultura, Cures d'urgència i Classificació de llibres en substitució d'aquelles especialitzadores (veieu de nou el primer pla d'estudis) podrien ser llegides com una comprensió menys professionalitzadora de l'Assistència Social, com una activitat probablement més subalterna i com una dispersió i/o dissolució d'esforços.

Jo ignorava les diferències fonamentals de les dues escoles i no va ser fins molts anys més tard que vaig descobrir que l'escola del temps de la república era fruit d'unes inquietuds socials més àmplies i profundes. (1 Montserrat Colomer)

La inoctrinada Assistència Social i la naturalització dels prejudicis de gènere

El canvi de nom de l'escola (els noms no són mai casuals) és ben simptomàtic d'aquesta nova deriva. Fixem-nos que desapareix el concepte d'Assistència Social. En 1939 es diu "*Escuela de Formación para el Hogar y Obras Sociales Femeninas*" i en 1941 "*Escuela Católica de Enseñanza Social*"⁷⁷. En la "nueva España", com l'anomenà Raül Roviralta, l'Assistència Social apareix inoctrinada. L'Assistència Social que en el temps republicà s'utilitzà com a concepte per a pensar les solucions a les xacres socials, un concepte amb connotacions progressistes ara semblaria tenir menys adhesió (no vol dir que es deixi d'utilitzar). En la nueva España, han desaparegut "los problemas de Asistencia Social"⁷⁸. El front nacional-catòlic ha pensat que "Assistència Social" no és pas una paraula que li vingui de gust i aquest fet té un significat ben explícit: els problemes no s'abordaran mitjançant les fórmules innovadores que l'Assistència Social proposa; s'abordaran, sobretot, de la manera tradicional (obres socials, beneficència i caritat).

El terme *Assistència Social* era una compromís excessiu per a un Estat que naixia de la derrota de les classes populars. Assistència suposa l'obligació de proveir a les necessitats humanes per un motiu de justícia social. Els individus són, sovint, víctimes de la societat, i aquesta els deu assistència. Els Estats deuen assistència a aquells que careixen de mitjans econòmics, i els necessitats tenen dret a rebre-la. A la societat tradicional, jeràrquica que reivindiquen els vencedors li és més propi recolzar-se en la caritat o la beneficència, despendre's d'obligacions socials. La *caritat* significa proveir a les necessitats del pròxim pel motiu sobrenatural de l'amor de Deu. La *beneficència* que proposa remeiar les necessitats humanes per un motiu de pietat purament humana.

D'altra banda, en els seus inicis, el nou Estat no necessita de fonts de legitimació més enllà de la victòria que li ha proporcionat l'exercici de la violència⁷⁹ i d'aquelles que li brinda el propi bloc ideològic: l'autoritat respon a una voluntat divina "Caudillo de España por la gracia de Dios". El règim és una dictadura i, de moment, no necessita de polítiques socials legitimadores, ni guanyar-se el vot de les classes populars. L'Assistència Social pot restar arraconada.

En aquest entorn institucional i polític, les pròpies fonts de legitimació de la professió recorren als arguments precientífics, religiosos, etc. La professió apareix com a crida divina:

"Y para terminar, a todos gracias por vuestra valiosa cooperación estimados profesores y alumnas (...) ¿Que hubiera sido de nuestros Servicios Sociales si vosotras no hubieseis sabido recogerla y sembrarla? Mi mayor afecto a todos los que

⁷⁷ No seria fins l'any 1979 quan, coincidint amb la incorporació de l'escola a l'ICESB, el nom d'*Escuela Católica de Enseñanza Social* seria substituït pel d'*Escola d'Assistents Socials*.

⁷⁸ Fem referència al títol del llibre de Roviralta, R. (1937): "*Los problemas de Asistencia Social en la nueva España*".

⁷⁹ Inicialment també l'aliança amb el nazi-feixisme cada vegada més poderós a l'Europa del moment i després, l'anticomunisme franquista que permetrà una legitimació espúria en el context de la Guerra Freda.

practican el hermoso lema: "Yo no he venido a ser servido sino a servir (Mateo, 20, 28)". (Ana Maria Llatas de Agustí, 1950)⁸⁰.

i l'Assistència Social com a sublimació de la caritat. Amb motiu del XXV aniversari de l'Escola l'any 1957, el director del ICES (Institut Catòlic d'Ensenyament Social) Rd. Joan A. Ventosa va pronunciar una conferència en la que "*Analizó el concepto y evolución de la Asistencia Social, como última y más perfecta forma de caridad, pasando por la beneficencia, la justicia social y la legislación social y como en todos ellos el motor es la caridad, pues como dijo solo hay una manera de ser justo, ser caritativo*" (Radar Social, 1957)

Però hi ha quelcom més, el canvi de nom respon plenament al projecte ideològic dels vencedors de la guerra pel que fa a la seva política de gènere. En contrast amb els esforços realitzats durant la Segona República per incorporar la dona a la vida pública, incrementar els seus drets o la seva emancipació respecte de l'home, es preconitza un retorn al paper tradicional de la dona. El seu rol és, sobretot, a la llar i no pas l'espai públic, en les tasques de la llar més que en el treball com a professional. Allò que es pretén és formar dones, millor dit esposes o mestresses de casa amb un protagonisme reduït pel que fa a l'espai públic. D'aquí ve allò de "*Formación para el Hogar*". En segon lloc, el nom al connectar allò femení, amb "*Hogar i Obras Sociales*" genera un vincle gens innocent: l'atenció social és una continuïtat natural de la llar (és un afer més privat que públic) i, a més, és continuïtat natural del rol tradicional que la dona ha desenvolupat respecte els desvalguts. D'aquesta manera, la necessitat de professionalització resta perfectament relegada⁸¹. El nom de l'escola, ens diu Montserrat Colomer, "*deixa clar que l'accent estava posat més en la formació personal que en la preparació per exercir una professió, encara que al final dels estudis es donés un diploma d'auxiliar social, sense cap valor acadèmic*"⁸².

Al mateix temps, el vincle "Assistència Social-dona" és un missatge recursiu que configura els propis problemes que l'Assistència Social aborda: els problemes no son ben bé un afer "social", son una altra cosa; se'ls treu importància; son problemes que poden igualar-se als dels infants que necessiten de l'atenció de la mare, hi ha un missatge que infantilitza la pobresa o la marginació.

Els historiadors Di Febo, G. i Julià, S. (2005) expressen molt bé quina és la iconografia d'allò femení en el nou règim. "*La mujer, devuelta a la 'naturalidad' de la maternidad, se convertía en ejemplo de entrega, conformismo y respeto por la jerarquía. Los modelos evocados en los discursos de Franco, en las revistas católicas y de la Falange y en los libros escolares eran los de Teresa de Ávila, declarada patrona de la Sección Femenina por su obrar 'de una manera callada'*"⁸³, e Isabel de Castilla, ambas portadoras de un protagonismo patriótico-religioso y a la vez 'femenino', muy evidente en la abundante iconografía que representaba a la santa y a la reina ocupadas 'en los trabajos de la rueca y el huso'.

La naturalització dels prejudicis de gènere⁸⁴ és tan efectiva en el món de l'Assistència Social que no ingressaran homes en les escoles fins principis dels anys 70, tot i que de manera molt minoritària. Aquests prejudicis de gènere implicaven el rebuig de la coeducació i per això si es volia formar assistents socials homes s'havia de crear una escola específica. I així es va fer i, com més endavant veurem, el curs 1955-56 s'obrí una escola de formació d'Assistència Social masculina a Barcelona però, amb unes circumstàncies tant desfavorables, no va reixir.

Es tracta d'un clima social que afavoreix el vincle dona-assistència i que la formació d'aquests temps, tanmateix, potencia o no desmenteix. En aquest clima i com a manifestació d'ell es compren la situació que ens explica Mercè Barjau:

⁸⁰ Ana Maria Llatas de Agustí (1950) en Boletín de información del Secretariado de Asistentas Sociales; citada en: Exposició "70 anys de formació en Treball Social". Fundació Pere Tarrés, 2002

⁸¹ No cal dir que aquest imaginari és per a dones. L'aparició de l'assistent social "home" serà difícil. Mentre l'imaginari com a "exercici professional" no guanyi a la resta, serà difícil que l'Assistència Social sigui un espai per a homes. A aquest fet contribueix, a més de la imatge que es genera entorn de l'Assistència Social, la segregació de gènere que s'instaura en el sistema educatiu. A finals de la dècada del 50 ja es comença a considerar un problema l'exclusivitat femenina i es considera un dèficit que no hi hagin escoles d'Assistència Social masculines (Duocastella, R., 1958).

⁸² Colomer, M. (2006).

⁸³ Per això, l'escola de visitadores socials que es fundarà en 1953 i serà patrocinada per la Sección Femenina incorporarà el nom de "Santa Teresa" en diversos períodes. Teresa de Ávila era filla de conversos i més enllà de la seva faceta mística va ser una autèntica lluitadora pels drets dels "castellanos nuevos" i per ampliar el paper de les dones a l'Església... però no era això el que els seus devots franquistes sabien o volien realçar...

⁸⁴ Per a qui vulgui aprofundir, es recomanable el llibre de Roca i Girona, Jordi (1996), De la pureza a la maternidad. Madrid, Ministerio de Cultura-Publicaciones. És un llibre divertit, que analitza molt bé els textos de la Sección Femenina.

Jo vaig començar el curs 1950-51, jo ja tenia un títol universitari de Química, estava treballant en una fabrica, que era una fundació d'acer, tot eren homes, però quan el director veia un obrer que tenia un problema me l'enviava al laboratori com si fos el confessor, llavors vaig veure que tampoc tenia prou recursos a la meua ma i vaig pensar que faria lo d'assistent social i potser sabia més coses (Mercè Barjau a 14 Barjau-Blanc).

Montserrat Colomer ens aporta records que ens ajuden a conèixer alguns dels problemes i institucions dels primers anys de la postguerra: les xacres socials que provoca la guerra (gana, nens abandonats o lliurats a l'atenció pública, etc.). La Montserrat descriu com va haver de realitzar durant sis mesos l'activitat que en aquell moment es coneixia com "Servicio Social"⁸⁵. Fer el "servicio social" era obligatori per a totes les dones majors de 18 anys, estava organitzada per la Sección Femenina de la Falange (FET de las JONS) i, a més de la instrucció i de la prestacions que poguessin realitzar, tenia una funció d'uniformització ideològica. En aquesta activitat en la que tenia un paper essencial l'adoctrinament entorn del rol tradicional de la dona, novament tornem a trobar un nom o concepte del nostre espai professional que acaba contaminat i que, per extensió, contamina el propi sentit de l'Assistència Social: que totes les dones haguessin de fer el servicio social reafirmava el vincle entre allò socio-assistencial i allò femení⁸⁶.

També em van constar com a pràctiques [en la Escola] les tasques que vaig realitzar per complir els sis mesos de "Servicio Social" de la Sección Femenina (...) La primera tasca que vaig fer va ser anar a un Asil de Falange situat en una torre a la falda del Tibidabo. Per accedir-hi, havíem de baixar a una parada de mig camí del funicular. Va ser una amarga experiència. Hi havia una directora molt rígida i d'esperit militar, que perquè els nens creguessin els deia que fer qualsevol cosa pròpia d'un infant amb carències, era "pecat mortal". Això creava en els nens un esperit d'angoixa perquè entenien que això del pecat mortal era una cosa molt dolenta i per tant, els feia sentir culpables. El menjar era bastant deficient però un dia que va venir un cap de Falange els van servir un dinar extraordinari. Les noies que hi fèiem el "servei social", no podíem fer front a la directora perquè no ens hauria aprovat el servei i també perquè érem molt joves. No podíem fer més que distreure els nens i donar-los una mica d'afecte. D'això fa molts anys i no recordo gaire d'on procedien aquells nens. Als tres mesos vaig demanar canviar de servei i em van enviar a un Centre d'Alimentació Infantil del carrer del Bruch, on venien mares a portar infants perquè els visités el metge i els hi donés la ració de llet i aliments infantils que els corresponia. L'experiència va ser profitosa per a mi; el metge era un pediatre molt considerat amb les dones i hi vaig aprendre moltes coses de les que necessita un infant per desenvolupar-se normalment (1 Montserrat Colomer).

D'altra banda, el reclutament de les assistents socials seguia la pauta que ja s'establí en temps de la República. Les futures assistents socials eren filles de classes acomodades. De fet, l'accés a l'educació superior no era a l'abast de tothom, era un privilegi solament disponible per als grups socials privilegiats. L'Assistència Social, la infermeria, la puericultura, etc. obrien espais de formació singular, "en origen" destinats a la dona, molt propicis per a donar continuïtat a la tradicional assistència que la dona havia desenvolupat en l'àmbit domèstic.

Jo havia acabat una Llicenciatura en Historia Medieval, però trobava que això de fer classes era molt poca cosa, llavors tenia una padrina, que ara ja es morta, que estudiava assistent social i em va parlar, jo llavors vaig anar a veure a la Sra. Agustí [Anna Maria Llatas de Agustí] que era directora de l'escola i em va semblar que lo que m'explicava estava bé, això devia ser per l'any 1944, ja que jo al acabar la guerra vaig estudiar la carrera a la Universitat de Barcelona, vaig començar a estudiar abans de la guerra, però quan van entrar els senyors aquests van dir que això que havíem fet no servia de res, a mi em van suspendre per roja separatista, doncs molt bé, vaig tornar a ingressar a la universitat i vaig continuar estudiant. Això de fer classes a mi no m'agradava gaire, l'ambient era molt franquista. Llavors va ser quan la meua cosina em va parlar de l'escola social, ella treballava d'assistent social en una barriada d'allà a la Ronda de Sant Antoni (...) vaig pensar que això estava bé i vaig anar a estudiar a l'Escola Social. Em van validar algunes assignatures, vaig fer els cursos de dia. Llavors hi havia poques dones que tinguessin llicenciatura i va ser de retruc que vaig a anar a l'escola però em va agradar molt (...) Jo que venia de la universitat, a l'escola vaig trobar un món molt diferent, allò era una cosa viva i no era una cosa com ensenyar. A mi la Historia, encara ara, es lo que m'agrada més del mon, tinc ple de llibres i conec molts historiadors i he viscut molt entremig; en canvi per treballar no. Jo assentar-me allà a donar una classe no m'hi veia, i en canvi això d'anar a fer visites domiciliàries o anar a ajudar la gent, sí. (16 Mercè Vilardaga)

Jo volia ser metge, el meu pare era metge i a mi em feia molta il·lusió ser metge, al meu pare li va semblar que no. Jo era mestra havia fet Magisteri, coneixia molt a la Josefina Ripoll, ella em va dir jo faig assistent social i tenim assignatures de medicina... Recordo que vaig anar a casa i li vaig dir al meu pare "vull fer assistent social perquè fan medicina", el meu pare em va dir "fes el que vulguis" i així vaig començar a estudiar. Vaig estudiar al carrer Balmes, vaig acabar a l'any 1955. Vaig tenir de professors al Jordi Pujol, al doctor Jubany, mossèn Alemany, mossèn Casas, el doctor Parellada,.... teníem un cos

⁸⁵Que s'instaura l'any 1938.

⁸⁶ L'ús del nom "Servicio Social" per identificar aquesta activitat generarà, posteriorment (durant la dècada dels 60), problemes a les assistents socials: hi haurà una dificultat per assumir el concepte en el mateix sentit que l'utilitzaria la literatura llatinoamericana (com a sinònim d'Assistència Social o de Treball Social).

de professors molt bons. La senyora Agustí era la directora. (...) La formació era molt estimulants, jo recordo que ens ensenyaven coses bàsiques, per exemple ens ensenyaven a fer un llibre de recursos, una cosa molt important, però per fer un llibre de recursos havíem d'anar a veure-ho tot, i això era molt necessari. Era molt important tenir una guia de recursos i era molt útil pel treball. Ens ensenyaven molt els mètodes de treball social, recordo molt els mètodes de treball social, medicina del treball, psiquiatria, medicina i anatomia, estadística, com organitzar una biblioteca... Pense que ens van donar un ensenyament que era molt sòlid, teníem molts bons professors. Jo ja havia fet Magisteri però les assignatures de Treball Social eren com molt engrescadores, perquè els professors ho estimaven molt i ho feien molt bé, eren molt bons. (23 Pilar Malla)

Pla d'estudis 1948-49 (3 cursos)

Medicina social, Puericultura social i individual, Anatomia i fisiologia, Higiene de la dona, Higiene escolar, Maternologia, Epidemiologia, Psiquiatria Social, Psicologia genètica, Economia general, Política social, Demografia i estadística, Entrevista, Mètode de serveis socials, Formació pràctiques, Visites i cròniques, Moral professional, Previsió i Assistència Social, Organització obres socials, Estada en dispensaris i clíniques, Estudi del servei social a Espanya i estranger, Pràctiques, Pedagogia, Nocions de dret, Classificació de llibres, Formació religiosa i moral, Església i acció catòlica, Filosofia Moral, Església catòlica (religió general), Cercles d'estudi, Orientació professional.

La creació de l'escola de Barcelona durant la República és expressió d'uns dinamismes i d'un moment social, econòmic i polític propicis que es veuran completament transformats amb les repercussions que la guerra i el franquisme tenen en tots els àmbits de la vida social. La guerra i el franquisme provoca en el conjunt de l'estructura social un gran retrocés. Aquest retrocés implica que fins la meitat dels 50 i principis dels 60 no es reprengui l'impuls com a efecte de la recuperació econòmica i de l'assoliment dels nivells de producció que hi havia al 1936. En aquest sentit l'Assistència Social no és cap excepció: amb la derogació de la legislació social, la postguerra apareix com un temps d'hivernació per als projectes entorn de la professió. Amb el que avui sabem podem dir que van ser 20 anys en bona mida perduts: allò que es podia haver produït durant els anys 30 i 40 (la formació d'un nombre d'escoles suficient per tot el país i d'un veritable cos professional) haurà d'esperar a les darreries dels 50 i als 60.

La identitat prestada

En la formació, però, hi mancaven la transmissió de veritables coneixements d'Assistència Social. Encara no s'havien establert les bases per poder-la realitzar. No hi havia un grup d'experts capaç de transmetre un repertori de coneixements propi de la professió. Havia de ser la pròpia professió la que, al llarg del temps, anés generant aquest grup com una emergència de l'experiència acumulada, de l'autoconstitució com a cos professional, com a emergència d'una delimitació del camp d'exercici i del perfil professional, etc. El procés de constitució del Treball Social a Catalunya segueix una seqüència en la que la constitució d'un estoc de coneixements propi no és una dada de partida sinó un procés lent que no és independent de la constitució del cos professional socialment reconegut.

Durant els anys que ens ocupen, la formació inicial de les assistents socials segueix en mans de disciplines i cossos professionals que assumeixen un paper de patrocinadors. És el moment de tornar a constatar, com ja ho férem per al període republicà, l'enorme paper de la Medicina en el naixement de la professió a Catalunya: son metges bona part dels professors més notables. A aquest apadrinament de la medicina, en aquest nou període hem d'afegir l'enorme paper que assumeixen els capellans (es a dir, els agents institucionals de l'església). Semblaria que ens trobem davant d'una simbiosis de dos disciplines: la cura del cos i la cura de l'ànima. Pere Tarrés és l'encarnació d'aquesta simbiosi: ell és metge i capellà. En la seva activitat i en el seu discurs es fa apòstol del lema "*mens sana in corpore sano*". Convertit en l'esperit i guia de l'escola, Pere Tarrés pensa aquesta simbiosi per a les assistents socials. En l'assistent social que formen conflueixen les funcions d'higienitzar i de moralitzar.

Pere Tarrés i el perfil desitjable de les assistents socials.

- 1) A partir del document d'IBÁÑEZ, M. (1950): "Apostolado del Dr. Tarrés dentro de la Federación de Jóvenes Cristianos" en Páginas de Estudio núm. IV, Barcelona. Editat pel secretariat d'Assistents Socials.

És una dona, catòlica militant (amb una "concepció espiritualista de la vida") com a condició d'acció social generosa, desinteressada, abnegada; culta (necessita de coneixements generals especials) a més de sòlids principis; amb certa preparació tècnica [no s'esclareix si la "tècnica adequada a cada servei" és diferent en cada situació o si és una metodologia general]. Necessita qualitats personals especials: persona de conviccions fermes però oberta a tractar amb tot tipus de situacions ("no ñoñas"); persona moral, respectuosa amb les persones però sense sentimentalismes; persona assenyada, sense prejudicis, "que sap creure en el món social", que constitueix certs coneixements, sistematitzant-los ("porta amb ella un carnet per a anotar-se els fets observats i estudiar-los després"); persona amb cert dinamisme, "al dia en nous mètodes de progrés", no antiquada, activa, no rutinària; amb vocació cristiana, "no mercantilista" [possiblement que no ha de dipositar masses interessos econòmics en l'exercici com a assistent social]; persona organitzada.

- 2) A partir del document "Extracto de las clases que el doctor Tarrés dio en la escuela católica de enseñanza social sobre moral profesional desde el año 1945 (según los apuntes de distintas alumnas)". En el fulletó informatiu titulat "Record de l'Acte d'homenatge al Beat Dr. Pere Tarrés i Claret. 15 de desembre 2005".

Para ser Asistente Social se requieren unas (...) cualidades especiales: a) Espíritu amplio: abierto a todos los vientos nada de mezquindades ni ñoñerías, ni celos ni envidias, ni murmuraciones. Roca firme que sepa adaptarse a las circunstancias y personas sin escandalizarse. Hacerse el todo para todos con el fin de ganarlos a todos para Cristo; b) Gran objetividad: Saber valorar las cosas en su punto justo. Leer en el mundo social, buscando de una manera consciente en las causas fundamentales de los hechos que se observen. Saber, ver, juzgar y actuar; c) Equilibrio: Sin exageraciones ni estrecheces. Buscar el "por que" de los hechos. Llevar consigo un carnet para anotar los hechos observados y estudiarlos luego; d) Autocrítica severa: Juzgar, saber discernir con discernimiento propio. Rehusar el espíritu de generalizar; e) Sentido de la responsabilidad y propia iniciativa; f) Ejecutar con prontitud y perfección todo cuanto hemos de realizar; g) Buena salud, "mens sana in corpore sano"; h) Perfecto equilibrio moral, ni sentimentalismos ni brusquedades; i) Constante piedad. Fundamentalmente piadosas; j) Capacidad de información psicológica y espíritu de organización.

Els testimonis estableixen que la formació que reben les futures assistents socials és atractiva. Les alumnes, tanmateix, remarquen l'excel·lència del planter de professors. Allò, però, que hem de tenir clar, és que no és el que avui coneixem com a formació en Treball Social. És un professorat preparat, però és prestat, és d'un àmbit disciplinar i de pràctiques que no és el que coneixem com a Assistència Social o Treball Social i això fa que la construcció de la identitat professional o la socialització com a treballadors socials sigui molt ambigua i confusa.

Allò que és molt palès és que, en aquests anys, l'abillament amb que compten les pioneres els posa les coses molt difícils: una tremenda indefinició professional i social respecte del que era la Assistència Social. Els professorat que podia realitzar la transmissió d'identitats havia de ser un assistent social i, d'aquests hi havia pocs i, tanmateix, no disposava encara de referents teòric-pràctics sobre el que veritablement era la professió. Allò que era el Treball Social "era molt difícil de que ho entenguessin. No vam treballar d'assistents socials perquè vàrem passar directament a l'escola" (Victòria Blanc en 14 Barjau-Blanc).

L'espai de la professió apareixia com una nebulosa ubicada en un lloc indeterminat entre els espais de la sanitat-infermeria, la puericultura-educació no formal, la moralització-adoctrinament cristià, la gestió mutualista, l'organització i la disciplina de les d'obres socials, etc. "Aleshores no hi havia metodologia de Treball Social; en aquest aspecte fèiem visites a obres socials que després debatíem a classe i en fèiem la fitxa. Recordo que una de les visites que més em va impressionar va ser la de la Presó de Dones (...) Recordo el pati amb moltes dones assegudes soles o en petits grups sense fer res, cares fosques..." (1 Montserrat Colomer). Altres obres socials que es visitaven era l'Institut de Lluita Antituberculosa, la Casa Provincial de la Maternitat, l'Asil Hospital de Sant Joan de Déu, l'Asil de Sta. Llúcia per a nenes cegues pobres, etc. (Colomer, M., 2006).

[La formació], dintre lo que llavors hi havia, jo la trobava molt bona perquè la gent ho feia tot per amor; per exemple, teníem en Boix (el pare del de la Caixa de Pensions)⁸⁷, teníem el Dr. [Narcís] Jubany⁸⁸ que ens feia les classes de Moral, teníem en

⁸⁷ Glòria Rubiol aclareix que va haver dos professors pare i fill amb el cognom Boix "Jo vaig tenir tots dos com a professors: Emili Boix i Selva i també el seu pare, que es deia Boix Raspall i que en els anys entre 1958-1960 ja era molt vell. Jo sentia dir que aquest darrer era el fundador de la Caixa de Pensions".

⁸⁸ M. Rosa Morera ens aclareix que Narcís Jubany seria posteriorment bisbe auxiliar de Barcelona (quan era bisbe el Dr. Modrego), bisbe de Girona i després arquebisbe de Barcelona substituint al Dr. Marcelo González.

Masdexart, teníem gent molt bona. El Treball Social no m'en recordo qui el feia, de fet no n'hi havia, era serveis socials més aviat de tipus pràctic. Vam començar amb el "casework" que van venir unes professores de França, que després jo anava a casa seva, elles ens van introduir en el "casework" que nosaltres no sabíem el que era, això de ressaltar l'individu i el secret professional, etc. (16 Mercè Vilardaga)

Les pràctiques previstes en la formació no solien tenir a altres assistents socials com a referents-tutors. La pròpia escassetat de professionals ho feia quasi impossible.

Les meves pràctiques principals varen ser un any de treball a la guarderia de l'empresa "Hilaturas Caralt Pérez", ja que el meu pare era cap del departament de compra i venda, i va aconseguir fàcilment que jo pogués anar a la guarderia de l'agost de 1941 al juliol de 1942. Aleshores hi havia moltes empreses que tenien guarderia pels fills de les mares treballadores (...) Hi treballàvem cinc "guardadores" que, per voluntat de la direcció de l'empresa, cada mes era responsable de la marxa general una de nosaltres per torn (...) Un dia a la setmana venia un metge puericultor i visitava els infants que tenien algun problema sanitari. Per mi va ser un treball una mica dur però el feia amb il·lusió i amb ganes d'aprendre. La fàbrica estava situada a l'Hospitalet i l'entrada de la canalla es feia a les 8 del matí i nosaltres havíem de ser abans. Banyàvem totes les criatures en entrar (les teníem d'un mes a tres anys), els hi trèiem la seva roba i els vestíem amb la roba de la guarderia, posàvem els menuts en llitets i els grans en una sala per entretenir-los o bé al pati si el temps era bo. Els donàvem esmorzar, dinar i berenar. Als més menuts venien les mares a mig matí i a mitja tarda a donar-los el pit. Abans de marxar (sis de la tarda) els hi tornàvem a posar la seva roba. Per mi va suposar la doble experiència de la responsabilitat d'un treball seriós (l'empresa no va acceptar que jo hi anés de caràcter voluntari i em pagava com a les altres guardadores, total molt poc, però jo havia de fixar i complir l'horari) i el compartir la tasca amb les altres companyes. També va ser una bona experiència el tracte amb les mares obreres; veia com els hi costava tornar al seu treball i deixar el seu fill o filla en les nostres mans i, en la mitja hora que passaven a la guarderia matí i tarda, ens explicaven els seus problemes (1 Montserrat Colomer).

Vaig fer pràctiques d'empresa a La Seda al Prat [de Llobregat], amb la Quirina Bonafonte (no sé si viu encara) que era de la primera promoció amb la Maria Estrada que van estudiar a l'època de la República. Després vaig fer pràctiques amb una obra de Mares Solteres, que tenien una casa al carrer Angli que tenien a mares solteres i recordo que em van donar un cas d'una noia que tenia una nena, que després es va casar amb un professional que els feia reparacions a la casa i després va ser una bona mare de família. Recordo que jo la vaig acompanyar a un safareig públic perquè fes les paus amb la seva mare, aquesta noia em deia: 'ay senyoreta, la meua mare té un geni que em tirarà el picador pel cap' i quan es van trobar es van posar a plorar totes dues i es van abraçar. Vàrem treballar bastant bé. També vaig fer alguna cosa en un Patronat escolar de suburbi, però no ho recordo. (Mercè Barjau a 14 Barjau-Blanc)

Vàrem fer pràctiques a Brussel·les a l'any 1953 amb l'escola de la rue de la Flèche, que era un barri com si diguéssim el Raval però prop de la Grande Place; vàrem fer pràctiques a Brussel·les a un hospital a l'any 1953, hi havia també la Pilar Malla (que era molt més jove que jo) que estava en una crèche⁸⁹. En el curs de la Pilar Malla també hi havia la Josefina Ripoll. (Mercè Barjau a 14 Barjau-Blanc)

Vaig fer pràctiques al Camp de la Bota, a la Oficina del Nen a la Protecció Materno Infantil. Al final dels estudis vaig anar a fer les pràctiques a Bèlgica, les vaig fer en un hospital, a l'Hospital Sacre-Coeur a la part flamenca. Després al tornar a Barcelona vaig començar a treballar a l'Hospital Clínic, a la Clínica Medico 2 amb el doctor Soriano, vaig fer la Tesina a l'Hospital Clínic. (23 Pilar Malla)

La medicina psiquiàtrica i l'escola de visitadores socials

Havien de passar 13 anys des de la reobertura de les escoles de Barcelona i Madrid fins que es tornessin a produir noves iniciatives de formació a Catalunya. Aquesta tardança és un fet indicatiu del lent camí que segueix l'Assistència Social per a obrir-se un espai professional.

Va ser el 12 de Gener de 1953 quan es va inaugurar a Barcelona la tercera escola més antiga de l'Estat espanyol, la "*Escuela de Visitadoras Sociales Psiquiátricas*". La seva fundació es produïa per iniciativa del Dr. Ramon Sarró Burbano, Catedràtic de Psiquiatria de la Universidad de Barcelona⁹⁰, que

⁸⁹ Crèche: Jardí d'infància, guarderia.

⁹⁰ A Catalunya durant la República hi va haver un planter de psiquiatres molt avançat que van acabar a l'exili (gent com Mira, Tosquelles, etc.). Després de la guerra es va produir un buit de figures de referència a la psiquiatria catalana, mentre que a Madrid les càtedres i els llocs clau van ser ocupats de seguida per gent de filiació teòrica clarament nazi, de formació alemanya i defensors, per exemple, de les teories racials (els més destacats van ser Vallejo-Nájera y López Ibor, que encara són objecte de polèmica). Quan Sarró obté la càtedra (devia ser a finals dels 40), la psicoanàlisi estava estigmatitzada pel règim, però el nomenament de Sarró i la projecció pública que li va donar, podien ser jugats com una prova d'obertura ideològica.

assumí la seva direcció i sota els auspicis de la *Sección Femenina*⁹¹. L'escola depenia jurídicament d'aquest darrer organisme que també costejava el pressupost que no procedia de les matrícules/quotes i tenia com a delegades a dues assistents socials la Montserrat Castells Gabriel i la Maria Dolores Enedáguila que exercien respectivament com a Subdirectora i com a Cap d'estudis⁹². Les classes teòriques es realitzaven de 5 de la tarda a les 9 del vespre en espais de la Càtedra de Psiquiatria de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i les pràctiques a la Clínica Universitària Psiquiàtica.

És la Mercè Ranz Bafalluy en un treball inèdit realitzat per a l'Escola Universitària de Treball Social de Barcelona l'any 1999 titulat "*Memòria Històrica. Escola Superior de Assistents Socials*" qui ens proporciona més informació entorn d'aquest nou projecte de formació. L'obertura del primer curs 1952-53 de l'Escola de Visitadores Socials Psiquiàtiques es va anunciar als diaris *La Vanguardia* i *Solidaridad Nacional* de la següent manera: "*La complejidad y trascendencia social creciente de la labor que debe realizar la Psiquiatría moderna ha hecho ver a la Cátedra de Psiquiatría de Barcelona la necesidad de crear un Cuerpo auxiliar femenino debidamente preparado, que será realidad gracias a la colaboración que ha prestado la Sección Femenina de FET y de las JONS. A dicho efecto, queda abierta la matrícula en las oficinas de la Regiduría Provincial de Divulgación y Asistencia Sanitario-Social (c/ Ausias-March, 26, piso 4º, despacho 44).*"⁹³

La idea de crear l'escola s'havia generat en Ramon Sarró durant una estada de quatre mesos als Estats Units, on visità cinc escoles de visitadores socials convidat per l'American Association of Psychiatric Social Workers. En aquesta estada es va convèncer de la necessitat de crear un personal auxiliar de psiquiatria, amb la finalitat d'ajudar al metge psiquiatra a abordar i resoldre els problemes socials de l'individu. La relació entre el psiquiatra i les visitadores socials es basava en el fet que la missió del psiquiatra no finalitzava quan donava d'alta el seu malalt del manicomi on es recloïa ja que la seva posterior evolució depenia de la correcta adaptació al nou ambient on vivia. Per a obtenir informació sobre aquests nous ambients per als pacients i poder prestar assistència i consell als malalts fora de l'òrbita del manicomi era necessari crear la figura de la visitadora social com a subespecialitat de la Psiquiatria.

El catedràtic va fer públiques aquestes idees en el Congrés Nacional de Neuropsiquiatria que es celebrà a Santiago de Compostela l'any 1952 i la Sección Femenina va oferir d'immediat els seus serveis a les Càtedres de Psiquiatria d'Espanya per portar-les a terme. Aquest oferiment no era estrany donades les atribucions i competències que tenia en matèria d'accions socio-sanitàries i per tractar-se de formació de personal auxiliar femení.

La intenció de l'escola era *formar un personal femení per a les tasques psico-socials relacionades amb la missió de la moderna psiquiatria*. Per abastar la tasca que les noves metodologies exigeixen, el metge psiquiatra necessitava treballar en equip i comptar amb una treballadora social degudament preparada que aportés al metge i transmetés en nom d'aquest al malalt i als familiars la terapèutica necessària per anar-lo adaptant a la seva vida de família, treball, etc. facilitant, així, la incorporació a la societat. La curació dels malalts mentals greus depèn de la comprensió i actitud de l'ambient, per la qual cosa s'espera de la Visitadora Social Psiquiàtica que sigui capaç de controlar o transformar aquest ambient vetllant pels interessos del pacient, en definitiva en l'intent de crear una societat psicològicament sana.

A més d'ajudar al malalt mental, també es necessitava la visitadora social en altres institucions: les empreses, la Protecció de menors, els centres educatius especials, els centres sanitaris, etc. L'especialització de la visitadora social en els diversos camps feia preveure les següents figures: a) La Visitadora Social Psiquiàtica (per l'ajut del malalt mental, en internats, externats i domicilis); b) La Visitadora Social Psicopedagògica (Orfanats, asils, llars, escoles benèfiques i particulars, recuperació d'*anormals*, reformatoris, Tribunal Tutelar de Menors, Protecció de Menors, etc.); c) La Visitadora Social Laboral (per a les indústries i tota classe d'empreses); d) La Visitadora Mèdico-Social (hospitals, dispensaris, maternitats, tuberculosos, rehabilitació d'invàlids, etc.).

⁹¹ La "*Sección Femenina*" era una organització de la "*Falange*" el partido único de la dictadura. El nom complet era *Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalistas* (FET y de las JONS).

⁹² Tots tres van exercir els càrrecs durant 20 anys. A partir de cert moment, "*quienes realmente llevan la dirección y gestión de la Escuela, son la Subdirectora y la Jefe de Estudios*" (T. Rossell, et al. 1976).

⁹³ Ranz, M. (1999).

La iniciativa, sembla que va ser ben acollida. El primer any van ingressar cinquanta-quatre alumnes i el segon any trenta-tres⁹⁴. En un article de diari es deia "en su primer año de existencia, la Escuela ha desarrollado gran actividad y su labor ha despertado mucho interés en determinados sectores de la opinión pública. Este interés pronto ha de trocarse en popularidad". De les alumnes es destacava el seu elevat nivell cultural, les seves excel·lents notes, les seves elevades inquietuds intel·lectuals i que havien superado la actitud mental de la adolescència. Tanmateix, s'assenyalava que "en una encuesta realizada entre las alumnas de la Escuela acerca de sus preferencias literarias, ninguna (como era de esperar) se declaró lectora asidua de novelas rosa..."⁹⁵

"Per què vaig decidir estudiar Assistència Social?. Va ser una mica... per una part des del punt de vista ideològic (...) no tenia una ideologia molt clara, però sí que tenia ganes de fer un servei a la societat, tenia ganes de ser útil, de fer alguna cosa. Fixat tu que temps enrere quan era més joveneta havia pensat que ser missionera devia ser una cosa grandiosa... Coses així! (...) Era un desig de servir a la societat i un desig d'aprendre coses. Jo vaig néixer l'any 1932 i vaig anar molt poc a l'escola, perquè va venir la guerra i ho va tallar. Vaig aprendre a llegir i a escriure a casa i després si vaig anar uns pocs anys a l'escola dos o tres no masses més. Llavors, l'aprenentatge se'm va tallar. Nosaltres vivíem davant de la Facultat de Medicina de l'Hospital Clínic (...) El cas es que jo veia gent que entraven a la Facultat i tenia molta enveja, tenia moltes ganes de poder fer això i no podia fer-ho, havia de tenir cura dels meus germanets..., era l'ajudant de la meua mare a casa. Bé, va passar el temps, vaig fer moltes feines, vaig fer molts treballs diversos fins que crec que era a l'any 1958, estava fent de cambrera d'un bar de la Plaça Molina i tenia una clienta molt maca que de vegades parlant d'aquestes coses, em va dir mira han obert els estudis de visitadores socials al Hospital Clínic, (...) per que no ho mires?. S'havia d'anar a buscar un imprès que me'l vaig llegir, era bàsic, era una cosa de manual, però per a mi era molt interessant per que em descobria coses. I sí, sí; vaig anar, vaig passar la prova d'ingrés i, ostras, era meravellós!, i així vaig arribar a la professió. [La formació] d'interessant sí [que ho era]; Molt! (5 Anna Morató)

Al quedarme embarazada del cuarto hijo me planteé dejar la neurocirugía [en la que ejercía como Practicante en Medicina y Cirugía]. Eran intervenciones de muchas horas, 10, 12 ó 15 horas en quirófano sin apenas moverte, y era muy pesado en mi estado de gestación, por lo que decidí dejar ese trabajo. Pero un día mi marido vio que en la Facultad de Medicina hacían una carrera de Visitadoras Psiquiátricas. Me dijo: 'esto es lo que tienes que hacer ahora'. Tanto me insistió que fui a informarme y salí con la matrícula. Así es como me metí de alguna manera en la especialidad a la que yo quería ir a parar, a la psiquiatría. ¡Que más me daba el nivel profesional! No era mi interés tener un nivel profesional de éxito desde el punto de vista económico. Disfruté mucho en la escuela. (Irene Vázquez⁹⁶)

Programa d'Estudis 1953 a 1956 (la durada del estudis era de dos cursos acadèmics)

Psicodinàmica, Evolució de la personalitat, Psicologia, Psicopatologia i Psiquiatria (psicosis), Tècnica de l'entrevista, Psicologia social, Tècnica i interpretació de tests mentals, Problemes de inadaptació infantil i Deontologia professional, Psiquiatria (Neurosi), Higiene Mental, Caracteriologia, Sociologia, Sociometria, Legislació i Institucions (que comprenia la confecció del fitxer d'Obres Socials), Problemes de inadaptació infantil (II), Tècnica de interpretació de tests i deontologia professional.

Una mirada als programes d'estudi ens fa adonar de l'enorme pes que en la formació tenen les matèries psiquiàtriques i psicològiques. El predomini d'aquesta formació és molt marcat, mentre hi ha una pràctica inexistència de matèries de Treball Social i es disposa el "savoir faire" singularitzador de l'assistent social en les disposicions personals, la formació moral (la capacitat de sacrifici o d'esforç sostingut) i en una transmissió pràctica. Aquest fet és, lògicament, manifestació de les característiques del propi grup promotor de l'escola i de les seves intencions, però també de l'escassetat d'assistents socials experts. L'Assistència Social encara no comptava amb la massa crítica de professionals amb els coneixements i experiència que permetessin a les escoles comptar amb docents treballadors socials⁹⁷.

⁹⁴Durant el primer curs 1952-1953, previ examen d'ingrés i selecció d'expedients, es varen admetre 49 aspirants que varen formalitzar la matrícula més 5 oients per haver sol·licitat l'ingrés una vegada iniciat el curs. En el segon curs 1953-1954, varen ingressar 33 de les 44 aspirants que es van presentar a l'examen d'ingrés i en el curs 1954-1955, 25 alumnes havien acabat els dos cursos i preparaven la seva tesina sota la direcció de diversos professors. (Ranz, M. 1999)

⁹⁵Destino, article del 31 d'octubre de 1953.

⁹⁶a De Vicente, I. (2008)

⁹⁷ Els professors de l'Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques (1956-57). A partir de Ranz, M. (1999): Dr. L. Montserrat (*Metge de la Clínica Psiquiàtrica Universitària*); Dr. L. Folch Camarasa. (*Professor de Psicologia de la Universitat de Barcelona*); Dr. E. Cerdà. (*Cap del Departament de Psicologia Clínica del Servei de Psiquiatria Universitària*); Dr. J. Obiols (*Professor adjunt de la Càtedra de Psiquiatria*); Dr. Ferrer Hombravella (*Metge de la Institució "Santa Marta" de la Protecció de la Dona*); Dr. E. González Monclús (*Professor de la Càtedra de Psiquiatria*); Srta. Mercedes Vilas (*Llicenciada en Filosofia i Lletres i Regidora Provincial de la Secció Femenina*); Rvd. Pare F. Solà (*Professor del Seminari Menor de Sant Cugat del Vallès*); Dr. M. de la

En aquest segon episodi de creació d'una escola per a la formació d'assistents socials, ens adonem novament que les primeres passes de la professió (formatives i pràctiques) es troben estretament lligades al món de la medicina (en aquest cas, al de la medicina psiquiàtrica). La medicina és l'àmbit professional maièutic de l'Assistència Social. La medicina, però, pensa l'assistent social o la visitadora social com una activitat auxiliar a allò que serien veritables professions: el metge, el psiquiatra, el pedagog, el jutge, etc. El camí que el Treball Social haurà de fer per convertir-se en una professió recolzada en coneixements disciplinaris propis i socialment reconeguda serà molt llarg. De moment, en la dècada dels 50, aquest projecte ni tant sols existia perquè tampoc existia un cos de persones amb una identitat diàfana.

El perfil desitjable en les Visitadores Socials Psiquiàtriques segons Ramon Sarró. A partir de: Ranz, M. (1999)

En una entrevista radiofònica que tingué lloc el 1953, concebia les Visitadores Socials Psiquiàtriques com a *"Serenes i sensates, fermes i condescendents, realistes i maternals, científiques i pràctiques i arrelades fins a lo indicible en l'ésser del seu poble. Així podran trepitjar el fang sense tacar-se, compartir l'àmbit de vides fosques sense perdre el seu optimisme, ésser testimonis de la baixesa humana sense abandonar el seu idealisme, i podran respondre a la mirada fosca de l'odi amb la mirada clara de l'amor. Estan destinades a ser una de les màximes encarnacions de la feminitat espanyola"*.

En un article d'aquest mateix any completava aquest perfil amb les següents qualitats: *"don de gentes, tacto social exquisito, penetración psicológica, humanidad, capacidad de organización y el carecer de complejos o ser, al menos, consciente de los que padezca"*.

En la declaració d'objectius de l'escola s'afirma a més que les Visitadores Socials Psiquiàtriques *"hauran de combinar el fet d'estar al dia en afers psiquiàtrics amb el coneixement de les darreres tècniques sociològiques, apart de posseir excepcionals qualitats d'intuïció i de capacitat de moure's en tota classe de medis socials"*.

En bona mida és degut a que no hi ha possibilitats consistents de transmissió i de socialització professional pel que cal recórrer als trets personals de partida, a la personalitat dels aspirants. En gran mesura, la visitadora social psiquiàtrica, més que haver-se de fer, "és". Les disposicions personals tenen una gran importància i per això les escoles exigeixen unes condicions d'ingrés. Durant els primers anys, en l'escola de visitadores el procés de selecció seguia el següent procés: les aspirants havien de ser del sexe femení, majors de 18 anys, aptes físicament i posseir una cultura mitja de tipus acadèmic normal. Dins del termini oficial de matriculació, havien de presentar una instància dirigida al Director de l'Escola i adjuntar una memòria escrita a mà per la interessada, on hi constés un resum biogràfic, estudis, aptituds i motivacions que la induïen a cursar aquests estudis. Una vegada llegides les memòries, el Tribunal examinador procedia a una eliminació i selecció, passant a examen d'ingrés aquelles que eren jutjades aptes. Una vegada aprovat l'examen d'ingrés, l'aspirant podia verificar la matrícula oficial de la carrera, que constava de dos cursos de duració mes la tesi final.

Des de bon principi, la formació més pràctica va tenir gran rellevància en el programa de formació. Aquesta consistia en iniciar-se en la tècnica de l'entrevista social (diagnòstica i terapèutica) dirigides per professors de l'Escola. Quan es considerava a les alumnes aptes en el desenvolupament d'aquesta tècnica, passaven a formar grups de 3 a 5 persones dirigits conjuntament per un professor psiquiatra i un sociòleg especialitzats en la tècnica de l'informe i de la investigació social. A partir d'aquell moment, les alumnes tenien una triple obligació: en primer lloc, s'havien de traslladar als domicilis, fàbriques, escoles, etc. de les persones de les quals interessava informació; després, havien de remetre un informe escrit (un diagnòstic social que inclogués una terapèutica social) al psiquiatra o al psicòleg que hagués demanat la informació i, per acabar, quan el psiquiatra ho considerava convenient, havien d'aplicar la terapèutica social indicada. Aquest procediment estava pensat per ser realitzat al llarg dels dos cursos i, després, en el tercer s'aprofitaven aquestes pràctiques per preparar la tesi obligatòria per a l'obtenció del títol de Visitadora Social Psiquiàtrica. Les pràctiques es realitzaven amb tota classe de malalts en els Serveis de

Cruz (Professor de Psicologia en la Càtedra de Psiquiatria); Dr. D. Abella. (Metge de l'Institut Mental de la Santa Creu [va ser director d'aquest institut. Cantava i va ser membre fundador dels Setze Jutges]); Sr. R. Vidal Folch (Secretari de l'Institut Catòlic d'Estudis Socials); Srta. Pilar Lafora (Llicenciada); Srta. M. Teresa Asensio (Llicenciada); Dr. Zamora Tiffon (Metge); Sr. David Serra (Advocat); Srta. Montserrat Castells (Cap de l'Escola).

la Càtedra de Psiquiatria i els tres Dispensaris de Higiene Mental dependents. Setmanalment, es celebraven unes reunions conjuntes dels dos cursos, on es discutien els casos més interessants que, durant les pràctiques, s'havien presentat. Aquestes sessions corrien a càrrec de les alumnes, discutien els casos i els sotmetien a judici i crítica de les seves companyes i del professor que dirigia aquesta reunió de seminari. També es realitzaven constants visites a centres assistencials, sanitaris i socials, tant d'organismes oficials com d'entitats privades. Les alumnes assistien també als diversos seminaris i sessions que organitzava la Càtedra de Psiquiatria, així com a conferències i projeccions de pel·lícules.

La creació i el funcionament de l'Escola de Visitadores Socials vinculada a un entorn universitari (la Càtedra de Psiquiatria i l'Hospital Clínic) tingué, segons creiem, beneficis en la formació de les alumnes; hi havia un ambient cultural, d'activitats i educatiu que estimulava la formació i això és un aspecte especialment subratllat per les alumnes.

[1959-62] La veritat es que vaig trobar uns estudis que em van encantar, els estudis eren molt interessants [i] el professorat era molt bo (...) Una cosa van ser els estudis i per altra banda va ser el context. Per a mi el context en aquell moment era de lo més interessant que hi podia haver a Barcelona (...) s'estudiava a la mateixa càtedra de Psiquiatria. El doctor Sarró era una persona que ha sigut criticada, que ha sigut elevada, però era una persona bastant excepcional, en el sentit de que era un humanista eclèctic. Era una persona que feia venir conferenciantes de tot arreu, sempre va integrar molt als alumnes. Al mateix temps era el moment en que es parlava de l'evolucionisme, que hi havia en Teillard de Chardin, llavors hi havia molta dinàmica de tipus filosòfic, científic. I es clar, a mi això sempre ha sigut un tema, que no es que jo en sàpiga i sigui bona en aquest tema, que m'ha cridat molt l'atenció, el tema del saber per ell mateix (...) Aleshores jo em vaig trobar amb unes primeres professores meves, la Roser Grau, la Irene Vázquez que després va crear EADA, la Paniker (germana dels Paniker). Eren unes dones que quan llegies el que escrivien, era molt interessant. L'ambient de l'escola era estimulante en si mateix i tot l'entorn, perquè anaves a les sessions clíniques que feien en Psiquiatria i a lo millor preguntaven "a veure que faríeu els treballadors socials"... A mi aquest context em va interessar moltíssim. (22 Teresa Rossell).

Aquest fet, però, també representà cert obstacle en la constitució de les identitats professionals. La identitat com a assistents socials no tindria una transmissió fàcil, ans el contrari es veuria sovint obstaculitzada o esbiaixada per una formació i un ambient que contribueix a transmetre identitats del món de la salut i d'allò psiquiàtric i/o psicològic.

Programa d'Estudis a partir del curs 1956-57 (a partir d'aquest curs l'Escola va prendre la iniciativa de canviar el programa d'estudis i ampliar de 2 a 3 anys)

Primer curs: Instrucció teòrica: Psicologia dinàmica, Psicologia evolutiva, Tècnica i interpretació de tests mentals, Psicopatologia, Psiquiatria (estudis de la psicosis), Psiquiatria infantil, Sociologia i sociologia de la família, Legislació Social, Religió i Deontologia.

Instrucció Pràctica: Tècnica de l'entrevista, Tècnica del Treball Social, Tests Mentals.

Segon curs: Instrucció Teòrica: Psicologia social, Caracterologia, Tècnica i interpretació de tests mentals, Higiene Mental, Psiquiatria (estudis de la neurosi), Psiquiatria infantil: problemes de la inadaptació infantil, Legislació i Institucions psiquiàtriques i socials, Sociologia, Estudis de les relacions interhumanes, Assistència Social, Religió i Deontologia.

Instrucció Pràctica: Tècnica de l'entrevista, Tècnica de Treball Social, Investigació social, Supervisió del Treball Social, Tests Mentals.

Tercer curs: Instrucció Teòrica: Nocions de Dret, Pedagogia, Medicina Social, Sociologia, Doctrina Social de l'Església.

Instrucció Pràctica: Treball Social de grups, Treball Social de casos, Investigació Social, Seminari de preparació de Tesi, Tests Mentals.

Tot sembla indicar que el mateix grup promotor era conscient del biaix que introduïa en la formació el context en que naixia la formació (la càtedra de psiquiatria). El predomini d'allò "Psi" és tant marcat que porta en diferents moments a fer remarca de la importància de reforçar la formació en ciències socials. Per això, des de bon començament (el mateix any 1953) s'impartiren en l'escola cursos de formació complementària. El primer d'aquests cursos "*buscava posar en contacte les alumnes amb altres elements no psiquiàtrics i que poguessin veure els elements d'anàlisi que aplicaven els pedagogs i sociòlegs en els seus enfocaments dels problemes socials*". En una taula rodona celebrada a la Casa Americana⁹⁸ el 28

⁹⁸La Casa Americana fou la seu de diverses activitats de l'escola durant aquells anys, múltiples taules rodones organitzades per la Sección Femenina i presidides pel Dr. Sarró. Aquests contactes els hem de contextualitzar en un procés en el que EEUU es converteix en paladí de la integració d'Espanya a les relacions internacionals. En 1953, any de creació de l'escola, és quan es signa un acord defensiu i d'ajut econòmic entre ambdós països que culminà amb la construcció de les bases de Torrejón de

d'octubre de 1955 sota el títol "*Nuevas Profesiones femeninas psicológicas y sociales*", es destaca la presa de consciència dels creadors i les alumnes de l'escola de la necessitat d'una important formació en matèria sociològica per comprendre la realitat que els envolta i del poder de canvi que té aquesta nova professió en el seu medi. El Dr. Sarró parlava de "*la creació d'un nou tipus de dona amb una missió més completa per a tots [en el marc de] la transformació palpable que està travessant la societat espanyola i el canvi considerable que adquireix la labor femenina en la qüestió social*". No obstant, és encara tant marcada la identificació de la nova professió amb trets morals i amb allò femení que un periodista del Noticiero Universal en la notícia que elabora entorn d'aquest acte deia que les Visitadores Socials Psiquiàtriques "*son las Verónicas⁹⁹ de la sociedad, a la que procuran aliviar de todos sus problemas y también, aún más, de prevenirlos¹⁰⁰*".

L'assistència a l'infant fou un dels centres d'interès de l'escola en els primers anys del seu recorregut. Això es pot detectar en els programes d'estudi i també en altres fets. La lliçó inaugural del curs 1956-1957, realitzada pel professor del centre Lluís Folch Camarasa va versar sobre la metodologia del tracte a l'infant i l'augment de la capacitació tècnica de la visitadora social psiquiàtrica en aquest camp. El parer unànimement era que calia separar els centres d'orientació infantil de la resta d'ambients hospitalaris per no donar a familiars, o als propis infants, la sensació de ser malalts. Sobretot els nens amb trastorns de la personalitat no haurien de ser tractats com a malalts. L'any següent, la conferència inaugural també versava sobre la relació humana entre el nen i la visitadora social psiquiàtrica i la va realitzar el Dr. Jeroni de Moragas (director de l'Institut de Pedagogia Terapèutica). Dins d'aquest mateix interès per a la infància, l'Escola va obrir una guarderia per a nens de 3 a 6 anys que era dirigida per la visitadora social Rosa Balagué. La guarderia va començar amb una trentena de nens però en tres anys ja atenia a un centenar d'infants. La guarderia disposava també de dispensari amb dos metges i atenció gratuïta; també portava a terme activitats d'escola de mares (xerrades sobre cuina, socorrisme, economia domèstica, decoració, etc.). Era un nou espai de referència per a la formació pràctica de les visitadores socials.

Dues escoles i dos promotors: junts però menys

Si analitzem i posem en relació els programes de l'*Escuela de Visitadoras Sociales Psiquiátricas* y el de l'*Escuela Católica de Enseñanza Social* en el curs 1955-56, ens adonem d'alguns aspectes remarcables: a) totes dues escoles tenen una important presència de la formació d'origen mèdic. Però mentre en una (ECES) hi ha major presència de la Medicina general i/o "pública" (el seu origen, com ja vam assenyalar, era vinculat a programes de lluita contra les epidèmies), en l'altra (EVSP) hi ha una presència molt marcada de la Medicina Psiquiàtrica i de la Psicologia; b) en la escola catòlica (ECES) sembla haver una major formació en continguts que avui podríem identificar o senyalar com a propers als que esdevindrà amb els anys l'Àrea de Treball Social i dels Serveis Socials. Això no resulta gens estrany: es tracta de l'escola que en aquells anys comptava amb una major tradició en la formació d'assistents socials i, per tant, amb més experts en el camp (va néixer 20 anys abans i això suposava un capital formatiu diferencial pel que fa al Treball Social).

Classificació de les assignatures en àrees	Escuela Católica de Enseñanza Social 1955-56	Escuela de Visitadoras Sociales Psiquiátricas 1955-56
Medicina, Salut, Higiene	Medicina social, Puericultura social i	

Ardoz (Madrid), Rota (Cádiz), Morón de la Frontera (Sevilla) i Saragossa. Estats Units, en plena guerra freda, va descobrir en el dictador un aliat estratègic.

Tant la inspiració original de l'Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques com el manteniment de la connexió posterior amb els EEUU, semblen assenyalar una diferència notable respecte l'altra escola de la ciutat (Escola Catòlica de Formació Social) que s'inspira i realitza les connexions fonamentals amb l'escola de Brussel·les. En aquest sentit, es podria plantejar com a hipòtesi que la psicologització de l'escola de visitadores no solament remet a que els promotors pertanyen al món de la Psiquiatria, sinó al fet que hi ha una identificació i influència del Treball Social americà. Per la seva banda, l'escola catòlica tindria una identificació i influència major del Treball Social europeu més influït per les ciències socials (sobretot el francòfon).

⁹⁹ Vaja comparació! Santa Verònica netejava les ferides de Jesús durant l'ascensió al Calvari.

¹⁰⁰ Ranz, M. (1999).

	individual, Anatomia i fisiologia, Higiene de la dona, Epidemiologia, Medicina del treball	
Psiquiatria	Caracteriologia, Psicopatologia, Psicopatologia infantil,	Tests Mentals, Psicopatologia, Psiquiatria, Higiene mental, Psiquiatria (II), Tests mentals (II), Caracteriologia,
Psicologia		Psicodinàmica, Psicologia evolutiva, Problemes d'inadaptació infantil, Problemes inadaptació infantil (II), Psicologia Social,
Ciències Socials (Economia)	Economia general, Política social,	Sociologia de la família, Sociologia,
Mètodes i tècniques d'investigació social	Fonaments d'estadística i demografia,	Sociometria
Treball Social i Serveis Socials	Moral professional, Moral professional (II), Visites a obres socials i cròniques, Previsió i Assistència Social, Organització obres socials, Mètode del servei social	Tècniques d'entrevista, Pràctiques,
Pedagogia	Psicopedagogia	
Dret i legislació	Dret civil, Legislació social,	Legislació social
Coneixements de tècniques auxiliars	Classificació de llibres, Comptabilitat	
Reproducció ideològica	Església i acció catòlica,	Religió, Religió (II)
Altres	Cultura religiosa	

Les diferències curriculars de les dues escoles barcelonines romandrien inscrites durant molts anys en l'imaginari i converses d'alumnes i assistents socials com a dos formes de comprendre el Treball Social diferenciables. Més enllà de la consistència d'aquesta interpretació, una escola apareixia en l'imaginari com a representant d'una comprensió més vinculada a ciències socials i l'altra a la psicologia. S'establí una pugna/competència d'identitats que va romandre durant molts anys:

[58-61] Vaig matricular-me a l'Escola Catòlica d'Ensenyament Social per al curs de 1958-1959. Havíem llegit, amb dues amigues, els programes de les dues escoles d'assistents socials de Barcelona però vam decidir matricular-nos a la del carrer Bonavista perquè el contingut del programa era d'orientació més social mentre que l'escola que depenia de la càtedra de Psiquiatria i que originàriament depengué de la Sección Femenina de Falange, apart de l'inconvenient del seu origen polític, tenia un enfocament més psicològic que social. (2 Gloria Rubiol)

Jo diria que en aquesta època [al llarg dels anys 60] havia una certa competitivitat [entre les dos escoles de Barcelona], érem diferents. Però recordo molt bé que (...) es va organitzar el primer Congrés estatal de Treball Social i que es va col·laborar molt estretament entre les escoles (22 Teresa Rossell).

[1962-69] Vaig anar a visitar les dues Escoles i vaig veure que una tenia més Psicologia, la del Doctor Sarró. A mi m'agradava molt la Psicologia i per tant em vaig inscriure a aquesta. (4 Rosa Domenech)

[1965-66] L'Escola de la Sección Femenina, que era l'altra, era la de visitadores socials era més psicològica. La nostra era molt més polititzada (...) Es va orientar molt a la Càtedra del Dr. Sarró, molt orientada a les visitadores mèdiques. Era gent de treballar casos, no feien comunitat, les comunitàries érem nosaltres. Era una altra formació, molt més clínica, molt més mèdica, més psicològica, molt més psiquiàtrica, era per treballar en frenopàtics i coses així. No ens ajuntàvem mai. (17 Neus Fort)

La creació i la dependència orgànica d'aquesta segona escola de Barcelona genera moltes preguntes. Perquè crear una escola dependent de la Sección Femenina (FET-JONS) en comptes de potenciar aquella ja existent de l'Església? Es fa difícil no pensar que l'Església considerés la creació d'aquesta escola com una forma de "competència" per part de la Falange. Això ens estimula a intentar esbossar una explicació

Amb aquest moviment, la Sección Femenina manifestava en primer lloc el seu interès per explotar seriosament les possibilitats de proselitisme i d'extensió ideològica, de legitimitació i presència pública que

l'Assistència Social oferida¹⁰¹. No resulta gens estrany, la Sección Femenina es veia a sí mateixa com una de les institucions capdavanteres en el camp de l'Assistència Social i la preparació de visitadores socials vindria a ser un element de continuïtat en la seva obra. La presència de Falange dins l'àmbit¹⁰² havia de reforçar-se mitjançant la formació en noves formes d'intervenció i presència. Gelosa de mantenir les seves competències en aquesta matèria, la Sección Femenina fa un pas que pot ser llegit com: si volem continuar tenint presència (personal i ideològica) en el camp de l'atenció social no podem deixar la formació d'assistents socials en les mans exclusives de l'Església. En tot cas, el missatge és ben clar: en la ciutat en que de mans del món d'Església ha nascut la formació d'Assistència Social, la Falange expressa la seva voluntat de protagonisme dins el camp¹⁰³ i aquest protagonisme passava per formar la seva gent (hi ha certa fractura en els reclutaments) i, tanmateix, sense que els projecte ideològic pogués explicitar-se molt dins d'una societat, la catalana, que no mostrava gaire adhesió per les institucions del règim. Creiem que el testimoni de la Teresa Rossell que fou alumna de l'escola a finals dels 50 i primers 60, dona pistes respecte d'això darrer que diguem:

(...) També es va donar el cas de que la Montserrat Castells que era la directora [de l'Escola de Visitadores Socials], era una persona de formació catòlica, ella era molt de Sección Femenina, però era la versió de la Sección Femenina més austera, ella era de l'ala social, no sé quina formació tenia. També es veritat que era una persona molt rígida, però era una persona amb un comportament ètic molt important i una persona que transmetia molt els valors de la professió. Ella va llegir molt, es va relacionar amb altres escoles de Treball Social, ella havia anat a l'Escola de Montrouge a Paris, que era una escola en que es van fer els primers cursos internacionals, va anar a Bèlgica (...) En el meu curs si érem dotze o tretze, hi havia mig curs que era de gent que venia de la Sección Femenina però amb una preocupació social, però a l'escola no s'expressava l'esperit de la Sección Femenina, la directora era la primera que era molt reservada. Igual com no s'expressava lo catòlic, als estudiants se'ls parlava d'ètica, d'antropologia religiosa, d'antropologia filosòfica –haviem tingut de professors els sacerdots J. M. Tubau i en Rovira Belloso, teníem uns professors que eren molt catòlics perquè eren capellans però que agafaven la vessant del Concili Vaticà, en un sentit d'interès intel·lectual, de veure la diversitat. O sigui que no hi havia influència directa de cap branca, perquè s'entenia que era més un centre científic. Jo recordo que venia el jesuïta Alvarez Bolado i es matenien moltes discussions entre professors de diferents disciplines i tendències (22 Teresa Rossell).

En segon lloc, aquest moviment pot ser interpretat com la resposta que en el camp de l'Assistència Social dona la Falange al que s'estava esdevenint a nivell polític: des del final de la segona guerra mundial en 1945 la dictadura fa importants esforços per a ser acceptada i reconeguda internacionalment. En aquest intent d'homologar el règim a nivell internacional s'estan esdevenint canvis polítics que porten a una pèrdua de pes polític de la Falange en els governs i a la seva substitució per part de les forces de l'Església¹⁰⁴. Els governs nacional-sindicalistes (militars i famílies polítiques al servei de la dictadura) donaran pas als governs nacional-catòlics (amb el catolicisme dins el govern; primer el més integrista i

¹⁰¹ En un moment de pèrdua de pes polític no podien perdre pistonada, sobre tot en el camp social que era el seu últim reducte d'influència; Càritas representaria després una competidora invencible, decantant la balança definitivament cap el sector eclesialístic.

¹⁰² A través de "Auxilio Social" i altres iniciatives. Auxilio Social perdrà importància a mesura que es van deixant enrera els efectes de la guerra i que comença a millorar la situació econòmica. L'emigració a Europa (i encara a Venezuela i Argentina fins a principis dels 60), d'altra banda, era un nou suport econòmic per a moltes famílies que evitava recórrer a la beneficència.

"En el curso de la guerra civil, y con objeto de hacer frente a las necesidades emergentes, se crean en ambas zonas el "Socorro Rojo" en la republicana- y el "Auxilio de Invierno" – en la nacional-, del que derivará el Auxilio Social, encomendado a la Sección Femenina de la Falange Española. Auxilio Social fue objeto de reciclaje en la etapa tecnocrática del régimen de Franco hasta convertirse, por decreto de 5 de abril de 1974, en el Instituto Nacional de Asistencia Social (INAS)" (Casado, 1994 citat en: De la Red, N; Brezmes, M. 2003)

-Probablement, la Sección Femenina es sent més protagonista que reconeguda. En un document de treball del 22 de febrer de 1971, en que la Sección Femenina analitza l'actuació amb anterioritat al reconeixement oficial de la carrera d'assistent social pel Ministerio de Educación y Ciencia en 1964, s'assenyala que *"entre las Instituciones que en nuestra Patria han marchado en vanguardia de la Asistencia Social, figura la Sección Femenina de FET y de las JONS, que desde 1937 inició esta especialización mediante la preparación de Divulgadoras Rurales Sociales, Instructoras Sanitarias y Visitadoras Sociales, que han actuado muy eficazmente en Campañas contra la mortalidad infantil, analfabetismo, etc."* (en: Ranz, M. 1999).

¹⁰³ Aquesta interpretació guanya força si pensem que les institucions de l'Església eren sospitoses de derives catalanistes o d'encobrir a sectors "separatistas"; la batalla es jugava al camp social però també en el nacional. L'Església catalana, com la basca, sempre va ser vista amb recel malgrat el control exercit per una jerarquia imposada (Franco tenia el privilegi, com els reis anteriors, de proposar al Vaticà els candidats a bisbe, el "derecho de presentación". D'altra banda, la divisió d'escoles entre Sección Femenina i l'Església no era exclusiva del camp de l'assistència social, també existia a la infermeria.

¹⁰⁴ Dins aquest procés, en 1953 es signa el Concordat que suposa el ple reconeixement/recolzament del règim per part del Vaticà a canvi de restablir la confessionalitat de l'estat i els privilegis del culte i del clergat. Recordem l'exhibició de força que va fer l'Església a Barcelona amb el Congrés Eucarístic Internacional de 1952.

després el modernitzador¹⁰⁵. Hi havia tensions: els falangistes des de meitat dels 40 es veien desplaçats i l'Església era la beneficiària d'aquest desplaçament. A la Barcelona de 1953, la creació de l'Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques podria ser una manifestació d'aquest divorci d'interessos.

Per acabar, cal prendre en consideració també que la creació de l'*Escuela de Visitadoras Sociales Psiquiátricas* com a fruit d'aquest divorci d'interessos pot ser llegit també des d'una perspectiva diferent: es trenca el monopoli eclesial en la formació d'Assistència Social i, en part, aquest fet podria alimentar un cert corrent de laïcització de l'acció social que més tard serà reprès des d'altres influències ideològiques. Tanmateix, l'obertura d'una nova escola contribuiria a un reclutament menys elitista de les alumnes (més places i menys classisme) i, per tant, de les assistents socials. Seria una primera passa en un procés de democratització del reclutament que en el futur s'aniria eixamplant (cada vegada el reclutament s'anirà fent més extens entre filles de les classes mitjanes). Per acabar, la nova escola té un caràcter governamental o paragovernamental que permet interpretar que s'inicia la presència pública en la formació en Assistència Social.

A que es deu que, en 1953, l'Escola promoguda per la Sección Femenina oblidí també el concepte "Assistència Social"? Costa creure que l'escola naixés per a formar assistents socials o fer formació en "Assistència Social" i no recollir-lo en el nom. Si el reinici de la primera escola catalana (de la mà de l'Església) ja ens va deixar perplexes pel fet de fer desaparèixer el concepte en els seus noms, aquesta segona escola (de la mà de la Sección Femenina) opta per un nom que tampoc ho incorpora i que entronca l'activitat amb un molt més antic "visitadora social" que, en la tradició espanyola, entronca amb el segle XIX (per exemple: amb Concepción Arenal). Perquè recuperen el nom més antic de "visitadores" quan ja hi havia noms alternatius més moderns? És un intent de generar diferenciació i d'ocultar la competència directa amb l'altre centre? És una mostra del caràcter "auxiliar" amb que es pensa la professional que pretenen formar? Son moltes les preguntes que avui ens són difícils de contestar. Provablement hi ha una explicació complexa, que vincula tots aquests aspectes.

Un exercici senzill consistent en observar la relació dels diversos noms que s'utilitzen al llarg del temps per anomenar aquesta nova escola, ens fa adonar que durant els primers anys hi ha importants problemes d'identitat. Però, aquests problemes d'identitat no afecten exclusivament a l'escola sinó que van molt més enllà: no hi ha un cos professional plenament identificat, tot just s'inicia un procés al final del qual trobem l'actual treballador social. En els moments inicials, però, aquest treballador social no hi és. El que hi ha és un col·lectiu amb identitat molt confusa i/o difusa. Quin és el seu nom?¹⁰⁶

L'Escola masculina d'assistents socials

El curs 1955-56 es posa en marxa l'anomenada Escuela de Servicio Social promoguda per l'Orientació Catòlica Professional del Dependient (OCPD) i dirigida per Enric Solé Galceran¹⁰⁷. Era una de les poques escoles existents a l'Estat i l'única de caràcter masculí. La iniciativa no fou gaire exitosa. El nombre d'alumnes fou tant reduït que, per la informació que tenim, solament es realitzava matrícula cada tres anys (tot acumulant les sol·licituds) i hagué de suspendre activitats en molt poc temps, precisament en moments (finals dels 50 i principis dels 60) en els que la creació d'escoles femenines vivia una extraordinària expansió a Catalunya i a l'Estat. No serà fins que es trenqui la segregació de gèneres en l'educació que es millorin les possibilitats d'ingrés dels homes en l'Assistència Social.

El cicle complet de formació era de dos cursos y un període obligatori de pràctiques. Les classes s'organitzaren cada dia de la setmana de 7,45 a 9,30 de la nit, excepte els dissabtes per la tarda que es reservaven per a les classes pràctiques i visites d'informació. En el follet informatiu del Curs inaugural es

¹⁰⁵ Des de 1957 entra amb força l'Opus Dei amb un projecte "a la xinesa" (actual): liberalització econòmica mantenint la dictadura.

¹⁰⁶ Detall dels canvis de nom de l'Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques (A partir de: Ranz, M. (1999): 1953: Escuela de Visitadoras Sociales Psiquiátricas; 1963: Escuela de Visitadoras Sociales Psicólogas; 1964: Escuela Técnica Superior de Asistentes Sociales "Santa Teresa". Escuela de Visitadoras Sociales Psicólogas; 1966: Escuela Superior "Santa Teresa" de Formación Psicosocial; 1967: Escuela de Formación Psicosocial "Santa Teresa"; 1968: Escuela Superior de Trabajo Social; 1973: Escuela Superior de Asistentes Sociales; 1983: Escola Universitària de Treball Social; Des de 2001: Ensenyament de Treball Social (Universitat de Barcelona).

¹⁰⁷ Que, com hem vist, era professor de l'Escola Catòlica d'Ensenyament Social.

donava compte de les raons d'aquests horaris i els destinataris de la formació: *"las clases de noche, permitirán a los hombres y jóvenes con vocación social y que actualmente, por no existir una profesión que responda a la misma, están ocupados en otras actividades, prepararse para una carrera social sin desatender las exigencias de su vida"*.

La revista de l'OCPD "Radar Social" recollia en 1957 les intencions formatives de l'escola: *"La Escuela ofrece a los hombres y jóvenes con vocación social los medios para llegar a ser los primeros profesionales del trabajo social (...) La Escuela está abierta a todos, con el deseo de facilitar a las obras sociales de Barcelona y singularmente a las de la Iglesia el medio de tener hombres aptos técnicamente para dirigirlos y administrarlos y al propio tiempo proporcionar a las empresas, singularmente a los patronos católicos atentos a un perfeccionamiento de su empresa, los asistentes sociales que necesitan. Respecto a los primeros hay que prever que muy pronto, igual que ha ocurrido en otros campos, se exigirá a las personas consagradas a la asistencia de la infancia deficiente o inadaptada, a los ancianos, a los inválidos, etc. unos estudios adecuados. Las órdenes religiosas femeninas han tenido esta visión y son ya bastantes las religiosas que asisten a los cursos de la escuela femenina."*

El pla d'estudis de l'escola era probablement el més complet i equilibrat del moment, però això no fou suficient per garantir el seu èxit. Dels alumnes que iniciaren la formació en 1955, al final dels dos cursos solament 4 alumnes es trobaven en disposició de fer les pràctiques professionals. El seu funcionament, probablement no va anar més enllà d'una altra promoció també reduïda.

El programa d'estudis 1955-57

Religió i Moral; Filosofia social; Doctrina social de l'Església; Economia; Psicologia; Historia social; Anatomia, Fisiologia i Higiene; Higiene Mental; Psicotècnia; Medicina social; Dret del treball; Nocions de Dret; Pedagogia de nens i adults; Sociologia; Organitzacions socials; Administració d'obres y associacions; Seguretat Social; Estalvi i Previsió; Mutualisme; Organitzacions d'empreses y relacions humanes; Organització del treball i Productivitat; Demografia y Estadística; Cooperació; Mètodes de Treball Social; Moral professional; Educació estètica; Redacció; Idioma;

Creiem que en les assignatures que imparteix l'escola de l'OCPD és possible detectar la influència d'una organització social que pretén influir en la trama d'organitzacions socials civils. Com després veurem les pròpies característiques de l'organització promotora donen compte d'aquesta cadència; però volem assenyalar tanmateix que dit èmfasi respon també a l'imaginari de gènere dominant: dins una organització d'homes com és l'OCPD, a l'home se li veu en un exercici diferenciat del de la dona assistent social i aquesta mirada és confirmada per les pròpies dones assistents socials. Les formes d'abordatge i el gènere son considerades estretament lligades com es mostra en el següent debat mantingut amb posterioritat ja entrada la dècada dels 60: *"otro punto de discusión se centró sobre si en el trabajo de comunidad se consideraba necesaria la presencia del Trabajador Social masculino. La mayoría opinó que de igual forma que en el Trabajo Social de Casos parece más adecuado el Trabajo Social femenino, el Trabajo de Comunidad requiere actitudes (ejemplo: reuniones en bares, etc.) que son más propias de un hombre. Incluso es más fácil a un grupo de hombres, aceptar responsabilidades o seguir iniciativas que sean sugeridas por un Trabajador Social masculino que por una mujer"* (Memoria de les Jornades de Trabajo Social, 1963)

Però, més que subratllar el naufragi del projecte de l'OCPD en el mar dels prejudicis de gènere, allò que ens sembla especialment important és realitzar un recorregut pels orígens d'aquesta escola. En aquests orígens, salvant les enormes diferències del context social i polític, hi trobem el caliu de l'ambient social que donà origen a la primera escola en 1932. Ricard Vinyes (1999) ens aporta una valuosa informació entorn de l'organització fundadora de l'escola que reactualitza en ple franquisme el protagonisme de l'anomenat "catolicisme social" com el terreny ideològic en el que van fructificar la llavor de la formació per a l'Assistència Social.

Recordem que la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJC), l'anomenat fejocisme va ser molt present en l'origen de la primera escola. L'experiència militant en aquest moviment juvenil havia estat una de les bases del reclutament de les primeres assistents socials durant la República. Acabada la Guerra es va intentar reconstruir aquest moviment. Ricard Vinyes ens explica com va ser Mn. Pere Tarrés qui, com a vicepresident de l'organització (i amb no gaire èxit com es veuria a posteriori), va conduir les negociacions amb l'Acción Catòlica oficial per tal d'iniciar un intent d'organitzar la branca de la Juventud de Acción

Catòlica seguint els mètodes exitosos de la FJC. Un dels objectius era mantenir en el si de l'Església la militància fejecista. "D'acord amb aquesta idea un nombre important d'antics militants de la FJC s'hi va anar incorporant i l'agost de 1941 ja eren més de deu mil a la diòcesi de Barcelona superant en molt els membres de la Juventud". La participació d'aquestes joves era molt intensa i probablement degut a això a principis de 1942 es van produir un seguit de denúncies, intrigues i maniobres. Exemple de l'argumentari esgrimit pels contraris al procés fou la pregunta "els fejecistes sabran estimar Espanya?"¹⁰⁸. Els adversaris de la temptativa de renovació "es van imposar i es produí un comiat sense massa contemplacions d'un nucli nombrós d'ex-fejecistes que ocupaven càrrecs no importants. Aquestes destitucions van ser seguides per moltes dimissions a nivell de centres parroquials i comarcals. S'havia aconseguit el retorn a èpoques passades d'un laicat passiu, no pensant, que no creava problemes ni demanava explicacions". Un grup d'aquests homes 'poscrits' van començar a reunir-se sota la iniciativa de Mn. Amadeu Oller ex-consiliari d'un grup de la FJC al local de l'Orientació Catòlica de l'Oficinista (entitat femenina fundada en els anys trenta per Mn. Joaquim Masdexart¹⁰⁹) i constituïren en 1943 l'organització que en 1945, un cop aprovats els estatuts pel bisbat, es diria Orientació Catòlica i Professional del Dependent (OCPD)¹¹⁰.

L'OCPD va créixer ràpidament (l'any 1948 tenia més de 1600 socis) i desplega una gran activitat social, formativa, cultural i econòmica a Barcelona i 12 ciutats de les rodalies: restaurant, cooperativa de consum, perruqueria, bar, salons de descans i lectura, gabinet fotogràfic i cinematogràfic, biblioteca, conferències, exposicions, espectacles, projeccions, cultura física i esports, Gimnàs, Visites culturals, Muntanyisme, Escoles mercantils (de Banca, Comerç, idiomes, Mecnografia i taquigrafia, peritatge professorat mercantil, etc.), Formació de militants, Escola d'ensenyament social, Informació i assessorament als socis, Caixa d'estalvis, Borsa de treball, Laboratori psicotècnic d'orientació i selecció de personal, Consultori profilàctic antituberculós, Residència masculina per a joves, Editorial, Publicacions, Locals, Acció sindical, Cooperatives de vivenda, etc. (Vinyes, R. 1999).

L'exercici dels assistents socials en la Postguerra

Els anys quaranta i els cinquanta foren anys molt durs; anys de gana, de penúria alimentària, de racionament, de fred, anys de necessitats bàsiques, etc. Els primers moments després de la guerra foren d'un gran dramatisme per als grups més modestos (social, econòmica i políticament parlant) de les classes populars. Tot i fer referència a un barri madrileny, la situació relatada per l'assistent social Maria Sabater entorn del patiment dels primers anys posteriors a la guerra ens sembla colpidora i probablement gens llunyana a la viscuda per algun barri barceloní un cop arribada la derrota. Era el punt de partida de la postguerra que en molts casos seria recordada pitjor que la pròpia guerra.

El Puente de Vallecas, Octubre de 1939 (Maria Sabater, Directora de la Escuela Familiar y Social de Madrid)¹¹¹

Nos situamos en un barrio de los suburbios de Madrid que en octubre de 1939, o sea seis meses después de terminada nuestra guerra civil, tenía para ochenta mil habitantes una sola Parroquia con tres sacerdotes. En este mismo mes de octubre de 1939, la Escuela de Formación Familiar y Social y sus primeras alumnas se pusieron a estudiar aquella barriada para empezar a trabajar en la solución de sus numerosos y graves problemas.

Desde el punto de vista de su composición social, la población del barrio la formaban una mayoría de trabajadores asalariados, es decir, de obreros, y de un núcleo reducido de pequeños comerciantes. Desde el punto de vista moral, la composición de las familias era la siguiente: un 80% eran uniones legítimas. En un 75% de familias no había más que mujeres y niños; los hombres estaban huidos o en la cárcel. El censo de niños en edad escolar que nos dio el Municipio (entonces independiente del de Madrid) era de 14 mil niños, de los cuales sólo 5 mil tenían posibilidad de ir a la escuela por escasez de éstas. Desde el punto de vista religioso, no es extraño que, después de cinco años de República y tres de guerra civil, la casi totalidad de la población ignorara sus relaciones con la Iglesia. Apenas si se pedían de modo espontáneo los últimos sacramentos para los moribundos. Desde el punto de vista psicológico, la decepción, la amargura, el miedo. Ellos eran los vencidos. Habían perdido la guerra, y con ella, todas sus esperanzas. Y desde el punto de vista físico, la miseria y el hambre.

¹⁰⁸ Dubte que en la postguerra era cainita.

¹⁰⁹ Que, com hem vist, també va acollir el reinici de la primera escola en 1939.

¹¹⁰ D'aquests fundadors sabem tres noms: Josep Bagunyà, Antoni Casas i Jaume Nualart.

¹¹¹ Sabater, M. (1956).

En aquel invierno de 1940, y aún en el 41, a pesar del inmenso y admirable esfuerzo llevado a cabo por el Auxilio Social, se morían de hambre las personas en la calle. Este hecho, atestado por médicos de la Casa de Socorro.

Els infants patiren de manera especial aquesta situació s'ompliren els asils i orfenats infantils. Els internats religiosos i els seminaris dels diversos ordes religiosos s'ompliren d'infants que d'aquesta manera veieren garantida la seva alimentació i educació (una mena de "vocació obligada", estomacal).

El camp professional era molt reduït. Si prenem en consideració l'enorme magnitud de la problemàtica i el nombre d'assistents socials titulats, ens donem que el pes de l'exercici de les assistents socials restava molt diluït, era escassíssim. La minsa assistència a un enorme volum de necessitats primàries passava sobretot per altres vies: per la Sección Femenina i l'Auxilio Social que era a les seves mans, pels ordes religiosos i les seves obres socials i per l'almoïna.

Fins 1953, hi havia només les dues escoles (Barcelona i Madrid). Rogelio Duocastella xifrava que, a finals del període que tractem (l'any 1958) hi havia aproximadament 500 assistents socials a l'Estat¹¹². Aquesta xifra probablement és bastant aproximada a la realitat ja que semblen coincidir a grans trets amb els càlculs que elaborem a partir d'una altra font amb fiabilitat. De les xifres globals que l'Instituto de Sociología Aplicada¹¹³ dona, es pot deduir que en 1960 hi havia aproximadament 600 assistents socials diplomats en tot l'Estat (ja que un 12% del total de diplomats que havia en 1970, s'havien titulat abans de 1960). Pel que fa a les xifres corresponents a Catalunya podem tenir certa aproximació tot partint de la següent dada: en el mes de Maig de 1970 el 24,4% del conjunt de les assistents socials diplomades de l'Estat havien sortit de les escoles catalanes. Considerant que en els anys anteriors a 1960 aquest percentatge corresponent a Catalunya podia ser quelcom superior (donada la posició capdavantera en la creació d'escoles dins l'Estat), inferim que a finals de la dècada de 1950 la xifra d'assistents socials titulades a Catalunya podria estar dins l'interval 150-200, de les quals en exercici hi hauria no gaire més d'una tercera part (unes 70)¹¹⁴.

El treball de les assistents socials era principalment a empreses industrials, algun centre educatiu especial, centres sanitaris, parròquies, mútues mèdiques, "Oficinas del niño" de la Protecció de Menors. De manera molt majoritària els llocs de treball eren de caràcter privat.

El treball pròpiament professional el vaig començar a l'Institut de Pedagogia Terapèutica, del Dr. Jeroni de Moragas, per a l'atenció d'infants aleshores anomenats "subnormals" o "oligofrèncs". Hi vaig treballar del 1942 al 1948. Al Dr. Moragas li agradava més tenir Assistents Socials que mestres, perquè deia que comprenien millor les tasques que ell feia amb aquests infants i el problema social que aleshores era per a la família. L'Institut tenia una aula a la que assistien un grup d'infants no gaire nombrós, tots deficients de diversa consideració, però capaços de fer vida d'escola. El meu treball va consistir en atendre infants en el domicili, casos especials que el doctor no considerava preparats per anar a l'escola. Aleshores, els infants considerats "subnormals" es tenien molt tancats a casa perquè als pares els feia una mica de vergonya sortir al carrer amb ells. Eren en general molt mimats i els deixaven passar tot; feien llàstima i no es feia l'esforç d'educar-los, amb la qual cosa encara quedaven més deficients. La teoria del Dr. Moragas era que els pares havien de distingir entre el que realment no tenien capacitat per entendre, i el que feien abusant del tracte que se'ls donava i que no haurien permès en un altre fill. A l'Institut s'intentava educar-los i ensenyar-los tots els coneixements culturals que eren capaços d'assimilar. Tots els infants havien anat a visita mèdica amb el doctor el qual els receptava un tractament farmacològic, del qual era responsable la família. El meu mètode de treball era ensenyar els infants a domicili segons la seva capacitat per educar-los en un hàbit de treball i també pel contacte amb la família. Un dia a la setmana anàvem a l'aula de l'Institut i també ens afegíem al grup si feien alguna sortida especial. Servia perquè el doctor veiés si el nen o nena havia fet algun progrés, i, a la vegada orientar-me en el meu treball. El Dr. Moragas va ser un gran pedagog. Tot el programa de l'Institut anava dirigit a fer de cada infant una persona sociable i ajudar la família a superar el trauma del fill deficient (1 Montserrat Colomer)

LLavors aquell any 1941 jo vaig descobrir que a la Facultat de Medicina es podia fer Infermeria i em vaig posar a estudiar Infermeria, posant-me després a treballar d'infermera i aparcant la professió d'assistent social. Vaig treballar a l'Hospital Clínic, vaig a treballar a quiròfan, amb metges molt coneguts. Després vaig aconseguir un treball a l'Obra Maternal Infantil de l'Institut Nacional de Previsió, que llavors era un treball de visites a domicili a les embarassades, pre-natals i de puericultura pels nadons. Jo vaig tenir la sort de poder entrar treballant els matins i estudiant a les tardes. De fet, el meu treball ja no era exclusivament d'infermeria, era un treball més aviat social, fèiem visites a domicili per tal de comprovar si les cases on vivien les treballadores reunien les condicions de salubritat necessàries, llavors fèiem el informes per millorar l'habitatge. Però al

¹¹² Duocastella, R. (1958).

¹¹³ Fruit d'una enquesta a totes les escoles d'assistents socials realitzada en 1970 per l'Instituto de Sociología Aplicada (1971) i dirigida per J. M. Vázquez.

¹¹⁴ Ja hem assenyalat que la formació d'Assistència Social no tenia el sentit actual: es donava continuïtat formativa a dones que no tenien necessitat de col·locar-se laboralment. Moltes d'elles una vegada casades abandonaven tota intenció de treball fora de casa.

cap d'uns anys jo em volia reciclar en la professió d'assistent social i vaig connectar de nou amb l'escola, llavors a l'Escola del Bisbat vaig anar a parlar amb la directora la Mercè Barjau, perquè jo volia recuperar la professió. Hi havia una empresa la Samaranch que buscava una assistent social que fos també infermera i aquesta va ser la meua primera feina en que feia d'assistent social i d'infermera, hi vaig estar 8 anys. Allà hi havia la Beneta Llopis que va començar el Treball Social a l'empresa Samaranch, llavors anava a l'escola a reciclar-me, assistia com a oient. En aquest treball vaig descobrir una cosa que treballar d'infermera i d'assistent social no és possible, perquè tenen un concepte diferent i es oposat. La infermera s'ha d'imposar, la infermera mana, l'assistent social mai, o sigui es completament diferent. Son professions diferents, però a mi em va anar bé, va ser una experiència molt positiva per mi. A nivell social fèiem un treball assistencial, fèiem casos (...) El Treball Social ha evolucionat moltíssim, en aquests anys fèiem un treball molt assistencial, després hem lluitat contra això, perquè no es la nostra professió. A hores d'ara encara em trobo a gent que em diuen, si la vostra feina es ajudar, jo llavors els hi aclareixo les idees i els dic nosaltres assistim però la nostra feina es bàsicament educadora, que la gent aprengui a desenvolupar les seves potències i que sigui capaç d'actuar com a persona complerta, es despertar a la persona que porta cadascú i que aquesta persona arribi al màxim de lo que pot arribar (...) La meua concepció del Treball Social va anar evolucionant. (18 Matilde Viloca).

Del 1948 al 1960 vaig treballar com assistent social a l'empresa Material y Construcciones S.A. Era una gran empresa metal·lúrgica dedicada a la fabricació de vagons de tren, a la qual treballaven 2.500 obrers, una gran part en la categoria de peons. Vaig entrar juntament amb una altra assistent social¹¹⁵ i vàrem fer sempre un treball en equip (...) Del 1948 al 1955, treballàvem fora de l'empresa. El cap de personal ens passava casos d'obers accidentats, malalts, famílies nombroses etc. Nosaltres els visitàvem a domicili i els ajudàvem procurant-los assistència mèdica, medicaments si calia (la penicil·lina era inassequible per segons quines butxaques) aliments i també procurant escola pels infants en edat escolar. Cal tenir en compte que: a) Va ser un temps molt dur que podem considerar encara de postguerra i les carències eren moltes: sous baixos sense possibilitats reivindicatives ja que no eren permesos ni sindicats ni moviments obrers, aliments bàsics escassos (per ex. el pa), etc. b) No hi havia suficients places escolars en les escoles públiques i calia recórrer a acadèmies de barri cares i de vegades amb professors sense títol de mestre. c) L'habitatge era un dels més greus problemes i moltes famílies vivien en barraques o rellogats, una habitació amb dret a cuina, en pisos generalment sense condicions per viure-hi el nombre de persones que l'ocupaven. Una cosa que vam aconseguir de l'empresa és que pagués les 30.000 pessetes per l'entrada d'un pis dels que construïa el Patronat de l'Habitatge al Besòs, a algunes famílies que estaven vivint en barraques en molt males condicions. Aquest treball que amb ulls d'ara veiem benèfic, cal tenir-lo en compte en el context de l'època. Sempre vàrem ser ben acceptades per la gent (mai vàrem aclarir si sospitaven que ens hi enviava l'empresa) i m'ho confirma que molta gent de la que vam tractar, quan jo vaig anar a treballar al Besòs, va córrer la veu que jo era allí i em venien a veure (no per demanar res) pel goig de saludar-me i parlar-me de la seva situació d'ara molt diferent de la d'abans, presentar-me familiars, etc. Una altra anècdota també en aquest sentit pot ser aquesta. Un dia de tardor que plovia a bots i barrals jo esperava l'autobús per anar al Besòs (...) i d'un taxi em van cridar que hi pugés. A dins hi havia un jove que em va dir: "Vostè no em coneix, oi?" Jo, es clar li vaig dir que no. Aleshores em va dir que jo havia anat a casa seva quan era infant i vivien en una barraca de Santa Coloma i que els havien ajudat molt, ho recordava, i m'havia reconegut amb gran alegria. Jo em vaig recordar de la família perfectament i vaig sentir com havia canviat la situació: ell em va explicar que vivia al Besòs, treballava i cooperava en coses veïnals. Jo estava fent treball comunitari en un temps de lluites dels barris perifèrics de Barcelona. La distància de les dues escenes (la de Santa Coloma i la d'ara) era difícil de mesurar, i vaig comprendre com per aquell noi el favor que em va fer de recollir-me de la pluja va ser una manera de posar-se en el meu lloc: ajudar i tornar un favor (1 Montserrat Colomer).

"Podria citar d'altres casos d'aquells temps que, per ser la primera experiència professional en contacte amb el dolor i la pobresa, ens impressionava profundament. Per exemple, el d'un matrimoni jove, la dona al llit, tuberculosa, rellogats en una habitació fosca del barri antic de Barcelona, sense familiars pròxims, no sabent com afrontar la situació... La visita de la dona al Sanatori Antituberculós de la Mercè va ser la seva llum d'esperança. O el d'un obrer accidentat greu, reclòs a casa, a qui no faltava res material, però que rebia la nostra visita amb ganes de companyia i de parlar... I tants d'altres en aquella postguerra que tothom vivia callant" (Colomer M., 2006).

[1946-47] Llavors això de les pràctiques no es feia, encara no existia. A mi em va cridar el Sr. Narcís de Carreras de la Mutualitat Tèxtil, que era molt amic del meu pare, i em va dir que volien posar un servei social i a veure si jo i algú més hi podíem anar a organitzar-ho. Era la mutualitat tèxtil, que es deia Caixa de Jubilacions i Subsidis Tèxtil, així com les altres mutualitats eren delegacions de la resta d'Espanya, aquesta era la casa central (...) Vàrem ser les primeres a treballar-hi com assistents socials, érem tres, jo, la Maria Estrada que era la Secretària de l'Escola i una altra francesa que després va ser Germaneta del Père Foucault, que no sé si és morta i que últimament vivia a Xile (...) La gent demanava diners a la Mútua Tèxtil, demanaven ajudes concretes, (...) hi havia seguro, la part mèdica estava força bé però la part de prestacions molt malament i sobretot lo de farmàcia fatal. Llavors demanaven ajuda perquè havien tingut un tifus, o tenien un nen amb diftèria, jo que sé..., llavors s'havia de comprovar la situació, llavors ens van enviar a veure a la gent. Els anàvem a veure al domicili, quan venien el magistrat que estava a la oficina els deia que els aniríem a veure a casa, sense fixar el dia, teníem Barcelona i la perifèria dividida en 4 zones i cada una de nosaltres tenia una zona. A mi em corresponia des del carrer Urgell de Barcelona fins a Sant Boi i després Sabadell, una altra tenia Terrassa, una altra Mataró. Es clar, ens ho vàrem haver de partir i ens ho combinaven un dia a la setmana. Feiem unes fitxes amb totes les seves dades i recollien el que trobàvem i s'acabava amb un petit informe. A vegades trobàvem casos molt impressionants. Un dia vaig a casa d'una noia que demanava auxili per alguna cosa i demano per la filla i em va dir que estava al llit, al llit hi havia una mena de cosa que no sabies si era un home o una mòmia, una cosa horrible, era un hermafrodita total... L'havien visitat a la Creu Roja, i el

¹¹⁵ Es tracta de la Maria Carme Coll que era companya de la mateixa promoció (veure Colomer M., 2006).

doctor de la Creu Roja, que era amic de casa meva, el vaig anar a veure per plantejar el cas, ells ja el coneixien i li deien "ello" perquè creien que no era ni home, ni dona... La mare estava esclava d'ell, amb una escala del barri de Sants, sense ascensor havent de pujar i baixar, un drama, llavors li vàrem proposar portar-lo al Centre Pere Mata de Reus, però les germanes no volien, vàrem anar a la Creu Roja i el doctor jefe si que es va comprometre i el van portar a Reus, allà va estar cuidada i assistida i allà es va morir... Va ser un drama aquest cas! Vàrem treballar amb la mare, primer no volia ingressar-la, però la filla gran la va animar, la qüestió econòmica no va ser problema, després va estar molt contenta... Nosaltres si veiem una situació extra com aquesta, ho demanàvem al cap del servei. [La professió en aquells anys] jo la trobava molt maca, no era tant tecnificada. Jo la tecnificació no la vaig practicar, la vaig conèixer de retruc en els congressos europeus... Jo anava a l'escola del carrer Balma, la del Bisbat, estava vinculada a l'escola a fer alguna cosa, a fer una explicació pràctica sobre casos, vaig fer un curs de documentació perquè la gent no sabia el que era, ara això ja no serveix de res... en aquella època no sabien ni contestar una carta, ni enviar un saluda, ni fer un informe, ni els tractaments que es tenia de donar a la gent... de tot això vaig donar un curs. Les escoles socials van néixer per una aspiració espiritual i de fugida del mecanicisme però es clar sense una tècnica no es treballa, l'aspiració de l'assistent social no era anar a fer informes, era anar a veure a una persona, anaves a veure una gent i trobaves coses divertides, coses tràgiques, coses de tota mena... en trobaves (...) Com treballàvem? Aquest del nen que vàrem portar a l'escola, vivia al carrer Aragó amb una àvia, els pares els havien pres la pàtria potestat, ell per proxeneta i ella per prostituta, vivien en un sotano impressionant, aquesta dona va tenir una hemorràgia i llavors ens varen avisar, vaig anar a veure-la, vaig parlar amb el doctor Molina per ingressar l'àvia, però el nen que?. Nosaltres li prometièiem que no perdria la pàtria potestat del nen, la vàrem convèncer de posar-lo en una escola, (ara no recordo el que et volia explicar, ja començo a ser vella...), també assistíem a una velleta que la seva filla era tèxtil i un germà amb una diabetis que no es podia moure, vàrem demanar ajuda per la mare i per el fill. El dia que vàrem ingressar aquella àvia, li vaig comentar el problema del nen i es va oferir a tenir-lo ella mentre buscàvem la residència, se'l va quedar dos dies. Que et sembla, això es fantàstic... Teníem bons resultats, la gent ens creia, no era tant tecnificat com ara. Ara la professió es molt diferent, el món es molt diferent, no pots comparar. Nosaltres no vàrem ser gens tècniques, vam ser molt més vocacionals, teníem en el fons una fe cristiana per nosaltres, no per dir-ho a la gent, això va ser una motivació, l'ajudar a la gent. El doctor Tarrés va fundar el Secretariat de Caritat del Bisbat i ens va demanar a la Mercè Arnau i a mi que féssim les visites i ens muntarien un Patronat i nosaltres fèiem les visites, ell era metge i una persona extraordinària. (16 Mercè Vilardaga)

También estuve en la Cátedra de Pediatría para abrir un servicio de Psicología Clínica, y cuando en los años 50 apareció una epidemia de polio y con ella la necesidad de crear un servicio de rehabilitación en el Hospital Clínico de forma urgente, me incorporé en el equipo inicial con la función de tratar los aspectos psicológicos y sociales de los niños que habían padecido polio: evaluarlos psicológicamente, abordar los problemas de las minusvalías, enseñar a las familias a tratarlos y orientar a los maestros en las escuelas para que supieran que una vez pasada la fase aguda de la enfermedad los niños ya no eran contagiosos (en las escuelas no los aceptaban porque los padres protestaban ante el temor de que sus hijos fueran contagiados). El servicio abrió con la idea de tratar este triple aspecto biopsicosocial. Me hicieron la oferta y así inauguré el servicio psicosocial del Departamento. Recuerdo que había mucho trabajo que hacer, había que movilizar a las estructuras políticas y sociales para que dieran prestaciones extrareglamentarias para el tratamiento de estos niños. Aquí fue preciso realizar trabajo de grupo con familiares, que tuvo mucho éxito y cuya experiencia me fue muy útil para utilizar en otro tipo de grupos a lo largo de mi vida profesional. Se trataba de reunir a los padres, analizar los problemas que tenían, darles información sobre la polio y sobre las posibilidades de rehabilitación, trabajar sobre el esfuerzo que realizaban, etc. Muchos creían que porque tenían limitaciones motrices eran deficientes mentales (Irene Vázquez¹¹⁶)

¹¹⁶ Irene Vazquez a: De Vicente, I. (2008).

Fotos

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social. Fundació Pere Tarrés)

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social. Fundació Pere Tarrés)

¿QUE ES UNA ASISTENTE SOCIAL?
Una mujer en esta profesión necesita todas
las virtudes, pero sobre todo, la abnegación

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social.
Fundació Pere Tarrés)

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social.
Fundació Pere Tarrés)

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social. Fundació Pere Tarrés)

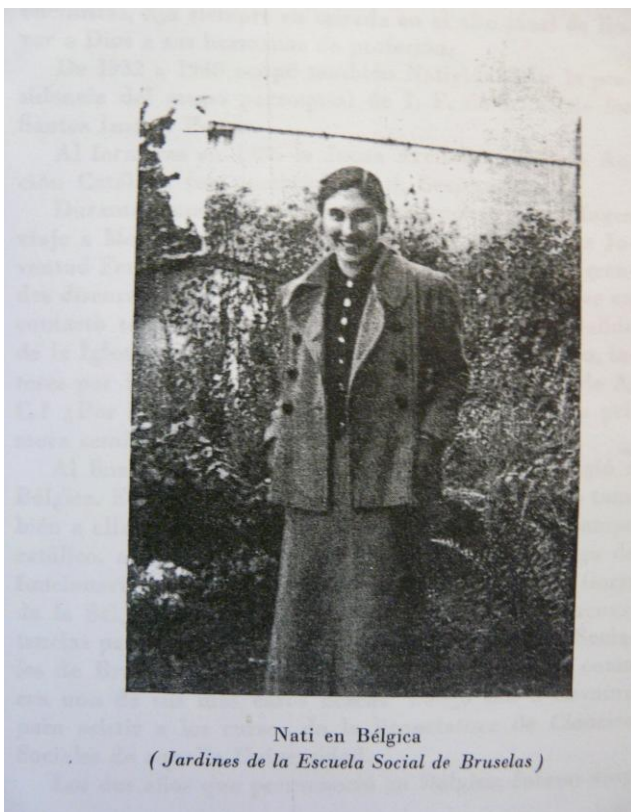

Foto de Nativitat Mir i Rocafort (Font: Matilde Mitjans (1961).

Pere Tarrés (Font: Internet).

Ramón Sarró Burbano (Font: Internet).

«En España existe una Delegación Nacional de la F.E.T. y de las J.O.N.S. que se llama Sección Femenina, con sede en cada provincia, y, dentro de ella, una Regiduría Provincial de Divulgación y Asistencia Sanitaria Social, que cumple a la perfección su misión de apostolado (que no otra cosa es la tarea de estas camaradas nuestras que, haciendo renunciamento de todas las frivolidades propias de su juventud y sin que las detengan sus viejos prejuicios de apellidos ilustres, que muchas los tienen, curan con sus manos llagas purulentas, llevan a la madre gestante los alimentos de que precisan para un sano y feliz alumbramiento, atienden, lavan y alimentan a los niños recién nacidos, etc)».

Jesús Flores, "La obra de las Asistentes Sociales", Solidaridad Nacional, 17 de novembre de 1950.

Font: Exposició 70 anys de formació en Treball Social (Escola Universitària de Treball Social. Fundació Pere Tarrés)

TERCERA PART: 1957-1968. SEGON ORIGEN I EL DESARROLLISME

El llarg camí cap al reconeixement dels estudis

Una manifestació de que en el camp de la formació s'havien establert relacions de "competició" entre l'Església i la Sección Femenina son els moviments que es produeixen entorn del procés de reconeixement oficial dels estudis d'Assistència Social. En el primer moviment l'any 1955 és l'Església la que inicià els tràmits i obvia la presència de la Sección Femenina. Això no devia ser rebut de bon grat per part d'aquests darrers. Malgrat que solament feia dos anys que s'havia obert l'escola de visitadores socials, la Sección Femenina tenia projectes respecte de l'Assistència Social que no solament passaven per la creació d'escoles.

L'Escola Catòlica d'Ensenyament Social de Barcelona i la Escuela de Formació Social de Madrid iniciaren, de forma conjunta, els tràmits per obtenir del govern el reconeixement i aprovació dels seus respectius plans d'estudi, i sol·licitar l'enquadrament dels estudis en la Dirección General de Enseñanza Universitaria. De seguida es va veure que les coses no resultarien fàcils. El juliol de 1956, la Direcció General¹¹⁷, va posar els expedients a mans d'una àmplia Comissió que devia tractar la regularització i estructuració de l'ensenyament professional. Es va convidar a formar part d'ella a la Directora de l'Escola de Formació Social de Madrid, però les reunions de la comissió s'acabaren abandonant sense resultats. Durant l'any 1957 es continuà insistint, però el Ministeri d'Educació Nacional trobava que la professió que les dues escoles presentaven no podia encabir-se en cap de les categories o cel·les professionals preestablertes fins aleshores. Tot i que es varen redactar escrits on es definia la professió, la seva finalitat i els plans d'estudis dissenyats per les escoles, sembla que el Ministerio guardava seriosos dubtes sobre les característiques de l'Assistència Social i més encara respecte de donar-la entitat professional emmarcant la formació en l'ensenyament universitari¹¹⁸.

El següent moviment del procés va tenir lloc l'any 1958 i el va protagonitzar la Delegació Nacional de la Sección Femenina, després d'entrevistar-se amb persones representatives de les Escoles i Organismes que fins el moment s'havien preocupat de l'Assistència Social, va convocar una reunió de representants escoles i agents socials i gubernamentals implicats¹¹⁹. Aquest grup va acordar constituir-se en Comitè Nacional d'Estudis per a la Coordinació de les Escoles Tècniques de l'Assistència Social. Entre els seus acords va figurar el de delegar en la Sección Femenina per a què, un cop realitzats els estudis necessaris elevés les següents propostes: a) atorgar caràcter oficial al Títol Professional de Tècnics de l'Assistència Social, amb una funció que es defineix com "*L'Assistència Social consisteix en prestar l'ajut, orientació i direcció a qui així ho necessiti, per a normalitzar la seva situació social i humana, impulsant en sentit ascendent els valors i possibilitats de les persones*"; b) que la Dirección General de Enseñanza Universitaria del Ministerio de Educación Nacional crees una Junta Central de Estudios Técnicos de Asistencia Social; c) que el Ministerio de Educación Nacional reconegués com a ensenyaments oficials per a l'obtenció del Títol de Tècnic de l'Assistència Social els estudis cursats en les escoles d'aquesta

¹¹⁷ Presidida per Rodríguez de Valcárcel. Aquest, procedia de Falange i era molt fidel a Franco. Va ser qui va prendre jurament al rei com a president de les Corts, saltant-se la fórmula pactada (recordem: "*desde la emoción del recuerdo a Franco, ¡Viva el rey!*")

¹¹⁸ També devia influir que el ministeri estava en una fase regresiva després de la crisi per la dimissió de J. Ruíz Jiménez al 1956.

¹¹⁹ A la reunió, celebrada el 26 de març de 1958, varen assistir D. Francisco Aguilar (Director de l'Escola Social del Ministerio de Trabajo), el Dr. Ramon Sarró (Catedràtic de Psiquiatria de la Universitat de Barcelona i Director de l'Escola de Visitadoras Psicólogas), Dr. Rogeli Duocastella (sacerdot i doctor en Sociologia, representant de tres escoles de Madrid i Barcelona i comissionat per Càritas per aconseguir una federació de les escoles catòliques d'Assistència Social), el Dr. Bosch Marin (Jefe de los Servicios Sanitarios del S.O.E), un representant dels Sindicats, un del Ministerio de Educación Nacional, Dr. Blanco Otero i Sor Beatriz Gil de Lansaque (Directora de la Escuela de Asistentes Sociales de San Vicente de Paúl).

especialitat i que els seus programes s'ajustessin als plans mínims d'estudis acordats pel Comitè Nacional d'Estudis per a la Coordinació de les Escoles Tècniques de l'Assistència Social; d) que es concedissin las convalidacions en els diferents graus que s'establixin, dels estudis ja aprovats en les Escoles que han estat dedicant-se a aquest ensenyament.

Aquesta vegada semblava que es volien portar les propostes molt ben elaborades i per això es va acordar preparar la redacció d'un esborrany de Decret i de Reglament que recollissin les conclusions adoptades. Per fer tot això, les escoles es van comprometre a enviar diverses notes metodològiques. Una vegada rebudes les citades notes i un cop passats uns quants mesos, la Sección Femenina va entrar en l'estudi de la qüestió, retardant la presentació de l'esborrany de Decret i de Reglament, per haver arribat a la convicció que, amb les bases elaborades i el material reunit, s'anava a crear una professió existent a l'estranger, i per tant, podia no adaptar-se a les necessitats socials espanyoles, i resultar inoperant, per la qual cosa calia estudiar el problema més a fons.

Pensem que la seqüència de tot plegat¹²⁰ indicaria que aquest segon moviment estava ben calculat: la Sección Femenina pretenia controlar i dirigir el procés o com a mínim participar de manera important, a diferència del que succeí en el primer, en que quedà exclosa. La Falange deixava clar que volia ser en les decisions entorn de la formació del personal relacionat amb l'atenció social i controlar les seves característiques. En tot cas, al darrera dels seus arguments sobre que *"les bases elaborades i el material reunit no s'adaptava a les necessitats socials espanyoles"*, hi havia interessos molt planers: si s'havia de regular l'exercici de l'atenció social amb títol o títols oficials, ells volien que la seva gent en les obres socials i delegacions provincials de Falange, etc. fossin reconegudes. Recordem que el camp de l'Assistència Social, juntament amb el control de la prestació del Servici Social obligatori, era l'últim reducte controlat per la Sección Femenina. Per això, aquesta va mantenir nous contactes amb els representants de les diverses escoles i va perfilar que la seva posició era tendir a la formació i capacitació d'unes professionals de l'Assistència Social en el seu grau superior, però tanmateix estructurant dins d'aquesta professió diversos graus, en els que tinguessin cabuda tots els diplomats socials existents¹²¹. Ras i curt, la postura de la Sección Femenina era que si el camp es regulava la seva posició dins d'ell s'havia de salvaguardar. Proposava també que la dependència d'aquest ensenyament fos de la Facultad de Ciencias Políticas y Económicas¹²².

Ja veiem per on anava la Falange i també que la seva postura no era compartida, en aquest assumpte, per l'Església. Per això, aquest mateix any i pel seu compte, Càritas Española en representació de les escoles catòliques va reiniciar gestions davant el Ministeri d'Educació, sol·licitant obertament el reconeixement de les escoles i dels títols que prèviament havien atorgat amb caràcter privat. En aquest moviment, també es tractava de defensar els propis interessos i la seva posició dominant: l'any 1957 hi havia a Espanya 6 escoles, cinc de les quals de l'òrbita de l'Església i una de la Sección Femenina. A més, Càritas tenia grans projectes en cartera respecte de la formació en Assistència Social¹²³.

Aquesta vegada, les coses serien diferents. El ministeri va accedir a estudiar la situació, segons sembla, amb intencions i pressupòsits canviats. però va tardar en donar les primeres passes. Les divergències entre l'Església i la Sección Femenina devien introduir notables dificultats. Va ser en 1962 quan, amb una ordre ministerial es constituí una nova Comissió¹²⁴ per elaborar un avantprojecte que pel

¹²⁰ Que intentem reconstruir a partir de: Ranz, M. (1999), Rojo, R. (1990) i 1 Montserrat Colomer.

¹²¹ Segons el parer i calculs de la Sección Femenina, des de l'any 1939 havien estat actuant 2.500 diplomades en tasques d'assistència social que podrien considerar-se com grau elemental. Probablement es refereixen a las Divulgadoras Rurales Sociales, Instructoras Sanitarias i altres agents enmarcades en la propia Falange que havien realitzat algun tipus de curset i/o que realitzaven tasques socio-assistencials en obres socials i delegacions de la Sección Femenina.

¹²² Probablement era un centre de la confiança de la Falange. Aquesta facultat va nàixer a Madrid l'any 1943 i el seu primer degà fou Fernando Maria Castiella y Maiz. Aquest havia fet la guerra com a oficial de Estado Mayor de l'exercit franquista i fou voluntari de la División Azul, arribà a catedràtic després de la depuració de la Universidad de Madrid. Amb el temps aquesta facultat es convertiria en un centre de contestació i oposició antifranquista.

¹²³ L'Església no tenia tanta necessitat de regularitzar a molta de la gent que treballava en les seves obres socials donat que pertanyien a ordes religiosos amb un estatut o rol que no necessitava regular-se de manera peremptòria.

¹²⁴ Una Orden del 22 de febrer de 1962 crea la Comissió per a la reglamentació de la professió de tècnic d'Assistència Social. La Comissió fou formada pel Secretari General Tècnic del Ministeri i per representants de les escoles que existien aleshores (de Càritas Española, de la Sección Femenina) i de varis ministeris (Asuntos Exteriores, Governación, Trabajo y Justicia entre d'altres).

maig de 1963 tenia redactat i que serví de base per al text del Decreto del 30 d'abril de 1964 sobre la reglamentació de les Escoles per a formació d'Assistents Socials¹²⁵.

Aquest nou clima que s'obrí en les darreries dels 50 i els primers anys 60 no resulta estrany. La situació política del país estava canviant de manera molt notable. Des de 1957 van accedir al govern els tecnòcrates de l'Opus Dei que iniciaren un procés de modernització de l'Estat que es traduí en 1959 en l'anomenat Pla d'Estabilització que culminava un procés d'abandonament de l'autarquia i d'obertura al comerç i inversió exterior, a la industrialització, etc. Espanya entrava en una fase de canvi accelerat jurídic i governamental que removia molts dels pressupòsits del primer franquisme i que acompanyaria una profunda transformació de l'estructura social espanyola a través dels processos d'industrialització, d'urbanització i d'èxode rural. Cap espai social escaparia a les transformacions que s'esdevindrien.

Les decisions eren favorables a la formació d'assistents socials, un avenç innegable; però al final del procés es produí una decisió que no fou ben rebuda: el Ministerio decidí que les escoles d'Assistència Social s'emmarcarien en la Direcció General de Enseñanza Profesional y Técnica. De fet, la aspiració de ser emmarcades en la Dirección General de Enseñanzas Universitarias semblava lògica si tenim en compte el context internacional en el que, des dels seus inicis, s'emmirallava la formació d'assistents socials. En aquests anys en la majoria de països les escoles estaven associades a les universitats¹²⁶. En Estats Units i Canadà la situació era encara més incomparable ja que els estudis tenien rang universitari i des de 1920 es conferia el títol de doctor en Treball Social. Tot i aquest emmirallament, aquí la professió presentava febleses molt importants tal i com anirem veient.

En tot cas, el Decret de reglamentació de les escoles va assentar les bases del reconeixement oficial dels estudis i de la professió. En successives ordres ministerials s'aprovaren el pla d'estudis i els processos de convalidació de títols antics, els exàmens de revàlida per donar oficialitat a la formació que es rebria en el futur i el reconeixement del títol d'assistent social com a grau mig¹²⁷. El procés de reglamentació acabà l'agost de 1967 amb la creació a Madrid de l'*Escuela Oficial de Asistentes Sociales* que s'encarregaria, des d'aleshores, dels assumptes relacionats amb els estudis. A partir d'aquesta reglamentació, va ser obligat tenir el títol de batxillerat superior, magisteri, A.T.S. o perit en alguna especialitat per a realitzar estudis d'Assistència Social (comparativament era una consideració elevada, ja que per entrar als peritatges, ATS o Magisteri només calia el batxillerat elemental de 4 anys) i s'exigia un mínim d'hores de classe setmanal i 1200 hores de pràctiques. Aquest canvi repercutiria en la capacitat de reclutament d'alumnes per part de les escoles i algunes d'elles veurien reduir-se el nombre d'alumnes i amenaçada la seva continuïtat.

L'expansió de la formació d'assistents socials

Del temps perdut al desenvolupisme en la formació d'assistents socials

Els anys 60 son els anys de l'assentament de la formació dels assistents socials a Espanya i a Catalunya. Això es fa molt manifest quan resseguim el ritme de creació d'escoles. L'any 1957, com hem dit, hi havia 7 escoles d'Assistència Social a Espanya (2 a Madrid, 3 a Barcelona¹²⁸, 1 Sabadell i 1 Santiago de Compostela), en 1960 eren 16 les escoles, en 1964 eren 32 i en 1970 hi havia en España 42 escoles.¹²⁹

¹²⁵ El Decret apareix en B.O.E. del 15 de maig de 1964.

¹²⁶ Es va haver d'esperar fins el 20 de Agosto de 1981 per a que es publiqués en el BOE el Real Decreto de Incorporación a la Universidad dels estudis d'assistent social com a Escoles Universitàries de Treball Social (Rojo, R. 1990).

¹²⁷ Orden del 31 de juliol de 1964 que aprova el Pla d'Estudis i el quadre horari de l'ensenyament d'assistent social, Orden del 4 de maig de 1965 i del 22 de juny del mateix any sobre el reconeixement d'escoles no oficials, Orden de 11 de maig de 1965 sobre la revàlida del Títol d'assistent social i Resolució de 2 de novembre de 1965 sobre la Convalidació del Títol d'assistent social, Orden de 25 d'octubre de 1966 per la qual es reconeix el títol d'assistent social en el nivell de tècnic de grau mig, Orden de 26 d'octubre de 1966 que aprova el pla d'estudis definitiu (Ranz, M, 1999). Per constatar el retard, ens serveix de con trast el cas d'infermeria que fou reconeguda com a grau mig l'any 1956.

¹²⁸ No oblidem que encara existia la *Escuela de Servicio Social* per a homes.

¹²⁹ Dades elaborades a partir de: Duocastella, R. (1958), De la Red, N. (1993), Rojo, R. (1990) i Saldaña, R (1968).

La progressió és ben il·lustrativa del període en que es produeix l'enlairament de la formació d'Assistència Social: les darreries dels 50 i els primers 60 serà el moment decisiu de la fundació d'escoles a l'Estat. En el cas català la majoria d'escoles s'establiren abans del canvi de dècada: les tres escoles de Barcelona i les de Sabadell, Manresa i Tarragona. Mentre que l'escola de Lleida es crearia en 1964.

La majoria d'aquests centres (una trentena d'ells, quasi el 70% del total) depenien d'institucions o fundacions a l'aixopluc dels bisbats o d'ordes religiosos i es coordinaven en la *Federació Española de Escuelas de la Iglesia del Servicio Social (FEISS)*, 5 d'elles havien estat promogudes per la Secció Femenina de la Falange i sabem que un petit nombre depenien d'altres entitats (de la Universidad de Navarra¹³⁰, del Ministerio de Trabajo¹³¹, de l'Hospital de Oviedo i de la Cruz Roja). Seguint la legislació totes elles eren escoles "no oficials" excepte la mencionada *Escuela Oficial de Asistentes Sociales* creada en 1967.

L'enlairament de la formació, però no suposarà un creixement sostingut en el nombre de titulacions: Joan Estruch i Antoni Güell (1976) assenyalen que la progressió ascendent es produirà fins meitat de la dècada del 60 (l'interval 1961-65) i després (en l'interval 1966-70) es produirà una caiguda que continuarà també als primers anys 70 com a resultat probable de variables que, a hores d'ara, tenen difícil comprovació. Aquests autors atribueixen el boom dels primers anys a efectes de l'eufòria religiosa provocada pel Concili Vaticà II. En la nostra opinió, aquest fet pogué influir, però no d'una manera especialment intensa; la motivació religiosa és present des dels orígens de la pròpia formació en 1932. Les informacions que hem anat recollint ens fariem pensar, més aviat, en influències més prosaïques. A partir de 1964 les condicions d'accés a la formació establertes pel decret de regulació dels estudis es fan molt més difícils i això tindria efectes importants en el reclutament d'estudiants (veurem com algunes escoles atribueixen a aquest fet una davallada crítica de matricules). Tanmateix, fora bo considerar com el propi procés de creació d'escoles respon a unes expectatives (vinculades als plans de desenvolupament¹³² i als processos de creació de serveis socials públics i universals que es produïen en Europa); la pròpia política social de la dictadura es va encarregar de desmentir aquestes expectatives.

Com ja vam veure amb l'origen de les primeres escoles de Catalunya, reconèixer el context en el que s'inscriuen els esdeveniments és un bon camí per a comprendre'ls. Aquesta contextualització ens permet entendre que l'enlairament de l'Assistència Social a Catalunya i a Espanya (de la formació i de la constitució d'un cos professional amb suficient entitat) és produeix, precisament, en paral·lel a l'extensió del procés industrialitzador i urbanitzador que té lloc des de finals dels anys 50 i els 60. Aquest context ens dona múltiples pistes sobre les pròpies característiques del Treball Social. Com assenyalen De la Red, N; Brezmes, M. (2003) "*al igual que ocurría con el resto de países del mundo, las escuelas de Trabajo Social se creaban en las zonas más industrializadas y de mayor desarrollo económico. De hecho, al sur de la línea Valencia-Madrid-Valladolid encontramos en esta época sólo cuatro centros de formación de Trabajo Social*". A Catalunya aquest fenomen es pot veure corroborat en la creació d'escoles en llocs d'intensa industrialització que no són capitals de província (Sabadell i Manresa), però també en l'absència d'escoles en llocs de baixa industrialització que són capitals (cas de Girona on malgrat alguns intents no va reeixir la iniciativa) o d'un major retard en la seva creació (cas de Lleida).

L'Assistència Social apareix, així, com un fenomen urbà i industrial; com un recurs útil per a l'abordatge de les problemàtiques pròpies de la industrialització i la urbanització. Això ho perceben de manera especial l'empresariat i l'Església. Sigui per evitar conflictes, sigui per sensibilitat social ("sentido social" en el llenguatge de l'època), sigui per mala consciència, sigui per desig d'influència i legitimitat, o bé per totes aquestes raons a l'hora, l'empresari necessita d'uns professionals que els lliurin de la pressió moral, social o física que provoquen les condicions de vida de l'obrer o de l'emigrant. Es tracta, en part, d'evitar que les situacions de misèria no li acabin arribant a ell, o al despatx de direcció de la seva empresa, etc. Es tracta també de que la força de treball pugui ser recuperada quan pateix alguna adversitat. L'Església, per la seva banda, necessita d'aquest nou cos professional per arribar en les urbs industrials allà on ja no hi arriba amb els recursos tradicionals. L'exercit de capellans no són tant eficaços en les grans ciutats com ho eren en el món rural; tampoc és suficient el recurs a l'almoina per a abordar els nous problemes derivats de la intensa industrialització: ara el que necessiten els nous treballadors és accedir a serveis sanitaris, escolars, habitatge, millorar les infraestructures dels barris, etc.

¹³⁰ Que pertany a l'OPUS.

¹³¹ Que sempre era encapçalat per un falangista amb poca autoritat real.

¹³² Per exemple, el Plan de Desarrollo en 1963 xifra la necessitat de formar 4000 assistents socials.

La guerra civil va col·lapsar els propis processos d'urbanització i industrialització; els va aplaçar. Per això, es pot interpretar que el naixement de les primeres escoles van ser "grans que no fan graner", esdeveniments que reten testimoni del que podia haver estat i no fou. El veritable sentit i significació de l'Assistència Social el retroben posteriorment quan es reprenen els processos que els doten de sentit, quan es recuperen els nivells de producció anteriors a la guerra i es desferma la "modernització" de l'estructura social: de l'estructura social agrícola i rural es passa a l'estructura social industrial i urbana.

Quan mirem des dels darrers anys de la dècada dels 50 cap enrera (es a dir, cap als orígens de la professió en 1932), el temps per a la professió ens apareix empantanegat, congelat. Una professió que pren sentit com element dels processos de modernització es troba ancorada en els pantans de l'autarquia, la ruralia i el conservadorisme: durant els anys 40 i 50, no es pot dir que la professió existeixi (no hi ha un veritable cos amb identitat i atributs singulars) i les institucions de formació son, en bona mida, testimonials.

Amb la derrota de la República s'origina un retard en la conformació del que esdevindrà el Sistema del Benestar espanyol. La sensibilitat envers les polítiques d'Assistència Social que despunten en la Generalitat republicana es veuran escapçades amb la dictadura. Fins als inicis de la dècada dels 60 no es construeix una política social que, tot i timorata i esquifida, pretengui novament estructurar elements del Sistema de Benestar¹³³. Mentre a Europa les conseqüències de la guerra (II Guerra Mundial) son al darrere de polítiques ambiciosos, a Espanya les conseqüències de la guerra civil foren el retorn a les formes més tradicionals en l'acció social. Condició d'aquest retrocés va ser la derrota de les classes populars.

L'Escola de Formació Social de Sabadell: un origen esclaridor

La creació de l'*Escola de Formació Social de Sabadell* en 1957 i les circumstàncies de la seva promoció ens fan adonar d'alguns d'aquests trets originaris de l'Assistència Social. La creació d'aquesta escola en una localitat que no és capital de província però sí centre d'una zona d'intensa concentració industrial, per iniciativa de la pròpia societat civil i més en concret de l'empresariat, ens parlen precisament d'això que dèiem en l'anterior apartat, de l'Assistència Social com a fenomen urbà i industrial. És Pilar Porcel la que en dos moments diferents (1980 i 2000) s'ha esforçat per servir el testimoni dels treballadors socials del Vallés Occidental des del propi naixement d'aquesta escola. La seva obra ens aporta informació de qualitat que ens permet conèixer la història d'aquest centre amb un detall que ja voldríem tenir d'altres escoles.

L'Escola de Sabadell va ser creada per iniciativa i patrocini de l'*Instituto Sallarès i Pla de Estudios Técnicos, Económicos y Sociales* amb l'aixopluc tècnic i jurídic del Bisbat de Barcelona. L'objectiu era preparar assistents socials per a atendre els problemes socials que afectaven a Sabadell i Terrassa. La Montserrat Obradors alumna de la primera promoció i posterior professora de l'escola, ens recorda com "*Sabadell en aquells anys era una ciutat que rebia una forta immigració, sobretot murciana i andalusa. Les persones que arribaven vivien en suburbis, en barraques i en coves, i en molt males condicions (...) A Catalunya, la indústria creixia amb rapidesa i la mà d'obra immigrada, també. Hi havia un nequit molt fort, sobretot per part dels empresaris joves...*"¹³⁴

La idea de que en el Vallés Occidental era necessari comptar amb assistents socials va sorgir de membres de l'*Instituto Sellarès i Pla* que era un organisme del *Gremio de Fabricants*. Un membre d'aquest Institut que també ho era del Patronat de l'escola i de la seva Comissió Executiva explicà en el Diari de Sabadell que la idea "*fue tomando cuerpo no ya en el sentido de hacer venir de fuera estos profesionales del servicio social, sino en el sentido de crear una escuela donde las futuras asistentes sociales pudieran formarse, al mismo tiempo que en las técnicas y los métodos propios del trabajo social, en el reconocimiento práctico de las realidades ciudadanas a las que aplicar dichos estudios. Idea que mereció enseguida atención de los principales organismos i entidades de Sabadell*"¹³⁵. Per a perfilar el projecte i donar-li cobertura tècnica-jurídica, es van tenir diversos contactes previs amb organismes de

¹³³ En 1963 es publica la Llei de Bases de la Seguretat Social que unifica els sistemes de previsió social existents.

¹³⁴ Citat a: Porcel, P. (2000)

¹³⁵ Joaquim Buxeda i Brujas a: Diari de Sabadell 21 de setembre de 1961 (citat per Porcel, P., 1980).

l'Església¹³⁶ i també amb la Sección Femenina de Falange¹³⁷, però es va creure més oportú emmarcar la iniciativa en l'entorn eclesiàstic. Així, en el Reglament de constitució recull que *"l'Escola de Formació Social de Sabadell és una institució eclesiàstica, dependent del Bisbat de Barcelona, per a la preparació, en els principis de la Doctrina Social Catòlica, de les noies que aspiren a la professió d'assistent social"*. Era una declaració: el món empresarial i l'Església troben la seva comunió en un punt que s'anomena "Doctrina Social de l'Església" que havia de ser l'aliment ideològic de les assistents socials que es volien formar. Com la resta d'escoles ubicades en aquesta òrbita, ben aviat l'escola de Sabadell va entrar en contacte amb l'associació que a nivell internacional les agrupava: la UCISS¹³⁸.

Una mirada a la composició prevista per al Patronat de l'Escola no deixa lloc a dubtes sobre les característiques de la seva promoció: es tractava d'una aliança entre el món empresarial i l'eclesiàstic amb recolzament de les institucions públiques locals. En aquest projecte, les organitzacions de l'anomenat "catolicisme social" estaven cridades a posar el caliu ideològic i humà del reclutament i de la transmissió. Veiem quina és aquesta composició: l'Església era representada pels Arxiprests de Sabadell i Terrassa i per un Delegat Episcopal; el món empresarial aportava representants del Gremi de Fabricants de Sabadell, de l'Institut Industrial de Terrassa, de l'Institut Sallarés i Pla, de la Cambra Oficial de Comerç de Sabadell i de la Caixa d'Estalvis de Sabadell; per part de organitzacions de l'anomenat catolicisme social hi havia representants de Associació Catòlica de Dirigents de Sabadell, de l'HOAC i de la JOC¹³⁹. A aquests representants s'afegien la Directora de l'escola i 4 membres en representació de Sabadell¹⁴⁰ i Terrassa.

Aquest patrocini és sembla un veritable exemple de l'espai de la intervenció social teoritzat com la tercera via: enfront a la lluita o confrontació de classes (front al liberalisme o front a la revolució), el patronat de l'escola era un veritable exemple d'entente cordiale i de 'comunitat' cristiana entre de l'empresariat i les bases obreres. Montserrat Obradors assenyala que no hem d'oblidar *"que la doctrina social de l'Església era el corrent ideològic de l'època. Tampoc que gran part de la integració social dels immigrants i de la canalització de les inquietuds del jovent passaven per les organitzacions de l'Església (...) Hi havia institucions d'Església molt vives (...) L'Institut Sallarés i Pla reunia un nombre important d'empresaris joves, directament o indirectament vinculats amb persones inquietes per incidir en la problemàtica social, i ells prengueren la iniciativa"*.¹⁴¹

Amb un recolzament tant important, el projecte va nàixer amb bones condicions. *"Una de les coses més emocionants era precisament que l'Escola estigués ubicada a la seu del Gremi de Fabricants. No ho dic tant per les aules, que eren espais més o menys còmodes per fer la tasca encomanada, i que facilitaven el diàleg entre professors i alumnes, sinó per tot allò que donava senyoriu a l'Escola, es a dir, el fet de poder dur a terme els actes acadèmics importants en aquella sala d'actes del Gremi. Aquell entorn donava categoria a una professió de categoria. El fet que entitats, tant de Sabadell com de Terrassa, donessin impuls a l'Escola va ser molt important perquè el projecte reeixís (...) El millor que li podia passar a l'Escola era tenir suport i aixopluc del Gremi, la seu del qual, a més a més, imposava moltíssim"*¹⁴²

El pla d'estudis inicial feia que l'escola tingués un fàcil accés: dos anys d'estudis, sense altre requisit que passar un examen d'ingrés amb dues parts; una dedicada a avaluar la cultura general de l'aspirant i una altra consistent en un text psicotècnic. A més, ingressar i seguir la formació d'assistent social no presentava grans dificultats si tenim en compte que no calia fer els cursos complets i que, per tant, es podia fer una matrícula adaptada a les circumstàncies personals. Per aquest cúmul de circumstàncies favorables, el projecte va ser molt ben acollit i el primer curs (1957-58) es varen matricular 70 alumnes.

¹³⁶ Amb l'Escuela Católica de Enseñanza Social de Barcelona, amb el Dr. Modrego (Bisbe de la Diòcesi) i amb Mn. Rogeli Duocastella (director, en aquell moment, de la Confederació Espanyola de Servei Social).

¹³⁷ Aquest darrer contacte no resulta estrany si tenim en compte que el Gremi de Fabricants devia ser formalment una organització de la CNS, el sindicat vertical. El sindicat únic que havia organitzat la dictadura acollia també a la part empresarial (per allò de "la superació de la lluita de classes"). La CNS era una còpia dels sindicats de la Itàlia feixista.

¹³⁸ El 7 de març de 1959 visitava l'Escola el Sr. Georges Hahn, president d'aquell organisme i professor de l'Institut Catòlic de Toulouse.

¹³⁹ HOAC: Hermandades Obreras de Acció Catòlica; JOC: Juventud Obrera Catòlica

¹⁴⁰ L'alcalde Marcet, molt lligat als fabricants tèxtils, va destacar per una obra reformadora molt poc freqüent en els ajuntaments de l'època.

¹⁴¹ En Porcel, P. (2000).

¹⁴² Idem Supra.

Els cursos successius fins l'any 1964, el nombre es va estabilitzar en un interval de 20 a 30 alumnes. L'escola, en definitiva, es va convertir en un esdeveniment social d'importància per al Vallès¹⁴³.

El Pla d'estudis que seguia l'Escola de Formació Social de Sabadell s'orientava en el que es seguia en l'escola mater (l'escola catòlica de Barcelona). La docència, però va recaure en professorat local tot seguint l'orientació original del projecte: es tractava d'habilitar els recursos propis del territori. Un dels aspectes més significats de la formació foren els treballs de final de carrera, no solament pel seu impacte personal sinó per la repercussió social que tingueren alguns d'ells: "*Recordo amb il·lusió aquelles tesines de final de carrera de les primeres promocions, fetes amb profunditat i amb una metodologia respectable. Algunes d'elles varen deixar impacte en el dia a dia de la ciutat, i a partir de les seves conclusions alguna cosa va començar a canviar* (Josefina Ripoll)¹⁴⁴. Sobre aquestes tesines, Montserrat Obradors ens diu "*foren autèntics estudis, metodològicament impecables, sobre fets socials i socioeconòmics d'aquell moment a Sabadell i Terrassa. Algunes d'elles varen provocar canvis d'actitud i de motivació de les forces vives de les ciutats i dels mateixos ajuntaments. Tractaven sobre la situació dels habitatges, els passos a nivell, el desenvolupament i l'organització comunitària, les primeres experiències professionals (els centres socials, l'activitat de Càritas Sabadell, el treball a l'empresa, la sanitat, el paper de les guarderies infantils en el barri, i un llarg etcètera) (...) Era bàsica i essencial la idea de que 'no havíem de fer als altres o per als altres, sinó fer amb els altres', amb els mateixos interessats als quals volíem ajudar. La participació era un puntal imprescindible per tirar endavant els objectius professionals. Exercir d'assistent social volia dir passar de la beneficència a la promoció social i personal* (Montserrat Obradors)¹⁴⁵

Les circumstàncies favorables, però van canviar en poc temps. L'accessibilitat inicial va desaparèixer i l'escola va entrar en dificultats. Va succeir que abans que la primera promoció hagués acabat els dos anys d'estudis, la carrera es va allargar un any i es va introduir l'obligació de realitzar una tesina final. Al poc temps, les pràctiques es feren també més exigents. Tot plegat, va dificultar les coses a les alumnes, que en la seva majoria treballaven. *Per acabar-ho d'adobar*, assenyala Josefina Ripoll, l'any 1964, *el Ministerio de Educación y Ciencia reconeixia el títol d'assistent social i dictava un pla d'estudis oficial segons el qual les escoles havien d'adaptar-se a les directrius del Ministerio, la més important de les quals era que per matricular-se calia tenir el títol de batxillerat superior, magisteri, infermeria (ATS) o perit d'alguna especialitat (...) Les noies del Vallès no tenien la titulació exigida (només cal recordar que encara no hi havia cap institut d'ensenyament mitjà ni a Sabadell ni a Terrassa)*. Per això, a partir del Decret de regulació dels estudis de 1964, el nombre de matriculats va decaure i els darrers cursos en que romangué oberta (1970-71 i 1971-72) només es varen matricular 5 i 7 alumnes.¹⁴⁶

L'Escola d'Assistents Socials "Sant Fructuós" de Tarragona i l'Escola de Formació Social "Torras i Bages" de Manresa

Ben diferents foren les creacions de les escoles de Tarragona i de Manresa. Sense un partenariat civil tant important com el de l'escola de Sabadell, la creació d'aquestes son manifestació d'una voluntat de l'Església per formar assistents socials que es veu traslladada i operacionalitzada en els seus diversos escalafons: ja sigui una comunitat religiosa el promotor, ja sigui un rector parroquial, allò important de senyalar és que la idea és recollida per l'Església oficial que dona recolzament i forma a la proposta.

L'òrgan s'encarrega d'aquests afers és la *Sección Social de Càritas* dirigida per Rogeli Duocastella. No es tracta solament d'un òrgan que recull les idees i les orienta. La Sección Social de Caritas és també un aparell seminal de la idea¹⁴⁷. Des de 1957, a través de la documentació que elabora el *Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA)* difon que un dels objectius en aquell moment és la *capacitació per a l'acció* i la formació d'escoles d'assistents socials és un important instrument per complir-lo.

El recolzament oficial de l'Església a la creació d'escoles pot ser material, però sobretot és de caràcter programàtic i organitzatiu. Els plans d'estudis s'orienten a través de les experiències de les escoles de

¹⁴³ Porcel, P.; (1980)

¹⁴⁴ Citat a: Porcel, P.; (2000).

¹⁴⁵ En Porcel, P. (2000).

¹⁴⁶ Porcel, P. (1980).

¹⁴⁷ A finals dels 50 i primers 60, Duocastella sembla embarcat en una activitat febril de creació d'escoles i es converteix en figura omnipresent en l'orientació del Treball Social.

Brussel·les i Barcelona i els aspectes organitzatius segueixen una pauta repetitiva: es tracta de generar al voltant del projecte el que avui anomenariem un partenariat social (patronats, consells assessors, etc.) que la recolzi i li doni l'arrelament civil necessari per a que tingui èxit. Aquest darrer aspecte té una gran importància, ja que es tracta de generar que cercles socials influents recolzin la idea i li donin la necessària difusió¹⁴⁸. Es tracta també de trobar, en la mesura del possible finançament. Altre element fonamental d'aquesta estratègia és federar les noves escoles a la resta de centres de l'òrbita eclesiàstica, la FEEISS¹⁴⁹.

La ciutat de Tarragona a finals dels anys 50 tenia uns 40.000 habitants, en aquesta època s'inicia l'expansió de la ciutat amb el projecte d'industrialització de la zona que va portar l'aparició de nous barris allunyats del centre sense planificació prèvia de serveis i importants situacions de pobresa. A la ciutat gairebé no hi havia "*posibilidades de estudios para las mujeres, mas allá de la enseñanza media; y para hombres tampoco*" (11 Cinta calzado). Es en aquest context que les religioses de la Congregació de Jesús-Maria (congregació que es dedicava a l'ensenyament), és varen plantejar posar en marxa una escola d'assistents socials.

Com a capdavantera del projecte hi havia la Maria Trinidad Vilaseca, una religiosa de la congregació, superiora de la comunitat i del Col·legi de Tarragona "*que había estado en Madrid y estaba muy bien relacionada con gente que tenía ideas de futuro*" (11 Cinta Calzado). Vilaseca va anar a viure a Tarragona en la dècada dels 50 i va parlar de la seva idea amb persones de la ciutat, aconseguint portar a terme el projecte d'escola de la que va ser la seva primera directora.

La proposta de creació d'una escola d'assistents socials va rebre el suport de diverses personalitats i entitats de la ciutat: de l'Arquebisbe Cardenal de la diòcesi, del rector de la Universitat de Barcelona¹⁵⁰, de l'Alcalde de Tarragona, del Director del Diari de Tarragona i, és clar, de Càritas que amb Rogeli Duocastella al front va contribuir, entre altres coses, a la construcció de l'edifici de l'escola, que es va inaugurar l'any 1959. Una col·laboradora civil, incondicional del projecte fou la Sra. Maria Tàpias Vda. de Nolla. Per enfortir el projecte es va crear un consell assessor i a nivell provincial, la Trinidad Vilaseca també creà consells d'assessors tècnics en les ciutats de Reus, Valls i Tortosa i s'organitzaven activitats en elles. Tot i aquests esforços, a diferència del que va succeir a Sabadell, el projecte no sembla que naixés connectat amb organitzacions socials de base que li permetessin un ràpid arrelament. Fou anys més tard quan les aspiracions i reivindicacions obreres trobarien eco i emparament en l'Escola. L'inici va ser prou modest; "*en el primer año de la escuela creo que se matricularon 8 alumnos y terminaron 4. Los cursos eran de tarde, algunas alumnas trabajaban por la mañana. L'any següent es matricularen 15*" (11Cinta Calzado)

En el cas de l'Escola de Formació Social "*Torras i Bages*" de Manresa allò més feble va ser el partenariat empresarial. Montserrat Colomer i Montserrat Feu que foren directora i alumna respectivament d'aquesta escola ens informen que, a Manresa, el Rector de la parròquia del Carme va conèixer a França el treball dels assistents socials i va suggerir a un grup de manresans amb inquietud social la possibilitat de crear una escola de servei social. Era un grup de persones que gaudia de la confiança del Bisbe de Vic Dr. Ramon Masnou que de seguida recolzà la idea i a finals de desembre de 1959 firmava el decret d'erecció de l'escola. Per organitzar la formació i atendre els aspectes logístics es va formar una Junta Directiva que tenir plena autonomia en decidir sobre els assumptes de l'escola, sense interferències del bisbat. Des d'octubre de 1960 fins 1973 la direcció de l'escola va ser encomanada a la Montserrat Colomer, una professional que, com hem anat veient, havia acumulat una important experiència en el camp de l'empresa des de principis dels anys 40.

Les informants assenyalen la vàlua i preparació del professorat:

¹⁴⁸ Es tracta d'una pauta estratègica coincident, com veurem, amb la que Càritas vol promoure en els barris i parròquies: crear serveis en la gestió dels quals s'impliquin nuclis de població organitzats. És també el missatge del desenvolupament comunitari que difon l'ONU durant els anys 50, en el que es parla de sumar els esforços de la població al de l'administració (en aquest cas es tracta de sumar els esforços de la gent als de l'Església).

¹⁴⁹ Les escoles d'Església formaren l'any 1959, per iniciativa d'en Rogeli Duocastella, la Confederació Espanyola d'Escoles de Servei Social, que més tard passà a dir-se *Federación Espanyola de Escuelas de la Iglesia de Servicio Social* (FEEISS). Un dels objectius d'aquesta organització, va ser agrupar-les per a promoure el seu nivell acadèmic i la millora de l'ensenyament de la metodologia del Treball Social. Algunes de les seves activitats va ser l'organització de cursos de formació i el fer venir experts estrangers. Aquesta Federació va tenir un fort paper en les gestions pel reconeixement del títol.

¹⁵⁰ En aquell moment Tarragona era districte universitari de la Universitat de Barcelona

"L'Escola tenia un horari de vespre, hi anava a la sortida de la feina de la empresa de 7 a 10 del vespre- , en el nostre curs érem unes 15 totes dones. La major part dels professors eren de Manresa, professionals i metges de reconegut prestigi a la ciutat (...) Les pràctiques les fèiem a segon i tercer curs, en els dies de vacances de la feina" (15 Montserrat Feu)

Els professors eren molt entesos en les respectives matèries; els programes de psicologia, de sociologia, dret, medicina, puericultura, etc. eren explicats en termes molt avançats dintre de cada matèria i amb un enfocament molt social en comparació de com s'explicaven en d'altres escoles. I a més, eren uns entusiastes per l'escola i per la tasca que podien fer els assistents socials. La metodologia del Treball Social la vaig donar [jo] en gran part però vaig buscar la col·laboració d'altres professores de Sabadell, Terrassa i Barcelona (1 Montserrat Colomer).

Quasi la meitat de les alumnes eren de fora de Manresa, el que fa remarca de la projecció de l'escola en el conjunt de la comarca i la importància que tingué en la formació de persones que no ho haurien pogut fer fora i en la promoció de la dona. La projecció de la iniciativa es manifestà també en el fet que durant quatre cursos (dues promocions) es van fer també cursos a Vic, simultanis als de Manresa. Un aspecte singular de l'esperit de l'escola va ser que, tot superant algunes dificultats, les activitats es varen fer sempre en català, ja que l'escola volia intensificar també el sentit de "país" que oficialment es trobava tant esmorteït. L'escola va ser una entitat que va tenir un cert pes a la ciutat i, en la seva projecció més enllà de les aules, també oferia cursets i xerrades sobre matèries socials. *Podem dir que l'aspecte negatiu de l'escola va ser la falta de patrocinadors econòmics. Si bé alguns industrials i entitats manresanes ajudaven amb aportacions anuals, no eren gens segures. Així com hi va haver un bon equip de professors, va faltar un patronat que assegurés el manteniment de l'escola* (1 Montserrat Colomer). L'escola es va tancar per no poder fer front a les exigències del pas a escola universitària.

L'Escola d'Assistents Socials de Lleida

L'Escola d'Assistents Socials de Lleida va iniciar la seva singladura l'any 1963 (tot i que la creació formal fou el 1964), per iniciativa de la Creu Roja i un important suport de les Filles de Sant Vicenç de Paul¹⁵¹ que s'ocupaven a l'Hospital de la Creu Roja de Lleida. Qui va liderar la idea de crear l'escola va ser el metge dentista Francesc Montull Rosell que era llavors President de l'Assemblea Provincial de la Creu Roja de Lleida i que, amb anterioritat, havia sigut President de la Diputació de Lleida als anys 1956-57. L'assistència a varis congressos i la visita a un hospital de França van permetre a Montull conèixer la figura de l'assistent social. La creació de l'escola d'assistents socials no era la seva primera iniciativa en relació a la formació, doncs ja havia participat en la fundació de l'Escola d'Infermeres sota el patrocini d'UNICEF. Un cop creada l'escola, el propi Montull es convertí en el seu primer director, càrrec en el que, a partir del març del 1966, va ser substituït pel doctor Antonio Cambrodi Aldomà.

Des de l'inici la iniciativa de creació de l'escola va comptar amb el suport de tota la Junta de la Creu Roja (Dames Voluntàries de la Creu Roja) que era gent molt catòlica de la ciutat. El bisbat, però, no sembla que jugués un paper remarcat en la iniciativa o en el seu sosteniment, tot i que el món religiós va ser molt present entre el professorat. Es va iniciar el primer curs amb 12 alumnes, dels que acabaren els estudis 8 o 9. Eren estudis de tarda, la majoria de gent feia altres coses al matí però no treballaven. Els següents cursos es va incrementar el nombre d'alumnes.

Jo vaig començar els estudis a l'any 1964-65, l'escola havia començat l'any abans. Com que l'escola depenia de Creu Roja hi havia monges, hi havia una professora de pràctiques que era monja, també teníem el professor de sociologia que era sacerdot i també sociòleg. Els cursos eren de 15 a 20 alumnes. Jo lo que vaig trobar una mica fluix va ser el tema de les pràctiques. (21 Maria Burgues)

L'escola va tenir importants dificultats en obrir espais d'intervenció.

Jo veia molt pervindre a la carrera i no ho veia ningú més ja que tots tenien la sensació de que no es podia fer res, que tret de l'àmbit de Sant Vicenç de Paul no hi havia àmbit. (19 Anna Maria Hermoso)

¹⁵¹ Vilà, A. (2003)

Entre la militància religiosa, el propagandisme eclesiàstic i la sortida o el reciclatge professional: la vocació d'assistent social

Hem vist quin es l'ambient ideològic, motivacional i organitzatiu al voltant de la decisió de formar assistents socials en la Catalunya industrial del llindar dels 60. Hem considerat que el procés de creació de l'escola de Sabadell era especialment esclaridor. El perfil vocacional que es dibuixa de les alumnes de les primeres promocions d'aquesta escola ens ajuda, segons creiem, a completar aquest ambient motivacional.

Perfil de les alumnes de l'Escola de Sabadell en els primers 60 (a partir de Porcel, P., 2000)

Josefina Ripoll que fou la directora de l'escola de Sabadell ens diu *"les alumnes eren noies interessades pels problemes socials del moment i moltes d'elles compromeses ja en la causa dels més pobres. Val a dir que, en aquestes primeres promocions, sort en vaig tenir de la qualitat humana de les estudiants (...) Les noies procedien d'ambients cristians, que es movien en el camp de la beneficència i de l'apostolat (...) [i] vàrem anar descobrint que amb bona fe no n'hi havia prou i això les engrescava a estudiar."*

Aquest perfil ho completa Montserrat Obradors que com hem assenyalat va ser alumna de la primera promoció i, un cop acabada la formació, professora: *"Teníem edats molt diverses, encara que totes érem relativament joves. Hi havia noies ja grans, casades, com la Maria Teresa Gabarró, la senyora Izard, de tots coneguda precisament per la seva implicació en la vida ciutadana des de diferents àmbits; i també n'hi havia d'altres molt més joves, que tot just havien acabat els estudis reglats. (...) El que totes teníem en comú era un cert compromís amb els desvalguts. La majoria, per no dir totes, eren gent del voluntariat, eren gent que a través de la catequesi, de les escoles nocturnes, del seu lligam amb les parròquies, tenien un compromís amb els nou vinguts, persones que necessitaven ajut i orientació de tota mena per tal de poder viure en un entorn que els permetés integrar-se i sentir-se com els altres sabadellencs."*

En el període de que parlem, allò vocacional era una característica de la que, com hem anat veient, es tenia consciència explícita en les escoles, es buscava i era element necessari a una transmissió difícil de fer per part de persones sense experiència o que pertanyien a altres disciplines o professionals. Allò vocacional es considerava necessari i s'explotava en la propaganda del centres de formació:

[1964-67] *Vaig anar a Bonavista¹⁵² a enterar-me, vaig agafar uns fulletons divulgatius, que n'hi havia un que deia, me'n recordo: "hacer del ejercicio del bien una profesión" i, bé, m'ho vaig llegir i (...) vaig pensar, mira això ho podries fer perquè era amb horari de tarda que era compatible amb la feina que jo feia, sembla que ho feien de 6 a 9 o de 7 a 10. I així vaig arribar a estudiar assistent social. (7 Conxita Requena)*

El que la formació procurava era una reconversió d'aquella vocació (motivació, disposicions i experiències prèvies en organitzacions cristianes) en capital efectiu de les futures assistents socials. Montserrat Obradors¹⁵³ ho exposa amb claredat meridiana: *"en acabar la carrera, va ser possible passar del voluntariat –social, religiós, benèfic- a la professionalitat."*

Aquest perfil de les estudiants d'Assistència Social es veu confirmat i completat amb un reguitzell de testimonis d'estudiants de les diverses escoles de Catalunya. A la motivació ideològica i vocacional que hem subratllat en aquest perfil, hem d'afegir dues raons complementaries: d'una banda, una important tasca de propaganda/difusió dels estudis per part dels diversos estaments eclesiàstics (la seva influència en el reclutament és indubtable) i d'altra les pròpies estratègies d'ocupació o de millora ocupacional de les estudiants.

Testimonis entorn de la motivació per l'Assistència Social

[1955-58] *Nosaltres a Barcelona vàrem iniciar els estudis de nit, perquè els estudis eren de tarda (...) Érem noies que treballaven en despatxos o a la fàbrica i que volien estudiar. A mi m'interessava perquè ja treballava amb moltes coses de la parròquia, jo era d'Acció Catòlica, llavors ja fèiem coses per la gent i les volíem fer una mica més tècniques... (10 Montserrat*

¹⁵² Es refereix a l'Escola Catòlica d'Ensenyament Social de Barcelona que estava ubicada al carrer Bonavista.

¹⁵³ Citat en: Porcel, P. (2000).

Aguilar)

[1959-62] Jo no vaig acabar el batxillerat, la veritat es que en aquella època a mi m'hagués agradat estudiar Medicina, però era quelcom que tampoc les famílies estimulaven massa a les noies. Però sempre em va quedar aquella idea de que jo hauria volgut estudiar una carrera universitària. Jo vaig fer el Servei Social¹⁵⁴ i llavors estar amb una senyora que m'explicava de casos socials, de famílies amb problemes... Hi va haver un moment, no se si tenia uns 18 o 20 anys, que em vaig assabentar que a la Facultat de Medicina hi havia uns cursos, uns estudis, que llavors en deien de Visitadora Social, que tractaven tots aquests temes, que eren aspectes psicològics i aspectes socials, i que precisament es feien a la Facultat de Medicina que es lo que jo sempre tenia la fantasia de que havia d'haver estudiat. Llavors hi vaig anar a informar-me i com que no feia falta el batxillerat superior, em vaig inscriure. Crec que vaig començar els estudis a l'any 1959-60. (22 Teresa Rossell).

[1959-62] Jo vaig dir a les monges [de la residència] a veure que podria fer, i em van dir mira podries parlar amb el pare Pius Bosch que esta en una escola de Treball Social (...) i mossèn Bosch em va dir es una professió que esta dedicada als altres. Però, em podré guanyar la vida? (...) Sí, hi ha sortides, mira si et poses a estudiar jo ja et dono un 'sobresaliente' abans de que comencis. I vostè que dona a l'escola, donava no se què de la Bíblia. El curs 59-60 vaig començar (...) Vaig fer els cursos de nit perquè treballava de dia (9 Rosa Romeu).

[1963-66][Perfil biogràfic]: La Rosa Maria Suñé va néixer a Manresa el 24 de febrer de 1944. Els estudis primaris i de comerç els va cursar al Col·legi de les Germanes Carmelites (Casa Caritat) de Manresa. Al mateix temps estudia música al Conservatori Municipal. L'any 1956 comença a formar part del Moviment Escolta i Guies Sant Jordi, on durant deu anys ocupa diversos càrrecs de responsabilitat, des de cap de novelles fins a cap d'agrupament. En aquest temps participa també en la Coral Rodamón. El 1958 entra a treballar a l'empresa Textiles Bertrand i Serra, S.A. a la secció de laboratori tècnic, on va romandre fins l'any 1967. El 1963 inicia els estudis d'assistent social a l'Escola de Formació Social "Torras i Bages" de Manresa i obté el títol l'any 1966.¹⁵⁵

[1963-64] Unes amigues del meu grup de l'escoltisme em van explicar que s'havia obert una escola a Manresa pels estudis d'assistent social, que l'escola estava promoguda pel rector de la nostra Parròquia del Carme, Mossèn Josep Andreu, un capellà amb una mentalitat molt oberta i que havia conegut de prop el Treball Social a França. Les meves amigues més íntimes també es volien inscriure però de fet ningú sabia exactament el que era. Jo tenia estudis de Comerç, en aquella època treballava com administrativa a l'empresa Nueva Montaña Quijano, un treball que m'havia buscat per tal de poder deixar el treball de la botiga a casa meva, molt ben pagat, però amb un horari 'terrible', matí i tarda a partir de les 8 del matí. Jo tenia clar que no em quedaria tota la vida en aquella feina que trobava monòtona i avorrida (...) Jo ho vaig veure com una possibilitat de continuar estudiant sense marxar de Manresa, em vaig inscriure a l'Escola junt amb dues amigues meves i vaig passar la prova d'entrada (...) Per altra part, la meva mare no em va recolzar gens per fer aquests estudis, ja que era de la opinió de que havia de continuar en el bon treball que tenia i preparar-me per a casar-me. (15 Montserrat Feu)

[1964-69] Vaig cursar estudis de Secretaria Comercial i el primer treball que vaig exercir, va ser el de Secretària de Direcció, a l'Empresa Indo Cottet a Barcelona. Els dirigents d'aquesta Empresa estaven molt vinculats a l'Església, el que donava la possibilitat als treballadors de realitzar activitats vinculades amb la militància religiosa el que em va afavorir la possibilitat de conèixer la Joventut Independent Catòlica (JIC) en el transcurs d'unes jornades a las que vaig assistir (...) El coneixement de la professió, el vaig tenir a través de la JIC a la que hem vaig afiliar. Allí vaig trobar desenvolupant un paper dirigent a la Beneta Llopis i a la Montserrat Colomer, entre d'altres Assistents Socials, que em van ajudar a conèixer les noves perspectives que em podia oferir la professió d'assistent social. Als 24 anys em vaig matricular (...) i [un cop acabats els estudis] em van oferir un primer treball d'assistent social al Camp de la Bota, barri de barraques, que absorbia la migració interior que no tenia possibilitats de trobar una primer habitatge al arribar a Barcelona. (3 Rosa Barenys)

[1963-67] Jo cantava a l'orfeó i tenia ganes de fer alguna cosa, em van dir que a Tàrraga hi havia l'escoltisme que era una manera de portar quitxalla amb programes educatius, llavors me'n vaig anar a Tàrraga, vaig conèixer a la Glòria Martí que també es assistent social i ara està a l'Àfrica i ens vam atreure, vam ajudar als xavals a que s'interessessin per l'escoltisme, jo vaig haver de fer una petita formació de caps que es feia llavors. Això ja em va vincular amb la Glòria Martí que ja era assistent social, a partir d'això va passar una cosa, ens vàrem apuntar a un grup de socorristes de Creu Roja, en aquest grup de socorristes ens donaven classes metges, entre ells el doctor [Francesc] Montull que havia fet un viatge a França i a l'hospital que ell havia visitat hi havia assistents socials, llavors ens va dir que podríem ampliar el curs de socorristes i que si algú ens interessava apuntar-nos a un curs d'assistents socials. Llavors algunes de les persones del curs de socorristes ens vam apuntar als estudis d'assistent Social, ja havien fet el primer curs, eren els anys 1963-64. Nosaltres al acabar socorristes ens vàrem apuntar al segon curs. (19 Anna Maria Hermoso)

[1964-67] Va ser una cosa de casualitat, a mi m'agradava molt tot el tema de biologia, de medicina i per circumstàncies personals i familiars marxar fora de Lleida en aquella època que jo estudiava, vaig acabar pre-universitari quan tenia 17 anys y era molt difícil a Lleida perquè no existien estudis universitaris. Hi havia la carrera d'infermera però havies d'estar interna a l'hospital, ja que aprofitaven les pràctiques dels alumnes i així solucionaven problemes de personal de l'hospital a nivell gratuït, a mi això em molestava una mica. Llavors em van dir, ara sortirà una carrera nova que es fa a Creu Roja. Hi havia una amiga meva que un any abans s'havia matriculat i vaig dir m'aniré a informar ja que pot ser una possibilitat. Va ser així, buscant la possibilitat d'algun estudi que jo pogués fer des de Lleida, ja que per a mi marxar a estudiar a fora era bastant complicat (...)

¹⁵⁴ Es refereix a la prestació obligatòria i instrucció organitzada per la Secció Femenina que les noies havien de fer.

¹⁵⁵ Citat en: Álvarez, M et al. (1990)

Quan vaig acabar a l'escola vaig continuar estudiant, faig fer Graduat Social.(21 Maria Burgues)

[1965-66] Quan estava fent cinquè curs de Batxillerat, el professor d'Ètica va venir un dia molt content dient que acabava de descobrir una professió que era fantàstica i que per les noies podria ser una professió molt interessant i ens va explicar que una seva neboda havia fet Assistència Social i que era una professió per treballar amb problemes socials i humans. I jo vaig veure la llum, dic aquesta es la meua professió. Jo estava interna al Col·legi de les Carmelites de Vedruna de Girona, llavors vaig anar a fer el curs Pre-universitari a Barcelona, i vaig haver d'esperar a tenir els 18 anys perquè l'Escola no admetia gent de menys de 18 anys (...) Em vaig apuntar a l'Escola de Bonavista¹⁵⁶ l'any 1964-65 o 65-66. (...) Jo, allà, hi anava a treure'm el títol per a poder treballar. La gent d'aquella època eren o bé monges o persones grans (...) Les més joves del curs érem jo i, em sembla, que la Rosa Maria Font (...) Jo em vaig apuntar al primer curs de nocturn (...) Recordo una que devia tenir més de 40 anys, que era ATS d'empresa, i com que les empreses deien que els obligarien a tenir un treballador social, moltes van tenir la sortida per Treball Social. (17 Neus Fort)

La difícil transmissió i la professió indeterminada

A principis de la dècada dels 60, les dificultats en la transmissió continuaven essent molt importants. L'experiència en l'exercici del Treball Social per part del professorat era curta, obligadament curta i això significava que altres experiències prèvies fosin components fonamentals en la construcció de la docència dels professors i en la construcció de la vocació de les alumnes (militància catòlica prèvia, persones ja madures). Un dels grups de treball de les Jornadas de Trabajo Social, celebrades en Barcelona en 1963, senyalava com una de les seves conclusions *"el problema de que algunos profesores excelentes en lo que a su asignatura se refiere, desconozcan la realidad de la profesión, una solución sería que éstos tuvieran mayores contactos con los profesionales; pero quizá el mejor camino sería poner todos los medios para que el profesorado de las escuelas estuviera integrado en su mayoría por profesionales en ejercicio, como ocurre en las Facultades Universitarias y Escuelas Técnicas"*.¹⁵⁷ Aquesta dificultat era encara major en les escoles de nova creació:

La ventaja que tuvieron aquellos alumnos es que hicieron prácticas desde primero. Aunque no las pudieran hacer al lado de una asistente social, yo creo que trabajaron mucho (...) Entonces no había ninguna asistente social trabajando en toda la provincia de Tarragona. En el primer año ya por suerte estaba una que acababa los estudios en la Escuela Católica de Enseñamiento Social de Barcelona que era Josefina Cornet, de Reus, que trabajó como asistente social en una guardería y escuela infantil para niños y niñas pobres, en especial de étnia gitana. Este centro era dirigido por nuestra congregación religiosa. Josefina Cornet fue la primera asistente social que trabajó en Tarragona. La escuela estaba en la zona de la Catedral donde existía gran pobreza. Fue Josefina quien empezó a orientar la práctica del trabajo social. (...) La primera diplomada en Tarragona fue Mª Teresa Martí Estrada, cuyo padre era Asesor de la Escuela. Ella fue también la primera Presidenta de la Asociación de A.S. de Tarragona (11 Cinta Calzado).

Els estudis em van apassionar, teníem una monja assistent social que donava Treball Social, que estava de monja a la Creu Roja. Teníem uns professors que llavors eren molt interessants (...) Al començament jo no me'n vaig donar compte mentre feia primer, després entre primer i segon vàrem trobar moltes carències, ens donaven unes teories molt fora dels problemes...(19 Anna Maria Hermoso).

La pròpies biografies de les assistents socials que exercien de professores ens fan adonar d'aquesta manca d'experiència prèvia en l'exercici, del proverbial atreviment de les pioneres i del singular procés de formació que seguiren. Exemples no ens manquen. En l'Escola de Sabadell, la Josefina Ripoll havia estudiat a l'escola catòlica de Barcelona i acabat els seus estudis l'any 1954, moment en que entrà a treballar com assistent social a la Protecció de Menors. En 1957, als tres anys d'haver acabat la carrera, assumia el càrrec de directora de l'Escola de Formació Social de Sabadell. En la mateixa escola, la Montserrat Obradors encara va haver d'assumir funcions de formació amb major urgència:

"Mentre vaig estudiar, jo treballava en una empresa tèxtil i esperava acabar la carrera i trobar l'oportunitat d'exercir com assistent social. Però, tant bon punt vaig acabar, el Patronat de l'Escola em va proposar, per iniciativa de la directora, que col·laborés en la direcció i que donés classes de Treball Social comunitari. En aquell moment, la Caixa d'Estalvis de Sabadell, com a entitat benèfica social, volia saber quines eren les necessitats més peremptòries de la ciutat i va crear el Centre d'Estudis Socials i em varen contractar per treballar a plena dedicació. Paral·lelament vaig seguir fent de sots-directora de l'Escola fins que va tancar el 1972. L'any 1968, les Nacions Unides em varen concedir una beca per anar a Itàlia

¹⁵⁶ Es a dir Escola Catòlica d'Ensenyament Social de Barcelona.

¹⁵⁷ Memòria de las Jornadas de Trabajo Social (1963).

a aprendre i conèixer experiències comunitàries de desenvolupament i organització durant sis mesos. No cal dir que va ser un aprenentatge molt interessant.” (Porcel, P; 2000).

L'explicació que ens aporta la Cinta Calzado entorn del seu propi procés de formació ens subratlla aquestes mateixes característiques: passar a ser formadora sense haver tingut temps per a construir plenes competències professionals i disciplinaries.

“Yo soy religiosa de Jesús María i a mi, digamos, me enviaron a estudiar Trabajo Social a Bélgica (...) Yo era aún muy joven había acabado mis estudios de Filosofía y Letras en la Universidad de Barcelona y me dijeron que convenía que me fuese a Bélgica para estudiar trabajo social porque, según las informaciones, allí estaba muy bien el Trabajo Social y en general todas las cuestiones sociales (...) Estudie en la Escuela Católica de Trabajo Social en Bruselas (...) Eran tres años de formación (...) Al tener la titulación universitaria en el primer curso me convalidaron algunas materias, el primer trimestre me costo bastante por el idioma pero solo tuve que examinarme de algunas materias. El segundo año fue muy intenso me quedé en verano, tuve muchos contactos. El tercer curso, estaba organizado entonces sobre la práctica, la elaboración de la memoria y algunos seminarios. Investigué como práctica y memoria “Las condiciones de vida de las alumnas de cuatro escuelas de medios populares en Tarragona”. Era la manera, entonces posible, de conocer muchos factores de la situación social de Tarragona. La Escuela empezó el curso escolar 1958-59 (...) Cuando yo vine tuve que organizar e iniciar el primer curso de la escuela, con poquísimas alumnas (...) y, en estas condiciones, todas las funciones de dirección y organización las asumimos indistintamente entre María Trinidad Vilaseca y yo. En Tarragona trabajé lo que tenía que ser mi tesis final, iba haciendo ya mi trabajo, ya iniciando la escuela, (11 Cinta Calzado).

Al sortir de l'escola vaig continuar treballant allà on estava, treballava a Extensió Agrària (vaig entrar-hi als 18 anys), jo estava al Institut de Reformes i Desenvolupament Agrari com administrativa, però era un equip de treball polivalent, tothom feia diferents funcions. Quan vaig acabar [devia ser 1967] em vaig quedar com a professora a l'Escola uns 4 o 5 anys, era professora de Treball Social, de metodologia tenia segon i tercer curs i ho combinava amb el meu treball de matí. Vaig fer també Treball Social de grup i desenvolupament comunitari. (19 Anna Maria Hermoso)

Les circumstàncies en que es desenvolupava la formació ens fan adonar que, si bé era una formació generalista i sensibilitzadora que suposava un salt qualitatiu d'importància per a les dones en aquell moment històric, també deixava al descobert importants llacunes.

Jo penso que la formació va ser molt interessant. Una de les coses que sempre dic que aporta la carrera es la formació personal i humana que et dona, encara que no exerceixis. A mi em va ajudar i em va obrir un món, jo a casa meua estava com dins una bombolla, la meua família m'havia sobreprotegit una mica, hi havia molts temes que jo desconeixia. Per tant al entrar en aquesta carrera va ser entrar en un altre món. El meu pare treballava en el comerç, va morir quan jo tenia 14 anys, per això jo no podia marxar a estudiar a fora, tenia un germà més gran que sí estudiava a Barcelona. Els estudis em van obrir molta perspectiva amb tot el tema social, em van ajudar molt. (...) A mi m'ha servit molt després per la vida lo que vàrem fer de psicologia evolutiva, de infància, m'ha anat molt bé, també m'ha anat bé tot el tema de sociologia per el que jo tenia una certa facilitat, en quant al tema de Treball Social no ho recordo tant. (21 Maria Burgues)

[1958-61] Els estudis a l'Escola d'assistents socials em van obrir moltes perspectives noves però vaig considerar que no sortíem suficientment preparades per afrontar les tasques del Treball Social. I el fet de tenir els primers treballs en suburbis de Barcelona en situacions de grans dificultats, encara em feia més evident la manca d'una preparació adient. (2 Glòria Rubiol)

[1965-66] De professors teníem la Montserrat Colomer, la Beneta Llopis, en Baselga que ens feia Medicina Social, la Montserrat Kirchner... Crec que era una bona formació, a mi em va agradar molt. Els principis del Treball Social individualitzat eren simples, d'una lògica aplastant... Però a mi em quadraven! A primer curs fèiem treball de casos, a segon curs fèiem grup i a tercer curs fèiem comunitari. Jo que venia d'un Batxiller de Ciències (...) amb una disciplina d'estudi molt forta; allà era com anar a un club, ho trobava super engrescador! De tesina vaig fer un estudi sociogràfic de Girona i després vaig fer Revàlida. Jo soc de la primera promoció que exigien tenir Batxillerat (...) La veritat es que tinc un molt bon record d'aquella època, vaig trobar que era una carrera molt fàcil, que em va permetre fer la meua vida de jove a Barcelona... (17 Neus Fort)

Un dels aspectes més importants en la formació i que tothom recorda vivament són les pràctiques que desenvolupaven durant els tres anys de la carrera. En l'exposició que realitzen les assistents socials es detecta la importància que atorguen a aquestes pràctiques en el conjunt de la seva formació i això malgrat les enormes dificultats que les escoles tenen per proporcionar espais de pràctiques al costat d'altres assistents socials, de supervisar-les, etc. Les pràctiques, per sobre de tot, es converteixen en experiències significatives perquè connecten a les alumnes amb problemes socials desconeguts que les colpeixen.

Els testimonis respecte de les pràctiques ens fa adonar, tanmateix, de l'ambigüitat en la que es mou la professió respecte a la delimitació (i definició) del propi espai d'exercici professional. L'Assistència Social apareix com una pràctica indeterminada en un espai d'interseccions amb altres pràctiques que, amb el

pas del temps, esdevindran camps o àmbits diferenciats (l'educació infantil o dels discapacitats, la salut, l'animació, la religió, etc.). La comprensió del que és i que no és Assistència Social no coincideix amb la d'avui. El que resta molt ressaltat, en primer lloc, és el seu caràcter multiforme; en segon lloc, que no hi ha una professionalitat compresa com a capacitat d'autogestió de la pròpia pràctica (encara molt dependent d'orientacions externes) i, finalment, l'enorme dependència que tenia de l'Església.

Les pràctiques tenen un model (3 anys en diversos serveis), però no sempre es pot acomplir i, per tant, prima la flexibilitat i cert grau de creativitat a l'hora de que les pròpies estudiants es busquin la vida.

Les pràctiques en la formació dels anys 60

-[58-61] Mentre estudiava a l'escola d'Assistents Socials vaig treballar al suburbi de Somorrostro amb població gairebé tota gitana. Aquest treball, que era una tasca de tipus mèdico-social i era remunerat, em servia de pràctiques per a l'Escola (2 Glòria Rubiol).

- [1958-61] Mira, les primeres vaig començar-les a fer a la Càtedra de Psiquiatria, però ho vaig haver de canviar, perquè (...) l'empresa va canviar els horaris (...) o sigui que les practiques a la psiquiatria van ser molt poques, allà les feia junt amb la Teresa Rossell, vàrem començar juntes. Llavors em van fer anar a la sala de Pediatria del Dr. Torres; nano que entrava el doctor volia l'informe social a les 24 hores, o sia que anava de bòlid. Després vaig fer pràctiques a l'Asil de Nostra Senyora del Port a la Zona Franca, allà va començar a fer pràctiques també una noia molt llesta i molt maca, que ja quan estàvem al segon curs que parlàvem per preparar la tesi ens vàrem posar d'acord de fer-la les dues juntes, ella ho analitzaria des d'un punt de vista i jo des d'un altre, per tal de veure amb qui s'identifiquen els nanos que estan en un orfenat. Havíem de passar enquestes a tots els nanos, enquestes a tots els educadors, enquestes a tothom que estava allà, i vam continuar també en el segon curs fent això. Llavors van canviar les normatives, van canviar a tot el personal de l'Asil de Nostra Senyora del Port, el van substituir els mateixos que estaven a l'Orfenat Ribas, me'n recordaré sempre que al arribar van dir 'aquí no hay vallas altas', i la coordinadora dels serveis socials de l'asil, que era la Irene Vazquez els hi va contestar 'no, lo que hay és anterior, por nosotras lo elimináramos', la seva resposta va ser 'sí ya se que ustedes son los que pregonan que se tiene que enseñar sin dar palo a la gente y ustedes enseñan muy mal porque la vida solamente da palos y entonces lo que hacen ustedes es no preparar a la gente para que sepan recibir los palos'. Aquesta va ser la resposta que ens va donar a nosaltres el nou director (...) vaig acabar a l'any 61, o sigui que devia ser a l'any 60 (...) Total que tot aquest canvi ens va tirar la tesis per terra perquè no podíem continuar, ni ells haguessin volgut. Vàrem deixar les pràctiques perquè ells van fer fora a totes les assistents socials que l'ajuntament havia destinat allà, això es una de les coses d'aquella època. Potser van ser les primeres assistents socials, no recordo si a Llars Mundet ja en tenien d'assistents socials. Hi havia la Irene Vazquez, la Palmira Domènech i una altra que no recordo el nom. Recordo que en aquestes pràctiques ens van dir que tindríem cada una un grupet de nanos, els considerats els mes problemàtics de tot l'orfenat, en tenien cinc cada una. Clar de moment no et deien res mes... Llavors no sabia que fer amb aquests nois i la meva companya estava igual. Em va dir que com que estava molt avançada de la carrera de musica els havia fet cantar. Jo li deia que no podia fer un coro perquè jo no sabia musica. Amb els nanos a la vegada em vaig donar compte que m'estaven temptejant, provocant, per veure si jo tenia la reacció de pegar o castigar i un dia me'n recordo que hi havia una pilota i me la va tirar al cap, et juro que el cap em va donar voltes. M'aixeco i li dic: 'escolta, que vols, tu que necessites que et castigui, que et doni un gec de bufetades com les que et donen els educadors, si ho vols no cal que facis aquestes coses, m'ho demanes i t'ho faré d'entrada, així quedaràs tranquil tu, quedaré tranquil-la jo i deixarem tranquils als teus companys i podrem fer-hi algo'. A partir d'aquest dia ja no em van fer res mes, llavors si que em van demanar que els agradaria poder sortir d'allà, després el mateix dia que ho vaig aconseguir per primera vegada em vaig donar compte de lo innocent que havia sigut, perquè la cosa em podia haver sortit molt malament (...) Em van dir que els agradaria anar al cine, els vaig portar la cartellera i vaig aconseguir que per primera vegada deixessin sortir amb un grupet dels mes problemàtics, no podíem anar gaire lluny perquè havien d'estar en una hora determinada a l'asil perquè havien de sopar. Total, el cine que ens quedava mes a prop era el cine Arenas; calia agafar l'autobús que ni havien molt pocs fins a la Plaça Espanya, jo els vaig portar algo per berenar i a la mitja part un d'ells em demana per anar al lavabo i vaig tenir por que s'escapés. Jo no podia fer una cara de sorpresa, vaig pensar que hi vagi perquè si l'acompanyo es poden escapar els altres, quan va tornar el cos se'm va eixamplar, em vaig donar compte que no tenia d'anar sola, que hauria de tenir algú d'apoio. (8 Helena Ripoll)

-[59-62] Vaig demanar per poder fer pràctiques a unes colònies que les mateixes monges tenien a França, perquè vaig pensar que practicaria el francès i faria les pràctiques (...) El segon any vaig fer pràctiques a les mateixes monges que tenien una residència i mentre vaig estar dos anys a la guarderia de La Verneda sense tenir cap titulació (...) L'últim any vaig fer pràctiques a Caritas (...) amb migraciones (9 Rosa Romeu)

[1959-62] Els estudiants allà formàvem part de la càtedra [de Psiquiatria], es feien pràctiques allà mateix [a l'Hospital Clínic] jo vaig fer pràctiques a les sales de psiquiatria de dones i homes que hi havia (...) Teníem una cap de pràctiques, però jo encara no vaig agafar l'època de la supervisió, quan jo vaig acabar els estudis va ser quan a l'escola es va començar a fer supervisió (22 Teresa Rossell).

-[1962-69] Després l'Escola em va enviar a fer pràctiques al Barri del Camp de la Bota de Barcelona. El primer dia de les pràctiques em va caure el mon a sobre, jo sabia molt poques coses a nivell socio-polític i vaig pensar que com era possible que hi hagués gent que visques amb aquelles condicions i me'n vaig anar amb l'autobús pensant que els diria a l'Escola que no volia tornar-hi mai més però m'hi vaig quedar. Aleshores ja vaig fer d'assistent social abans d'acabar la carrera, mossèn Cuspiner em va demanar si podia fer la substitució de l'assistent social del barri Carmen Cabas que s'havia posat malalta, em

va dir 'es igual si no has acabat'. (4 Rosa Domènech)

-[1962-64] Jo vaig començar a estudiar per assistent social a l'Escola de Sabadell-Terrasa (...) vaig començar a l'any 62 i vaig acabar a l'any 64. Lo que passa que al 62 com que hi va haver l'aiguat, les inundacions ens vàrem tenir que posar a treballar totes les que estudiàvem. Càritas de Terrasa va aglutinar a totes les noies que ja havien sortit, que eren de promocions d'abans, va coordinar tots els serveis que hi havia a Terrasa, varen coordinar esforços i ens vàrem posar a treballar, sense tenir títol ni res, vull dir, en els barracons i amb la gent, i tot aquell any va ser un any de molta pràctica. Estàvem estudiant, això va ser el setembre, aquell any era el que jo vaig començar, tot i començar ja representa que ens vam posar a treballar, d'alguna manera. Llavors això van ser les primeres pràctiques de xoc, com que es van fer diferents campaments, llocs de treball, en el lloc que es trobaven els damnificats els hi havíem de fer tot, des de gestionar que havien perdut tot, que no tenien ni papers, molts enterrar fills.... Llavors es van crear també escoles per els nens damnificats, es varen fer uns barracons... (...) Vàrem anar a fer el seguiment d'aquesta gent fins que els van donar les vivendes definitives. Hi ha [famílies] que els van donar vivendes i hi ha que es van espavilar pel seu compte. Va ser una feina llarga, vam estar 3 anys. (6 Assumpció Tobella)

-[63-66] El primer any vaig fer les pràctiques al barri de Sant Pau, a un extrem de Manresa i al municipi de Sant Vicens de Castellet. El segon any les vaig fer a Barcelona, al barri de barraques del Camp de la Bota, tenia com a cap de pràctiques la Rosa Domenech. Va ser un estiu molt important per a mi, ja que vaig descobrir de prop les injustícies socials, recordo la primera visita que vaig fer a una família a la barraca, era impressionant veure les condicions d'insalubritat del barri. M'agradava molt com treballava la Rosa Domenech a nivell de barri, també vaig conèixer altres col·legues que treballaven al barri, com l'Anna Munté i la Rosa Barenys que feia de directora de la guarderia. El tercer any al Barri de Santa Engracia, a Nou Barris, a la guarderia, però per fer un estudi sobre les necessitats d'habitatge al barri, fent visites als domicilis. (5 Montserrat Feu)

-[1964-65] Jo vaig fer les pràctiques primer a Alemanya, vaig anar tres mesos a Càritas alemanya de Hannover a fer pràctiques amb els immigrants, una mica perquè tenia ganes de sortir. Va ser molt agradable perquè vaig estar molt ben acollida, estava amb els espanyols d'allà, però el que diríem Treball Social directe no en vaig fer, vaig fer treball de documentació... Després vaig fer pràctiques a la guarderia de Santa Rosa a Santa Coloma de Gramenet, a la Parròquia. Allà vaig començar a treballar amb mares, amb pares i amb les criatures... i després vaig fer pràctiques al barri de Can Tunis de Barcelona. (13 Antonia Renau)

-[1964-67] Vaig fer les pràctiques sempre sense cap de pràctiques, vaig fer un temps amb un capella que hi havia a Sants que li deien (no recordo el nom), era un senyor que va ser molt famós en aquella època a Sants, que l'anava a veure tothom a explicar-li tot tipus de problemes i ho va demanar i li enviaven assistents socials en practiques per atendre a la gent. Jo recordo que devia fer primer o segon, jo ja tenia uns 30 anys. El cas es que vaig arribar allà, va venir un home i em va dir: 'señorita yo estoy en la carcel, he estado en la carcel y mire que cicatriz tengo, esta cuchillada me la dió mi mujer porque queria abusar de mi hija'. I jo només pensava, 'Mare de Deu, no facis cara d'espantada'. Era el primer, ja no recordo que més em va passar, però si que me'n recordo que jo pensava, 'sobretot que no se't vegi lo espantada que estàs'. Després vaig fer un altre any pràctiques a l'estiu al psiquiàtric de Sant Boi amb un doctor d'allà molt interessant, aquell senyor va tenir interès també en que féssim algo, vam muntar una espècie de club amb els malalts durant l'estiu. Vaig decidir que era molt interessant però per a treballar no m'interessava. Després vaig fer practiques amb alguna persona mes del meu curs amb el Pere Negre que preparava el seu doctorat de la Sorbona i feia un estudi així com sobre el complement [component?] religiós dels obrers, o una cosa així... i havia de passar una quantitat impressionant d'enquestes al barri de Poble Nou, perquè a la parròquia aquella del Sagrat Cor, em penso que es diu, el capella era molt obert i li donava totes les facilitats i ell no podia materialment fer tantes enquestes¹⁵⁸. Doncs ja ens veus a nosaltres, de una en una, perquè de dos en dos hauria sigut mes animat, anar a preguntar a la gent a l'any 63, 64 que en pensaven d'una sèrie de coses. Va ser una experiència que em va agradar molt (...) Vaig tenir la sorpresa de que la gent t'acceptava molt bé, ara tothom esta molt tip d'enquestes, però en aquell moment a aquella bona gent mai ningú els havia preguntat res, nosaltres començàvem poc a poc, evidentment eren anònimes i anàvem passant a veure que en pensaven del país, quins problemes hi veien, que en pensaven dels capellans, si els agradaria si un fill seu es fes capella. La majoria de gent ens rebien molt be, et feien passar, et feien seure, et treien galetes, t'estaves una hora o una hora i mitja amb ells i, bueno, encara em va interessar més la qüestió de sociologia. I després vaig fer, algun cas internacional. Me'n recordo d'un de buscar un nen xinès que el seu pare estava per aquí o al revés buscar el pare d'un nen... O sigui que les meves practiques que jo recordi van ser d'aquest tipus, bastant per lliure. (7 Conxita Requena).

-[1963-67] Vaig fer les pràctiques a Càritas, amb uns grups de persones marginades que vivien en unes casetes de fusta prop del Seminari, les vaig fer entre la parròquia del Salvador i l'Ajuntament. Vàrem fer la primera dinamització social en aquest barri, vàrem obrir una caseta i la primera cosa que vam fer son colònies d'estiu. Les primeres colònies les vam fer a Torre Farrera, en un lloc que hi havien disminuïts; al segon any les van fer al Seminari de Lleida. (19 Anna Maria Hermoso)

- [65-69]Les primeres pràctiques les vaig fer amb la Providencia Jutglar, a la Parròquia de Montserrat al barri del Guinardó¹⁵⁹; després en vaig fer unes altres amb un Centre Social d'Hospitalet; després vaig fer un Estudi Sociogràfic de Girona, el vàrem fer amb la Francesca Mateu; i també en vaig fer al Servei de Casals i Colònies de Barcelona (...). Jo al tercer curs de carrera vaig treballar al Servei de Colònies de vacances de Girona, vaig fer tota la coordinació de les comarques de Girona, va ser a partir d'una persona del meu poble, de la comarca de Besalú. Vaig estar d'acord, però vaig demanar de fer una formació específica (...) Vàrem muntar una formació, a través de la Francesca Juncà, que va iniciar una formació de monitors, va venir en Joaquim

¹⁵⁸ Famosa església per ser un lloc de reunió clandestina.

¹⁵⁹ Encara més famosa pels mateixos motius que la de l'anterior.

Franch a donar classes de pedagogia, en Martinell, l'Eduard Delgado, tots aquests eren gent que es desplaçaven de Barcelona a formar monitors a Girona. Llavors aquí vaig veure com estaven les colònies del meu poble, els caps de colònies eren seminaristes, i vaig demanar als que feien les colònies de suburbi, com en Jesus Camp poder anar a les colònies com a cuinera, per tal de veure com es gestionaven. I va ser així com em vaig posar en contacte amb tots els suburbis de Girona. (17 Neus Fort)

Canvi en els plans d'estudi i en la comprensió del Treball Social

Tot i les dificultats que la formació presentava (que havien de ser més pronunciades en les escoles de nova creació), si fem una mirada als programes de les dues escoles de Barcelona ens donem compte que amb el canvi de dècada els plans d'estudi incorporen, per primera vegada, assignatures amb el noms de Servei social de grup, Desenvolupament comunitari i Mètodes de Treball Social. Es tracta d'un esdeveniment molt important: per primera vegada les assistents socials tenien al seu càrrec una formació disciplinar que, a partir de llavors, aniria in crescendo fins convertir-se en columna vertebral de la formació.

Classificació d'assignatures en àrees	Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques 1961-62	Escola Catòlica de Ensenyament Social 1963-64	Escola de Visitadores Socials Psicòlogues 1964-1965
Medicina, Salut, Higiene	Medicina social, Medicina social,	Puericultura social i individual, Anatomia, Medicina del treball, Medicina social, Higiene de la dona,	Medicina,
Psiquiatria	Psicopatologia,	Caracteriologia, Psicopatologia, Psicopatologia infantil,	Psicopatologia
Psicologia	Psicologia social, Psicodinàmica, Psicologia evolutiva, Relacions humanes, Psicologia social, Relacions humanes, Psicodinàmica, Psicologia general, Psicologia evolutiva, Psicologia del suburbi, Problemes d'inadaptació infantil.	Relacions humanes, Psicologia Social,	Psicologia, Psicologia Social,
Ciències Socials (Economia)	Sociologia de la família, Sociologia, Sociologia, Sociologia familiar, Demografia i urbanisme, Història dels moviments socials,	Economia general, Sociologia general, Economia, Sociologia aplicada, demografia,	Sociologia, Economia, Demografia
Mètodes i tècniques d'investigació social	Treball d'investigació,	Fonaments d'estadística	Tècnica Investigació Social, Estadística,
Treball Social i Serveis Socials	Tècniques d'entrevista, Problemàtica de les històries socials, Mètodes de Treball Social, Pràctiques, Obres assistencials, Treball Social, Pràctiques, Assistència Social, Mètodes de Treball Social, Pràctiques, Treball Social de grup,	Mètode de serveis socials, Moral professional, Visites i cròniques, Moral professional, Previsió i Assistència Social, Servei social de grup, Desenvolupament comunitari,	Principis i Mètodes del Servei Social, Pràctiques, Servei Social individual, Servei Social de grup, Servei Social de Comunitat, Organització de Serveis Socials,
Pedagogia		Psicopedagogia	
Dret i legislació	Legislació social, Legislació social (II), Dret,	Dret civil, Legislació social, Seguretat Social	Dret civil, Dret del treball, Seguretat Social
Coneixements de tècniques auxiliars		Administració del servei social (?), Organització de biblioteques,	
Reproducció ideològica	Religió, Religió II	Formació religiosa i moral, Doctrina social de l'església	Formació Religiosa, Formació del Espiritu Nacional

Els tres mètodes tradicionals del Treball Social comencen a aparèixer no solament en els plans d'estudi, sinó en les pròpies comprensions que es difonen del Treball Social. Les explicacions que es realitzen es van aproximant a les actuals. Pilar Porcel (1980) explica com el primer follet de propaganda de l'escola era poc clar a l'hora d'esposar en què consistia la carrera; el segon follet que edità l'escola l'encertava bastant més com podem comprovar: *"L'Escola de Formació Social té com a finalitat preparar Assistents Socials capaços de dirigir o d'executar un Treball Social amb caràcter professional i tècnic (...) El treball que realitza l'assistent social (conegut internacionalment amb el nom de servei social), pot definir-se com: una activitat d'ajuda als individus, a les famílies o als grups amb problemes que els impedeixen un nivell mínim i convenient de benestar econòmic i social. Una activitat social, que no es fa a títol personal, sinó a través d'obres creades per la comunitat a favor d'aquells membres que les necessiten. Una activitat de vinculació entre les persones o grups en situació desavantatjosa, i els recursos de la comunitat. L'assistent social és, doncs, la persona que amb autèntica vocació i una adequada tècnica professional: a) ajuda a l'individu amb dificultats personals, materials o socials, fent-lo capaç d'ajudar-se a si mateix en la solució dels seus problemes; b) treballa amb grups d'infants, de malalts, d'ancians, d'inadaptats, per donar a l'individu una experiència satisfactòria en les relacions socials, que el facin capaç d'una aportació positiva a la societat de la qual forma part; c) col·labora en el desenvolupament i organització de la comunitat, utilitzant la seva habilitat professional per ajudar una comunitat geogràfica o funcional a satisfer les seves necessitats en matèria de benestar social segons els recursos de què disposa, despertant energies latents i formant una actitud de col·laboració entre els seus membres."*

Cinta Calzado, que va ser directora de l'Escola de Tarragona entre 1966 i 1986, assenyala a través de les seves informacions biogràfiques com és en aquests anys dels llindars de 1960 quan la formació d'assistents socials comença a incorporar elements teòrics propis del Treball Social.

En estos años los profesores eran personas de Tarragona con mucha visión y preparación en sus respectivas especialidades, pero escaso conocimiento de lo que era una Asistente Social. El programa del primer curso incluía mucha subdivisión de materias, algunas de formación básica como Filosofía social y política (quien impartió esta materia fue Fernando Sebastián, después Rector de la Universidad de Salamanca y más tarde Arzobispo de Pamplona). Lo que más asombra es que figuren en el primer programa de aquel entonces (1958-59) las materias, para el segundo curso, relativas al Trabajo Social: Iniciación al Trabajo Social Personal (Case Work), Iniciación al trabajo Social de Grupo (Group Work), Iniciación a la Organización de Comunidades, lo que significaba una gran innovación, incluso para algunas Escuelas europeas(...). Yo asumí, sobre todo, Trabajo Social y tuve que hacer re-elaboración a partir de lo estudiado en Bruselas, de lo que había escuchado en el Congreso¹⁶⁰, -que marcó un paso adelante en los métodos-, y, sobre todo, de la relación con los Trabajadores Sociales americanos que venían a Bruselas. Cuando incluimos esto en el programa creo que ninguna Escuela de España lo tenía. Yo enseñaba lo que podía, tenía publicaciones, me había dado cuenta de las tendencias internacionales, tenía información de muchas Escuelas. (11 Cinta Calzado)

Es tracta d'uns canvis en la formació i comprensió de l'Assistència Social que s'esdevenen com a fruit de la influència del Treball Social internacional que arribarà per diverses vies. Aquesta influència és inseparable dels processos de modernització que havia emprès el govern (ruptura de l'aïllament internacional, de la normalització de relacions exteriors i certa obertura informativa, etc.).

En primer lloc, serà molt influent l'arribada a Espanya d'experts de Nacions Unides¹⁶¹ tot coincidint amb el procés d'obertura a l'exterior dels nous governs tecnòcrates: en els primers anys tingueren especial impacte la Sra. Nadir G. Kfour¹⁶² (Treball Social Individualitzat i Supervisió), Elda Fiorentino

¹⁶⁰ Es refereix a un Congrés Internacional de la UCISS que es celebrà a Brussel·les amb motiu de l'Exposició Internacional de 1958.

¹⁶¹ El paper de la FEEISS en promoure aquesta formació fou molt important.

¹⁶² En la presentació que el año 1974 se hacia en la RTS de el "Método de Trabajo Social" (Revista de Treball Social nº 55) se decía "podemos considerar que el método de trabajo social empezó a desarrollarse seriamente en España a partir de la estancia de la experta Nadir G. Kfour, durante el curso 1958-1959. Si bien hasta entonces, en las pocas escuelas existentes de servicio social, se enseñaba a los alumnos alguna forma de profesionalidad en la asistencia, ésta se limitaba casi exclusivamente a aprender a recoger en una ficha los datos de la persona o familia asistida, y a conocer los recursos que la sociedad ofrecía para la solución de los problemas sociales. En los cursos dirigidos por esta experta en casework, los asistentes sociales españoles descubrieron la necesidad de trabajar metódicamente para realizar un trabajo profesional; esto significó un nuevo punto de

(1960) (servei social de grup), Helen Cassidy (1962), Charlotte Garinm (1962), A. Gianbruno i C. Pagani (1961) (Trabajo Social de Comunidad), etc. Eren cursos que s'impartien per a alumnes i professors de les diverses escoles i que eren oberts també a professionals. En la darrera part de la dècada seran molt influents les aportacions de Marco Marchioni, polític italià que en 1966 en la Revista de l'Associació d'Assistents Socials explicava "la funció de l'assistent social en el desenvolupament comunitari" i a *Documentación Social* (Caritas, juny 1966) es publicà també un numero totalment dedicat al "desenvolupament comunitari". El seu càrrec com a director del Proyecto de Desarrollo Comunitario en la comarca rural de Velez-Málaga (1965-1967) marca l'inici de les seves innumerables aportacions al Treball Social Comunitari. Entre 1967 y 1971, va realitzar tasques d'assessorament i supervisió d'experiències de Treball Social comunitari al llarg de tot l'Estat. En 1968 Marchioni va participar en un Seminari sobre Desenvolupament Comunitari i Investigació Social organitzat per l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona i patrocinat pel Programa Europeu de Desenvolupament Social de las Naciones Unidas (Pastor, E.; 2004). El 1969, Marchioni publicà el llibre *Comunidad y Desarrollo* (Ed. Nova Terra)¹⁶³. Altre teòric que també havia exercit a Itàlia i que, com a expert de les Naciones Unidas, va influir en l'extensió i difusió del Desenvolupament Comunitari fou el suec Eyvin Hytten del qual, en 1966, la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona publica en el seu Boletín trimestral un importante trabajo titulado "El Concepto de Desarrollo Comunitario".

Aquests cursos varen significar un revulsiu per a totes les escoles i professionals ja que posaren de manifest que el Treball Social necessitava una metodologia, és a dir, una manera d'actuar pròpia que havia de diferenciar els professionals de les altres persones que actuaven per fins caritatius o filantròpics. Va ser com una obertura al món dels serveis socials d'altres països desconegut per nosaltres. Com a conseqüència, totes les escoles van fer l'esforç de reforçar l'ensenyament específic. A Barcelona [a l'escola catòlica], es van posar "monitores" de curs a les quals corresponia estar al cas de la formació global dels alumnes, i fer activitats complementàries per millorar la metodologia. Jo vaig entrar de monitora del tercer curs i vaig fer-me càrrec d'una sessió setmanal de formació pràctica. Poc després vaig fer de professora de metodologia del Treball Social (1 Montserrat Colomer).

Una sud-americana especialitzada (...) ens va fer cursos de casework a l'escola i ens va donar molta tècnica, ja que els professors que havíem tingut no tenien massa experiència, (...) devia ser cap a l'any 1959 o 1960. (10 Montserrat Aguiar)

Jo m'havia format molt fent "Training Groups", perquè jo quan estudiava a la càtedra de Psiquiatria van organitzar un Congrés de Psicodrama, i va venir en J. Levy Moreno creador del psicodrama, va venir gent de França... Per a mi va ser una cosa impressionant i arrel d'això es va fer psicodrama a la càtedra de Psiquiatria i es van fer el que eren els "training groups", perquè la base del coneixement del grup es que tu no pots treballar amb grups si no has passat pels "trainings". Jo em vaig formar i interessar molt per aquest tema i coincidint amb la visita de l'experta italiana Elda Fiorentino, que va introduir el treball social de grup, l'Escola em va proposar impartir aquesta assignatura. (22 Teresa Rossell)

Al Camp de la Bota vaig conèixer en Marco Marchioni que ens va marcar un treball de camp, a mi em va ensenyar a treballar amb les etapes metodològiques més que no ens havien ensenyat a l'Escola... (4 Rosa Domènech)

La segona gran influència es va produir com a efecte de l'aprovació del pla d'estudis oficial (1964) i el posterior reconeixement de les escoles. El Decreto 1403/1964 estructura, unifica i fa oficials els continguts de la formació d'assistents socials.

La influència del decret serà molt gran. Si mirem els plans d'estudi de finals de la dècada ens adonem que comencen a tenir una estructura de continguts bàsics vinculats a disciplines de ciències socials que es reproduïrien en les posteriors dècades. L'excepció, es clar, son les assignatures destinades a la reproducció/adoctrinament ideològic que es veuen reforçades. A la religió s'hi s'afegeix Formació del Espiritu Nacional que acabaria imposant-se en totes les escoles i que és mostra inequívoca de l'intent per frenar la crisi de legitimitat social que afecta al règim franquista a les acaballes del període.¹⁶⁴

En tercer lloc, seran influents les visites i estades de formació a l'estranger per part de professionals, sigui per iniciativa pròpia, sigui fent ús de beques, etc. Aquests viatges es convertiren en una font d'informació molt important per a la professió a través de la difusió que després es feia en les escoles i publicacions.

partida para el trabajo social en nuestro país. En efecto, a partir de esta fecha, tanto las escuelas como los grupos de profesionales han intentado ampliar y perfeccionar los conocimientos metodológicos,...

¹⁶³ Editorial de referència del catolicisme progre immediat al Concili Vaticà II i, també, dels comunistes en clandestinitat.

¹⁶⁴ Aquest intent d'endoctrinament no tindria gaire èxit. A tot arreu era una assignatura que ningú es prenia seriosament, juntament amb religió i educació física, eren les anomenades "maries".

Alguns exemples que coneixem de viva veu són els de Cinta Calzado que en 1957 i 58 es formà en Brusel·les, Montserrat Colomer que a l'any 1960 va assistir a un Seminari sobre Treball Social a l'Empresa que es va celebrar a Brussel·les; la Mercè Vilardaga assistí a congressos realitzats en Suïssa i un altre a Holanda; en 1961 Francesca Masgoret i Glòria Rubiol visiten Israel durant 2 mesos; en 1967 Montserrat Feu i Teresa Obradors s'estigueren varis anys a París fent una llicència de Ciències Socials. De fet moltes d'aquestes anades formaven part d'una estratègia conscient per formar assistents socials experts en Treball Social. El cas de Glòria Rubiol seria en aquest sentit ben meritori, amb el temps, es convertí en una gran difusora dels models de serveis socials de diversos països.

Abans de començar a treballar al Besòs vam fer un viatge d'estudi a Israel, que, en part, ens va subvencionar l'empresa, a canvi que treballéssim un any per a ella. Era l'any 1961. L'organització del Treball Social i dels serveis socials en el nou Estat d'Israel, com a sistema integrat en un ministeri dedicat només a aquestes tasques i incorporant el millor de l'organització d'altres països, va ser decisiva per a la meua trajectòria professional ja que em va mostrar un perspectiva impensable en el nostre país on aleshores moltes treballadores socials només tenien oberts els camps de les parròquies i de les empreses. El tema de l'organització dels serveis socials a Israel va ser el que vaig desenvolupar per a la meua tesina del final dels estudis d'assistent social i va ser publicat en 1967 a la revista de l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona (...) En aquells anys el Dr. Rogeli Duocastella com a director general de Caritas (si no recordo malament) es dedicava a crear escoles d'assistents socials arreu de l'Estat espanyol. En un moment determinat, cercava professionals que volguessin ampliar estudis a l'estranger. I com que jo tenia títol universitari¹⁶⁵ em va proposar demanar una beca Fulbright per a una universitat dels Estats Units on anar a estudiar metodologia de Treball Social. Ens va semblar que el que aleshores era més desconegut al nostre país era la metodologia de grup, així és que vaig demanar anar a estudiar Treball Social de Grup i vaig anar a la Universitat de Denver al programa de Master en Treball Social (curs 1963-1964). Aleshores als Estats Units i al Canadà ja es podia àdhuc fer el doctorat en Treball Social. A més de la Universitat de Denver vaig passar un mes a la Universitat de Texas i un altre a la Columbia University a Nova York. Vaig tornar amb les maletes plenes de llibres i documents de Treball Social i serveis socials quan a Espanya pot ser arribaven a 10 els títols de llibres en aquestes matèries (de fet, a l'Escola ho havíem estudiat gairebé tot amb apunts). Tant a Denver com a Nova York vaig visitar molts serveis socials, el que em va ser de molta utilitat. (2 Glòria Rubiol).

L'estada formativa a Brusel·les, un período de trabajo en el Secretariado Internacional de la UCISS i l'assistència al Congrés Internacional de 1958 significó per a mí un gran conocimiento de la panorámica de Escuelas de Trabajo Social a nivel mundial. (...) un panorama al que entonces los españoles normalmente no tenían la posibilidad de acceder (...) Bastantes años después, formé parte del Secretariado Internacional de la UCISS. (11 Cinta Calzado)¹⁶⁶

En un altre nivell, aquests contactes amb l'exterior servien per posar en evidència la penosa situació socio-política espanyola, la seva distància respecte dels països que es començaven a convertir en la seva referència. El contacte amb el món exterior que s'inicia amb els tractats amb els Estats Units (1953), l'ingrés d'Espanya a les Nacions Unides (1955) i que s'incrementa amb la política econòmica de finals de la dècada, no deixarà d'influir en la mirada i la interpretació de la pròpia realitat del país.

A l'any 1960 vaig assistir a un Seminari sobre Treball Social a l'Empresa que es va celebrar a Brussel·les. Per mi va ser una experiència frapant ja que a Espanya estàvem encara en ple franquisme. Jo em quedava atònita de conèixer amb assistents socials d'idees comunistes per exemple que dialogaven amb els catòlics amb tota llibertat i naturalitat. També perquè hi havia molts assistents socials homes, treballant en la indústria o en la Protecció de Menors. Recordo durant el seminari vaig presenciar una manifestació comunista passejant pels carrers amb banderes i pancartes reivindicatives, per mi, cosa totalment inèdita en aquell moment. (1 Montserrat Colomer)

Totes aquestes influències es manifesten de manera especial en els plans d'estudi. Des dels inicis de la dècada, com hem vist, s'introdueixen les matèries més pròpies del Treball Social (Servei social individualitzat, de grup i de comunitat i la Supervisió), però hi hauran altres canvis: entre 1958 i 1960 es redueixen les matèries mèdiques i psiquiàtriques i, s'amplien les matèries de Sociologia, Psicologia Social i Dret. A partir de 1964 s'introdueixen, a més, les matèries d'Economia, Estadística i Doctrina Social de

¹⁶⁵Quan la Glòria Rubiol va començar els estudis d'assistent social ja havia acabat la carrera de Filosofia i Lletres (Secció Història) a la Universitat de Barcelona i només li faltava fer la tesina per obtenir el títol de Llicenciada.

¹⁶⁶La formació que segueix la Cinta Calzado fa recordar, per les seves semblances al que seguiren les pioneres de la primera escola: Anna Maria Llatas de Agustín (a quien Cinta Calzado conoció en Bruselas) y Nati Mir, etc. Ens fa adonar de l'estret vincle que la formació de treballadors socials a Catalunya tingué amb l'Escola Catòlica de Servei Social de Brussel·les. Aquesta escola belga reunia condicions que la feien especialment interessant. Cinta Calzado residia en el mateix edifici de les Escoles de Treball Social de parla francesa i flamenca. Allà mateix s'ubicaven també altres serveis: menjador, residència d'estudiants, l'Ajut Social al Congo Belga, una Residència per a Treballadores Socials grans compromeses en obres socials, biblioteca pública, una capella, etc. A més, en el mateix edifici s'ubicava el Secretariat Internacional de la UCISS i residia la Maria Baers, que va ser Secretària General de la UCISS durant molts anys i senadora belga.

l'Església. Globalment hi hauria una davallada cap a una significativa presència de les ciències socials. Allò que aquests canvis manifesten és una transformació de la pròpia comprensió de la professió i l'inici d'un procés de autonomització del camp respecte les disciplines que originalment apadrinaren la formació d'Assistència Social. No es tracta d'un canvi aïllat, sinó que com veurem la dècada dels 60 donarà passes molt importants en la constitució del cos professional i també d'exercicis professionals amplament reconeguts per aquest.

L'orientació de l'Assistència Social que en els moments inicials recau en les disciplines padrienes (Medicina, Religió) anirà essent assumida pel propi camp (en la mesura que vagi generant una massa crítica de professionals formats o autoformats en Treball Social) i per les ciències socials (camp del que passarà a formar part). Les assistents socials hauran d'erigir-se en líders de la pròpia formació i definir de manera autònoma el contingut disciplinar.

Classificació de les assignatures en àrees	Escola de Visitadores Socials psicòlogues 1968-69	Escola de Formació Social "Torras i Bages" de Manresa 1968-69
Medicina, Salut, Higiene	Medicina social	Nocions de medicina (anat, fisiol), Puericultura social
Psiquiatria	Psiquiatria social, Psiquiatria social,	
Psicologia	Psicologia, Psicologia social	Psicologia general, Psicologia evolutiva,
Ciències Socials (Economia)	Sociologia Sociologia Economia,	Sociologia general, Sociologia (estructura social contemporània)
Mètodes i tècniques d'investigació social	Investigació social, Treball investigació,	Fonaments d'estadística
Treball Social i Serveis Socials	Mètodes de Treball Social Treball Social de grup, Treball Social individual,	Pràctiques de serveis social, Principis generals i metodologia del servei social, Servei social de casos individuals, Pràctica del servei social, Servei social de grups, Pràctica del servei social
Pedagogia		
Dret i legislació	Dret civil, Seguretat social	Elements de dret (civil)
Coneixements de tècniques auxiliars		
Reproducció ideològica	Religió	Formació religiosa Formació del esperitu nacional, Formació del esperitu nacional, Formació del esperitu nacional,
Altres	Orientació professional	Educació física, Educació física,

L'absència de bibliografia en espanyol és obstacle molt notable en la formació. A excepció d'alguns "seminaris" de l'ONU traduïts (Seminario de Sèvres-1959 a França, el Seminario de Leicester a Anglaterra, etc.), durant els anys 60 son comptades les obres o documents relacionats amb la professió. A la difusió d'aquesta minsa literatura hauria de contribuir l'Associació de Assistents Socials de Barcelona estretament vinculada a l'Escola Catòlica d'Ensenyament Social. A través del seu Butlletí es faria ressò de dos documents que mereixen especial menció:

a) El primer era un document de l'ONU entorn dels principis i conceptes bàsics dels serveis socials i relació amb altres disciplines i professions socials titulat "El desarrollo de los programas nacionales de servicio social".

b) El segon fou un document original del grup d'assistents socials que portaven el Butlletí, un monogràfic titulat "Campos de trabajo social. Misión de la asistente social en cada uno de ellos" (el número 20 del Butlletí publicat el juliol-setembre de 1965). Va ser un important esforç per definir les

funcions dels assistents socials a cada un dels camps (hi ha resenyats fins a 22 camps). Aquest número del Butlletí va tenir molt d'èxit i, per això, es va fer una reedició impresa el 1966 com a obra singular sense que figurés el número del Butlletí; d'aquesta manera, va nàixer la primera publicació no periòdica de l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona. En totes dues edicions recollien també les conclusions d'un "Informe de Expertos de las Naciones Unidas" en el tema.

Serà en els darrers anys de la dècada quan començaran a arribar referències bibliogràfiques d'autors llatinoamericans que acabaran tenint una important influència en els assistents socials dels anys 70.

Al llarg de la dècada s'avança en la presència de continguts disciplinaris propis. Malgrat tot, l'Assistència Social no es constitueix en un camp autònom. La professió en el nostre país roman dependent de la producció disciplinar externa: de la producció en altres disciplines i en altres països. Hauran de passar encara molts anys fins que apareguin elaboracions pròpies d'entitat: si bé, a partir de finals dels 70, hi ha un degoteig d'obres, no serà fins que a finals dels 80, coincidint amb l'inici dels processos d'integració dels ensenyaments en les universitats, quan la producció pròpia iniciarà un important desenvolupament.

Desarrollisme, problemes socials i l'inici de la contestació social

Temps de canvi, nous patiments

El període que ara ens ocupa és un temps en el qual remet l'aïllament internacional del règim franquista¹⁶⁷ i es generalitza una transformació econòmica i social molt intensa. A partir de 1957 s'inicia l'anomenat desarrollisme. Al llarg de la dècada dels 60 la economia creix a percentatges que sobrepassen el 7%. La industrialització, el desenvolupament del sector serveis (inici de l'arribada del turisme) i la crisi del món rural produiran importants alteracions en el conjunt de la estructura social del país: moviments migratoris massius dins del propi Estat i cap altres països (sobretot França, Alemanya i Suïssa)¹⁶⁸, creixement notable del proletariat industrial, disminució progressiva de la població agrícola i del món rural, una intensa urbanització de la població¹⁶⁹, un important creixement de la població infantil (baby boom), creixement progressiu del gruix d'obriers qualificats, notable expansió de les anomenades classes mitjanes, incorporació de la dona a les activitats productives, etc. Catalunya viu canvis de gran magnitud.

Saldo migratori entre Catalunya y la resta d'Espanya¹⁷⁰

1951-1960 (10 anys)	454.229
1961-1970 (10 anys)	742.813
1971-1975 (5 anys)	244.394
1976-1980 (5 anys)	31.639
1981-1985 (5 anys)	-55.819

Allò que enfatitzen les estructures dictatorials per a legitimar el seu règim antidemocràtic és la idea de desenvolupament econòmic i de pau social. Es substitueix la idea de participació per la de prosperitat. És el que anomenen "el milagro económico español" que el propi caudillo s'atribueix (Moradielos, E., 2000).

Aquesta transformació de l'estructura social va acompanyada també d'importants alteracions en els ambients i situacions socials de les persones. L'aparició de barris suburbials d'emigrats amb importants

¹⁶⁷ S'inicia la vinculació amb la CEE (en 1962 Espanya va presentar sol·licitud d'ingrés a la CEE però li fou denegat per motius polítics), renovació i millora dels acords amb EEUU

¹⁶⁸ Les divises enviades per l'emigració exterior contribuiran de manera notable al desenvolupament. És la segona font de divises als anys 60 després del turisme i per davant de les inversions estrangeres (com ara passa a països com el Marroc).

¹⁶⁹ A nivell de tot l'Estat, entre 1961 i 1974 abandonen el camp més de dos milions de persones, procedents, especialment d'Andalucia, les dues Castelles i Múrcia. (Moradielos, E. (2000)

¹⁷⁰ Climent, V. (2001).

dèficits d'equipament urbans i de serveis bàsics (problemàtica que s'allargarà en alguns casos fins els plans d'erradicació del barraquisme de finals dels 70 i principis dels 80), canvis en les pautes de consum, canvis dels costums com a manifestació de la desaparició de la societat tradicional (el període es percep en algun cas com una època de crisi on canvien situacions personals i sorgeixen nombroses inadaptacions i desarrelaments), canvis culturals i en les mentalitats, en la vida professional, en la estructura i vida familiar, l'aparició de la contestació juvenil, etc. Els canvis afectaren de manera molt particular i intensa a la població gitana que es veieren afectats pel canvi del món rural a l'urbà, però també per la sedentarització, per la crisi de l'artesanat, etc. L'adaptació d'aquesta població a la nova realitat és, llavors, especialment difícil¹⁷¹. És una transformació que també es percep com a crisi en la persona, com superficialitat vital, com amenaça de frustració social, d'inadaptació o d'agressivitat envers la societat, etc. L'article de Joaquim Ansón¹⁷² publicat el Butlletí l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona il·lustra aquesta darrera percepció.

El hombre del suburbio: coexistencia o integración. (Anson, J., 1965)

Situémonos en un barrio suburbial colindante a nuestra zona urbana, en donde la mayoría de su población está compuesta por inmigrantes del sur, que tienen serios problemas de vivienda, enseñanza, transportes y otros servicios.

Allí los jóvenes en sus ratos de ocio charlan, discuten, escuchan música y algún domingo organizan baile. A veces las conversaciones pueden ser encauzadas suavemente hacia algún tema importante. Se resisten. Mejor sería decir: no pueden. Algo les domina. (...) Su vida es un círculo vicioso alterado solamente por el único contacto real con la ciudad a través del trabajo. Contacto, en algunos, más negativo que positivo. Domina, en todos, la preocupación por el dinero. Hablan de marcharse a trabajar al extranjero. No hablan de la familia. No se ven nacer vínculos que les integren en la vida de la ciudad. Su situación es de una notoria provisionalidad y aparte del trabajo (medio de ganar dinero) parecen sufrir un vértigo frente a la diversión, los movimientos grotescos, las apasionadas charlas sobre el fútbol, o bien frente a un vaso sin decir nada, o tragándose todos los programas de Televisión en uno de los bares.... Sonríen, se mueven, ríen, gesticulan y no saben por qué. Están quietos, callados y no saben por qué. Si no existiera la risa en el ambiente, en el mercado ¿les saldría la risa de sí mismos?

¿Esa juventud es inadaptada? ¿Y en que terreno? Si lo es, [es] por que quiere o por limitaciones, de educación, aptitud, inteligencia, etc. La única revelación es precisamente la de no revelar nada. Solamente una terrible pobreza interior.

Son unos inadaptados, o bien, unos adaptados perfectos. Esta pregunta nos revela quizá las características fundamentales de su personalidad: la adaptación. ¿Qué es su vida sino el resultado de la adaptación? Porqué: sus frases son cinematográficas. Su forma de vestir y peinar está completamente de acuerdo con las revistas, escaparates y anuncios de los comercios. Las mujeres ideales son las bellezas envasadas y genialmente lanzadas al mercado. Sus bebidas las recomendadas por infinidad de carteles, slogans, programas de T.V. Su ideal el dinero que proporciona el confort, alegres vacaciones, el nuevo modelo de coche, el tocadiscos estereofónico. Su cultura las píldoras facilotas de las publicaciones S.R.D., las películas pseudohistóricas, los seriales radiofónicos y los grandes libros convertidos, a través de las colecciones de bolsillo, en una divertida trama o en el psicoanálisis al alcance de todos.

Están perfectamente adaptados a un engranaje material que mantiene nuestra civilización. Pero a lo que no se hallan adaptados es a una verdadera civilización. Son inadaptados de sí mismos. Qué queda de ellos –nos preguntamos de nuevo– si les libramos de la adaptación: su biología. Algo hay en ellos que no se construye, que no se realiza. Su interioridad se estructura precariamente y con los elementos resultantes de una concepción que solamente plantea la realización en el orden externo. (...) La adaptación al engranaje material tiene sus exigencias. Los débiles (o llamados débiles) los que no consiguen triunfar en el juego creado por los fuertes (los llamados fuertes solamente porque han aprovechado la oportunidad para crear un engranaje, al que llaman civilización, a la medida de sus posibilidades, ambiciones, etc.) acusan rápidamente síntomas de inadaptación más o menos graves. Los primeros síntomas se caracterizan por una cierta indiferencia respecto a todo cuanto requiere un esfuerzo, una superación del medio ambiente, acompañada de cierto menosprecio hacia las normas teóricas que rigen en la sociedad. (Normas culturales aceptadas teóricamente por la sociedad pero burladas en la práctica directa o indirectamente cuando las circunstancias lo aconsejan, recayendo en parte las consecuencias sobre ellos. Y ellos reaccionan no aceptándolas ni práctica, ni teóricamente), la 'rotura de cristales y sillas durante una sesión de rock and roll provoca en muchos casos la rasgadura de vestiduras de quienes claman por la civilización, la cultura,... y lanzan al mismo tiempo al mercado los gérmenes de descomposición'.

Su actitud es puramente pasiva (...) Algunos llegan a descubrir y afrontar valientemente el gran vacío interior, y si cuentan con algún elemento positivo a su alrededor, que les sirva de punto de apoyo para elaborarse y trabajar sobre sí mismos, tienen muchas posibilidades de convertirse en líderes de grupos que no reaccionan. Más si este proceso lo realizan solos corren el

¹⁷¹ Una part important de la població gitana masculina en edat activa va entrar al treball assalariat durant els anys 60. Quan a finals de la dècada comença a pujar l'atur, són els primers expulsats del mercat de treball. Mentre, els mecanismes tradicionals de solidaritat i autodefensa, basats en el parentiu, s'havien afeblit a conseqüència de la ràpida adaptació al treball assalariat i a la vivenda "normalitzada" amb veïnat paio. Això produeix, segons creiem, un tipus d'exclusió pitjor que la marginació ètnica tradicional.

¹⁷² Joaquim Ansón és un dels pocs homes que és van diplomar com a assistents socials en l'Escuela de Servicio Social de l'OCPD (Orientación Católica i Profesional del Dependient).

riesgo de lanzarse o manifestar toda su energía en contra de la sociedad (...)

Si la inadaptación se produjera por incapacidad física, intelectual, etc. el planteamiento del problema y de los remedios sería relativamente fácil. Pero estos grupos por cierto muy numerosos fuerzan a apuntar solamente unas resoluciones de tanteo (...) Una acción eficaz podría centrarse en los siguientes puntos: a) la necesidad de evitar que los probables líderes sigan un proceso que desemboque en el resentimiento y se produzcan en contra de la sociedad; b) para ello es conveniente habituarles a trabajar sobre sí mismos y a comparar su realidad interior con la realidad ambiente mediante una serena reflexión; c) encauzar su acción en forma positiva hacia la sociedad sorteando su afán de acción inmediata que les transformaría en individuos destructores; d) y, finalmente, conseguir que su trabajo tenga influencia sobre el grupo (...)

Aquestes transformacions es donen en un Estat que, com sovint expliciten els assistents socials, acumula un importantíssim dèficit de serveis assistencials (l'enorme dèficit de places en institucions per a ancians i per a nens, etc.) i de coordinació entre ells, les deficiències en els òrgans de gestió social (Juntas de Beneficencia locales i Juntas de Estudios Sociales), la centralització, concentració i llunyania dels serveis, etc.

Els testimonis de les assistents socials que exerciren en aquells anys ens permet generar imatges ben vives del patiment que aquesta transformació provocà en les poblacions més modestes. Patiment que no és aliè a la deixadesa i desinterès de l'Estat dictatorial entorn de la situació de les classes populars i a la sobreexplotació a que foren sotmeses.

Les barriades com les de darrera de Montjuïc, allà al cementiri, eran un drama, amb les barraques... A la Barceloneta hi havia cada cas... amb unes condicions d'habitatge pèssimes (...) Hi havia molta gent immigrada (...) Trobaven ràpidament feina de peonatge, també es va desenvolupar molt la indústria tèxtil, tota aquella zona de l'Espanya Industrial, del peu de Montjuïc, d'allà també van sortir capellans, que després van ser capellans obrers, fantàstics... van sortir de la lluita d'aquests barris. (16 Mercè Vilardaga)

A l'octubre de 1962, amb l'objectiu de fer les meves pràctiques en els estudis d'assistent social, l'Escola m'assignà aquest barri [El Camp de la Bota] (...) Recordo exactament que la meva primera impressió fou de tristesa observant l'ambient enrrit en que vivien els seus habitants. Barraques molt pobres, fang al que anomenaven carrers, moltes escombraries per tot arreu, infants jugant al carrer enmig de tot allò, amb el perill evident de contraure infeccions, malalties... També recordo que a aquesta primera impressió seguí la de rebel·lió davant aquest espectacle, inaudit i injust. Malgrat això, vaig experimentar un gran descans quan a l'acabar la jornada del matí m'allunyava del suburbi amb l'autobús. Vaig estar a punt de suggerir a l'Escola un altre lloc de pràctiques (Domènech, R., 2005).

Vaig fer pràctiques al Barri de Bonavista [de Tarragona]. Com que jo treballava combinava estudis i treball, hi vaig anar a la tarda, (...) les vaig fer juntament amb la Pilar Martínez. Era un barri recent, d'aquells que anaven a buscar aigua a la font, que no hi havia clavegueres, que no hi havia res (12 Serafina Capdevila-Immaculada Sastre)

Vaig fer la tesis sobre reagrupament familiar a les migracions i d'aquí em va venir el pensar en les misèries que vaig arribar a veure en els reagrupaments familiars, les desgràcies, els homes que no les volien... Una situació de la migració molt delicada. (9 Rosa Romeu)

[Al Patronato Municipal de la Vivienda] la meva primera feina va ser anar a Montjuïc a fer el cens dels barraquistes d'una zona que havien de ser traslladats al barri del Besòs, amb algunes assistents socials. Va ser una experiència una mica dura professionalment. Les famílies van ser traslladades en camions recollint tots els estris que tenien a la barraca i col·locades en els blocs del carrer Prim, sense urbanitzar, i anaven ocupant els pisos a mesura que anaven arribant. És a dir, es va fer com aquell que va col·locant paquets en un armari. Les famílies, totes immigrants, no varen fer cap mena de protesta. L'adaptació d'aquests veïns va ser difícil perquè, malgrat estar contents de tenir un pis, quedaven lluny de tot el que havia estat el seu medi ambient i dels recursos que tenien per guanyar-se la vida. (1 Montserrat Colomer)

Desarrollisme econòmic, deixadesa gubernamental

Ben aviat l'atenció a la població emigrada i al pauperisme en que vivien es convertiren en una ocupació essencial dels assistents socials. Entre els especialistes de les ciències socials, la situació dels emigrants es percebia tan penosa i descontrolada que es reclamava una regulació en origen conforme a les necessitats de mà d'obra en els llocs d'arribada que permetés una adequada acollida. També es reclamava la elaboració de criteris i la planificació social en els processos de reubicació de la població xabolista. Durant els darrers anys 50 es va parlar de la conveniència de que les Escoles d'assistents

socials de Madrid, Barcelona, Bilbao i València prepararessin grups especialitzats en l'atenció de l'immigrant¹⁷³.

Les *Primeras Jornadas de Trabajo Social* que tingueren lloc a Barcelona el 25 de Gener de 1960 feren pública la preocupació de l'entorn de l'Assistència Social per la problemàtica de la immigració. Promogudes per la escola de visitadores socials, les jornades s'inauguraren a la seu del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) i, en elles, s'assenyalaren preocupacions que podrien considerar-se ben actuals. És el cas dels professors Alexandre Sanvicens i Miquel Siguan. El primer mostrava la necessitat d'un abordatge multidimensional de la problemàtica: *la necessitat d'atendre les masses amb polítiques socials de caire psicològic, etnològic, econòmic, cultural, geogràfic, etc. procurant tenir en compte els impactes d'aquests moviments emigratoris-immigratoris i la necessitat de regulació*. El segon, exposà que l'objectiu amb l'emigrant no podia ser una adaptació passiva sinó que calia la seva integració activa en la vida ciutadana. Rogeli Duocastella i Lluís Cortés, ambdós mossens i representants de la posició de l'Església, assenyalaven *els perills de les modernes societats de lliure mercat i liberalització per a aquests col·lectius que solen mostrar indefensió davant de medis on cal lluitar per sobreviure*. El segon establí que no es pot parlar de virtuts cristianes i de vida espiritual si els emigrants no tenen unes mínimes condicions de vida garantides. En la conferència final titulada "Noves perspectives per a la millor adaptació social dels emigrants", el professor Ramon Sarró, *donava compte de la transició del pal·liatiu al preventiu que el món de l'Assistència Social estava vivint*. Als emigrants que arriben a Barcelona cal tenir-los en compte com a possibles víctimes de fenòmens de desintegració social i tenir cura d'ells com a futurs ciutadans. *"Es il·lustratiu comparar la situació de Barcelona con la de América. Los americanos ciento por ciento no son otra cosa que descendientes de emigrantes. Los hijos de los emigrantes ya son verdaderos ciudadanos americanos. En Barcelona, como en la mayoría de grandes metrópolis, la cifra de natalidad es baja; no basta el crecimiento vegetativo y es necesaria la afluencia del exterior para mantener el ritmo de una gran ciudad industrial. Conviene cuidar a estos emigrantes, viendo en ellos futuros ciudadanos de 'la gran Barcelona'"*¹⁷⁴

Les institucions i administracions, però, no veien les coses de la mateixa manera que els experts. Com assenyala Pilar Porcel (1980), la causa del progrés i del desenvolupament tapava tota la resta; *"mentre la gent treballés, no portés problemes al carrer, i s'anés involucrant dintre la societat de consum, per la resta no calia fer res. Si no hi havia vivendes, hi havia barraques i estades. Si no hi havia escoles, hi havia qui feia de mestre en cases particulars sense cap mena de condicions. Si no hi havia autobusos hi havia cames. Si els carrers eren sense asfaltar i sense llum, tant era..... l'important era que les fàbriques treballessin i les fàbriques treballaven"*.

D'aquesta manca de sensibilitat però semblaven ben conscients les autoritats i l'amagaven tot el que era possible.

Poc després (1963) vaig ser traslladada a Montbau perquè al barri del Besòs ja hi havia una assistent social. Vaig estar quatre anys treballant en aquest barri d'unes característiques molt especials. Tot el barri era d'un disseny modèlic, amb els blocs, tots diferents, situats entre espais ajardinats. Era el barri que s'ensenyava els forasters que visitaven el Patronat (polítics i urbanistes). La població era d'un nivell mig alt, ja que havia estat ocupat per personal de l'administració, policies i altres cooperatives d'habitatge, per ex. la de l'OCPD (...) En comparació amb d'altres barris el meu treball a Montbau era un esforç innecessari i, per tant, vaig demanar tornar al barri del Besòs (1 Montserrat Colomer).

Amb una resposta pública d'aquest caire hi havia dues estratègies per enfrontar les penúries: d'una banda un sobresforç personal i, d'altra, la pressió social. Durant els anys 60 el que va prevaler fou una sobreexplotació personal: jornades laborals de 12 hores, moltes hores extres, pluriempleo, etc. Però a mesura que la dècada avançà s'anaren obrint pas també les estratègies col·lectives, la reivindicació. Les persones, *"primer vàrem notar la manca d'habitatges; els primers a arribar començaven a tenir diners i*

¹⁷³ Josep Canals, des de 1984 professor d'Antropologia en l'Ensenyament de Treball Social de la Universitat de Barcelona, ha volgut afegir el seu record a aquest dibuix: *"Durant els anys 50 molts immigrants eren retornats a la mateixa estació de França a l'arribada del 'sevillano' si no tenien ningú aquí i altres eren internats a 'misiones', l'antic pabelló belga de l'exposició del 1929 a Montjuic; totes aquestes coses les recordo encara. Així com els barris de barraques. Pense que aquella immigració va ser més dura que l'actual... i també va generar un rebuig considerable entre bona part de la població catalana (ho recordo perfectament)... es digui el que es vulgui ara... Mentre aquests es sentien envaïts, l'Estat intentava limitar el creixement numèric del proletariat."*

¹⁷⁴ Citat a: Ranz, M. (1999). El que sobta d'aquests discursos és que es podrien traslladar a l'actualitat sense que es notés la diferència.

demanaven pisos; la indústria de la construcció els proporcionà sense massa presses. Va ser l'època de les vivendes socials, subvencionades, de les cooperatives de vivendes. Les caixes d'estalvis, el Ministeri [la vivenda], els Municipis, estaven preocupats pels problemes de l'habitatge i els blocs de pisos petits, sense comoditats, aptes només per dormir-hi però a preus accessibles sempre i quan l'empenyoessin, van ser la primera tasca a fer per evitar problemes "d'ordre públic"¹⁷⁵. Després van venir els problemes d'urbanització: els qui ja tenien casa volien els carrers asfaltats i els transports públics; més tard els serveis, escoles, seguretat social, fins pels volts dels anys 75 no van començar les reivindicacions de caire laboral¹⁷⁶" (Porcel, P. ,1980). Durant els anys 70 es produirà una conflictivitat estudiantil, laboral, i veïnal inaudita, políticament i econòmicament insostenible.

L'inici de la contestació social i canvis en l'ambient de les escoles

Els anys 60 son anys de canvi en tots els camps de la vida social espanyola. La obertura que viu la societat es veu traduïda en formes de contestació a la dictadura. Comença a aparèixer noves organitzacions que denuncien la situació de manca de llibertat i les enormes llacunes d'atenció social que presentava la societat espanyola. Giuliana Di Febo i Santos Julià expliquen quin fou el procés: "El "desarrollismo" emprendido con la llegada al gobierno del nuevo personal político procedente del Opus Dei no implicó, al menos durante una década, ninguna modificación en la estructura autoritaria del régimen. Sin embargo, el crecimiento industrial y los cambios que le siguieron en el ámbito económico y administrativo, el aumento del turismo, el mayor disfrute de los bienes de consumo, los crecientes intercambios comerciales y contactos culturales con Europa, promovieron nuevas pautas sociales, laborales y de comportamiento. De hecho los procesos de modernización chocaron no sólo con la falta de libertad, sino también con las resistencias ideológicas y culturales de la jerarquía eclesiástica y de la Falange"¹⁷⁷

Les resistències ideològiques dels sostenidors de la dictadura no impediria que durant els 60 apareguessin i s'estenguessin organitzacions d'oposició interior. Aquesta realitat afecta de manera especial al món obrer (reivindicació sindical¹⁷⁸) i, també, a l'estudiantil (punta de llança d'altres classes socials¹⁷⁹). El camí de la dictadura al llarg de la dècada fou agreujar la repressió: en 1963 es crea el Tribunal de Orden Público i executen a Julián Grimau (dirigent del PCE), en 1962 declarà l'Estat d'Excepció amb motiu de la vaga de miners d'Asturies, en 1967 es va declarar l'Estat d'Excepció al País Basc i en 1969 declara l'Estat d'excepció en tot el territori de l'Estat¹⁸⁰. Els centres de formació

¹⁷⁵ La resolució al problema de l'habitatge no passava pels mecanismes del lliure mercat. Va ser necessària la concurrència de l'Estat (el Ministerio de la Vivienda), de les obres socials de les caixes, la creació de cooperatives, etc. degut a un problema de rendibilitat de la inversió en la construcció. Jaume Nualart (1958), en aquell moment assessor tècnic de la Gestoría Municipal de la Vivienda de Barcelona, assenyalava: *El problema principal estriba en el fallo de la ley de la oferta y la demanda en la cuestión de la vivienda, y éste, a su vez, radica en el hecho de que las viviendas, en la actualidad no son rentables* (Nualart, J. 1958).

¹⁷⁶ Les reivindicacions laborals hi eren durant els anys 60, però més localitzades. El que a mitjans dels 70 es produeix és una extensió molt forta de les vagues: al 1976, es registren 40.179 vagues (Moradiellos, E (2000).

¹⁷⁷ Di Febo G.; Julià, S. (2005). Tanmateix, les resistències ideològiques i culturals també procediren de l'aparell administratiu i militar.

¹⁷⁸ La Llei de Convenios Colectivos de 1958 va introduir un canvi important en el camp de les relacions laborals. Amb la possibilitat de negociació, s'introdueix la elecció d'"enlaces sindicales" i "vocales-jurado obreros" en el pròpiu sindicato vertical. Aquest fet, produeix un canvi en la idea de sindicalisme. Els propis opositors al franquisme veuen la oportunitat d'aprofitar aquestes figures per donar seguretat als sindicalistes (els electes no podien ser acomiadats per les empreses o era molt difícil). Ja en 1966, en les eleccions d'aquests "enlaces sindicales" guanyen les Comissions Obreres que son, en aquell moment, un moviment sociopolític constituït per militants comunistes i catòlics progressistes (encara no eren un sindicat). A més en aquesta dècada, en Asturies i Biscaia reapareixen nuclis organitzats de la UGT. També a principis de la dècada apareix la Unió Sindical Obrera (USO) amb gent de procedent de sectors catòlics (HOAC i JOC).

¹⁷⁹ En 1966 es constitueix a Barcelona el Sindicato Democrático de Estudiantes de la Universitat de Barcelona (SDEU). La reunió clandestina d'estudiants (electes a les respectives facultats i cursos), professors i intel·lectuals per a la seva constitució derivà, donat el cercle policial a que és va sotmetre el Convent dels Caputxins de Sarrià, en el tancament durant tres dies (9-11 de Març) de 450 persones que es coneix com la "Caputxinada". La constitució del SDEU certificava el fracàs de l'organització franquista del sindicalisme estudiantil (el SEU o Sindicato de Estudiantes Universitarios).

¹⁸⁰ Aquest any (el 20 de gener del 1969) mor un cop detingut per la policia (llençat per la finestra) el jove estudiant Enrique Ruano, militant del FLP (Frente de Liberación Popular).

d'assistents socials no tardarien en veure's també afectats per aquesta nova realitat. Un conjunt d'indicadors ens parlen de les assistents socials d'aquests anys com a filles de classes mitjanes-altes de la societat receptora (comerciants, propietaris rurals, professionals, encarregats, etc.)¹⁸¹, procedents d'un món amb una important connexió ideològica amb l'Església catòlica.

[64-67] Vaig començar a estudiar a l'any 1964 a l'escola de l'Església, del Bisbat (...) Llavors, jo ja militava políticament, militava en el FOC el Front Obrer de Catalunya, que era la branca catalana del FELIPE [Frente de Liberación Popular], era com un moviment de procedència molt diversa. De gent lliberal poca perquè de gent lliberal no n'hi havia en aquell moment, [eren] sobretot catòlics amb inquietuds que venien de Pax Cristi o venien de moviments de la JOC [Juventud Obrera Catòlica]... Era un moviment molt potentat per intel·lectuals d'aquella època. En el FOC hi havia l'Isidre Molas, el Pasqual Maragall, el José Ignacio Urenda, ...; molta gent que després varen ser dirigents importants del Partit Socialista. També hi havia obrers, en aquest moment va haver una escissió, això era molt normal ja que hi havia grupusculs, mini-grupusculs, ... Llavors uns es van decantar més per una posició social-demòcrata (la seva estratègia era socialista) i uns altres es van radicalitzar i es varen convertir en marxistes-leninistes. La branca obrera del FOC es va escindir i va muntar un sindicat; un sindicat que va intentar aglutinar a diferents moviments obrers a nivell de tot l'Estat i d'aquest potencial va sortir després un sector de CC.OO. Jo estava en aquest grup, era una persona no visible, estava a la clandestinitat i ens fèiem càrrec de l'aparell, la propaganda (ciclostil), repartir la propaganda, buscar diners, etc. (...) Jo a l'escola em formava i aprofitava una mica l'estructura per a fer el treball clandestí. Però lo que en diríem proselitisme en el sentit de buscar gent a dintre de l'escola no. Primer, perquè l'ambient era molt carca, era molt catòlic i jo era agnòstica en aquells moments i prou feina teníem en coexistir. A la meua promoció hi havia dones catòliques de 'buen corazón', monges, alguna altra estudiant despistada i alguna polititzada. No recordo qui era la directora, era gent molt catòlica, diocesans. Lo que si es veritat, es que com que l'Església catòlica d'aquell moment tenia un sector que estava per l'obertura, hi havia com una certa tolerància que tu fossis d'esquerres, era una cosa com 'no mal vista', tot i que no els hi agradava perquè no eres catòlica. Jo era agnòstica, ja havia deixat l'Església, el meu procés va ser de catòlica acèrrima fins a un liberalisme passant per en [Alfonso] Comín¹⁸² i companyia (...) Jo quan vaig estudiar encara no estava casada, vaig conèixer el meu futur marit que era un lluitador d'una empresa important, la Maquinista Terrestre i Marítima. Ells van ser, junt amb altra gent, a l'origen dels moviments sindicals; era un nucli dels joves del moment que alguns venien de la JOC, fills de falangistes,... A l'empresa hi havia els antics sindicalistes de l'època de la guerra, que era gent que callava però els recolzava. Ells es van presentar a les primeres eleccions sindicals lliures, presentant una terna que va guanyar, eren tots sindicalistes. Va ser un bumerang impressionant, era el començament en aquella empresa d'un moviment sindical que després va portar unes lluites importants (...) Recordo que hi havia professors, alguns carques que em molestaven molt, de contingut ideològic com d'Unió Democràtica, per dir-ho d'alguna manera; d'altres eren més liberals potser (...) i algun que ara no recordo el nom que estava més implicat, que ens donava Sociologia, Historia de la Política i que per aquesta via profunditzaven en temes més polítics. (13 Antònia Renau)

Per que ja es començaven a barrejar les qüestions polítiques anti franquistes, vaig conèixer gent allà dintre, a gent sobretot a la càtedra de Psiquiatria, a gent dels estudis nostres també, la Maria, la Palmira i estudiants de Psiquiatria com en Lluís i en Cirera... Gent que estaven més avançats que jo en el tema de descobrir que hi havien partits clandestins,... coneixien més les coses, tenien més informació i més instrucció. Em van començar a deixar llibres i ostres per a mi va ser meravellós i recordo per exemple la novel·la "La Peste" d'en Camus, que no he oblidat mai per a mi va ser un descobriment, va ser llegir-la i donar-me compte d'aquella actitud ètica que estava buscant i bé a través d'aquestes amistats i (...) amb les 'juergues' que teníem en que discutíem de 'todo lo divino y lo humano' que es diu, doncs bé vaig anar formant-me i vaig arribar a la conclusió que volia treballar contra aquell estat de coses i sobretot treballar per un món diferent. (...) Allà fèiem cosetes, acompanyàvem en les coses que podíem als estudiants més batalladors,... Jo vaig fer els estudis del 1959 al 1962. (5 Anna Morató)¹⁸³

Entonces organizamos un Seminario sobre los Derechos Humanos, yo les dije que no pensaba pedir nunca permiso para una conferencia. Seguro que la policía nos vigilaba. (...) Creo que era el año 1968. Me fui a la Asociación de Naciones Unidas para que nos buscaran un profesor para la conferencia, me dijeron si me importaba que fuera un profesor expulsado de la Universidad, les dije que no me importaba, de momento no me enteré de quien era, (...)A la entrada uno de Valls que era novio de una de las estudiantes repartiendo papeles del Noi del Sucre, bueno todo lo que quieras... Resulta que ahora al recopilar todo el material para esta entrevista me doy cuenta que el que había venido a dar la conferencia era Miguel Roca Junyent, que estaba expulsado de la Universidad. La sorpresa ha sido mía cuando me he dado cuenta. (11 Cinta Calzado)

¹⁸¹ Formen part d'un grup de dones que accedeixen a estudis superiors en moments que, entre les dones, aquest accés és molt minoritari. L'autobucació de les professionals dintre d'una classe social que es recull en la investigació realitzada per l'Institut de Sociologia Aplicada (1971) sembla que no deixa lloc a dubtes sobre això que diguem: Alta: 4%; Media Alta: 64%; Media Baja: 28%; Obrera: 4%. Prenent en consideració que pot haver alguna distorsió vanitosa quan una persona s'ha d'autobucar en una classe social i que el reclutament ha seguit un procés de democratització al llarg dels anys (les primeres assistents socials dels anys trenta encara pertanyien a grups socials més elitistes), és probable que els resultats que assenyala aquesta investigació encara fossin més fiables pels primers anys de la dècada.

Les impressions d'alguna assistent social és molt explícit en aquesta autobucació dins segments socials privilegiats: "Les estudiants eren filles de gent benestant de Lleida 'la creme de la creme'. No hi havia gent obrera" (19 Anna Maria Hermoso).

¹⁸² Alfonso Comín era intel·lectual i polític cristià compromès, marxista crític, va ser militant del FLP-FOC, de Bandera Roja i del PSUC; va ser un dels fundadors de "Cristians pel socialisme".

¹⁸³ Anna Morató també acabarà fent militància clandestina en el PSUC i CCOO.

La influència d'aquest nou ambient que les alumnes contestatàries i els professors progressistes aproximen a les escoles, especialment en la segona part de la dècada, serà molt important en la conformació de les noves generacions d'assistents socials. Noves formes de comprendre l'acció social (promoció versus beneficència) realitzen una simbiosi amb les noves formes de comprendre la societat (democràcia, socialisme, etc.).

El contrast de la tradició i el conservadorisme amb la nova realitat, amb l'ambient in crescendo d'oposició política, etc. apareix molt evident en la descripció que realitza la Neus Fort, en aquell temps una jove estudiant. És un contrast que no es dona en espais socials aïllats i que ella també associa amb els propis canvis en la comprensió de la intervenció social. És la descripció de qui va ser una estudiant procedent d'un món rural i conservador, una perspectiva molt diferent i, alhora, plenament complementària amb el que des d'una altra perspectiva ens ha realitzat l'Antònia Renau (la de l'estudiant que militava en organitzacions antifranquistes).

[1965-66] Per a mi va ser com un xoc molt gran, perquè jo venia d'una família molt tradicional, de dretes, d'un internat i amb una estructura molt catòlica tradicional. Allà era una altra obertura, l'escola era catòlica però amb gent molt revolucionària, jo recordo moltes assemblees amb l'[Alfons] Comín, amb en Jordi Pujol,... Era molt interessant, jo m'ho vaig passar pipa, se'm varen obrir els ulls: que ningú es bo i ningú es dolent, que tothom té la seva història personal i que té la seva ideologia concreta (...) Jo m'ho vaig passar molt bé a l'escola. El que passa [és] que jo aquest nivell de compromís tant profund que tenien companyes meves, jo no el tenia. Jo, si em posaven un examen i no el sabia, copiava; la gent no (...) Jo no era una persona marcadament política, ni a l'escola em vaig manifestar mai, perquè jo hi anava a treure'm el títol no hi anava a fer política. El que passa [és] que vaig aprendre molt, em van donar molta visió més holística de la vida. A mi m'anava bé perquè [jo] ja seguia una evolució, però més que per convicció per reacció; en canvi a l'escola jo vaig agafar la consciència per dir-ho d'alguna manera. (...) Allà lo que es fixava molt era que convenia un canvi profund d'una societat paternalista a una societat més autosuficient com a persones: 'hem de desterrar professionalment les dames de Sant Vicenç de Paul, la beneficència, i hem d'introduir un treball de molta consciència social i catòlica, cristiana i deixar-nos-en d'aquesta història de les senyores dels anells que van a donar menjar als pobres'. Estem en ple franquisme, els anys de la Caputxinada, va ser l'època més fantàstica que he pogut passar en la meua vida. Jo sortia d'un col·legi de monges i anar a parar allà, els policies pel carrer Urgell...; sort que jo era de pagès perquè a una meua companya li van trencar l'esquena i va acabar en una cadira de rodes. Anàvem per la Diagonal amunt a manifestar-nos... Penso que va ser una època per a mi molt gloriosa, que em va enganxar a la joventut primera. Dèiem 'professionalitzem la beneficència per a renovar-la i anar més cap a l'autosuficiència'. Jo recordo que els professors sempre ens posaven el mateix exemple: 'no hem de donar el peix, hem d'ensenyar a pescar'; això era ja un lema de l'escola¹⁸⁴. De professor de sociologia teníem l'Emili Boix Selva, després teníem una noia que ens feia Estadística que era una adjunta d'Econòmiques (...) Jo de petita, quan estava al col·legi de monges, com que educaven a nenes que per altra banda serien senyores de casa, ens feien guardar les galetes de les postres dels dissabtes i un cop al trimestre ens donaven unes bosses i anàvem al suburbi a donar galetes. Anàvem a diferents barris, zones de barraquisme. Jo ja coneixia tots els barris, hi havia la gent immigrada i jo tenia molt clar que no aniria a donar galetes. Tenia molt clar el que m'estaven dient a l'Escola (...) Hi havia la Dolors Cujas, la Udina. Era gent que venien amb una idea política molt clara (...) Vaig començar a tenir una consciència social molt profunda. Jo soc molt apassionada, em fico molt en les històries, no passo de puntetes; llavors anava a tots els mitings del Partit Comunista i ho trobava fascinant, tota aquesta moguda, perquè estàvem en la més negra dictadura. Jo ingreso el curs 1965-66 i vaig acabar l'octubre del 1969. La directora de l'escola era la Mercè Barjau. (17 Neus Fort)

Com era lògic, els episodis de contestació a les jerarquies es multiplicaren. La seva interpretació no pot ser altra que rebuig a tot un sistema que es visualitzava caduc. Aquest nou ambient afecta també a la pròpia direcció de les escoles que, en un primer moment, han d'adaptar-se com poden a les noves circumstàncies i, posteriorment amb el canvi de dècada, hauran de preparar els propis relleus en les direccions.

Recordo lo de la conferència de mossèn Josep Dalmau de Gallifa. Les alumnes li van dir que vinguéss a donar una conferència a les alumnes, perquè elles portaven les seves activitats i jo vaig dir 'bueno que vingui'. Del Bisbat em van dir que mossèn Dalmau no podia donar cap conferència i la policia també ens ho va dir. Ell va donar l'esquema de la conferència a les alumnes que el van multicopiar i tota l'escola estava plena de fotocopies de l'esquema de la conferència. Jo aquell dia que era per Sant Josep, estava a casa del meu germà Josep que al cel sigui, i vaig telefonar a mossèn Dalmau dient-li que jo era la Mercè Barjau de l'escola. Ah, si, si em va dir, ja la recordo. Miri, aquesta conferència no la pot donar, perquè m'han dit que no la donés sense tenir permís. 'Bueno ja en prenc nota' va dir. Arriba el dia de la conferència i se'm presenta, un cop el tinc al despatx i em truca la Victoria, que estava a l'altre pis dient que tenia a la policia. Jo li vaig dir a mossèn Dalmau que lo millor era que marxés, la policia devia veure tots els seus escrits que teníem en català. Això devia ser a l'any 1965-66. (Mercè Barjau a 14 Barjau-Blanc)

¹⁸⁴ S'hauria de conèixer l'origen d'aquest lema. Té resons de l'utilitarisme i del pragmatisme i és també un proverbi xinès que els primers maoistes van difondre en Europa. En algun lloc hem llegit que a Mao se li considera influït pel pragmatisme, que potser va conèixer el pensament de J. Dewey que també va influir molt en Mary Richmond.

Recordo que, devia ser l'època de la Montserrat Kischner, que van fer venir el don Marcelo¹⁸⁵ de visita a l'escola. Els alumnes no es van ni aixecar, aleshores fins i tot van dir a la Montserrat Kischner: 'perquè ens has fet venir aquest home disfressat?'. Sí, estaven assentades a terra; no es van moure! (...) De les revolucionaries recordo la Elvira Martorell, era una noia molt interessant que movia les assemblees. Llavors quan jo les vaig rebre a totes (que em vaig haver de prendre un sedant), l'endemà [l'Elvira Martorell] em va venir a veure i em va dir que m'agraïa molt el sacrifici que jo havia fet al rebre-les. Després hi havia la Roser Bofill, la dona del Llorenç Gomis que també era una molt bona alumna, la Rosa Domènech que era de l'altre escola i venia a donar classes... (Victoria Blanc a 14 Barjau-Blanc)

[1967] (...) Recordo la Dolores [Enedáguila] i la Montserrat [Castells] la que era Directora de l'Escola de Visitadores (...) Una de les característiques de la Montse, a pesar que ens deia 'que érem les roges dins de l'escola', posteriorment a l'any 1966 o 67 que va ser la primera detenció que vaig tenir, la veritat es que varen venir, varen fer una certificació de bona conducta. No vaig tenir ocasió d'agrair-li. La meua activitat política en el PSUC va començar cap a l'any 1964. Després vaig ser representant de Comissions Obreres a l'Hospital de Sant Pau. (5 Anna Morató)

[1963-1967] Va ser una època molt interessant, a l'Església hi havia de Papa en Joan XXIII. Jo estava molt influenciada per la meua feina i per l'escoltisme, que no podiem fer reunions ens van acollir els jesuïtes (...) La majoria de capellans que jo admirava estaven vinculats a l'escola, els mateixos capellans que estaven a l'escoltisme. (...) llavors hi havia professors molt bons i molt bones persones però amb un compromís determinat. [També hi havia d'altre tipus], a mi de religió em van suspendre, teníem un capella que quan van treure la sotana als capellans venia a l'escola com mort. Com aquest home podia comprendre i influenciar a l'escola? (19 Anna Maria Hermoso)

El canvi en la realitat social s'acabaria traduïnt en necessitat de canvi en les jerarquies. L'Església cada cop més s'anirà desmarcant del règim que havia sostingut des dels inicis d'una guerra civil que havia batejat com a creuada.

En aquells anys va iniciar-se entre els alumnes una tendència assembleària; va sorgir l'associació d'alumnes que va funcionar ja amb un esperit de renovació i participació i també de crítica a la direcció. Per cert, jo vaig intentar assimilar la situació, però va arribar un moment en què em trobava pressionada per uns i altres, entre l'extrema esquerra i l'extrema dreta, i va ser quan vaig dimitir. Em semblà la cosa més lògica. (Mercè Barjau)¹⁸⁶

Temps per a les ciències socials, la medicina substituïda

El liderat de les ciències socials i la professionalització

Els darrers anys 50 i la dècada dels 60 són el període decisiu en la constitució del camp professional. Com hem vist, és un temps d'expansió i millora de la formació i, com veurem més endavant, un període d'expansió del cos professional, d'innovació en l'exercici i d'obertura de nous camps. Aquest període és també un moment de redefinició de les bases disciplinàries de la professió, de noves orientacions discursives, de noves aliances en les disciplines científiques.

Si les ciències mèdiques (Medicina i Psiquiatria) foren parteres i acompanyants en els inicis de la professió, el desenvolupament de l'Assistència Social es produirà en companyia de les ciències socials. La constitució al llarg d'aquesta dècada com a veritable grup professional, requerirà de nous imputs que permetin a l'Assistència Social imaginar-se com una activitat no auxiliar d'altres professions, com una activitat amb un espai d'exercici autònom. Aquestes capacitats li vindran de les ciències socials (incloent en elles la pròpia producció del Treball Social internacional) i de l'acompanyament de personalitats que des d'aquestes disciplines s'apliquen a orientar l'acció professional.

Amb aquests nous imputs, (els canvis en els propis plans d'estudi són solament un exponent), l'Assistència Social dels anys 60 es convertirà en una realitat repensada, en ebullició, innovadora que

¹⁸⁵ Don Marcelo González va ser arquebisbe de Barcelona de 1967 a 1971 (va arribar a cardenal), substituïnt a l'arquebisbe Modrego i va viure la campanya de graffiti i manifestacions "Volem bisbes catalans", manifestació de l'antifranquisme que emergia. La situació que relata Victoria Blanc semblaria formar part d'aquesta contestació.

¹⁸⁶ Mercè Barjau a: Ferrer, R. M. (1982).

trobarà espais en els quals mostrar les possibilitats i les capacitats d'autonomia (en el barri sobretot). Dins de les ciències socials, l'Assistència Social trobarà els instruments disciplinaris per a interpretar els problemes i per orientar la intervenció.

Aquest procés de reformulació i reposicionament de l'Assistència Social es manifestarà a les acaballes de la dècada amb un esdeveniment enormement il·lustratiu: la professió proposa anomenar "Treball Social" al propi camp d'exercici; una mena de ritual de renaixement, de distanciament respecte les comprensions i exercicis del passat. El període que va des de 1957 fins a 1969 és, en bona mida, un període de refundació de la professió. És també la dècada llarga que s'acaba constituint com "els temps heroics" reivindicats per les generacions posteriors de treballadors socials, el període que celebren els imaginaris professionals, etc. El període que permetrà generar un exercici professional en espais que amb la democràcia esdevindran l'eix de l'exercici i conformació de la professió (el Treball Social en barris) i també el període en que altres espais d'intervenció iniciaran la crisi que els acabarà portant a la seva pràctica desaparició (Treball Social a l'empresa).

Rogeli Duocastella i Centro de Estudios de Sociología Aplicada¹⁸⁷: el mestratge de Càritas

Una de les personalitats que millor encarna els canvis en l'orientació disciplinària de l'Assistència Social és Mossèn Rogeli Duocastella que al capdavant de Càritas i del seu aparell discursiu (Centro de Estudios de Sociología Aplicada -CESA-) s'encarregarà de reestructurar les estratègies de l'Església envers l'Assistència Social i de realitzar una llarga i intensa campanya d'extensió i difusió de les noves orientacions pel conjunt de les organitzacions eclesiàstiques i per altres espais d'influència. En els anys del canvi de dècada (els darrers 50 i els primers 60), Duocastella és una persona omnipresent en els moviments importants que afecten l'Assistència Social: en la creació d'escoles, en l'orientació teòrica, en la direcció de formadors, en el disseny i disseminació dels centres socials, etc.

Duocastella es troba al front de la *Sección Social de Càritas* que és de recent creació¹⁸⁸. Malgrat que aquest organisme depèn d'una comissió anomenada *Comisión Episcopal de Caridad y Beneficencia*, té com a encàrrec organitzar les noves polítiques socials de l'Església que pretenen establir una acció social alternativa precisament a la "beneficència" i a la "caritat". L'èmfasi d'aquesta nova política és que més enllà dels serveis benèfics més tradicionals¹⁸⁹ el que cal és pensar en promoure els nous "serveis socials": centres d'ensenyament (de dependència pública o privada...), serveis culturals (biblioteques, museus, cines, teatres, balls, conferències i concerts,...), serveis de la comunitat (cooperatives de crèdit, de producció, de consum, ...), centres de col·locació (dependents de l'Institut Nacional de Previsió, de mutualitats laborals, d'organismes locals, de l'Església o d'altres institucions), organitzacions laborals, recreatives, culturals, etc.¹⁹⁰ Amb aquesta política, l'Església introdueix a Catalunya i a Espanya les imatges de l'organització de serveis pròpies dels països europeus amb Estats de Benestar més desenvolupats.¹⁹¹

Una de les paraules clau que fan de transport de les noves compressions és "promoció social". La promoció social és el nord de l'agent del servei social, un concepte axial de les noves idees: el missatge no és solament crear nous serveis, és organitzar la gent, reunir-la amb el propòsit de posar-los en marxa. Pel que refereix la teoria, es tracta de posar en marxa uns nous serveis en els que la gent ha de tenir un protagonisme que contribueixi a superar una etapa d'exclusiva assistència benèfica. L'èmfasi no és en els subjectes "pacients", sinó en els subjectes "agents". Duocastella afirma que fins aquest moment s'ha fet beneficència i caritat i que l'acció social consistent en la donació per part d'institucions allunyades dels

¹⁸⁷ Elaborat, entre altres, a partir de: Duocastella, R. (1958, 1959, 1960), Valle Del, A; R. Echarren (1965); Centro de Estudios de Sociología Aplicada (1961); Solé, E. (1962); Fiorentino, E. (1961).

¹⁸⁸ Càritas es crea en 1947 i la Sección Social de Càritas en 1957.

¹⁸⁹ Es a dir: asils, orfenats, incluses, sanatoris, guarderies, jardins d'infància, cantines escolars, colònies de vacances gratuïtes, residències, maternitat, asil a mares solteres, centres de reeducació de joves, cases de família, Càritas parroquial, distribuïdors de queviures, menjadors populars, robbers, albergs, manicomis, cases de salut, hospitals generals, dispensaris gratuïts, etc.

¹⁹⁰ El concepte de "serveis socials" en aquest ús és extensiu: serveis socials en sentit ampli que vindria a ser equiparable al conjunt de serveis del sistema de benestar social (s'inclouen, com veiem, els serveis educatius, culturals, etc.).

¹⁹¹ Introdueix la imatge tot i que no fa seva la reclamació de que sigui el govern qui es faci càrrec. D'aquesta manera mostra l'interès que té en ser la protagonista d'aquests serveis.

receptors i de les bases socials, ha de ser substituïda per formules que permetin fer possible que els protagonistes siguin els usuaris. El debat i la discussió que es difon en les organitzacions de base de l'Església és entorn de la necessitat de passar de "pràctiques benèfiques" a "pràctiques socials". Les primeres estarien vinculades a la donació i suposarien un retraïment de l'esforç i un benestar de caràcter fictici. Les segones, les "pràctiques socials" tindrien com a base l'esforç dels propis assistits mitjançant la participació, la creació d'institucions autosuficients, una disminució de la intervenció externa, tot potenciant que els propis interessats s'impliquin en la creació i gestió de serveis, en el cooperativisme, etc. El missatge suposa que allò benèfic (basat en la relació de "donants" i "assistits") es converteixi en un complement transitori, artificial, residual.¹⁹²

El vehicle d'aquesta nova forma de fer era una professionalització que havia de permetre fer el pas de "la assistència" al "servei". Son *serveis pròpiament socials* aquells que son conduïts i gestionats per la pròpia població, a diferència d'aquells altres plantejats i procurats per un ens promotor aliè (sigui públic, sigui privat). L'exemple que servia per a il·lustrar els nous "serveis socials" i la "promoció social" era el "centre social". Un *Centre Social* ho constitueix una agrupació de veïns d'una zona determinada des del moment en que s'uneixen per a posar en marxa uns quants serveis que els resultaran útils i que son gestionats i sostinguts amb el seu propi esforç. Els avantatges que deriven d'aquesta forma de fer els consideren molt grans. En primer lloc, al responsabilitzar als usuaris dels serveis prestats son molt més efectius, els allibera de la condició de subjecte passius, de simples receptors i evita la crítica sistemàtica de tot allò que s'han trobat fet pels organismes oficials. En segon lloc, realitzen una funció educadora de primer ordre al crear uns vincles de convivència i unes relacions socials que eleven culturalment al barri.

El Centre Social és la icona d'aquesta nova forma de comprendre l'atenció social, la senyera d'aquesta nova filosofia de la intervenció. La proposta de Centre social s'inspira en els mètodes de l'organització i desenvolupament comunitari (i, en menor mesura, del Treball Social de grup) que arriben a través dels organismes de Nacions Unides; vindria a ser l'operativització concreta que de les orientacions del desenvolupament comunitari¹⁹³ difon Càritas a partir de l'any 1958. El Treball Comunitari i el de grup es comprenen vinculats a la creació de serveis amb la implicació i cooperació de la gent. La creació dels centres i la seva gestió des de la base apareix com l'instrument de promoció social en front del paternalisme inscrit en la beneficència.

El centre social que es proposa, a més de ser una realitat relacional, és un centre de serveis i d'activitat assistencial, sanitària, cultural que pretén emular experiències realitzades en altres països d'Europa. És un equipament que forma part de la idea d'un urbanisme racional: al temps que es creen habitatges i s'aixequen barris, cal crear aquests equipaments i, quan no ho faci l'administració¹⁹⁴, ho farà l'Església (Càritas, les parròquies, etc.).

Los servicios de un centro social (Duocastella, R.; 1960)

En los Centros Sociales podrán establecerse los siguientes servicios:

- *Café-bar (restaurante) con varios departamentos ligeramente separados entre ellos, aptos para celebrar las reuniones de los diversos clubes y entidades que irán surgiendo con el tiempo.*
- *Salón de espectáculos para la celebración de asambleas de vecinos, conciertos, cine-club, exhibiciones escolares, exposiciones, conferencias, etc..*
- *Escuela del hogar para señoritas y consultoría del hogar para mujeres casadas.*
- *Biblioteca popular (con sala de lectura adjunta).*
- *Oficinas diversas para la organización de clubes deportivos, grupos corales, actividades de tipo profesional y de carácter recreativo-cultural. Oficinas para servicios mutualistas diversos (sirvientas...), para servicios cooperativistas (banca popular de crédito, etc.).*
- *El dispensario local, auxiliar del municipal del barrio, podría localizarse en la primera planta del Centro Social.*

¹⁹² El discurs sembla que el podríem considerar un exemple de la permanent actualització històrica que es realitza del debat entorn de la intervenció social en relació a la pobresa: sobre la relació entre l'ètica del treball i les formes d'assistir (Ja des dels temps d'en Lluís Vives i més tard Adam Smith).

¹⁹³ L'aposta pels Centres Socials és tant notòria que un dels riscos que s'adverteix és confondre centre social com a única possibilitat del Treball Comunitari, el perill de considerar centre social com a opció associativa monopolista que vagi en contra de la pluralitat associativa (veure Solé, E. ,1962).

¹⁹⁴ Les promocions públiques de vivenda, sobretot el model de construcció de barris de "cases barates" ja preveïen sovint construir centres anomenats "hogar del productor", etc.

- *En la parte superior del edificio debería habilitarse la vivienda para la asistente social, administradora y coordinadora de todas las actividades del mismo.*

El área del solar para la edificación del Centro Social necesitaría, por lo menos, de unos 400 metros cuadrados y su planta baja debería ser habilitada en su mayor parte para el salón de espectáculos.

Les realitats destinatàries dels Centres Socials i del Treball Comunitari son, sobretot, els suburbis de les grans ciutats industrials, les poblacions de recent creació, els nous grups d'habitatges, zones en desenvolupament i industrialització. Son espais plens de població que no havia aconseguit integrar-se a la vida ciutadana plena. *“Son comunidades creadas artificialmente en las que la técnica tiene que sustituir las redes y la experiencia”.*

L'Església i la modernització en l'Assistència Social

En aquests anys, l'Església estén una estratègia ambiciosa entorn de l'acció social. El seu significat és que en la nova realitat social la seva acció social també ha de canviar. Es reconeix, doncs, el fracàs dels abordatges tradicionals als que l'Església havia retornat amb la dictadura. Els mitjans per canviar el pas son crear serveis de Càritas, coordinar els serveis ja existents, preparar el capital humà per a la nova acció social que es portarà a terme en els serveis socials (a través de les escoles d'assistents socials pròpies i mitjançant altres cursos) i recolzar-se en els coneixements organitzatius dels grups catòlics de base (les HOAC, la JOC, el moviment escolta, cristians catalans, etc.). L'objecte sobre el qual projectar l'acció dels moviments d'acció catòlica és variada: unes vegades serà la mateixa professió, altres vegades ho serà la vida familiar, el sindicat vertical (CNS), les cooperatives, les mutualitats,... Els centres socials seran també un instrument i un espai social esplèndid en els que projectar l'acció apostòlica dels militants d'Acció Catòlica.

Des de 1957, una de les directius de la Secció Social de Càritas té com a enunciat “Capacitación para la Acción Social”. La directriu és expressió del reposicionament de la institució i també del trànsit cap una opció tècnica més consonant amb els temps que corren. Es el temps dels tècnics no solament en l'esfera del govern de l'Estat en el que l'Església té una important presència (els nous ministres modernitzadors son, precisament, de l'Opus Dei) sinó que afecta a espais socials més amplis.

Tot aquest impuls tecnificador emergeix enfront als abordatges tradicionals ja caducs. Dins el pensament modernitzador, Espanya es representa cada cop més com un país endarrerit en allò social, allò científic, allò econòmic, en els seus costums... La pròpia tecnocràcia necessita fer èmfasi en aquest retard. Es un país “atrasado”¹⁹⁵, però és també el país del “desarrollo”: de la inauguració de pantans¹⁹⁶, de la inversió estrangera, de la fàbrica, però també de l'emigració, del barraquisme i de l'autoconstrucció,...

Les formes d'intervenció tradicionals semblen haver mostrat els seus límits en una societat que canvia. Ara es tracta d'actualitzar les formes d'intervenció. Rogeli Duocastella (1958) expressa quines son les raons d'aquesta necessitat d'actualització: *“la evolución actual psicológica del mundo y de nuestro propio país exigen poner la atención en los servicios sociales, en detrimento de los benéficos (...) Son muy grandes las posibilidades para obtener una máxima aportación de esfuerzos de los propios beneficiarios, en substitución del que tengamos que hacer nosotros económicamente para socorrer sus necesidades (...) Interesa, por tanto, sobremanera estudiar la ‘manera’ cómo debemos llevar a término nuestra labor social en las zonas pobres de España”.* Duocastella recorre a posar dos exemples i una metàfora que hem volgut recollir en l'apartat de text que segueix perquè poden ser una mostra dels canvis psicològics de la societat i dels canvis en les formes d'intervenir. El primer dels exemples sembla dir-nos que per a allò que motiva, per allò que respon a una necessitat sentida, la gent està disposada a fer un esforç (fins i tot econòmic). El segon exemple ens ve a dir quelcom molt diferent però que pot ser complementari: allò que s'ofereix gratuïtament pot perdre valoració social pel fet de ser gratuït o, bé, que allò que no té cert cost (fins i tot econòmic) no es valora de manera suficient. La metàfora ens parla de

¹⁹⁵ És el país de la llet americana, dels internats plens de gom a gom, del “venid y vamos todos”, de “los coros y danzas”, del guardapolvos, de la boina, etc.

¹⁹⁶ Franco es va limitar a aplicar el pla hidrològic de la República gairebé sense modificacions.

l'interès d'un professional que per a abordar els problemes/necessitats no es conforma amb els recursos institucionals i pensa en termes d'organitzar la gent com un recurs amb enormes potencialitats.

Redefinint la intervenció: aprofitar l'esforç dels propis beneficiaris (Duocastella, R. 1958)

Exemple 1: *En un suburbio de chabolas de Barcelona la mayor parte de sus habitantes estaban dispuestos, hace unos años, a contribuir con 25 pesetas semanales, durante cinco años, para la compra en común de unos terrenos en donde se hubiera podido edificar unos bloques de viviendas para ellos. Quien capitaneaba aquella acción era un simple tendero del suburbio, cuyo desvelo había captado la confianza de sus vecinos.*

Exemple 2: *En el suburbio de "Somorrostro", zona de chabolas en las peores condiciones, en la zona playera de Barcelona, unos jóvenes de Acción Católica pusieron en marcha una escuela gratuita hace unos diez años. Hasta el día en que se les ocurrió convertirla en escuela de pago (10 pesetas mensuales y luego 15) no aumentó la matrícula de una manera total y se pudo asegurar la asiduidad de los mismos alumnos.*

Metàfora: *El edificio arde y hay tres tipos de hombre que acuden a sofocar el incendio: el primero, que va echando cubos de agua; el segundo, que se contenta con llamar a los bomberos, y el tercero, que inmediatamente organiza el socorro dirigiendo todas las fuerzas que se hallan a su disposición, incluidos los propios afectados por el incendio.*

Es pot parlar de tecnocràcia perquè hi ha una voluntat de formar i de professionalitzar. La tecnocràcia es veu també en l'equip de direcció del CESA i de la Secció Social de Càritas. Són doctors i llicenciats en Ciències Socials per universitats estrangeres (sobretot franceses), tècnics que es reclamen com a "sociologia aplicada". El propòsit de Càritas de realitzar un liderat tècnic-científic es manifesta també amb la creació en 1965 de la Fundació FOESSA (Fomento de Estudios y Sociología Aplicada). Els seus primers estudis sobre la pobresa en Espanya, dirigits per Demetrio Casado i la sistematització de les experiències realitzades en el món rural i urbà, van contribuir a la difusió del Treball Social comunitari.

El reposicionament que pretén l'Església té també el sentit d'actualitzar la pròpia gent. La capacització s'estén també als auxiliars i col·laboradors de les obres socials de l'Església (San Vicente de Paul, Obra de la Visitación, etc.). Els assistents socials, que són pocs, treballen en àmbits en els que hi ha altres agents que també necessiten formació tecnificadora.

Desenvolupament comunitari i Treball Social

Caritas, el desenvolupament comunitari i l'actualització de la intervenció social

En els primers anys del període, el principal difusor del Desenvolupament Comunitari serà Càritas i la CEISS¹⁹⁷ a través de l'organització de seminaris amb experts de l'ONU i de les publicacions promogudes pel Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA). Aquests mitjans feren d'altaveu de la migrada documentació que, en español, arribava de la pròpia ONU i de la Unión Panamericana.

Algunes definicions entorn l'organització i el desenvolupament comunitaris

"Organización de Comunidad es el proceso por medio del cual una comunidad identifica sus necesidades u objetivos, los ordena o jerarquiza, desarrolla la confianza y el deseo de hacer algo ante ellos, procura los recursos (internos o externos) para

¹⁹⁷ Confederación Española de Escuelas de la Iglesia de Servicio Social (CEEISS) que, más tarde pasaría a denominarse Federación (FEEISS).

tratarlos, emprende la acción al respecto y desarrolla las actitudes y prácticas de cooperación y colaboración dentro de la comunidad" (Murray Ross, 1955)

"El término Desarrollo de la Comunidad se emplea internacionalmente para denotar los procesos por medio de los cuales los esfuerzos de la gente se unen con los gobiernos, para mejorar las condiciones sociales y culturales de las comunidades, para integrarlas dentro de la vida de la nación y capacitarlas para contribuir en forma completa al progreso nacional..." (20th. Report To EXOSOC of the UN Administrative Committee on Coordination, 1956 in Colonial Office)

"Un proceso para suscitar grupos funcionales de ciudadanos capaces de ser los agentes activos y responsables de su propio progreso, usando para ello como medios: la investigación en común de los problemas locales; el planeamiento y la ejecución por el pueblo de las soluciones que antes convinieron; la coordinación voluntaria con los demás grupos y con las autoridades oficiales de modo que se obtenga el bienestar total de la comunidad" (Naciones Unidas, 1958)

Els objectius de Càritas pel que fa al Desenvolupament Comunitari son molt explícits: a) Promoure qualsevol tipus d'associacionisme a escala veïnal que serveixi de primer pas d'un procés d'integració; b) la promoció de líders dintre de la comunitat i actuació de treballadors socials per a impulsar l'acció comunitària; c) Promoció de Centres Socials i altres serveis que consolidin la integració comunitària (Del Valle, A; R. Echarren; 1965). Tots aquests objectius poden ser llegits com un esforç d'abordatge de problemes davant els quals no hi ha iniciativa estatal i també, com ja hem assenyalat, com una extensió de la incidència de la pròpia Església dins d'espais socials en els que fracassa el seu accés més tradicional.

Les orientacions del desenvolupament comunitari serviran per a que, des de finals dels 50, Càritas elabori i experimenti en les seves parròquies la proposta de Centres Socials. Aquesta serà la seva aposta principal, tot i que en paral·lel també es realitzaran els primers projectes i experiències de Desenvolupament Comunitari.

Per a comprendre la proposta de centre social no és suficient considerar la influència del Desenvolupament Comunitari, hi ha també un marc internacional en el que s'emmiralla dita proposta: a Europa s'inicia la creació dels serveis socials universals, amb base territorial, descentralitzats¹⁹⁸. Així ho afirmaven A. Del Valle y R. Echarren (1965) en el llibre titulat "Los centros sociales": "Los Centros Sociales representan un medio de desarrollo comunitario que posee una rica experiencia y una gran raigambre en el extranjero. Italia, Francia e Inglaterra, entre otros países, han incorporado desde hace muchos años esta fórmula para tratar las patologías sociales que se presentan como consecuencia de los movimientos migratorios y de la creación de nuevas barriadas.". Mentre en els països més avançats d'Europa hi havia governs democràtics disposats a constituir un Estat de Benestar avançat, a Espanya l'administració de la dictadura solament està disposada a introduir canvis molt i molt limitats (resultat dels quals serà que a les acaballes del franquisme el país tindrà un sistema de benestar embrionari). D'aquesta manera, el model de centre social a Europa neix vinculat a la territorialització i descentralització de serveis per part de l'administració¹⁹⁹, mentre que a Espanya apareix solament promogut per l'Església (argumentat en base al principi de subsidiarietat) que obligatòriament l'adapta a les seves possibilitats: partir de la infraestructura territorial amb que contenen (les parròquies) i de la teoria del Desenvolupament Comunitari que permet pensar en que els escassos recursos de l'Administració siguin compensats per l'organització col·lectiva.

Des d'un punt de vista sociològic, assenyalen Del Valle, A. i R. Echarren, (1965), el centre social apareix com "el instrumento vecinal que intenta, a través de la promoción de grupos secundarios (asociaciones) y mediante la puesta en marcha de una organización que mueva a los beneficiarios a la colaboración colectiva, resolver los problemas propios de los habitantes de un barrio o municipio y la aparición del grupo primario vecinal, logrando la adaptación social de los individuos y la integración sociocultural de los grupos inferiores en los superiores". El centre social es pensa amb dos objectius perfectament integrats: d'una banda, es pretén incidir fortament en matèria d'equipament social (de

¹⁹⁸ Fet que a Catalunya i Espanya no es produiria fins 15-20 anys més tard.

¹⁹⁹ Per exemple, en les conclusions del *Primer Ciclo de Estudios Europeos sobre el desarrollo comunitario y los servicios sociales en las regiones urbanas*. Celebrat a Bristol (Anglaterra) del 12 al 22 de setembre de 1959, organitzat pel Servei d'Assistència Tècnica de les Nacions Unides i el Govern del Regne Unit, es pot llegir: "Descentralización funcional y técnica: La descentralización de la administración como parte del método intrínseco de desarrollo comunitario, puede realizarse de diversas maneras: a) debe hacerse a una escala tal que tenga un sentido para la población interesada y pueda ser comprendida por ella; b) debe hacerse a una escala tal que permita comunicaciones directas entre la población y la administración; d) debe permitir enfocar los problemas sociales a la vez bajo los aspectos múltiples y sobre el ángulo global..."

manera particular els serveis educatius i culturals poden ser objecte de la seva pròpia creació) i, d'altra, la promoció dels llaços de convivència a través de les activitats que s'estableixen.

El centre social és, per tant, una aposta en favor d'un recurs de vocació universal que pretén una resposta a les problemàtiques que viu la gent en el territori sense generar diferències (per exemple entre serveis per a la població autòctona i serveis per a la població immigrada) (Duocastella, R., 1958).

La convivencia forma comunidad (Del Valle, A.; R. Echarren, 1965)

La comunidad no existe por el hecho de habitar juntos un determinado número de personas en un barrio o localidad. La comunidad tampoco se manifiesta como tal si posee los necesarios servicios sociales y urbanísticos como para vivir humanamente. La comunidad será un hecho cuando, además de lo anterior, conviva, se relacione, tenga unos intereses comunes, posea unos valores socioculturales similares y manifieste su dinamismo social en la vida asociativa e institucional.

Sin embargo, el proceso para formar comunidad puede ser provocado y acelerado por la vía de la convivencia organizada. Instalar un bar en una barriada de aluvión puede ser un medio excelente para provocar la convivencia, la confrontación, el descubrimiento de los intereses comunes de ese barrio. Crear un Centro Social, una Asociación Cultural, puede ser el camino más positivo para provocar relaciones sociales inexistentes; ayudar al encuentro de amigos, de consejo, vibrar juntos ante las necesidades de la comunidad, descubrir los líderes natos de la misma, promover la educación cultural y cívica..., (...)

Agruparse con una finalidad concreta; pagar una cuota; recibir unas publicaciones; participar de un ideal colectivo, voluntariamente aceptado y deseado; elegir periódicamente unos dirigentes que le representan; participar regularmente en unas reuniones que llevan implícito dialogar en ellas, oír otras opiniones, tener que juzgar y opinar sobre determinadas cuestiones y todas las demás notas que caracterizan la vida institucional o asociativa, provoca un entrenamiento y exige como contrapartida lógica la reflexión, el esfuerzo, la confianza en el ideal cooperativo..., todo lo cual trae consigo una preparación para la vida social y un desarrollo de los valores educacionales al máximo.

Además, la vida asociativa, la convivencia organizada (siempre que se establezca de una forma correcta y popular, sin imposiciones), representan escuelas de diálogo, de respeto hacia los demás. Saber escuchar, aprender a dialogar sobre los problemas comunes, adquirir un conocimiento de los hombres, de sus cualidades y defectos, comprender que en el diálogo se encuentra una gran fuente de riqueza y de comprensión, son valores todos que en las asociaciones adquiere este tipo de hombre que participa voluntaria y conscientemente.

La manca de compromís de l'administració espanyola es manifesta també en que els projectes de desenvolupament comunitari que es posen en marxa son illes en un mar de desordre planificador i de la manca de mitjans governamentals. Càritas Española (1983) assenyala les enormes dificultats que trobaren aquests projectes i els dubtes que sorgiren entorn a les seva viabilitat en un context governamental desfavorable: *"En el període 1965-70, surgen una serie de interrogantes vinculados fundamentalmente a la eficacia del desarrollo comunitario local que no está integrado en un proceso de desarrollo nacional. Asimismo, la imposibilidad de contar con personal especializado a distintos niveles (técnicos de grado medio y superior, auxiliares, etc.) y desde distintos sectores profesionales (economistas, sociólogos, peritos, etc.) provoca la aparición de algunas crisis en proyectos iniciados bajo los mejores auspicios"*.

L'interès que Càritas posa en l'extensió i en l'assentament del projecte de Centres Socials és molt manifest. El seu impacte, tanmateix, no és menor: el projecte es va llançar en 1958 i Rogeli Duocastella xifrava que l'any 1961 hi havia ja un total de 60 al conjunt de l'Estat (a ple rendiment, en inici o en projecte)²⁰⁰. Quatre anys després, en 1965, el nombre de centres era 200 segons el cens que realitzaven Del Valle, A. i R. Echarren. En l'extensió del desenvolupament comunitari en la professió es mostra molt encertat l'ús d'un doble mecanisme que combina la teoria i la realització d'experiències modèliques. No es tracta exclusivament de teories, sinó que es difon, en bona mida, mitjançant la operacionalització de la teoria en forma de propostes concretes: centres socials i projectes exemplaritzants. Entre aquests darrers el que obtingué el major reconeixement i difusió fou *el Proyecto de desarrollo comunitario en la comarca de Velez-Málaga* que s'inicia en 1965.²⁰¹

²⁰⁰ Duocastella, R. (1961)

²⁰¹ Aquest projecte va ser promogut seguint un model que ens sembla bastant coincident amb el que avui considerem cooperació pel desenvolupament: a) filosofia del projecte respaldada per organismes internacionals (ONU); b) finançament estranger (Càritas Alemanya); c) experts cooperants estrangers que es desplacen per orientar, formar, dirigir, supervisar els projectes, etc.

Desenvolupament comunitari i la nova comprensió de l'Assistència Social

Per a comprendre la bona acollida que tingué el Desenvolupament Comunitari a Catalunya ens cal considerar quines son les condicions de recepció de la proposta i de la filosofia d'intervenció que transporta. Son condicions especialment propícies: en aquest període ens trobem amb una professió en formació, àvida de coneixements que orientin l'acció. La magnitud dels canvis socials (el fet migratori, la crisi del món rural, etc.) i de les situacions que generen han posat sobre la taula la necessitat de pensar en intervencions més ambicioses que l'atenció individual amb recursos molt migrats. El Desenvolupament Comunitari concreta la resposta a aquesta necessitat incorporant la planificació social i l'abordatge de situacions col·lectives²⁰². La pròpia propaganda desarrollista del govern contribueix, tant mateix, a dita recepció favorable: el Desenvolupament Comunitari podia aparèixer com una proposta que aportaria una cobertura "social" al discurs del desarrollisme econòmic inclement.

Les orientacions del Desenvolupament Comunitari van ser vehicle de quelcom més que una forma d'intervenir mitjançant la constitució de subjectes col·lectius. El Desenvolupament Comunitari transportava una forma de fer sistemàtica que les assistents socials van entendre com a instrument que contribuïa decisivament a la seva professionalització: és el primer contacte real amb una estructura de procediment de caràcter racional.

Els raonaments de Marchioni foren útils perquè significaven una rigorosa anàlisi de la realitat i fixaven unes fases –que nosaltres coneixiem com "les etapes"- en la realització del Treball Social. Era un mètode molt suggestiu que racionalitzava l'acció i proposava objectius de transformació social (Domènech, R. 2005).

El Desenvolupament Comunitari aporta als treballadors socials el substrat metodològic que necessitaven per sostenir certa autonomia de decisió professional (construir coneixement), els connecta amb el paradigma de la planificació racional, etc. Permetia construir un imaginari sobre la intervenció social amb orientació científica.

Pensar l'exercici com una intervenció basada en el coneixement.

La fase inicial, indispensable para la creación de un Centro Social, es la del estudio previo del barrio: No se puede hacer nada antes de saber qué características tiene la población que lo integra, y esto no puede hacerse por intuición, sino que hay que estudiarlo científicamente con métodos sociológicos admitidos y con el debido respeto a la dignidad personal de los moradores del barrio. Hay que hacer un estudio no sólo de las condiciones de las viviendas, sino también de la distribución profesional de los ingresos, desplazamientos, servicios existentes, tensiones entre la población, grupos diferentes, necesidades más fundamentales, grupos asociales del barrio, tipo de actividades religiosas, culturales y recreativas, tradiciones, etc. etc. (...) El Trabajador social ha de conocer el ambiente en el que va a trabajar, cuáles son las fuerzas con las que puede contar, si existe alguna asociación, quienes actúan en el barrio, qué personas del exterior (catequistas, médicos) desarrollan actividades; en una palabra, tiene que saber los elementos con que cuenta. (...) (Memoria de las Jornadas de Trabajo Social, 1963)

Amb independència de si es porten a terme projectes comunitaris, les assistents socials fan seu aquest imaginari: és el moment en que comencen a sistematitzar la informació dels barris, utilitzar fitxes de recursos, de les institucions, etc. El desenvolupament comunitari permet als assistents socials pensar-se, ara sí, com un "professional" capaç d'establir diàleg amb altres professionals, com un "tècnic" preparat alhora que mobilitzat.

Pensar l'exercici com una intervenció tècnica que incorpora la planificació.

[El trabajador social] Debe participar en las tareas de planificación, actuando con el equipo planificador en un plano de igualdad con los urbanistas, arquitectos, sociólogos, economistas, etc., aportando su experiencia acerca de la previsión de

²⁰² El fet que a Catalunya el treball comunitari hagi tingut una recepció més favorable que en la resta l'Estat es troba probablement vinculat a singularitats històriques. Aquests vincles son difícils d'establir, però sembla suggeridor establir com a hipòtesi que es trobaria relacionat amb una tradició i riquesa associativa important i amb els propis imaginaris polítics i culturals autogestionaris i antiestatistes (els ecos d'experiències anarquistes anteriors, recordades en sectors obrers veterans encara vius en el moment). Aquesta hipòtesi s'enforteix quan comprovem en l'actualitat com alguns moviments alternatius troben familiaritat en els ecos discursius procedents del Treball Comunitari.

servicios, forma de hacerlos viables, y, principalmente, perfilará el proceso de desarrollo a seguir para que se consigan etapas seguras de promoción de los futuros usuarios de las viviendas. Aportará asimismo al conjunto planificador una visión de los matices del grupo o grupos humanos a los cuales van destinadas las viviendas, e incluso tratará, en lo posible, de poner en contacto a los miembros de la futura comunidad con este equipo de planificación, con el objetivo de que desde el primer momento ya queden vinculados los unos y los otros en una empresa común.

Superada la fase de planificación, el Trabajador social deberá intensificar los contactos con los futuros usuarios y de éstos entre sí, haciéndoles participar en las alegrías que pueden encerrar los diversos jalones de la edificación y tratando en todo momento de despertar un interés intenso por todo lo referente a la futura comunidad. **Establecidas ya las familias en su nueva localidad**, el trabajo social adquiere entonces su máxima magnitud, en esta etapa el asistente social ha de estudiar, una por una, las características que presenta el nuevo barrio y revisará, si es preciso, todos los planes que “a priori” había establecido, recurrirá a la encuesta y agudizará su ingenio para llegar a descubrir cuáles son, en realidad, los verdaderos centros de interés de la nueva comunidad, valorando exactamente los recursos de los individuos y de las instituciones que concurren o puedan concurrir en la coyuntura sociológica del momento.

En toda la labor que el Trabajador social ha de realizar en estos tres estadios no ha de perder de vista que la síntesis de las diferentes actividades ha de quedar concretada en **dos objetivos fundamentales**: la integración social de los individuos dentro de una comunidad y ésta dentro de otras mayores (cuidando siempre que la personalidad de los individuos y de los grupos naturales no sea absorbida por otros estamentos más amplios) y la promoción social, que ha de consistir principalmente en despertar una actitud de autodeterminación en las personas y en las instituciones que les permita de una forma racional organizar sus recursos en orden a conseguir una creciente elevación en el terreno de lo material, cultural y espiritual. (Memoria de las Jornadas de Trabajo Social, 1963)

Aquest plantejament és també un repte per a les institucions. La intervenció social que el Desenvolupament Comunitari preconitza requereix d'institucions que compreguin de manera ben diferent la intervenció social, creguin en la planificació i en la potencia de la orientació científica, etc. Aquest no és cas; i per això son els déficits dels diversos agents (institucions i professionals) els que acaben convertint el Desenvolupament Comunitari en una intervenció molt voluntarista que no neix del consens amb l'administració, etc. En els anys 60, *“el Desarrollo Comunitario es una idea, un propósito y el apunte de unas tímidas realizaciones”* (Cáritas Española, 1983)

Una excepció d'importància va ser l'experiència que promoguda per l'Obra Social de la Caixa de Sabadell ens trasllada Pilar Porcel. L'estudi, titulat “Planificación de Servicios Sociales de Sabadell 1961-1962”, popularment conegut com a “Estudi de la Caixa”, fou una experiència singular i meritòria pel que fa a l'aplicació de la planificació social i la formació d'un partenariat fort entorn de la iniciativa. Fou, però una experiència singular per la confluència de condicions especials.

Dirigit per Mn. Rogeli Duocastella, coneixedor de la ciutat i ànima del moviment social existent, tingué com a primer objectiu realitzar un estudi complet de la situació social de Sabadell, però al costat de la Caixa de Sabadell, que en fou la promotora, hi havia d'altres entitats: l'Ajuntament de Sabadell (que en definitiva era l'entitat que s'hauria hagut de responsabilitzar dels problemes), l'Associació Catòlica de Dirigents, la Cambra Oficial del Comerç i Indústria, Càritas de Sabadell, la constructora VISASA i el Gremi de Fabricants. El treball de camp el va dur a terme l'Agrupament Escolta Sant Bernat, que va fer les enquestes. A partir de la problemàtica detectada, s'impulsaren accions per la creació de centres socials als barris, la qual cosa va representar una experiència pionera al país, l'Obra Social de la Caixa va ajudar a tirar endavant altres iniciatives socials, com per exemple guarderies infantils als barris (va mantenir-ne una de pròpia al centre), ajudes a cooperatives d'habitatge liderades per assistents socials i, sobretot, va procurar que, de qualsevol iniciativa pública o privada de caire social, se'n fes un estudi de viabilitat social i, si era possible, econòmic. La Caixa va ser la impulsora dels recursos per a disminuïts a Sabadell i la seva àrea d'influència, i des de l'obra social també es varen potenciar iniciatives socioculturals diverses. (Porcel, P., 2000)

La incidència del Desenvolupament Comunitari, doncs, va més enllà de l'abordatge mitjançant la creació d'organitzacions i es converteix en una proposta que permet pensar l'orientació científica de l'Assistència Social. Amb posterioritat, aquest primer contacte amb una estructura del procediment professional donaria resultats als anys 70 en el que es coneixerà com a “Método en Trabajo Social” que intenta ser una teorització genèrica de la metodologia (per exemple E. Ander-Egg, N. Kisnerman, M. Colomer, etc.).

Església, dictadura, consens, adaptació, desenvolupament, comunitat

L'Església va rebre amb fruïció les propostes metodològiques del treball comunitari i del Treball Social de grup no solament pel que tenien d'orientació per a l'acció social, sinó pel seu aire de família. En el

Desenvolupament Comunitari va trobar una filosofia molt pròxima al que pregonava com a apostolat seglejar, una metodologia (d'organització de poblacions) que casava bé amb les habilitats dels militants obrers d'acció catòlica. De la mateixa manera, el Treball Social de Grup era desconegut com a coneixement estructurat, però a la vegada resultava proper a aquells que dirigien o promovien grups socials o agrupacions parroquials, etc. Es diu que els "dirigents d'associacions" i els "líders socials" necessiten formació i que aquesta formació era un primer pas cap a un procés de professionalització de l'acció social²⁰³. Així doncs, la proximitat del món d'Església amb el desenvolupament comunitari i amb el treball de grup no solament és discursiva, sinó que s'entreu com a continuïtat de pràctiques que ja es realitzen. Ens trobem afirmacions que inicialment poden resultar estranyes però que son manifestació de que el món d'Església es troba com a peix en l'aigua: "El Servei Social de grup ha descobert tècnicament normes y valors que constitueixen patrimoni secular de l'organització monàstica"²⁰⁴. La intervenció social no solament té un basament tècnic o professional, també té un basament ideològic, un sistema de valors del que parteix i que, tanmateix, persegueix. És aquí on el món de l'Església realitza una ràpida associació entre allò comunitari i el "relligar" de la religió.

En 1983 un número de la RTS dedicava un gran espai a l'anàlisi i valoració de l'experiència de Carites entorn del desenvolupament comunitari durant els 60 i els 70; en ell es deia quelcom que ens sembla esclaridor: "El espíritu con que se empezó el desarrollo comunitario difiere del actual. Lo que se daba era una ética de salvación, de heterosalvación, porque el desarrollo comunitario llevaba unos factores culturales y psicológicos, era como una ética mesiánica: salvar a unas poblaciones o a unas gentes deprimidas. Ahora tiene el sentido que es el signo de los tiempos: la autonomía, la autogestión y el de vivir el momento. Hemos de entender que son ciclos distintos, en los que cosas distintas tienen un significado análogo". (RTS, Equipo de, 1983)

Tanmateix, la doctrina de l'Església sembla avenir-se bé amb el corrent funcionalista que els organismes internacionals han fet seu. No podem ignorar que parlar en termes de "comunitat" era enormement funcional a tots els sistemes polítics establerts (tant els règims de l'occident capitalista com els socialistes de l'est es trobaven interessats en tot tipus d'acció que aportin cohesió a les respectives societats). El desenvolupament comunitari, tal i com es compren en aquell context, no pretén altra cosa que generar organitzacions funcionals de ciutadans per a, juntament amb l'administració, desenvolupar serveis. Una de les definicions més conegudes del desenvolupament comunitari parla de sumar esforços de la gent als que desenvolupa el govern. L'Església, ha comprés, com assenyalen Del Valle, A i R. Echarren (1965), "la importancia integradora e impulsora que para todo desarrollo representa el asociacionismo".

El discurs de la comunitat forma part també d'un discurs més ampli dins de les ciències socials que posa èmfasi en l'equilibri i el consens social²⁰⁵. El desenvolupament comunitari que l'ONU²⁰⁶ proposa transporta, precisament, una filosofia de consens i d'aliança de les poblacions amb els poders públics. Aquesta filosofia és, com diguem, la que converteix el Desenvolupament Comunitari en proposta acceptable per a països i per a institucions molt variades. Si per a l'Església "la comunitat" i "lo comunitari" tenia un aire de família important, tot sembla indicar que tampoc va fer nosa aquest llenguatge a les institucions del propi règim: el Desenvolupament Comunitari també va inspirar organismes com Extensió Agrària, Concentració Parcelària, el Ministerio de la Vivienda, l'Obra Sindical del Hogar o el Sindicato (CNS)²⁰⁷.

²⁰³ Fiorentino, E. (1961)

²⁰⁴ Fiorentino, E.; R. Duocastella; M. M. Henestrosa (1960)

²⁰⁵ Com a exemple d'aquest ambient, resulten ben expressius els títols de les sessions d'un curs organitzat en 1962 per l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona: I) El equilibrio personal; II) El equilibrio de la asistente social; III) El equilibrio interhumano; IV) Factores espirituales del equilibrio; V) El equilibrio social. (Veure Boletín 8-9 de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona, 1962).

²⁰⁶ I diversos organismes (alguns del propi sistema de Nacions Unides) com la FAO, UNESCO, OMS, OECE, etc. En ple procés de descolonització aquestes agències van trobar en les comunitats agràries un factor endògen de desenvolupament local que no pertorbava gaire l'ordre polític neocolonial. Hi va haver una àmplia discussió sobre tot això en l'antropologia aplicada.

²⁰⁷ L'Equipo de RTS (1983) en l'anàlisi que fan del desenvolupament comunitari realitzat per Carites en els 60 i els 70 diuen: "Los proyectos estructurados que Cáritas promueve desarrollan fundamentalmente el elemento económico en áreas rurales desfavorecidas y en áreas de agricultura de secano e inician, con una primera ayuda del Ministerio, todos los planes de ganadería de estabulación concentrada –de la que Cáritas fue pionera-, difundiendo lo que eran las estabulaciones, la inseminación artificial, etc. (...) Los profesionales que intervenían en toda esta actuación de Cáritas, eran asistentes sociales contratados que actuaban como elemento catalizador para aglutinar a otros profesionales: arquitectos, peritos agrícolas, técnicos de extensión agraria, abogados y sacerdotes. En opinión de los entrevistados la animación comunitaria de las zonas rurales no

En realitat, la significació del Desenvolupament Comunitari en aquells anys és inseparable de la comprensió que dels problemes socials proposa el funcionalisme. No es tracta d'abordar conflictes o contradiccions; més aviat es tracta de realitzar un tractament/ajustament que permeti reconstruir l'equilibri "natural" perdut (es a dir reconstruir "la comunitat"). *"La sociedad actual está afectada de un problema de desorganización general que afecta a las condiciones formales del equilibrio social, y que no se resuelve mediante la elevación de los factores socioeconómicos (renta, vivienda, servicios, empleo, etc.) y humanos (educación, cualificación profesional, etc.) del nivel de vida. Los problemas a que nos referimos consisten fundamentalmente en los efectos de la ruptura del equilibrio social tradicional, como consecuencia del cambio general que acontece en nuestro país y, prácticamente, en mayor o menor medida, en todo el mundo desarrollado o en desarrollo (...) Nuestra sociedad entera está siendo traumatizada por un proceso de cambio de profundo alcance. Como resultado de él se obtendrán notables frutos, especialmente en el orden socioeconómico, en el del desarrollo humano y en el del equipo; sin embargo, el bienestar real del hombre se verá afectado por la desorganización social y la crisis cultural"*. (Del Valle, A.; R. Echarren, 1965)

En el món de l'empresa, per exemple, el discurs del Desenvolupament Comunitari i el funcionalisme no semblen presentar contradicció amb les comprensions corporatives del propi règim franquista. El sindicat vertical és una organització pels treballadors i també pels empresaris. Per a una organització així, el concepte de "comunitat" és plenament satisfactori, funcional. La superació de la lluita de classes és un dels discursos que el franquisme utilitza per legitimar-se. L'empresa és, com estableix la Ley del Movimiento Nacional de 1957²⁰⁸, *"comunidad de bienes y unidad de propósitos"*. En el marc d'aquest discurs, com assenyala Alonso, E. (1962), l'assistent social és un *"elemento que, adjunto al servicio de personal, se ocupa de los problemas humanos y de las relaciones que surgen en el campo del trabajo"*. Així, la funció de la visitadora social psicòloga és *"integrar a todo el personal (en toda su escala) a la política social de la empresa (...) En resumen, debe conseguirse una coordinación entre todos los elementos integrantes de la empresa con la realización de más 'relaciones humanas' y de esta forma alcanzar una seguridad y confianza necesarias para una perfecta colaboración y participación (el resultado también será un aumento de la productividad), para ello es muy importante que la visitadora social psicóloga conozca las aspiraciones del trabajador y los deseos del empresario"*. El funcionalisme és el marc teòric en que es sustenta la intervenció en l'empresa. Es tracta de *"limer asperezas, suavizar relaciones en partes encontradas (mediació), aunando con lazos invisibles a la humanidad entera."* (Equipo del Boletín Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona, 1962)

La comprensió oficial, administrativa, de l'Assistència Social pivota també entorn del paradigma de l'adaptació de l'individu. En perfecta avinença amb les comprensions del funcionalisme, la negació de les contradiccions estructurals s'acompanya, en el pitjor dels casos, amb l'ignorància d'allò constituent de l'objecte del Treball Social: la importància de l'entorn/ambient social en la comprensió dels problemes i de les solucions. En el propi Decreto de 1964 que recull el pla d'estudis oficial trobem un bon exemple d'aquestes comprensions: *"la inserción de los individuos en la sociedad da lugar con frecuencia a estados de inadaptación, provocados unas veces por circunstancias particulares del sujeto (instrucción deficiente, enfermedad, hábitos antisociales, emigración a un medio extraño) y consecutivos en otros casos a la especial complejidad de la vida misma y al ritmo de la evolución"*²⁰⁹.

Per si hagués dubtes, els difusors de la teoria del centre social de Càritas deixen ben clar que la filosofia que inspira el desenvolupament comunitari permet una mena d'operacionalització dels manaments de Deu: (...) *La finalidad aparentemente primaria del Centro sería la de resolver una serie de problemas materiales y sociales que el barrio o la zona tiene planteados. El grupo, para formarse, necesita un objetivo común (...) y este objetivo común debe ser de tal naturaleza que lleve de una manera eficaz y rápida a la construcción del grupo. Evidentemente, el planteamiento y posibilidad de solución de unos problemas materiales y sociales de la comunidad será enormemente eficaz como factor de una construcción rápida de las relaciones grupales (...) El Centro Social logrará una toma de conciencia social*

hubiera podido hacerse sin la presencia y fuerte continuidad de los sacerdotes. Paralelamente existía, aunque bajo otra concepción muy focalizada exclusivamente en la mujer, la animación comunitaria llevada a cabo por la Sección Femenina del Movimiento.

²⁰⁸ La Ley de Principios del Movimiento Nacional va reiterar la confesionalitat de l'Estat i que la participació del poble es realitzava "a través de les 'entidades naturales' de la vida social, familia, municipio y sindicato".

²⁰⁹ Citat per De la Red, N; Brezmes, M. (2003).

colectiva de esos problemas sin demagogias, es decir, con vistas a una acción llena de realismo y eficacia, independiente de toda idea doctrinaria y de todo camino ideológico que no sea el de la colaboración con vistas al bien de todos (primera piedra social del “amarse los unos a los otros”). (Del Valle, A.; R. Echarren, 1965).

La filosofia del desenvolupament comunitari transporta una comprensió reformista tant pel que fa a les formes de fer dels organismes oficials (als que, si de cas, cal espavilar) com per a les formes d'implementació de la caritat per part de l'Església (que es pretén desvincular de l'almoina): *“evidentemente no será tarea del Centro Social resolver todos esos problemas: su misión consistirá en hacer gestiones cerca de los organismos competentes para poner de manifiesto su existencia y hacer presión en esos organismos, para que lo resuelvan en el plazo más breve de tiempo (...) Sabido es que muchos de los problemas que afectan a las barriadas de las ciudades o a las localidades rurales pueden ser solucionados, total o parcialmente, en la medida que existen instituciones representativas de la población de dichas zonas y que incluyen entre sus objetivos el de velar por el mejoramiento de la situación de la comunidad. El ideal deseable sería que en todas las barriadas y localidades existiesen asociaciones intermedias que, actuando como instrumentos de la vecindad, plantearan los problemas existentes ‘a quien corresponda’ (...) Otra finalidad expresa del Centro Social sería la solución de los problemas individuales (de orden asistencial) a través de la Comunidad (...) no se trata de regalar soluciones. Se trata de colaborar con los vecinos en la solución de unos problemas: los representantes de estos vecinos, con conciencia de su unión comunitaria, aceptarán en plano de igualdad unas ayudas para sus convecinos que éstos considerarían, en muchas ocasiones, denigrantes por venir revestidas –en lugar de este carácter comunitario que es algo muy suyo- con las características de limosna en su sentido peyorativo”* (Del Valle, A.; R. Echarren, 1965).

El discurs del Desenvolupament Comunitari que, de bones a primeres, ens semblaria un discurs democràtic contradictori amb la dictadura, deixa de ser-lo si ho contextualitzem. La dictadura no té dificultat d'acceptar aquelles pràctiques organitzatives que no s'emmarquin en una alternativa sociopolítica. Allò que un moment posterior podrà ser llegit com una proposta d'oposició al règim, en els primers anys 60 és una proposta perfectament acceptable perquè es pensa dins les normes de joc del propi règim i no contra ell. En cada moment, la interpretació depèn de qui fa el discurs i del marc en el que es diu (de tot el que es dona per sobreentès). Posem un exemple: *El Trabajador social ha de ayudarles a romper el fatalismo que los inhibe de cualquier acción para resolver sus propios problemas, ha de abrirles horizontes, estimular asociaciones, descubrir líderes, inspirarles confianza en sí mismos (...) Interesa preparar a la población para que se adapte al cambio que se avecina. Es decir, el Trabajador social ha de inculcar en esta comunidad la conciencia de que el estado en que se vive no es el que debe ser, y ha de buscar que esta situación desaparezca e inducirlo a que colabore en la solución de sus propios problemas (...) estimulando además la iniciación de Cooperativas, canalización de esfuerzos personales, orientación para que se formen. Comisiones de vecinos con el fin de que las inquietudes y problemas del barrio lleguen a los estamentos oficiales...* Aquesta frase que és típica del discurs del desenvolupament comunitari i que apareix com a conclusió del grup de treball Nuevas Comunidades y Migración de les Jornadas de Trabajo Social celebrades en Barcelona l'any 1963 patrocinades per el Ministerio de Trabajo i impulsades per l'Escola de Visitadores Socials²¹⁰ no pot ser interpretada de la mateixa manera que si hagués estat pronunciada 10 anys més tard (en plena crisi del franquisme) o en el moment actual.

Tot això ens parla del caràcter plàstic i de l'adaptabilitat del Desenvolupament Comunitari, que es manifestarà també en que, a finals dels 60 i primers dels 70, bona part de les seves orientacions seran repensades pels treballadors socials dins d'estratègies de conflicte. Les orientacions del desenvolupament comunitari en combinació amb les propostes pedagògiques de P. Freire, la influència del pensament marxista i del moviment de reconceptualització llatinoamericà seran destil·lades en aquesta nova versió com a procés de conscienciació, organització i mobilització social que havien de servir per posar en evidència les pròpies contradiccions del sistema capitalista i de la situació política espanyola. La filosofia de consens amb la que es difon de manera oficial el Desenvolupament Comunitari serà, llavors, contestada o utilitzada per evidenciar que dins de la professió hi havia maneres ben diferents de comprendre l'exercici del Treball Social: *“a lo largo del período 1965-70, en cualquier reunión*

²¹⁰ De fet, cal dir que aquesta frase que apareix com a “conclusions” no era gaire original. En ella son molt notòries les reminiscències d'autors com Murray G. Ross.

de trabajo se pone de manifiesto que existen dos maneras de entender el Desarrollo Comunitario que, simplificadas, puede decirse que responden a un planteamiento reformista y evolutivo, o a un planteamiento radical y revolucionario sin que ambos planteamientos se entrecrucen en la realidad.” (Cáritas Española, 1983). Però no solament és el treball comunitari, el conjunt de l'àmbit, a finals de la dècada, es va veure sacsejat per les noves comprensions resistents al paradigma funcionalista. Un exemple pensem que ens el brinda Pilar Tortosa en una ponència presentada en l Reunión de Profesionales de la Zona de Levante²¹¹ celebrada en 1967: a) En front de “*la actividad emocional, cómplice de estructuras asistenciales, anacrónicas y paternalistas*” es proposa un treball “*inspirado en las aportaciones de las ciencias sociales, con objetivos de trabajar comprometidamente en la compleja realidad socio económica para su transformación*” ; b) En front de l'adaptació i l'acomodament es proposa treballar pel canvi de les situacions. “*Se dice que el Servicio Social (S.S) tiene por objeto 'la adaptación o ajuste de la persona con otras personas o con su medio social'. Esta concepción domina, explícita o implícitamente, toda la literatura de S.S. y creemos que es equivocada y a veces negativa en relación con el S.S. y el desarrollo. Preocupa su carácter conservador y estático y conformista en una sociedad que para salir del subdesarrollo exige insoslayablemente cambios radicales. (...) La sociedad exige no pocas veces romper el equilibrio, el "orden" suele ocultar el verdadero "desorden" de las injusticias y en las injusticias, el ajuste y acomodación solo sirva para mantener una situación que debe ser cambiada.*”; c) En front de l'assistència pal·liativa es proposa la promoció de capacitats i d'autèntica consciència social en l'individu. “*Los objetivos de todos los métodos del S.S. son similares. La finalidad de todos aquellos es eliminar los obstáculos que se oponen al crecimiento, favorecer el libre juego de las potencialidades y la integración cabal de los recursos internos, desarrollar la capacidad para organizar la propia vida (la del individuo, grupo o comunidad) y la aptitud para funcionar como unidad integrada. Desde esta perspectiva, el S.S. desborda la asistencia paliativa. Tratará de promover en el hombre capacidades con vistas a su afirmación individual, y además tendrá como objetivo la formación de una autentica conciencia social en el individuo.*”

Formació del cos professional i nous exercicis

L'expansió de la professió

La dècada de 1960 és el període en que es produeix l'expansió de la Assistència Social i es crea cert cos professional. Hem vist com a partir dels darrers anys 50 s'estén per tota la geografia de l'Estat els centres de formació d'assistents socials. Catalunya, en aquests processos, és pionera i els fruits de l'extensió de la formació no es deixarien esperar. El resultat és que, al llarg de la dècada, la professió anirà guanyant membres de manera ràpida. Si Rogeli Duocastella xifrava que a l'any 1958 hi havia aproximadament 500 assistents socials en el conjunt de l'Estat, Rosario Saldaña que presidia la Asociación de Asistentes Sociales de Madrid calculava que en 1968, deu anys més tard, aquella xifra s'havia elevat a 6.000²¹². L'estimació, però, era massa optimista. Les dades estadístiques que Instituto de Sociología Aplicada sota la direcció de Jesús Maria Vázquez elaborava per a l'any 1970 en la investigació “*Situación Social del Servicio Social en España*”²¹³ no coincideixen amb aquesta darrera xifra. Les dades obtingudes²¹⁴ estableixen que pel Maig de 1970 el número de diplomats era de 4.991. Aquesta era la xifra absoluta de diplomades que des de l'any 1932 havien sortit de totes les escoles de l'Estat.

A més, es sabia que l'any 1960 hi havia aproximadament 600 assistents socials diplomats en tot l'Estat (ja que un 12% d'ells havien sortit de les escoles abans de 1960) i que en 1965 eren 2.894 (ja que un 46% dels diplomats per les escoles havien obtingut el títol entre 1960 i 1965).

²¹¹ Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas (1967).

²¹² Veure Saldaña R. (1968) i Duocastella, R. (1958)

²¹³ Instituto de Sociología Aplicada (1971)

²¹⁴ Obtingudes mitjançant un qüestionari aplicat a totes les escoles que havien tingut promocions de diplomats.

Pel que fa a les xifres corresponents a Catalunya podem tenir certa aproximació tot partint de la següent dada: en el mes de Maig de 1970 el 24,4% del conjunt d'assistents socials diplomats de l'Estat havien sortit de les escoles catalanes. Considerant que en els anys anteriors a 1970 aquest percentatge corresponent a Catalunya podia ser quelcom superior (donada la posició capdavantera en la creació d'escoles dins l'Estat), inferim que en 1960 la xifra d'assistents socials a Catalunya podria estar dins l'interval 150-200; a meitat de la dècada, a l'any 1965, el número estaria dins interval 725-800 i pel mes de maig de 1970, el número d'assistents socials que s'havien diplomats a Catalunya arriba a un total de 1.217.

A partir de 1964, l'accés al títol oficial d'assistent social requeria realitzar, al final de la formació, un examen de revalida dirigit per l'Escola Oficial de Madrid o bé realitzar una convalidació dels títols anteriors. Per aquesta necessitat de convalidació i per que ara ja no es comptabilitzaven les baixes naturals, el número d'assistents socials amb la nova titulació en 1970 era encara menor de 4.445.

Totes aquestes eren les xifres dels diplomats, però els números d'assistents socials en actiu eren molt més modestos. S'estimava que, d'aquests 4.445 assistents socials que tenien el nou títol oficial, solament 1.618 exercien com a tal (xifra que per a Catalunya podria estar entre 400 i 500), un nombre molt baix que mostrava, d'una banda, que les intencions i les expectatives que es mostraven en la proliferació de centres de formació anaven molt per davant de la demanda que d'aquests professionals es generava²¹⁵ i, d'altra, que els estudis d'assistent social sovint no eren seguits amb la intenció de professionalitzar-se sinó com una formació complementària per a dones que, en nombre important, gaudien d'una posició econòmica desfogada²¹⁶. *"Por ser mujeres, la inmensa mayoría de las asistentes sociales, en muchos casos sólo somos profesionales de a más a más. En el hombre la profesión es lo primero, pero la mujer tiene otras cosas"* (Montserrat Colomer)²¹⁷. El camí cap a la professionalització trobava obstacles en la pròpia construcció social de la feminitat.²¹⁸

Malgrat que com assenyala la taula que segueix en els darrers anys de la dècada es quan es crearen la majoria de serveis que contractaven assistents socials, la situació assenyala que hi havia un número excessiu de professionals que no exercien i que la professionalització de les activitats de servei social, a finals de la dècada, seguia sent molt deficient. Molts serveis assistencials funcionaven a la manera antiga i mancaven de professionals titulats²¹⁹.

²¹⁵ A més de la multiplicació d'escoles en aquest període, en 1963 la Comissió del Plan de Desarrollo de la Presidencia del Gobierno en el Informe Final sobre Sanidad y Asistencia Social senyalava la urgència de formar 4.000 assistents socials.

²¹⁶ Aquesta comprensió de l'ensenyament com a formació de complement per a la dona responia a l'idea que durant molts anys s'havia alimentat. Com ja hem explicat, després de la guerra la formació de la dona va ser reformulada en aquest sentit: formació per a l'*hogar y obras sociales*. La professionalització de la dona no estava en el centre de les intencions del règim franquista, ans el contrari pretenia enfortir el seu rol més tradicional. No era estrany, doncs, que solament una part de les titulades es professionalitzessin o sentissin la necessitat de fer-lo en un entorn en el que allò natural era ser una bona esposa i mare.

²¹⁷ En ponència presentada en l Reunión de Profesionales de la Zona de Levante (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967)

²¹⁸ Haurem de comprendre, doncs, que el procés històric cap a la plena professionalització en un àmbit tant feminitzat solament podrà anar de la mà i, en paral·lel, al procés d'incorporació de la dona al món del treball i als avenços socials en l'igualtat de gènere i alliberament de la dona.

Una investigació encarregada pel Col·legi oficial de DTS i AS de Catalunya i realitzada per Progress, S.L., publicada l'any 1997 establia quina era la composició de gènere en la professió. *"Es pot parlar d'exclusivitat femenina en el grup de col·legiats més antics, ja que el percentatge d'homes a la professió era del 0,3% l'any 1976 i, actualment [1997], és del 5%. Habitualment s'ha explicat aquesta diferència en la distribució per sexes en la professió per l'especificitat del treball social: el fet de ser una professió en què les tasques d'ajuda a les persones tenen una consideració central l'ha fet tradicionalment més atractiva a les dones que als homes (...), que la professió anava lligada a remuneracions baixes, (...) la component voluntarista (...) Tanmateix, altres factors com que l'administració pública sigui la principal contractadora de professionals (...) que fa més fàcil combinar les tasques d'economia oficial i la domèstica.*

En la nostra opinió, aquestes xifres poden ser llegides en el sentit de que la incorporació de l'home és inseparable de l'aparició de veritables oportunitats d'ocupació i aquestes arriben durant els anys 80 i 90 de la mà de del nou sistema públic de serveis socials. Per això, ens sembla difícil considerar que una causa de la feminitat pugui ser atribuïda al fet que la administració pública sigui la principal contractadora: el moment de major feminitat (des de 1932 a 1976 es dona una pràctica exclusivitat femenina) és també el moment amb menor presència de professionals al sector públic.

²¹⁹ El que avui anomenariem intrusisme professional era una realitat bastant quotidiana. El 25,42% dels propis responsables dels serveis que contractaven treballadors socials reconeixien que comptaven també amb persones no titulades que exercien la mateixa tasca que l'assistent social. Per suposat, el fenomen era molt més ampli en aquells serveis que mai havien contractat assistents socials. En els moments inicials del procés de constitució d'una professió aquests fets no son estranys: es reclama i s'avança en la professionalització d'un espai de pràctiques que, en part, existeixen prèviament (Instituto de Sociología Aplicada,

Períodes en que es crearen els serveis que ocupen Assistents Socials (Instituto de Sociología Aplicada, 1971)

Abans de 1940		1%
De 1940 a 1949		3%
De 1950 a 1959		10%
De 1960 a 1964	27%	82%
De 1965 a 1970	55%	

En aquest sentit, els testimonis que segueixen semblen confirmar que la baixa professionalització de les assistents socials titulades no era absència de demanda de titulades. Les pròpies escoles fan el paper de pont entre estudiants i feines, fent ús del “capital social” dels propi professorat i de les direccions de les escoles.

Jo vaig acabar a l'any 58 i (...) em van sortir moltes feines perquè l'escola es va espavilar molt, (...) em van proposar la fàbrica de tovalloles d'Aiguafreda, després una altra fabrica, em van proposar també treballar amb el servei domèstic de la Divina Pastora que pagaven un pico. Vaig agafar la parròquia de Josepets a la plaça Lesseps, perquè hi havia allà uns seglars molt macos que havien estat a Bèlgica i vàrem portar unes idees sobre el Treball Social de parròquia (10 Montserrat Aguilar).

El mateix any 67, jo acabo al juny i em telefona una assistent social (...) que es la Xesca Mateu, que es la que porta la Casa de la Jove si encara no s'ha jubilat (...) Ella sempre havia col·laborat amb el bisbe Jubany que estava a Girona i feien una pastoral amb la gent que anava a treballar als hotels a l'estiu i feien mig any aquí i mig any al seu poble (amb lo qual estaven desarrelats al seu poble i estaven desarrelats aquí). Ella estava amb aquesta guerra i, dintre d'aquesta guerra, em va telefonar i explicar que havia conegut el director de la SAFA que era una empresa molt important de Blanes i que volia fer un estudi de les necessitats dels seus treballadors i que ella ho havia dit a l'associació que llavors era d'assistents socials i que ningú estava interessat, i que llavors a l'escola li havien dit que a mi m'interessava molt el tema de la sociologia i que potser m'interessaria (7 Conxita Requena.)

Es al llarg de la dècada dels 60, doncs, quan la professió comença a tenir cert cos de persones que es reclamen membres. “*El servicio de Asistencia Social apenas tiene cuantitativamente importancia en las entidades antes de 1950. Da los primeros pasos firmes en la década del 50, que, a su vez, prepara el “boom” de la década siguiente, cuyo momento más feliz se consigue en los años 1965 a 1967*” (Instituto de Sociología Aplicada, 1971). Aquest boom però és molt relatiu perquè la feblesa del seu nombre i posició es molt notòria. Allò que, per comparació, resta molt evidenciat és que en les dècades anteriors, l'Assistència Social era purament testimonial.

El desconeixement de la professió per part de la gent guardava una estreta correlació amb aquella feblesa numèrica y, en general, amb la desídia governamental envers la protecció social.

[La gent] No sabia el que eren les assistents socials. Nosaltres hi anàvem com a Montepio Textil, de la Caixa de Jubilació perquè havien demanat auxili, els dèiem que nosaltres érem treballadores socials que intentàvem ajudar i a veure que ens expliquen i veure que podem fer. De seguida s'obrien, vàrem trobar molt poca gent que no s'obris, perquè generalment no estaven acostumats, tampoc sabien dels seus drets; ara, jo si fes d'assistent social em sembla que molts d'aquests que estan polititzats em farien por.... perquè ara es pensen que saben els seus drets. Llavors hi havia molt analfabetisme, aquella gent no sabia res de les prestacions, ningú els havia dit mai que com a éssers humans tenien uns drets. (16 Mercè Vilardaga)

Camps i serveis de l'Assistència Social dels anys 60

Si observem, en la taula que segueix, les característiques de les institucions que ocupen a les assistents socials ens adonem, a més, que l'exercici professional, tot i la seva feblesa numèrica, presenta una important dispersió. Es troba present en molts dels àmbits, institucions i problemàtiques en que es troba en l'actualitat, però a diferència del que succeirà amb la creació dels serveis socials de la democràcia, la professió en la dècada dels 60 no ha obert espais institucionals en els que manifestar-se forta (no existeix, ni es percep l'àmbit que anomenarem serveis socials) i es troba mancada d'una regulació

1971). La professionalització també implica un monopoli reconegut sobre determinades activitats, cosa que encara no era aconseguida.

unificadora (regulació legal, filosòfica, aclariment de competències, etc.). De moment l'espai d'exercici apareix desordenat: es treballa en una varietat d'institucions, amb competències voluntàries i mancades de coordinació. Aquest desordre en l'entorn que acull l'Assistència Social afavoreix un exercici de caràcter multiforme alhora que confús. Podríem dir que la professió incorpora, en bona mida, les característiques dels entorns que l'acullen: el que avui coneixem com sistema de benestar durant els 60 no hi era; es trobava, a tot estirar, en formació i no es podia comprendre com una resposta pública de caràcter unitari o orientada pel principi d'universalitat. Es tracta, més aviat, un conjunt de pedaçes que trasllueix el seu caràcter voluntari i un important desordre polític-administratiu (en paral·lel a la rigidesa que, d'altra banda, caracteritza la burocràcia de la dictadura).

Camps de treball ocupats per assistents socials en 1970²²⁰.

Sectores	Campos	%
Trabajo 22,01%	-Empresa	17,83
	-Mutualidad i Montepíos,	1,51
	-Seguridad Social,	0,06
	-Cooperativismo,	0,12
	-Formación profesional (FPO),	0,61
	-Extensión agraria i colonización,	0,54
	-Hermandades de trabajo, de pescadores i agrarias,	0,54
	-Sindicatos,	0,34
	-Instituto Social de la Marina	0,34
	-Otros.	0,12
Enseñanza 20,92%	-Escuelas, Institutos, Universidades	4,44
	-Inválidos y sordomudos (1,10), Ciegos (ONCE) (2,33), Subnormales (5,95)	9,38
	-Escuelas de Asistencia Social y Asociaciones de Asistentes Sociales	4,03
	-Sección Femenina, Cátedras ambulantes, Centros rurales, Escuela Náutica Pesquera	3,01
	-Protección escolar (PIO)	0,06
Sanidad 19,53%	-Hospitales Generales (9,70) i Hospitales especiales (psiquiatría, pediatría, maternidad, cáncer, tuberculosis) (7,31), Medicina general (Igualeatorios, Cruz Roja, Asistencia domiciliaria) (1,37), Rehabilitación, readaptación y otros (0,12)	18,50
	-Dirección General de Sanidad	1,03
Vivienda 0,82%	-Vivienda	0,82
Comunidad Social 36,72%	-Caritas en general, (6,90), parroquias (9,84)	16,74
	-Centros sociales, familiares, barrios, suburbios, desarrollo comunitario.	4,44
	-Ayuntamientos, Diputaciones, Cajas de ahorro	3,42
	-Guarderías, hogares de infancia, jardines de infancia	2,53
	-Protección de menores	2,12
	-Clubes juveniles, obras juveniles y residencias de jóvenes	0,82
	-Protección a la mujer	1,17
	-Emigrantes, desplazados, refugiados,	1,71
	-Ancianos: residencias, asilos, clubes, jubilaciones	0,76
	-Alcohólicos	0,82
	-Instituciones penitenciarias,	0,27
	-Gitanos,	0,34
	-Otros: Investigación Social, Obispos, Estadística, Apostolado del Mar.	1,58

Aquesta situació de dispersió i desordre que viu l'Assistència Social en 1970, no pot amagar que al llarg de la dècada dels 60 s'han produït importants transformacions en els espais d'exercici professional, una veritable recomposició del l'àmbit: a) la emergència del protagonisme públic; b) El reviscolament d'iniciatives socials no institucionals (dinamismes socials també nous); c) El fulgor i la crisi del Treball Social en l'empresa; d) L'aparició del Treball Social de barri que es convertirà en la més gran novetat de la dècada, etc.

²²⁰ Es respecta la classificació per sectors que realitza l'Institut de Sociologia Aplicada (1971), però hem agrupat alguns dels camps (hem agregat alguns percentatges).

La emergència del sector públic.

En la dècada dels 60 és quan s'inicia el procés pel qual les administracions públiques comencen a convocar oposicions per a assistents socials; manifestació inequívoca del nou rol que, encara que de manera ben poc convincent, l'Estat comença a assumir i del reconeixement formal de la professió²²¹. La presència en el sector públic de la professió s'anirà eixamplant a mesura que l'Estat assumeix com a pròpia la funció protectora. L'estat desarrollista dels 60 posarà les primeres bases d'aquest sistema de benestar i, amb elles, la presència de la professió en l'administració s'incrementarà.

Aquest paper quelcom més actiu de l'Estat es detecta quan analitzem la distribució en els camps dels grups d'edat dels assistents socials. En les empreses privades el percentatge més gran correspon a les generacions més grans; en les empreses de caràcter estatal el fenomen es el contrari, es a dir, el percentatge més gran correspon a les generacions més joves dels professionals.

Dependència de l'empresa que ocupa a treballadores socials (Instituto de Sociología Aplicada, 1971):

Estatal	28%
Paraestatal	15%
Iglesia	22%
Privada	34%
No contesta	1%

El sector privat i eclesiàstic, tot i ser els més potents i créixer de manera absoluta, perden pes relatiu per una major activitat de l'Estat en el camp de l'Assistència Social.

Després [1958-59] me'n vaig anar a treballar amb els emigrants espanyols a França, primer vaig treballar en un dispensari espanyol a la Plaine de Saint-Denis en un barri perifèric de Paris, on anaven a parar els emigrants espanyols que vivien en barraques com aquí, era ben bé la immigració igual que aquí. Treballaven en fàbriques, uns arribaven amb permís de residència, altres no. Així vaig començar aquest treball, era un treball com socio-sanitari. El Servei depenia de l'Ambaixada d'Espanya. Després al cap d'un temps vaig començar a escriure cartes per veure si podia entrar en un servei francès, em van contestar que si els serveis socials de la ma d'obra estrangera, que podia anar a fer una substitució per reemplaçar l'interpret d'espanyol, que era una noia russa que es casava, que feia d'interpret de l'espanyol al francès. Vaig anar a fer d'interpret i després em van dir si em volia quedar com assistent social. Jo diria que vaig aprendre molt, era un centre que tenia el servei social internacional, el servei social de la ma d'obra estrangera i era un centre para-estatal en que hi havia gent especialista de totes les nacionalitats dels estrangers que hi havia. Jo hi estava especialment pels espanyols, vaig estar treballant allà fins el final del mes Maig del 68, després el meu pare es va posar malalt i vaig tornar a Barcelona. (...) Penso que sí, [que vaig estar influenciada pel temps que vaig estar treballant a l'estranger], jo et diria que sobretot per la importància del cas individual, per la manera com treballaven, per la manera de com portar un cas i jo penso que després ho vaig ensenyar als meus alumnes com vaig poder. El que representava la primera entrevista, el que volia dir, actualment la primera entrevista la fan fer a la gent que arriba. Allà eren especialistes els de la primera entrevista, que volia dir un diagnòstic, que volia dir un pronòstic, que volia dir un pla de treball,... (23 Pilar Malla)

La Montserrat Castells, la directora, em va demanar que col·laborés amb l'escola. Al principi portava la biblioteca que era molt reduïda i col·laborava en diverses tasques, molt aviat em van demanar que impartís cursos de treball social. No vaig treballar de seguida al acabar els estudis, però molt aviat va haver-hi la primera convocatòria de l'Ajuntament de Barcelona per a crear places d'assistent social, hi havia 23 assistents socials que ja treballaven a l'Ajuntament, però no estaven amb una plaça fixa, llavors a l'any 1967 és van crear 25 places. Vaig treure una plaça com a funcionaria de l'Ajuntament i vaig començar a treballar amb el que llavors s'anomenava el Preventori Psiquiàtric d'Urgències. Eren els anys en que hi havia molta emigració cap a Europa, moltes persones que tenien personalitats febles o persones pre mòrbides, per exemple, quan arribaven a Suïssa o a Alemanya moltes vegades feien un brot o tenien un xoc i els tomaven cap aquí i anaven a parar al Preventori. Hi havia una problemàtica d'avisar a la família, d'investigar d'on venien ja que alguns venien documentats i altres venien sense res, hi havia moltíssima feina. Vaig estar-hi de l'any 1967 fins al 1972 (22 Teresa Rossell).

²²¹ Per exemple: en 1962 es produeix la primera convocatòria de places al Patronato Municipal de la Vivienda en Barcelona. També coincidint amb els processos de regularització de la formació de les assistents socials es convoquen places en el Patronato Nacional de Asistencia Social.

Emergència de la iniciativa social no institucional

El nou rol del sector públic és però molt insuficient²²² i la iniciativa social, en bona mida, s'ha d'avançar a una administració que es manifesta poc sensible: les associacions per a l'atenció als discapacitats, el cooperativisme, les obres socials de les Caixes, l'Església, l'empresa, etc. són bona mostra. La societat alliberada del treball de la pura subsistència, en ple desenvolupament, semblaria poder pensar en cercar solució a altres necessitats. En un marc legal quelcom més tolerant, fruit de la reformes administratives dels governs desarrollistes, la proactivitat de les iniciatives socials o populars posa en evidència l'acció matussera d'un Estat que continua desatentent les problemàtiques més explícites.

[Cap a 1960] Quan vaig entrar a ASPACE [Associació de Paràlisi Cerebral] feia poc que havia inaugurat el centre de paràlisi cerebral de Montjuïc. La primera assistent social que va entrar, la Montserrat Roig Munne, es va trobar amb una quantitat de fitxes, fulls com d'inscripció de pares de nans de diferents tipus i tipologies [degut a que] Aspace va sortir d'un programa de radio, va ser un senyor que era alcalde de Sabadell que tenia un fill paralític cerebral i llavors es va veure com espitxat una mica perquè tenia un treballador amb un fill amb el mateix problema, ell havia enviat el seu fill a Nova York per rehabilitació però aquest treballador no pot, per lo tant hem d'intentar fer alguna cosa aquí. Hi havia un programa [de radio] que em sembla que es deia 'Ustedes son formidables' i el va citar per parlar, llavors l'emissora de radio va rebre moltes demandes i el van citar en un altre programa que es deia 'Rinomicina le busca', imagina..., i en aquest programa va parlar i va demanar que s'adrecessin a l'associació. Aquesta, [per tant], tenia un munt de fitxes de tot Espanya i van agafar una assistent social, la Montserrat Roig que no sabia per on començar (...). Llavors ja havien començat el centre de paràlisi cerebral amb l'ajuda de la campanya benèfica [radiofònica] (...). És per això que es diu "Arcàngel Sant Gabriel" que es el patró de la radio i era per la radio la que ens van donar primer un milió i l'altre any un altre i vàrem poder fer les obres (...). Al cap de dos anys una d'aquestes mares va dir que volia començar amb tot el problema dels disminuïts psíquics, arrel d'això es va fer ASPANIAS ... i quan venia algú amb un problema específic, ja no l'inscrivía l'enviava directament allà. [O sigui que] vàrem ser dels primers, [els pioners en el tema dels disminuïts]. Perquè els epilèptics van començar amb els que jo enviava a casa del doctor Barraquer Bordas, perquè en els estatuts de la pròpia associació hi ha el foment de la creació de noves associacions i tot això. (8 Helena Ripoll)

[Segona part dels 60] Potser caldria destacar el paper de les assistents socials de Sabadell en el camp del cooperativisme. No era treball d'empresa, ni treball pròpiament d'habitatge, sinó que en alguns barris, en què aquest problema era punyent, des de les Associacions de veïns s'impulsaven cooperatives d'habitatges que resolgueren per un costat la manca d'habitacles, l'especulació que les Empreses constructores imposaven, i promogueren una autèntica acció de veïnatge i cooperació entre els membres cooperativistes (...) Les assistents socials dels barris promogueren cooperatives d'habitatge com la cooperativa "Vanguardia" al barri de Campoamor de Sabadell o de la Torre Romeu a la mateixa ciutat. Entre altres, es destacable la tasca de Conxita Ainsa i els socis cooperadors de Modernistil S.C.I. L'assistent social va entrar a treballar al Departament Assistencial que tenia al seu càrrec l'organització, administració i gestió del règim assistencial que substituïa les assegurances socials vigents a les empreses. Al poc temps, aquests serveis es fan també extensius a altres Cooperatives Industrials amb perspectiva de crear una xarxa cooperativista en molts altres aspectes (Cidesa de Barcelona, Complementos de Construcció del Prat de Llobregat i a la Cooperativa de Serveis Deco-Intercoop de Barcelona). L'assistent social forma part del Consell Social, òrgan representatiu dels socis com a treballador que tenia a la seva cura diverses tasques socials. Durant aquesta etapa es desenvolupen diverses iniciatives socials, alguna de les quals es fan realitat (com fou el cas de la Cooperativa de vivendes Hogar Popular del Valles S.C.V.) i d'altres quedaren en intent per manca de mitjans, com fou: l'escola cooperativa, o una cooperativa de consum i de crèdit (Porcel, P., 1980).

Fulgor i crisi del Treball Social en l'empresa.

Els camp d'empresa i el sanitari que havien estat els espais d'exercici vinculats a l'origen de la professió a Catalunya segueixen essent els més importants llocs de treball de les assistents socials i guanyen pes absolut al llarg de la dècada, però el perden de manera relativa o mostren símptomes de cert esgotament. Aquesta perduda de pes relatiu (percentual) és deguda a la irrupció de nous espais per a l'exercici com el treball de barri i l'increment de l'exercici en les parròquies, les discapacitats, escoles d'assistents socials, etc.

Per copsar la importància del Treball Social en l'empresa, pot resultar interessant conèixer la distribució de professionals en un espai ben delimitat com són les ciutats industrials de Sabadell i Terrassa. A l'any 1964, de l'Escola n'havien sortit 5 promocions de les quals exercien la professió 48 assistents socials. Més de la meitat d'elles treballaven a l'empresa. Però el que era més nou era l'aparició

²²² En 1970, les assistents socials declaren que solament el 27% dels serveis en els que treballen han estat creats per iniciativa d'organismes oficials (Instituto de Sociología Aplicada, 1971).

del treball a barris que, en aquest cas, va néixer amb la pròpia dècada: l'any 1960, la Maria Carme Valls va anar a treballar al barri de la Concòrdia de Sabadell; era la primera assistent social d'aquestes dues ciutats que anava a un barri, però ben aviat deixaria de ser un fet aïllat: l'any 1964 ja eren 7 les assistents socials que treballaven als barris de Sabadell.

Distribució de les assistents socials de Sabadell i Terrassa en 1964 (Porcel, P.,1980):

Empresa	25
Barri	7
Càritas	2
Guarderies	2
Centres Sanitaris	2
Institucions vàries	10

L'interès de l'empresa per l'Assistència Social es inseparable de l'atenció a la mà d'obra nouvinguda i de la manca d'iniciativa estatal en aquesta atenció. No es tracta tant d'altruisme com de pura necessitat. Els nous treballadors necessiten atencions mèdiques, un primer habitatge, atencions escolars pels seus fills, realitzar enrevessats tràmits administratius, etc. En un temps en el que en els països d'Europa Occidental es generen sistemes de benestar estatals com a fruit del pacte social, aquí la protecció social resta reduïda a mínims o es deixen a la voluntat de l'empresari: a Espanya amb les classes treballadores no cal pactar perquè estan mancades d'organitzacions o estan ilegalitzades.

L'empresari veu en la Assistència Social un element afavoridor de la pau social, però és una acció voluntària, opcional i, en definitiva, paternalista²²³. El relat que l'assistent social Conxita Requena fa entorn de la creació d'un lloc de treball social a una important empresa de Blanes és bastant il·lustratiu:

El mateix any 1967 jo acabo al juny i em telefona una assistent social que en aquell moment ja era gran, encara viu que es la Xesca Mateu, que feia un treball de pastoral de turisme (...) Ella sempre havia col·laborat amb el bisbe Jubany i feia una pastoral amb la gent que anava a treballar als hotels a l'estiu i feien mig any aquí i mig any al seu poble, amb lo que estaven desarrelats al seu poble i estaven desarrelats aquí, i ella estava amb aquesta guerra. I dintre d'aquesta guerra, em va explicar el dia que em va telefonar que havia conegut el director de la SAFA que era una empresa molt important de Blanes i que volia fer un estudi de les necessitats dels seus treballadors (...) Jo li vaig dir que no m'interessava gens anar-me a treballar a Blanes (...). Em va dir pensa-ho (...) Un altre dia em va tornar a trucar (...). No, no li vaig dir. Si no em va trucar tres o quatre vegades..., al final vaig pensar ves un dia a Blanes amb aquesta dona i deixarà de telefonar, perquè es com una plasta... Vàrem quedar un dia a l'estiu i ens en vam anar amb el tren a Blanes. (...) veure aquell senyor. I, torna a començar la historia, em diu que ell volia fer un estudi de necessitats dels seus treballadors. I jo estava convençuda de que les empreses explotaven a la gent, es lo que deia l'Ander-Egg i jo ho tenia claríssim de que en una empresa capitalista jo no. Jo li vaig demanar perquè volia estudiar les necessitats dels seus treballadors i m'explicà (era un senyor francès que estava aquí perquè la direcció era francesa) [que havia] arribat al desembre i això era al juny i amb aquest interval un home que treballava allà havia pres mal i el xofer amb un cotxe l'havia anat a acompanyar a casa seva, llavors es van trobar que l'home vivia en una 'caseta de vinya', que en deien llavors, i la dona cuinava allà al mig dels pins i els nanos corrien per allà, i el xofer aquell va quedar molt xocat de veure això i ho va comentar amb l'encarregat i això va arribar a oïdes del director. I el director em diu que ell estava molt impressionat de que hi haguessin casos així i pensava que ell com a director de l'empresa (no se si tenien 2.000 persones en aquell moment) tenia una responsabilitat i no sabia quanta gent es trobava amb aquesta situació, si només era aquest cas aïllat, si era molta gent i que es podia fer i no se que. I jo li dic que no m'interessava gens estudiar això perquè jo pensava que si Blanes es un poble treballador l'estudi s'hauria de fer a nivell de tota la gent del poble. I l'home diu, doncs jo en podria parlar amb l'alcalde i amb dos rectors que hi havien i podríem fer una cosa a nivell de poble i vostè estaria en la nòmina nostre. No, jo no vull estar en la nòmina de vostès. Perquè a sant de que jo em presento a una casa a fer un estudi, a fer una enquesta com a empleada de vostès. Doncs mentre faci l'estudi no la posem amb nòmina i ho subvencionem, com subvencionem l'equip de futbol. En aquell moment no sabia que la SAFA era el senyor feudal de Blanes en aquell moment. (7 Conxita Requena)

Les possibilitats d'un treball creatiu o d'unes relacions pròximes, en el món de l'empresa eren molt limitades i, en tot cas, havien de ser contrastades amb la sensibilitat dels directius empresarials. Era ben difícil que l'empresa fos un espai d'experimentació o de promoció social; més enllà de les tasques més assistencials, d'orientació i/o tràmit, l'acció professional solament podia reeixir emmarcada dins les pròpies estratègies de la direcció empresarial.

Montserrat Colomer, que ja ens va explicar el treball a l'empresa Material y Construcciones S.A entre 1948 i 1955 ens exposa ara quina era la seva tasca en les darreries de la dècada (1955-60) i Anna Maria

²²³ Recordem de nou l'experiència històrica de les colònies industrials que també eren una resposta a les incapacitats de l'Estat al XIX i principis del XX. Aquesta incapacitat estatal és com una constant històrica que la República no va tenir temps de capgirar.

Magrinyà que va treballar a Unitat Hermètica des de 1963 fins 1990 ens exposa quines eren les tasques de les assistents socials d'empresa en la dècada dels 60.²²⁴

A l'empresa va entrar un director alemany que tenia experiència d'assistents socials en el camp industrial i va organitzar els serveis socials. En un cos de l'edifici d'oficines va muntar els serveis d'orientació psicotècnica, del metge i dels assistents socials. Nosaltres i el metge, teníem entrada totalment independent, de manera que els obrers podien venir al nostre despatx sense haver de demanar permís a ningú. En aquesta època el nostre treball va prendre un to diferent: seguíem atenent les necessitats dels malalts d'acord amb el metge, procurant escoles als nanos, facilitant medicaments, especialment als jubilats; també cursàvem sol·licituds de subvencions de casament i naixement que donava el Montepio en aquests casos. D'aquella època recordo haver sentit com els obrers estimaven el treball de la fàbrica, tot i que era molt dur, però era la seva força i el sosteniment de la família. Cada any es feia el dia del jubilat i se'ls permetia anar a les seccions on havien treballat i els havia vist plorar d'emoció de tornar-se a trobar amb la màquina que tant els havia fet suar. Sempre he pensat que, malgrat el context social de l'època, l'alta direcció de l'empresa tenia un bon sentit social i el desig de fer justícia als seus obrers encara que això és difícil en l'empresa capitalista, i aleshores l'acció que es fa queda un xic paternalista. (1 Montserrat Colomer)

[Les persones que acudien a les assistents socials] volien obtenir informació sobre problemes mèdics, tant per resoldre la seva manca de salut com per estar orientats quan els passés alguna cosa concreta, o per prevenir que no els passés. Feien palès el neguit produït per aquells problemes punyents que afectaven molts dels ciutadans del Vallès: els més rellevants eren els d'habitatge o els de places escolars. També tenien interès a trobar vies per millorar professionalment dins de l'empresa. Una tasca que es feia molt sovint des dels departaments de Treball Social era la de tramitar documents. En l'Administració de l'època era habitual haver d'anar d'una finestreta a l'altra sense que ningú donés cap explicació, i com que l'assistent social sabia moure's per l'INP (Instituto Nacional de Previsión), pels jutjats o per les mutualitats, solia ajudar als treballadors quan havien de fer algun tràmit. A Unitat Hermètica com a moltes altres empreses fortes, facilitaven préstecs sense interès que podien ajudar a superar aquells mal moments que la vida et regala de tant en tant. L'assistent social tramitava aquestes ajudes, d'acord amb la normativa o reglamentació de cada empresa, i també col·laborava a l'hora de decidir si es concedien o no (...) [La funció de les assistents socials també estava relacionada amb la] formació i animació del personal per tal que fos capaç d'organitzar serveis socials a la mateixa empresa (Cooperatives d'habitatge, Biblioteques, Plans de formació, Reunions amb aprenents, Actes lúdics). Una tasca important que es va fer a partir de la iniciativa del senyor Forrellad i de les assistents socials de les seves empreses va ser un treball continuat i en profunditat amb els aprenents i l'Escola industrial. D'aquesta col·laboració, en va sortir una autèntica escola d'aprenents (Anna Maria Magrinyà)²²⁵

L'entorn especialment jerarquitzat i paternalista del Treball Social d'empresa provocarà que, ben aviat, aflorin inseguretats entre els treballadors socials d'aquest àmbit. A l'assistent social li agradaria poder desfer-se de les formes de paternalisme i potenciar les formes d'assistència més lligades a la "promoció social": treballar per anar de l'economat d'empresa a la cooperativa de consum, de les subvencions en els casos de malaltia al mutualisme; del préstec d'empresa a la cooperativa de crèdit, etc. En una situació en que l'Estat no acaba d'assumir les funcions protectores, la via per frenar aquest paternalisme és l'autogestió dels serveis assistencials, es a dir recórrer a l'increment de la responsabilització dels obrers i això no sembla gaire acceptable per l'empresariat.

Maria Teresa Gabarró, Engracia Lesuch, Maria Antonia Romagosa. (Asociación de Asistentes Sociales de Sabadell-Terrassa) en una ponència de la I Reunió de Profesionales de la Zona de Levante, assenyalaven que *"las asistentes sociales consultadas tienen facilidad dentro de la empresa en todo cuanto sea externo a la misma. En los aspectos de orden interior (aunque afecten a personal o a problemas humanos) no acostumbran a intervenir, porque la propia estructura tiene establecidos unos cuadros directivos que estudian y deciden sobre el caso.* (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967)

En la figura de l'assistent social d'empresa conflueixen importants contradiccions. D'una banda, s'ha de sotmetre al règim de l'empresa i d'altra reclama una autonomia tècnica i de moviment difícilment acceptable per la direcció. Per un costat ha de preservar el secret professional i per altre vol mantenir la comunicació i la coordinació amb el govern de l'empresa, fins i tot formar part de la secció de personal. L'assistent social ha de respectar l'escalafó jeràrquic, no obstant no hauria d'acceptar tasques que puguin afectar el seu prestigi, que puguin ser llegides com tasques de control. L'assistent social ha d'informar sobre drets i deures dels treballadors, conèixer els problemes laborals de l'empresa, però a l'hora no sembla poder intervenir en problemes laborals, ni acceptar càrrecs sindicals, (les vagues, els

²²⁴ Dues fàbriques que a finals dels 60 i fins a la transició serien capdaverteres a les lluites obreres.

²²⁵ a: Porcel, P. (2000)

acomiadaments, les sancions posen en la picota la seva legitimitat ja sigui davant dels treballadors, ja sigui davant de la direcció), etc.²²⁶

[meitat 50-principis 60] [Jo] vaig ser molt respectada per l'empresa. Llavors hi havia una polèmica sobre si les assistents socials que treballaven en empresa estaven una mica "vengudes al capital" i jo dic que no, que no. Jo vaig tenir ja en la primera empresa a Can Samaranch situacions molt greus, per exemple varen fer un acomiadament massiu de personal i en aquesta hi anava com a lot totes les nenes que havien entrat a l'empresa als 16 anys i una senyora que feia la neteja. Això era molt injust, ja que les nenes de 16 anys podien trobar una altra feina però la dona de més de 40 anys no. Vaig defensar-ho, cridaven les persones al despatx amb els 3 caps i un advocat, el director que era el senyor Pepe Samaranch, anaven entrant les nenes i les feien firmar. Vaig cridar a la senyora de la neteja i li vaig explicar la situació perquè sapigués el que li plantejarien, aconsellant-li que no es presentés. No va anar a la reunió, no la pogueren acomiadar i va continuar a l'empresa. Després el director de personal em va demanar explicacions i li vaig dir que jo com assistent social tenia d'informar a la persona dels pros i contra de lo que li podia passar i ella ha decidit. Lo curiós es que la senyora es va enfadar amb mi, crec que les companyes li devien dir alguna cosa contra mi ja que a elles les van acomiadar, ja que això passa en les empreses, per haver-se quedat ella i les altres no... Malgrat això no vaig tenir problemes amb la direcció, jo sempre he fet una cosa en el meu treball, anar pregonant la veritat per davant, tenir les coses clares. L'assistent social sempre està al mig, encara que jo no he tingut gaires dificultats perquè la meva feina l'han entesa bastant, tant els de dalt com els de baix. Els de baix perquè veuen que estàs a favor d'ells, però no a favor, ni a favor ni en contra, a favor d'ajudar de veritat a la gent (18 Matilde Viloca).

Vaig estar dos anys a l'empresa Nestlé, al Departament d'Assistència Social, eren els anys 1960-61. A la Nestlé enviàvem "canastilles" per els nens, organitzàvem colònies per els fills dels pobres, els que estaven al magatzem i no pels rics que els enviàvem a Alella; vaig veure que aquest treball tant paternalista no m'agradava i volia fer un treball més social i ho vaig deixar. (4 Rosa Domènech)

Vaig treballar al barri del Besòs, a la banda de Sant Adrià, juntament amb una altra assistent social. Depeníem de l'empresa constructora d'un bloc d'habitatges, però ens pagaven a través d'un patronat social. El gerent de l'empresa tenia inquietuds socials; va contractar a tres assistents socials que ja formaven un equip perquè havíem estudiat i treballat juntes (...) El treball comunitari al barri del Besòs va resultar molt difícil: reunir a la gent era aleshores pràcticament prohibit pel règim franquista i treballar per compte de l'empresa constructora quan la gent tenia tantes queixes contra l'empresa també ho feia molt difícil (2 Glòria Rubiol).

[1963-65] Vaig fer pràctiques a una fàbrica refinera d'olis (l'ABACO, que ja no existeix) i me'n vaig anar sense despedir-me un dia que van acomiadar a un grup de noies de la fàbrica amb l'excusa que no tenien els estudis primaris. Vaig marxar, no em vaig sentir amb forces de continuar, no tenia experiència i no sabia com anava, hi ha havia una assistent social però ella hi era al matí i jo hi anava a la tarda. Es que no vaig parlar amb ningú perquè estava molt disgustada i vaig marxar (12 Serafina Capdevila-Immaculada Sastre)

Els condicionaments del Treball Social a l'empresa, les seves limitacions no impedièn, però, que les assistents socials d'empresa establissin relacions pròximes i càlides, tot i que l'exercici restava tenyit del paternalisme esmentat.

He treballat en la majoria dels camps i sempre he tornat a la empresa, vaig ser de les primeres assistents social en el treball d'empresa i es curiós que sempre m'ha agradat molt aquest treball (...) Aquest ha sigut el meu camp de treball, malgrat que havia treballat a gust en el camp hospitalari. En el camp hospitalari, al donar d'alta la persona, perds el "client", perds la persona. En canvi en l'empresa veus tot el cicle, ja que la gent acostuma a entrar de jove. Tant a Can Samaranch com a l'empresa Braun, la gent hi entrava als 16-18 anys, amb tots els problemes de la gent jove, que llavors eren diferents i els problemes de les mares d'aquestes nenes. Tens una feina molt educativa de les mares i de les nenes, els problemes de les nenes amb els primers nuvis, les malalties, les persones que estaven ingressades que les anava a visitar. Jo considero que vaig tenir molta sort en el meu treball, però crec que no és pot generalitzar, ja que hi ha companyes assistents socials que varen tenir molts problemes. Jo estava en una empresa petita del textil, d'àmbit local, d'àmbit català. Hi havia empreses molt grans com la SEAT, la Seda o La Maquinista en les que els treballadors estaven molt polititzats. (18 Matilde Viloca).

A mesura que la protecció de l'Estat de Benestar (seguretat social²²⁷, educació, sanitat, etc.) s'eixampla i universalitza (fent-se càrrec de la cobertura dels problemes més peremptoris de les classes treballadores) es va buidant el paper de l'empresa en l'acció social. A Europa aquest procés rep un impuls decisiu després de la segona guerra mundial. A Espanya haurem d'esperar la dècada dels 60 per veure

²²⁶ Una situació semblant patien els serveis mèdics d'empresa en relació a les malalties professionals i la sinistralitat laboral. El control de baixes les empreses el deixaven en mans de les mútues i del SOE.

²²⁷ A finals de 1943 es publica la Llei general de la Seguretat Social, la primera pedra del sistema públic de salut, de pensions i subsidis.

l'aparició d'un incipient Estat del Benestar²²⁸ que anirà buidant l'acció social de l'empresa en favor d'una acció social pública. La constitució d'un Estat de Benestar avançat a Espanya no serà ràpid: fins als 80 no es donaran passes decisives en la constitució d'un sistema de protecció ampli i universal. La desaparició del Treball Social d'empresa es produirà en els anys 70. El procés de transformació que es donarà en l'acció social entre els anys 60 i els anys 80 es pot representar com un moviment que va, en primer lloc, des de l'Acció Social com a activitat voluntària cap a la responsabilitat pública i, en segon lloc, des del paternalisme empresarial cap al sistema públic de serveis socials.

En aquest temps, l'assistència social perd significació com a instrument de pacificació per a l'empresariat. Els treballadors s'han organitzat i tenen els instruments per a autogestionar la seva pròpia causa. El paternalisme no serveix i la repressió tampoc.

[després del treball de l'enquesta es va quedar a treballar a l'empresa] Sí, quant vaig acabar tot això vaig presentar un treball i llavors em van oferir quedar-me allà i fer un treball, això devia ser cap a l'any 1970 perquè a mi el director el Sr. Macquay m'havia dit moltes vegades que ell tenia molta por donada la situació política d'aquí i tal com estaven les coses de que la gent fes una vaga salvatge perquè la producció no parava mai, hi havia màquines que funcionaven les 24 hores, la gent funcionava a torns. 'A mi a França la gent em diu que farà vaga i jo vaig parant màquines i no passa res. Però aquí em muntaran una vaga que em faran malbé totes les màquines'. I així va ser. L'home va anar a veure la seva filla a París, va conduir tota la nit i mentrestant els obrers d'aquí varen fer una vaga salvatge i es va fer malbé tota la maquinària de rayon, tota la pasta va quedar enquistada allà, les màquines eren inservibles. Era un cap de setmana, jo no hi era, estava a Barcelona (...). El torn que havia de sortir de la fàbrica perquè entres l'altre es va fer fort a dins la fàbrica i no va voler sortir perquè al fer la vaga i parar màquines va venir la Guardia Civil que està al costat, ja t'he dit que quant van crear la fàbrica a l'any 1926 van cedir terrenys per la Casa Cuartel per tenir la Guardia Civil aprop, ja abans de la guerra, llavors va venir la Guardia Civil, els obrers es van negar a sortir, el torn aquell, van cridar a Govern Civil que van enviar reforços anti-disturbis de Girona, el torn que havia d'entrar els van fer marxar i el torn dels de dintre no volia sortir i amb la Guardia Civil esperant-los a fora. Focos a la nit, es va fer de nit, van trucar al director, varen dir-lo això i l'home va venir pitant i al arribar es veu que la cosa va ser bastant dantesca, perquè estava el torn de nit tancat a dintre de la fàbrica que podien ser unes 500 persones i focos il·luminant-ho tot i la Guardia Civil amb metralleres dient: salgan o disparemos... Llavors va aconseguir negociar que la Guardia Civil se'n anés i que els obrers sortissin... Un primer de maig a la gent que treballava, ja he dit que treballaven sempre, se'l va ocórrer posar-se per la causa obrerista, perquè el Paco Frutos estava a Blanes, hi havia allà un moviment fort entorn la construcció, i per mi bastant desgavellat. Doncs els obrers van dir: ens posem mitjons vermells el primer de maig i van aparèixer tots amb mitjons vermells i llavors la Guardia Civil ho sabia, suposo que tenia els seus xivatos, van anar alla i van dir que volien entrar a la fàbrica per veure qui havia tingut la idea de que la gent es poses mitjons vermells i el director els hi va dir que 'la Guardia Civil era para los ladrones y el director para los trabajadores, que ellos es cuidessin dels lladres i ell ja es cuidaria dels treballadors'. Vull dir que era un home que era molt avançat per aquella època... Aquests tres o quatre anys va anar molt bé, a partir de que ell [l'antic director] va marxar [1971 o 72] va passar de tot, van començar a tenir menys feina (...) la maquinària que es va fer malbé ja no es va tornar a posar en marxa, van decidir que el director francès que vingués no tocava temes socials perquè els francesos no entenien com era Espanya ni la societat d'aquí i jo em vaig quedar allà com una espècie de relíquia, encapsada. Quant tenia de demanar alguna cosa tenia que despatxar amb l'administrador però es clar no tenia la complicitat amb el director (...) (7 Conxita Requena)

L'any 1978, en un informe elaborat per professionals de 22 empreses barcelonines (en Barcelona i comarques hi havia un total de 40 assistents socials d'empresa) es manifestava com aquest camp havia estat un dels més antics del Treball Social, no solament al nostre país, sinó també a Europa; s'havia iniciat a primers de segle com conseqüència de la industrialització i dels problemes que va originar. A la vegada, es mostrava el buidat de sentit que vivia dins un Estat de Benestar universalitzant i avançat:

Las deficiencias y disfunciones que la sociedad presenta, no hay que suplirlas, a nivel de empresa, ya que todo el mundo tiene derecho a los servicios básicos, no como trabajadores, sino como ciudadanos. Aún encontramos comités de empresa que reivindican en sus convenios colectivos, la aportación económica de la empresa para el "Fondo social" a fin de atender situaciones de las que la colectividad no se hace cargo (colonias infantiles, veraneos familiares, ayudas al estudio, subvenciones médicas, clubes deportivos, bibliotecas, etc.); todo esto, si se hace como se ha venido haciendo hasta el presente, continuará creando situaciones de privilegio o penuria, según la voluntad de los empresarios. (RTS, Equipo, 1978)

²²⁸ "El franquismo legó un sistema de bienestar raquíto e inspirado en principios corporativistas conservadores. Clientelista por naturaleza y subsidiario en parte de la iniciativa privada y de la familia" (Moreno L, 2007).

"Entre las reformas que asientan las bases materiales de la limitada socialdemocratización emergente de la reforma social hay que señalar la creación del FONAS en 1960 (el precedente más inmediato de pensiones no contributivas), el seguro de desempleo en 1961, la reforma hospitalaria en 1962 y, sobretudo, la Ley de Bases de la Seguridad Social de 1963, cuyos efectos reales empiezan a madurar a partir de 1967..." (Rodríguez Cabrero, G., 2004)

El nou rol que projectaren els treballadors socials d'empresa per a resignificar el seu paper com a tècnics en relacions humanes al servei dels diferents agents (direccions de les empreses, comitès d'empresa, grups de treballadors diversos, etc.) no arribaria a fer-se efectiu.

L'emergència del Treball Social de barri.

Per la seva significació en els canvis de la comprensió de l'Assistència Social, la més gran novetat de la dècada és l'aparició del Treball Social de barri. Son varies les raons que donen compte d'aquesta significació especial de l'exercici en els barris: 1) per tractar-se de l'espai en el que prenen major sentit les novetats discursives que arriben a l'Assistència Social del moment (el discurs del desenvolupament comunitari i el de la "promoció social"); 2) perquè en poc temps es converteix en l'exercici que ocupa l'imaginari dels nous assistents socials (imaginari que acabarà convertint en "obsolet" l'exercici en l'empresa); 3) per tractar-se de l'espai de pràctiques que en el futur es convertiria en l'espai hegemònic de l'exercici professional públic a través dels serveis socials d'atenció primària (serveis socials de base, territorialitzats). En el Treball Social de barri trobem els elements més innovadors de l'Assistència Social dels anys 60 i la gènesi discursiva del que en el futur (entre 15 i 20 anys més tard) seran els serveis socials d'atenció primària de la democràcia²²⁹; 4) Perquè serà en el barri on el Treball Social trobarà l'oportunitat de connectar l'acció professional amb el moviment social i polític d'oposició a la dictadura (aspecte que en altres camps, sobretot el d'empresa, resultava més difícil); 5) per tractar-se de l'espai en que mitjançant les pràctiques d'organització de poblacions (el treball comunitari), la militància sociopolítica i l'exercici del Treball Social de proximitat es formaran els futurs líders i quadres dirigits importants dels serveis socials de la democràcia²³⁰.

L'inici del treball als barris, en els primers anys del període que ens ocupa, estarà estretament lligat, en primer lloc, a Càritas (a través de les seves parròquies i, també, fent de testaferró d'algunes empreses en el món social) i, en menor mesura, al Patronat Municipal de l'Habitatge de l'Ajuntament de Barcelona.

El Treball Social de barri havia de realitzar-se partint del desconeixement, de la manca de tradició, amb un important grau d'innovació, incorporant al àmbit de l'exercici professional els coneixements organitzatius assolits en altres espais o bé aprenent a força d'experiències i dels propis fracassos, amb una gran dosi de voluntarisme, etc. Allò que podia ser vist com un obstacle era, també, una oportunitat per l'exercici creatiu en el Treball Social. Les condicions objectives afavoreixen aquesta creativitat ja que el barri és l'espai d'intervenció amb major llibertat, el menys institucionalitzat, allà on l'Estat i el control de les jerarquies quedava més lluny. De la mateixa manera que es construeix una nova barraca d'esquenes a l'administració, també es pot fer un Treball Social menys sotmés a control. No és estrany, doncs, que fos el treball de barri on es desenvoluparen les experiències més generadores.

La primera assistent social que va anar a treballar a un barri de Sabadell (1960), ben bé no sabia que havia de fer, pensava que amb servei social individualitzat no n'hi havia prou i amb aquest neguit va anar descobrint la necessitat de suplir els déficits estructurals, la manca d'equipaments i serveis, la falta de planificació per part de l'administració. D'aquí va sortir la necessitat d'adoptar altres tècniques encaminades a promoure el bon desenvolupament de grups amb interessos comuns i de la comunitat sencera promovent, coordinant i, impulsant els serveis i equipaments que fessin falta. (Porcel, P., 1980)

La influència de l'exercici de barri en l'imaginari del Treball Social serà enorme. Com si es tractés d'una refundació pràctica del Treball Social, l'Assistència Social tindrà un abans i un després d'aquestes experiències.

Allò que és més comú a l'exercici de barri és la proximitat de les relacions de Treball Social. Es tracta de relacions directes i sense mediacions formals. Un dels trets més singulars d'aquest Treball Social del moment no és tant el desenvolupament comunitari com el caliu de la relació o interacció que és una de les condicions del millor Treball Social. El discurs recull com a essencial la immersió en la realitat social

²²⁹ La Carta Social Europea, aprovada pel Consell d'Europa en 1961 no seria ratificada per Espanya fins 1980. La Carta reconeix el destacat paper del Treball Social en els Serveis socials i assenyalava el dret de tots els ciutadans dels Estats membres a beneficiar-se dels serveis socials, definint-los com "serveis que, utilitzant mètodes de Treball Social, contribueixen al benestar i al desenvolupament dels individus i dels grups en la comunitat i a la seva adaptació a l'entorn social".

²³⁰ Xavier Pelegrí (2004) assenyalava "d'aquest context sorgeix tota una tradició de treball comunitari molt important, que d'alguna manera va crear escola i mètode en els serveis socials catalans".

d'intervenció, el contacte dins la vida quotidiana, la "convivència", etc. Per això, el militant polític s'havia de proletaritzar, el mossèn s'havia de fer "cura obrero" i l'assistent social havia de fer un treball de molta proximitat. L'èxit del treballador social es troba en estreta relació amb aquesta proximitat.

Dependerá pues, de la personalidad de cada asistente social y de su concreta actuación en el barrio, el que se le acepte o no como un miembro enteramente integrado en la pequeña comunidad. Si no se logra esta integración personal y esta aceptación total por parte de los vecinos, no habrá labor social en la actuación de la asistente social; ésta prestará un servicio más o menos valioso, pero un servicio que será externo a la misma comunidad (Montserrat Gramunt)²³¹.

Les relacions de proximitat es troben relacionades amb una veritable "immersió en el barri" i és aquesta immersió la que permet que el treball de cas pugui servir per a detectar problemàtiques que poden ser abordades organitzant la gent (Treball Social Comunitari)²³².

L'any 1961 per primera vegada una assistent social inicià un contacte amb aquest suburbi [El Camp de la Bota], limitant-se aleshores a resoldre alguns casos (...) Del 1962 al 1969, com assistent social recordo l'afecte demostrat per les persones que tractava habitualment al barri (...) Em sentia francament útil i acceptada. El que anomenem treball de casos era d'una confiança total dels veïns que hi acudien. Hi vaig fer amics (...) En tot moment he comprès, i així ho crec encara, que la única forma de conèixer i aconseguir interpretar els problemes que tenia plantejats aquest nucli de persones, la manera d'aconseguir-ho, era penetrant en les seves tribulacions normals, arribant a la familiaritat amb tots ells. Així fou com s'inicià aquesta campanya de penetració que ens permetria conèixer els problemes reals, apart que ens guanyàvem la seva confiança a partir de la solució de casos concrets. Paral·lelament fixàrem un horari de despatx i el posarem en funcionament. A més d'eficàcia, aconseguírem respecte i confiança del barri(...) Crec imprescindible subratllar que fou a través de moltes converses amb els veïns sobre els temes que conformaven la vida quotidiana, o bé en la relació amb els clients en el despatx, com vam conèixer els problemes. Era una fórmula de base, democràtica, auscultar en cada moment la gent per conèixer la seva opinió i molt concretament què pensaven de l'acció que fèiem i si veritablement encertàvem en l'orientació i en les prioritats (...) (Domènech, R. 2005).

El Treball de Comunitat a partir del treball de Casos. Per l'assistent social Rosa Domènech. Visitadora Social (Domènech, R., 1965)

No crec que sigui necessari defensar el treball de casos prou conegut per totes nosaltres. El que segurament pot resultar interessant és ajudar a conèixer entre totes aquest treball (de casos) com etapa prèvia i sempre complementària al propi treball de comunitat (...) Aquest treball per mi no és comprensible sinó és realitzat sempre en funció del de comunitat, deu existir per tant una estreta col·laboració entre els treballadors socials que realitzen l'un i l'altre (...)

1er. Coneixement dels problemes existents a través d'un contacte personal amb la gent del barri. (...) Aleshores, sempre a través dels casos vàrem veure que les necessitats més urgents eren: a) Instal·lar una Guarderia perquè les dones poguessin desplaçar-se a llocs de treball deixant atesos els seus fills petits; b) Atendre des d'un punt de vista mèdic a les 5.000 persones que integren el Camp de la Bota que no tenien coberta la necessitat primària com és estar atès medicament.

2on. Portar a terme la realització d'aquests serveis. Com pot suposar-se no va ser gens fàcil. Degut a que tot ha de solucionar-se comptant amb les possibilitats particulars: a) Actualment funcionen des de fa un any, una Guarderia amb 50 nens que paguen 10 pessetes diàries. La despesa per persona es de 20 pessetes, ja que se'ls dona esmorzar i dinar. A través d'un contacte directe amb les mares s'ha aconseguit que no sigui (gens ni mica) una clàssica guarderia de beneficència sinó que les mares se la sentin seva. Hem iniciat també un treball de grup per mitjà de reunions quinzenals amb les mares per a informar-les sobre el funcionament general de la Guarderia (pedagogia, administració), conferències i cursos de puericultura. També en els nens es fa un treball de grup amb sortides periòdiques i visites a la ciutat; b) Per resoldre la segona necessitat, funciona des de fa tres mesos un Dispensari en el barri amb tots els serveis necessaris. Amb un sistema d'iguales de 40 ptes. pels abonats i de 25 ptes. la visita per a tothom.

3er. Projecció comunitària (...) tant la Guarderia com el Dispensari volem que arribin a ser del tot administrats i dirigits per gent del barri (...).

El treball de cas permet conèixer situacions que solament poden ser resoltes amb estratègies d'abordatge col·lectives. D'aquesta manera, es reconeix la pròpia insuficiència de l'abordatge individualitzat. És la immersió en el barri, les relacions de proximitat que els treballadors socials estableixen, les que permeten una combinació variada d'estratègies.

²³¹ Equipo del Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona (1965)

²³² Sense aquesta proximitat, probablement el treball de cas es converteix en un obstacle pel tipus de relació individualitzant que acabaria promovent.

Vaig començar a treballar a COBASA [empresa d'habitatges]²³³ a l'any 1962. Vaig fer molta feina, vaig treballar amb jovent, vaig treballar amb adults, vaig treballar amb dones començant a fer grups de dones i aquí entrarien les companyes del Sud-Oest Besos com la Dolors Arteman. Vam començar a tirar endavant tot lo dels nanos amb disminució, amb la Montserrat Colomer i la Teresa (...) que van començar a entrar a La Mina i varies del Patronat de la Vivenda (...) Jo vaig dir que faria, també, treball individualitzat però vaig demanar fer-lo des del centre social i des de les associacions de veïns que anàvem creant, ja que jo vaig crear moltes associacions (...) Després de COBASA vaig passar al Barri de Maresma (...) 'Treball amb la gent' vaig fer-lo a tot arreu. Crec que era la meua opció (...) i això em va fer molt coneguda a nivell del Sud-Oest Besòs (...) Jo estava posada en totes les coses (...) No em van modificar ni quan vaig ser detinguda (...) Sempre amb el suport de les alumnes de pràctiques que em preguntaven i que m'encantava tenir-ne (9 Rosa Romeu).

Un dels relats més rics en detalls entorn d'aquest caràcter pròxim de les relacions de Treball Social que s'establien, ens apareix en l'entrevista a l'Assumpció Tobella. En aquest testimoni es percep un treball de base vibrant, multiforme, que combina l'Assistència Social tradicional i la promoció, plenament integrat en l'ambient social circumdant, molt vivencial, etc.

A Terrassa a l'any 65 es van crear 3 parròquies noves. Jo em vaig posar a treballar a la Parròquia de Maria Auxiliadora que era a la vegada Col·legi dels Salesians, o sigui el col·legi ja existia però llavors es va fer la parròquia i el rector va voler tenir una assistent social per a conèixer el barri veure totes les coses que tenia. Llavors el primer treball va ser situar-me dintre del barri, conèixer-lo, fer un estudi de la població, de quants habitants hi havia, quants nens, fer un fitxer de recursos (...) Allà no hi havia hagut mai assistent social vaig haver de muntar-ho tot com em va semblar i hi vaig treballar des de l'any 1965 a l'any 1970.(...) Sí, la d'aquest barri va ser una de les experiències més boniques que he tingut de treball comunitari. Llavors com que tot era clandestí, recordo que fèiem reunions de veïns per rehabilitar el barri, fèiem projectes, fèiem sentades, havíem obert carrers a la nit amb tractors perquè la gent pogués sortir dels barris, arreglar clavegueram, ... (...) Sí, l'Associació de Veïns era molt potent, les teles no hi eren i la gent estava en una època de mobilitzar-se. La gent que després van passar als partits estaven a les associacions de veïns i tota aquesta gent va crear una mobilització increïble... [Ens estàvem fent activitats] fins les deu de la nit. Recordo que fèiem un grup de joves, un club que es deia Neruda i una vegada la Policia va entrar, els va detenir, vàrem tenir d'anar a buscar a l'Agustí de Semir²³⁴ perquè els treies de la presó. Eren uns xicotets joves, va ser... encara quan els veig ara ...te'n recordes d'aquelles lluites (...) La gent gran lluitava més per les infraestructures del barri, per les millores i de les condicions de vida de la gent. Llavors com que en els barris no hi havia escoles, no hi havia guarderies, no hi havia de res, es feien continuament mobilitzacions. Ara anem a demanar això! Vinga, doncs fèiem un escrit i ens mobilitzàvem. Encara recordo les assemblees els dissabtes a la tarda, ara es impensable el fer una assemblea el dissabte a la tarda. Jo havia de treballar per les nits sempre, sempre a les nits perquè es clar...; i en uns locals plens de rates i de tot. Els primers anys van ser durs, perquè ni locals ni conserge ni res, estaves allà a peu pelat. Un dia vaig entrar al local on tenia el despatx que era un cucitril de por i vaig trobar una tenda de campanya muntada a dintre i uns crios a dintre dormint, em vaig donar un susto! (...) No [teníem dificultats per situar-nos amb la població], perquè estàvem igual que ells, estàvem tant malament com ells. Nosaltres no teníem uns despatxos com aquí, teníem una barraca igual que ells (...) Ara som uns funcionaris, es que ha canviat tant la meua manera de fer! Ara son papers, expedients, justificants, memòries, rotllos... Però acompanyar a la gent que es lo que realment llavors fèiem perquè igual els acompanyaves al metge com els anaves a buscar a la presó, com... Això ara està molt diluït, quasi que no t'arriba; ara, aquí hores donades, moltes visites... Allà teníem la porta oberta i ells veïns feien cua, aquí donem visites i tal i qual. Que passa que molta gent no sap ni el dia que és la visita, ni la hora i moltes primeres visites es perden, perquè no saben ni el dia que som ni l' hora (...) Jo penso que es un model diferent. Estem pansits, estem morts, jo crec que estem bastant morts. Allò sí que era viu, perquè estaves vivint amb tots ells i amb totes les trifulgues. Recordo que una vegada (allò sí que va ser fort!) que vaig entrar a La Caixa i estaven atracant a la Caixa i a fora hi havia un dels joves del grup però jo no ho sabia, i li dic: estan atracant a la Caixa, estant atracant..., i ell era un del grup de joves i eren ells mateixos que estaven atracant, em vaig quedar de pasta de moniato, vaig apretar a córrer (...) Sí [també donàvem menjar], a mi em deien la 'señorita de la leche'. Hi havia aquella llet americana que es donava en pols. A les parròquies et volien per a donar la roba, per a donar la llet, per a controlar els 'ventanals de la caritat' que es feien a nivell de Càritas interparroquial. Ells volien això: que gestionessis ulleres, que gestionessis pensions, era mes una gestoria perquè venien: ay! que me piden una partida de nacimiento, doncs la carta per a la partida de naixement; ay! que ahora se ha muerto no se quien... Feiem papers, pero era diferent; eren uns papers directes a la gent. Aquí ara els papers son a les institucions, es molt diferent eh?. Allà deies: mira aquí tens l'expedient aquest, ja cobraràs per això o això que t'han donat i el tracte era directe completament. Aquí es molt diferent (...) Jo quan vaig estar allà, també treballava en un grup de vivendes que va fer una associació, vivendes econòmiques per la gent, llavors jo anava a les reunions de veïns d'aquesta associació i teníem tants problemes: que si els vessaven els dipòsits, que si "ahora no pagaremos", que "despues pagaremos"... total que vaig dir en aquest barri hi ha tanta necessitat de vivenda que farem una cooperativa, però farem una cooperativa amb unes vivendes dignes que s'aguantin, que no tinguin res, doncs vàrem començar una cooperativa amb la gent del barri que anaven pagant, ara 100 pessetes, ara 200 pessetes i vàrem fer 40 pisos que encara s'aguanten i estan perfectes. Vàrem buscar els materials mes bons vam agafar el contractista mes bo que hi havia a Terrassa, no el mes barat el mes bo i vàrem anar pagant, pagant.... Va ser a l'any 1967. Sí, era treball comunitari, et trobaves amb el que devies de treballar, amb la necessitat de la gent. Lo del despatx era això: lo de la roba, lo

²³³ Tot i que treballa per a aquesta empresa, la professional depèn de Càritas.

²³⁴ Advocat de l'esfera del PSUC.

de la llet, les pensions, si podien cobrar pensió o no; tot això!. Però lo altre... Ara ningú ho fa, ningú ho fa... (6 Assumpció Tobella)

Aquesta proximitat de les relacions de Treball Social era una qualitat que arribava fins i tot a les activitats de caire més assistencial i serveis que responien a formes de fer més tradicional o centrada en el tractament de casos. Això ens mostra que les relacions de proximitat és una component fonamental de les pràctiques més innovadores, però no l'única.

[Inicialment, a la parròquia dels Josepets] la idea era fer estadística i conèixer les professions que teníem en el barri i portar els comptes, això ho feien uns seglars, llavors l'assistent social amb tot això portar casos, tot allò que es presentes i fer grups. Jo vaig començar a reunir a senyores relativament joves que tenien temps per fer coses amb malalts, per descobrir nens disminuïts i fer coses mes enllà dels casos que venien. Llavors Govern Civil es donava formatge i la llet americana i això jo com assistent social ho vaig passar a aquestes senyores, jo ho dirigia i proposava els casos amb mes necessitat, però si que vaig fer col·laborar a moltes senyores (...) Hi vaig estar molts anys, perquè em vaig fer molt amiga de la gent, hi havia els equips de matrimonis, fèiem viatges a Lourdes dos cops a l'any perquè teníem molts malalts i en el barri hi havia metges. Fèiem un viatge de gent mes gran que anaven en tren amb els malalts però organitzàvem un autocar amb gent jove, nois i noies, fent turisme per el camí fins a Lourdes, després anàvem a les piscines i a lo que calgués. (10 Montserrat Aguilar)

Experiències d'ahir, aprenentatges per avui

Els Centres Socials

CONSTITUIR I SOSTENIR UN CENTRE SOCIAL. María Romagosa a: Del Valle, A.; R. Echaren (1965).

1) **El Centro Social nace siempre de una idea de alguien** (sacerdote, trabajador social, organismo público o privado, responsable de barrio, etc.) (...)

2) **Pero tan necesario como un promotor decidido se precisa el que éste sea capaz de hacer equipo.** Este será el segundo eslabón. El promotor de un Centro Social debe poseer constancia y la visión de escoger una a una las personas que han de componer el equipo. Porque una obra comunitaria, correctamente planteada, se tiene que apoyar en un grupo de personas que tengan deseos, más o menos explícitos, de trabajar en la misma causa. Hay que procurar que esas personas responsables en potencia del Centro Social, posean: cualidades de animadores de vecindad, prestigio y relación con los vecinos, decidida vocación para trabajar con los demás, un nivel cultural y social que no esté desfasado con relación a los otros vecinos (...)

3) Reunido ya el grupo básico, al cual se habrá procurado comunicar la idea del Centro Social como algo suyo, procede dar un paso más: el de **hacer un estudio teórico de lo que es un Centro Social y una encuesta, lo más precisa posible, de las necesidades del sector vecinal en el que se ha de instalar el Centro.** Este estudio debe incluir los siguientes apartados:

- Conocimiento teórico de lo que es un Centro Social (lecturas, asistencia a algún cursillo, visitas a otros Centros Sociales, contactos con algún trabajador social entendido en la materia, con los técnicos de Cáritas, etc.);
- Determinación del sector geográfico en el que se va a instalar el Centro Social (con indicación del emplazamiento ideal para el Centro Social);
- Estudio de la población del sector elegido, de sus necesidades y del grado de participación posible en las tareas del Centro Social;
- Inventario del equipamiento social existente en el sector, del alcance que obtiene y de las necesidades existentes en cuanto a servicios se refiere;
- Conocimiento de las instituciones y asociaciones existentes en el sector, de sus finalidades, de su influencia y grado de participación que alcanzan;
- Sondeo y previsión de los recursos que se pueden obtener (local, cuotas, ayudas o subvenciones, asistencia técnica, etc.).

(...) En todo caso, lo que se haga será *un proyecto* del Centro Social, proyecto que casi siempre es modificado una vez que se toma contacto con la gente de la unidad vecinal, bien porque ella lo pide o porque los responsables descubren que no se ajusta plenamente a la realidad (...)

4) Las primeras reuniones con los vecinos del barrio no precisan ser con carácter masivo. Parece más conveniente **reunir**

previamente **un grupo de personas** (de 20 a 50) a las que conozcan más directamente. En estas reuniones los objetivos que han de perseguir han de ser: dar a conocer la idea de poner en marcha un Centro Social y presentarles el proyecto; crear un núcleo del futuro Centro Social, interesándoles por los problemas de la comunidad y demostrándoles que son posibles de solucionar con el esfuerzo de todos; lograr que este grupo de vecinos haga suya la idea y el proyecto de realización del Centro, dándoles responsabilidades.

5) Si el resultado de estas reuniones es positivo –como es de esperar– **el paso siguiente debe ser el de constituir moralmente el Centro Social**. Para ello se nombrará un comité organizador y unas comisiones responsabilizadas del estudio y la resolución de los problemas que se presentan para lanzar al Centro (local, financiación, actividades a establecer, captación de nuevos vecinos, etc. (...)) El Centro Social está condicionado por el local, y este no se encuentra con facilidad por la falta de medios económicos. En consecuencia, parece más acertada la constitución moral del Centro, de modo que el núcleo ya creado desarrolle al máximo su capacidad de entrega al ideal comunitario para que la constitución formal y pública del Centro Social se realice en el momento de disponer del local. (...) En esta etapa se han de dar pasos importantes: la presentación masiva del Centro Social, la redacción del Reglamento, la elección de la Junta Directiva y el lanzamiento paulatino de actividades. Acciones todas que han de señalar para siempre al Centro Social que se crea.

6) La experiencia demuestra que **el mérito del trabajo social no radica en crear asociaciones de convivencia, sino en mantenerlas en activo**. (...) El nacimiento de una asociación siempre es difícil y lleva consigo una gran cantidad de generosidad y entrega en los promotores, así como una gran fe e ilusión en los miembros. Pero una vez consolidada la iniciación, pasada una etapa relativamente corta en el tiempo, la institución pierde en ilusión y gana en deseos de eficacia práctica; es la entrada en la adolescencia institucional. Representa, asimismo, una crisis de fe en la institución por parte de sus miembros. Si esta crisis se vence con los estímulos asociativos y con el juego democrático que lleva consigo, fácilmente se pasará a otra etapa que consolide la vida de la asociación y que desembocará en la madurez institucional. (...) Muchas personas creen que las instituciones marchan bien si poseen un gran número de socios, si tienen a su frente personas de gran personalidad y capacidad y si disponen de medios económicos para emprender todo tipo de actividades. Están en un error. Las instituciones marchan bien cuando el pueblo las considera como cosa suya, cuando internamente poseen una vitalidad y unos estímulos que permiten en todo momento llegar a los puestos directivos a los líderes natos de la comunidad (...)

UNA EINA PEL TREBALL COMUNITARI: EL CENTRE SOCIAL DE “LA FLORIDA”, DE L’HOSPITALET DE LLOBREGAT.
Entrevista a Paquita Fontboté, assistent social que va treballar 17 anys al primer Centre Social que Càritas Diocesana va promoure a Catalunya

Com sorgeix el Centre Social?

A finals dels anys 50 i després d’una “Missió” que es va celebrar a Barcelona, un grup de voluntaris de la parròquia va aplegar-se a fi de posar en marxa un Centre Social. (...)

Quan comences la teva tasca al Centre Social?

En aquest grup de persones hi havia dos advocats que varen demanar a “Càritas” un assistent social. Ells van continuar com assessors jurídics del Centre. Això passava el mateix any 60.

Com estava organitzat el Centre Social?

Mireu, el Centre Social es va organitzar a través de comissions de treball. Aquestes comissions portaven diverses activitats, que van anar sortint a mesura que el procés del Centre feia necessàries: grup de teatre, escoles d’adults, grups de cuina, biblioteca, grup de sanitat, escola d’infants, grup d’esplai. Aquesta última activitat, més endavant es va fer d’acord amb l’Ajuntament o sigui que va propiciar una col·laboració amb l’administració local. Es feien moltes festes populars que fins i tot desbordaven les previsions dels organitzadors. No podem pas oblidar la gran mobilització que es va obtenir per fets reivindicatius. Els veïns van participar moltíssim per obtenir escoles públiques, per l’urbanisme, per arreglar carrers, l’enllumenament, etc. No obstant, ara veig que en general, per la població resultava més fàcil posar en marxa un servei dins el centre, com per exemple el de sanitat, que no pas fer una exigència per obtenir una sanitat pública com cal. També crec que es va iniciar una activitat molt important que era la coordinació amb altres barris. Aquestes coordinacions es varen portar a terme principalment per qüestions d’escoles i de transports.

Qui freqüentava el Centre Social?

En general hi havia gent molt polititzada. Els que eren de “partit”, en certa manera estaven en pugna amb els que volien exclusivament treballar pel barri. Hi van haver èpoques en les quals els líders eren certament dictadors. Tot i amb això, va haver-hi moments de molta participació dels veïns, tant si eren socis del Centre com si no. Cal ressenyar que ara, en el moment democràtic, veiem molts dels que participaven en el Centre Social ocupant llocs de l’Administració i partits polítics.

El Centre Social va tenir relació amb l’Administració?

Ja us he dit que per alguna activitat ens hi vàrem relacionar bastant, però al llarg de tot el procés, puc dir-vos que el Centre provocava una certa inquietud a l’Ajuntament, principalment, perquè aquest el considerava un corcò. Aquesta situació es va acabar coincidint amb el post-franquisme, igual que en el 1977 el Centre Social va deixar d’existir com a tal i es va transformar en una Associació de Veïns.

Quina era la teva tasca com assistent social?

Dit d’una manera ràpida: buscava recursos i intentava trobar les formes d’utilitzar-los; intentava aglutinar la gent en comissions;

feia, a través de la permanència, l'atenció individualitzada, que sobretot i al llarg de tots aquests anys, va anar molt dirigida a la 3ª edat: vaig col·laborar amb els grups a repartir-se les tasques. Havent detectat alguns problemes concrets, com per exemple les inadaptacions escolars, es va arribar a fer unes jornades per mestres. En relació amb el treball comunitari, us haig de dir que poca cosa es va poder fer, la problemàtica individualitzada angoixava molt.

Metodològicament com vas organitzar el teu treball?

Utilitzava el que l'Escola ens havia ensenyat i també vaig incorporar al meu treball idees noves apreses amb Marco Marchioni en els cursos que va organitzar l'Associació. Crec recordar que algunes idees em resultaven allunyades de la meua realitat i altres les considerava idealistes, o sigui que en feia servir unes quantes només. També considero que van ser importants les discussions d'aspectes teòrics que portàrem a terme amb grups de treball, formats per assistents socials: d'altres centres, i bé, no cal dir que feia periòdicament els informes per entregar a Càritas. Per acabar us diria que considero que els Centres Socials han estat una eina que va despertar a la gent i que va fer serveis bons, insuficients, no espectaculars, però sens dubte va començar una tasca fortament educativa. Jo en guardo un gran record i us puc dir que hi van haver més bones estones que dolentes. (RTS, Equip de, 1983)

Experiències de Treball Comunitari i de Treball Social de Grup en els 60

EXPERIENCIAS DE UN TRABAJO DE COMUNIDAD INICIADO EN UN GRUPO DE TREINTA BARRACAS SITUADAS DELANTE DEL CEMENTERIO DE LAS CORTS. (Rosario Borri, 1963)

Nos enteramos de la existencia de este suburbio en octubre de 1961, con motivo de una encuesta que, como prácticas de los estudios de Visitadora Social-Psicóloga, tuvimos que realizar un grupo de alumnas de dicha Escuela. Llamó nuestra atención las malas condiciones en que vivían y la falta de asistencia de toda clase. En el barrio no había agua, ni luz, ni servicios higiénicos (...). En enero 1962 empezó la actuación de un equipo formado por una Visitadora Social-Psicóloga y cinco universitarias, bajo el asesoramiento del sociólogo P. Borri. Se trazó un plan de trabajo que ha comprendido dos etapas (...)

Primera Etapa: (conocerles y darnos a conocer). Se distribuyeron las familias entre las componentes del equipo, quienes las visitaban con cierta regularidad y, al mismo tiempo que informaban, en las reuniones que periódicamente se celebraban, sobre las respectivas familias, daban a conocer nuestros planes a los vecinos de la barriada. Durante este periodo se resolvieron algunos casos de enfermedad, vivienda y otros problemas personales. Al mismo tiempo que íbamos conociendo a las familias, intentábamos destacar un "líder" (...). Cuando ya se nos aceptaba y se entendía nuestra misión, intentamos demostrar que a través de una representación del barrio, podían obtener la solución de algunos problemas que les afectaban a todos. Les propusimos solicitar al Excmo. Ayuntamiento la instalación de una fuente, pues para lograr agua debían desplazarse a la Maternidad, edificio situado a poca distancia, pero relativamente lejos por tratarse de un elemento tan necesario. Orientados por nosotras, hicieron gestiones, y en el mes de mayo de 1962 se inauguraba una fuente en la barriada, con la asistencia del Cura Párroco y autoridades. Se reunió todo el vecindario para celebrarlo, e incluso organizaron una pequeña fiesta. También se intentó, durante este período, reunir a los niños e iniciar con ellos un trabajo de grupo. Asistimos al acto de la Primera Comunión. Salimos con ellos en diversas ocasiones a visitar la ciudad, y se inició la preparación de una comedia en la que intervenían niños y niñas. En esta primera etapa se logró plenamente lo que nos proponíamos: Conocerles y darnos a conocer. Podríamos añadir aún mas: no solo llegaron a entender lo que perseguíamos, sino que desearon organizarse y nos aceptaron con simpatía y afecto.

Segunda Etapa (Promoción del grupo). Si bien fue muy eficaz durante el primer periodo la colaboración de las universitarias, hubo algún fallo por no estar preparadas en trabajo social y disponer de poco tiempo. Se hicieron, pues, las siguientes modificaciones: a) el equipo pasó a depender de la Escuela de Visitadoras; b) quedó organizado definitivamente de la siguiente forma: una jefe Visitadora Social, una sub-jefe Visitadora Social, dos Visitadoras estudiantes de tercer curso, tres universitarias.

Durante esta etapa se ha logrado formar una junta directiva, habiéndose celebrado ya dos reuniones, a las que han asistido todos los cabeza de familia. Explicaremos como se logró este segundo paso, por creerlo interesante. Se iba haciendo difícil la cuestión "líder", pues la mujer que actuaba como tal no tenía ascendente sobre todos los vecinos, e incluso estaba enemistada con algunos. Era, pues urgente el cambio. A una de las alumnas que realizaban las prácticas se le ocurrió la idea de reunirlos para hablar de la instalación del alumbrado e intentar, a través de esta reunión, la formación de una junta directiva que estudiara sus problemas y viera la forma de solucionarlos y les representara en los momentos precisos. Se celebró la reunión y, de acuerdo con una votación general, quedó constituida la Junta, que está formada por un presidente y dos vocales. A los pocos días de este hecho, pusimos en contacto el presidente con el jefe de la Sección de Barraquismo del Excmo. Ayuntamiento, que le reconoció como tal y ante quien se comprometió con las responsabilidades propias del cargo.

Actualmente no contamos con local (se intentó construir una barraca, pero por falta de medios económicos, no fue posible su realización). Es probable que en breve dispongamos de una barraca que deja libre una anciana a quien hemos ingresado en Hogares Mundet.

Tenemos en proyecto para este curso: la organización de grupos de niños y niñas, por separado, de los que se ocuparán Visitadoras (en prácticas); charlas de tipo cultural para hombres y mujeres, y el montaje de una Biblioteca. No será posible iniciar actividades para mejora de servicios, pues nos consta que este suburbio desaparecerá en breve.

“LES PLANES: UNA EXPERIENCIA DE TREBALL SOCIAL DE COMUNITAT” (Romagosa, A., 1965)

A nosaltres, Assistents Socials, ens toca de ple treballar el factor humà, creant aquests valors que donen a l'home equilibri i personalitat, tals com estructurar i promoure Cooperatives, Associacions, Centres Socials amb llurs variades seccions, i tot el que pugui portar i donar solera al nou barri i àdhuc al vell (...) En tot treball d'organització de la Comunitat, una vegada conegudes les necessitats existents i captada la confiança de la població, s'ha de procurar buscar quelcom que sigui centre d'interès comú, demanat per la major part dels habitants i assegurant-nos, en la mida que això sigui possible, de l'èxit que se'n obtindrà. Si el primer treball es logra favorablement, ja es una ajuda per a refermar el terreny en el qual s'hi pot aixecar un altre treball de promoció. En canvi, si d'alguna manera fracassa el primer servei, ens costarà molt a nosaltres, treballadors socials, captar de nou la confiança del barri.

Ací, a les Planes, es va començar treballant de ferm per a obtenir la instal·lació de llum elèctrica, juntament amb la construcció del Centre Social patrocinat per “Caritas Diocesana”. Precisament han estat ja aprovats els Estatuts, donant personalitat jurídica a la institució, i podent-se resoldre per mitjà de la Junta i dels 200 socis que la formen, els greus problemes que ens afecten. Doncs bé, el fet de què per mitjà del Centre i d'ells mateixos, s'obtingués l'electricitat, els hi ha donat una seguretat tal que ha minvat la impotència en que es trobaven davant de tot i de tots, marcada principalment per la seva vida d'immigrants i de peons.

Disposem d'un local social, en un edifici cedit pel Bisbat, on fem les reunions setmanals de la Junta Directiva i les Assembles que marquen els Estatuts. A més s'hi han instal·lat les Escoles, amb una matrícula de 160 infants. Aquestes, estan acollides en règim de Patronat o “Consell Escolar Primari” on figuren les Escoles Parroquials-Nacionals i d'aquesta manera les mensualitats dels mestres son subvencionades per el Ministeri d'Educació Nacional. Dintre les mateixes hi fem el treball de supervisió.

Funciona també un Dispensari-Ambulatori, per a prestar els serveis que la barriada no té, doncs la població viu gairebé diriem “camuflada” dins els terrenys destinats pel Municipi a zona verda (no edificable). Les assistents socials estem treballant de ple per aconseguir el canvi de zona verda en urbana, mitjançant un polígon urbanístic que s'està estructurant. Formen part de la Junta rectora que el promou, defensant tantes i tantes famílies que si bé han edificat sense permís, ha estat per motius greus de manca de vivenda. A dins del local o edifici esmentat, hi tenim les residències dels Mestres i assistent social, D'aquesta manera la tasca la creiem més eficaç, doncs el fet de conuiu-hi tot el dia, coneixent a fons els problemes i deficiències existents, ens ajuda a desenrotllar millor el nostre treball.

UN SERVEI SOCIAL DE COMUNITAT: “LA COOPERATIVA DEL SUD-OEST” DE SABADELL. (Obradors, C. 1965)

La primera cosa va ser descobrir el barri “per dins”, passejant, observant, parlant, visitant, omplint-te de pols o de fang cada dia segons com estava el temps. Però així vaig poder aquilatar en tot el seu valor una nova dimensió en la meua vida i en la dels demés, descobrir unes necessitats comunitàries i individuals. Al cap de tres mesos de vagar pel barri, vaig tenir un local per establir el despatx. Des de llavors ha estat possible fer treball comunitari. La comunitat sols pot ésser concebuda com un “nosaltres” –diu el Pare Häring- que uneix a les persones individuals en una relació de íntima solidaritat i d'amor; si estimo a la comunitat, al “nosaltres”, haig d'estimar amb aquest mateix amor a tots els que la formen: el “jo” del meu proïsme i el meu propi “jo”. En cada membre s'hi troba, en certa manera, tota la comunitat que l'envolta.

Al pulsar els problemes més urgents que té plantejats el barri va sorgir el de la vivenda. Es una barriada que urbanísticament té bona aparença, perquè tot són edificacions altes. No existeix el barraquisme tradicional del qual se n'ha fet molta literatura, sinó el barraquisme vertical dels rellogats que hi ha als pisos. Exteriorment els blocs de vivendes tenen bon aspecte i queda amagat el drama de dins “aquestes necessitats, dialogant amb els afectats, és el que ens va impulsar a constituir una Cooperativa de Vivendes (...)

S'han fet moltes reunions, entrevistes i tràmits fins a tenir la personalitat jurídica de la nostra Cooperativa; actualment ja s'edifiquen les vivendes i per anar seguint endavant hem de fer feina de debò. Però el que no es pot mesurar ni expressar en xifres, és la victòria moral que això ha representat, el procés de maduració social que per a tots ha sigut aquest intercanvi setmanal en les reunions que anem celebrant. Primer, ens movia l'interès d'aconseguir l'aprovació oficial per construir vivendes, però, a poc a poc ens hem anat descobrint, coneixent, intercanviant idees, hem discutit, somniat a vegades, en fi, ens hem acceptat i ens hem estimat tal com som, i podem dir que veritablement ens sentim cooperativistes i cooperadors.

El nostre Treball Social de comunitat, doncs, l'hem començat pel sistema cooperativista i ha donat un gran impuls social a la barriada, perquè la cooperació obliga a sacrificar l'egoisme i es funda en el principi sobirà de la disciplina i de l'interès col·lectiu.

UNA EXPERIENCIA DE GRUPO EN EL BARRIO SUD-OESTE DEL BESOS (Equipo del Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona, 1966)

El barrio Sud-Oeste del Besos es una zona en la que se han edificado grandes bloques de viviendas a partir del año 1958. La experiencia de servicio social de grupo se realizó en los bloques que pertenecen a la Parroquia de San Pedro Armengol, en los que viven un elevado porcentaje de familias procedentes del barraquismo o del Pabellón de Bélgica. La carencia de servicios asistenciales y de vida de relación vecinal, a causa de la reciente creación de la zona, todavía en construcción en algunos sectores, dificulta que la población se sienta una comunidad integrada. Al párroco y a las asistentes sociales que trabajan en el barrio, preocupa de una manera especial la educación de la infancia como camino seguro –aunque lejano- de la promoción de las familias y de su integración a la vida de Barcelona.

En el curso pasado, en colaboración con la Escuela de Asistentes Sociales y con un grupo de alumnas de prácticas, se empezó una experiencia de servicio social de grupo. Se creyó que, aunque la organización de grupos infantiles podía llegar a la creación de un movimiento infantil de barrio, era conveniente empezar por un servicio social de grupo, debido a las siguientes características: la infancia vive exclusivamente en el ambiente cerrado del barrio, y carece de horizontes sociales (hay casos de niños y niñas de doce años que no han estado nunca en el centro de la ciudad). El nivel de familias es muy bajo culturalmente.

Se puede decir que todas proceden de otras regiones por lo que tienen las características generales de todo emigrante (falta de adaptación a la vida urbana y al trabajo industrial, desarraigo de sus costumbres y tradiciones sin que la ciudad les haya integrado comprensivamente a su dinámica social). Escuela insuficiente para la población infantil en la actualidad lo cual es más grave si se tiene en cuenta la falta de tradición escolar de muchos niños que a los ocho o diez años no han ido nunca a la escuela. A todo esto podemos añadir la falta de sentido comunitario en el barrio en general. Muchas familias tienen constantemente incidentes con sus vecinos, y el poco tiempo que llevan en la vivienda no ha dado lugar a relaciones profundas de vecindad.

Se organizaron cinco grupos: tres de niñas y dos de niños, limitándose la edad de los 8 a los 11 años en principio, aunque después un grupo de niñas acogió a algunas de 13 años. (...)La experiencia dio buenos resultados en cuanto al desarrollo de la relación social y apertura de horizontes a los miembros del grupo. Transcribimos la documentación de las alumnas de prácticas responsables de los grupos: [Una alumna comenta] que ha costado mucho conseguir una asistencia constante al grupo; al principio si había programas interesantes de TV nadie acudía. *"Empezaron a ser constantes al descubrir que se encontraban bien unos junto a otros; luego parecía que no podían pasar sin ir a la reunión y más tarde se despertó en algunos la inquietud de hacer algo por el grupo"* (...) [Otra alumna comenta que] en este tiempo se ha visto nacer en la mayoría de estos muchachos un espíritu de colaboración. Al principio no hablaban amistosamente entre ellos, sólo discutían o competían con palabras o golpes; a la hora de trabajar procuraban apoderarse del material y herramientas y aquello "era lo suyo"; actualmente saben compartirlo"

Contradiccions, efectes del paternalisme, inseguretats, precarietat,...

Relacions d'assistència: transformació o acomodació

Hem acabat l'anterior apartat donant testimoni d'un Treball Social especialment atractiu en el cor del qual trobem relacions de proximitat. Per suposat, no tot el Treball Social que es realitza en el barri i en les parròquies és "de proximitat". Les formes de fer distants o rutinitzades també són presents. Molt més presents del que semblaria i, possiblement, majoritàries. En les Jornades de Treball Social de 1963 es deia que *"la asistente social española en el engranaje de su trabajo suele estar apresada en muchos casos por la monotonía y la burocratización"*²³⁵. La presència de les bones pràctiques en els mitjans de difusió de la professió i en les explicacions selectives que les treballadores socials realitzen (expliquen allò que ha quedat com a experiència significativa), ens poden arribar a confondre. Sabem de l'existència d'aquestes pràctiques, sobretot, per la crítica a que les sotmeten els treballadors socials que propugnen un exercici més compromès.

En l'exercici professional hi ha una tensió que podríem representar amb dos tipus que, amb el temps, acabaran convertint-se en clàssics: d'una banda hi ha l'assistent social molt vinculada a les tasques més tradicionals, un model de gestió de recursos benèfics (ajuts d'emergència, distribució de l'ajut social americà), de tràmits administratius (tràmits de legalització de matrimoni o de legitimació de descendència, tràmits per a l'obtenció de subsidis, pensions, ajuts, tràmits d'hospitalització, tràmits per a l'internament de menors, de Protecció de Menors o d'intervenció del Tribunal Tutelar de Menors, orientació en matèria escolar, sanitària, drets laborals, etc.), centrada en un treball casuístic molt bàsic que es desenvolupa mitjançant les permanències en un local, centre o despatx, les gestions i les visites a domicili. D'altra banda, hi ha l'assistent social "que es fa acceptar" que s'integra en l'espai social en el que intervé que es dona a conèixer, a vegades vivint al barri, convertint-se també en veí i vinculada a tasques centrades en el model de promoció social. Aquest segon model no menysprea l'atenció de les necessitats més bàsiques o fer ús dels recursos assistencials, però realitza una connexió entre les formes d'atendre: quan no hi ha un sistema de prestacions estatal desenvolupat, el treball de casos genera una tensió favorable a la promoció de serveis des de la base. És per això que una part del Treball Social en els barris va de la mà del Treball Comunitari i sovint es comprenen com sinònims. En tot cas, aquest es converteix en el model a imitar, el que s'alça com alternativa.

Teniendo en cuenta que, hasta ahora, la gran mayoría de asistentes sociales trabajan en Parroquias de suburbios, existe el grave peligro de que la multiplicación de casos de emergencia y la consiguiente atención a los mismos absorba un elevado

²³⁵ Memoria de las Jornadas de Trabajo Social, 1963.

porcentaje de sus energías y le impida la dedicación a un trabajo social organizado y planeado en orden a la promoción humana. Creemos que entra dentro de su función el hecho de que, llegado el caso, el Trabajador social facilite ayuda en metálico o en especie a una familia que atraviesa una situación de crisis. Lo que no podemos aceptar es el hecho – comprobado en algunos casos- de que ésta sea la misión exclusiva de la Asistencia Social (...) El Trabajador social ha de procurar encauzarlos hacia las entidades u Obras especialmente dedicadas a la labor benéfica y, sobre todo, ha de evitar que las situaciones de emergencia se conviertan en habituales (...) En la casi totalidad de las Parroquias de que tenemos datos, la asistente social toma a su cargo la organización de dicha distribución, mediante la designación de las familias beneficiarias, control, etc. No parece conveniente que tome a su cargo la distribución material de la Ayuda, que debe ser efectuada por personal auxiliar, retribuido o no. No obstante, puede darse casos en que, para entrar en contacto con una familia, por ejemplo, sea necesario que la asistente social entregue ella misma la Ayuda Social Americana. (Memoria de las Jornadas de Trabajo Social. 1963)

“Las asistentes sociales a veces deben realizar pequeños cometidos marginales (buscar escuela, redactar una instancia, acompañar a un enfermo al hospital...) para suplir una incapacidad o deficiencia del cliente. Algunas asistentes sociales opinan que si se eludieran tales funciones se dificultaría la confianza del cliente y la posibilidad de una más positiva acción posterior”. (Maria Teresa Gabarró, Engracia Lesuch i Maria Antonia Romagosa)²³⁶.

Mentre que l'assistència es vincula a socórrer quan no hi ha possibilitats, la promoció social consisteix en mobilitzar els mecanismes personals y socials per ajustar la persona i l'ambient. En el discurs hegemònic d'aquest moment, la promoció social es converteix en el veritable objectiu de procés de l'acció professional: en accions concretes poden coincidir les activitats d'assistència y de promoció, però l'assistència no pot substituir a la promoció²³⁷. Els riscos que provoca la nova realitat social reclamen respostes que no són les pròpies de la assistència ja que no es deuen a discapacitats físiques, intel·lectuals, etc. En els suburbis de les ciutats industrials trobem problemes d'habitatge, ensenyament, transports, de joves en risc, etc. Per abordar tots aquests problemes prenen sentit les accions vinculades al concepte de promoció social.

Dos son los objetivos fundamentales del trabajo social segons Martinez-Marí, J. M. (1963): *“la integración social de los individuos dentro de una comunidad y ésta dentro de otras mayores (cuidando siempre que la personalidad de los individuos y de los grupos naturales no sea absorbida por otros estamentos más amplios) y la promoción social, que ha de consistir principalmente en despertar una actitud de autodeterminación en las personas y en las instituciones que les permita de una forma racional organizar sus recursos en orden a conseguir una creciente elevación en el terreno de lo material, cultural y espiritual”*.

Aquestes categories que permeten classificar les pràctiques i els objectius professionals, serveixen també com a categories per pensar els propis serveis. Hi haurien “serveis assistencials” i “serveis socials”. La primera categoria serviria per classificar serveis com guarderies o llars per a joves treballadores, l'atenció a les discapacitats físiques o intel·lectuals, etc. L'exponent més important de la segona categoria seria el “Centro Social” que incorporaria com a tret distintiu el tractar-se d'un servei obert a tota la població que requereix, a més, de la pròpia gestió de la població.

Com hem vist en altres ocasions al llarg d'aquest text, l'imaginari de la promoció social es troba estretament vinculat al discurs del treball comunitari com una tasca per despertar el sentit de la cooperació, augmentar la confiança dels veïns en si mateixos, que la gent es faci càrrec dels seus actes, la promoció de capacitats i habilitats en la gent, l'increment del sentiment de pertinença, augment de les relacions entre veïns, la formació de nous grups, millorar l'actitud de la gent, incorporar a la gent a la realització d'activitats festives, augmentar la capacitat d'iniciativa, incorporar més gent a les activitats col·lectives i organitzatives, incrementar la responsabilització dels veïns, etc.²³⁸

Aquesta dicotomia d'opcions provoca una tensió en aquells professionals que no voldrien reduir l'exercici a l'activitat de la primera categoria²³⁹. Es tracta d'una dicotomia que sempre sembla d'actualitat, que ens fa adonar que el Treball Social es debat de manera constant entre l'acomodació i l'acció transformadora.

²³⁶ En ponència presentada en l reunió de profesionales de la zona de Levante (Asociación de Asistentes Sociales de Sabadell-Tarrassa),

²³⁷ Equipo del Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona (1965)

²³⁸ Idem supra.

²³⁹ Jutglar, M. A. (1965)

L'espai multiforme: la professió inclusiva i l'ambigüitat

La professió d'aquell moment era més inclusiva de pràctiques que avui considerem pròpies d'altres identitats professionals. Per això hem parlat d'una professió amb un caràcter multiforme. Aquest fet es podria interpretar de diverses maneres: d'una banda com una potencialitat del Treball Social en els seus orígens (una professió plàstica en les seves respostes) i per una altra banda, com una feblesa que neix de l'ambigüitat en que es mou l'Assistència Social en els seus orígens (una professió que no acaba d'establir quins son els seus límits, la seva aportació específica, la seva expertesa, etc.). A posteriori, l'Assistència Social seguiria un procés de diferenciació respecte d'altres col·lectius professionals, però en la dècada dels 60 encara inclou pràctiques que avui considerem pròpies d'altres grups professionals emergents.

Les activitats d'una assistent social en un centre social, a més de les tasques més conegudes combina perfils que avui identificaríem amb les que realitza un director de Centre Cívic, un animador, un orientador juvenil, etc. La seva tasca comunitària inclou, per exemple, reunions amb la junta directiva del centre, amb les seccions d'activitat o la coordinació entre entitats socials del barri, però també tasques adreçades a la planificació d'activitats culturals: organitzar visites culturals, vigilar la continuïtat de l'escola nocturna, ajudar a l'encarregat de la biblioteca, cercar grups escènics pel teatre, concurs literaris, de pintura i dibuix, i de betlems, xerrades de formació a joves, curssets de formació sanitària (socorrisme, prenatal...) (Equipo del Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona, 1965). Algunes d'aquestes activitats encara les comprenem pròpies del treballadors social, sobretot si aplica abordatges propis del treball comunitari; d'altres han estat convertides en competència d'altres grups professionals emergents en l'espai de la intervenció social.

Altres exercicis al llarg de les primeres dècades de l'Assistència Social recorden els del personal auxiliar sanitari (salut comunitària):

Vàrem ordenar i organitzar les fitxes per tal de poder agafar només els nens de paràlisi cerebral, no teníem fons de ningú, tot era privat, venien tres metges un mati a la setmana per les visites, només podien fer quatre diagnòstics. Llavors vàrem anar a visitar a les famílies, els anunciàvem que els aniríem a visitar, per això ho teníem per carrers, perquè fèiem la ruta, fèiem les visites a domicili i mes o menys fèiem un primer diagnòstic nosaltres, imagina't! Dèiem: però com podem veure si un nano es paralític cerebral o no? [els metges ens contestaven] si teniu dubtes ho deixeu per una altra visita. La doctora Corominas va dir (...) per un noi gran es mes fàcil, per un petitet us ensenyaré, el poseu de peu a la taula veureu que es posen els peuetes de puntetes i ens va ensenyar ja d'entrada a veure-ho. Així ho vàrem anar fent i vàrem anar catalogant, llavors els que no eren de paràlisi cerebral ho vàrem separar i vàrem guardar les dades. (8 Helena Ripoll).

Quelcom semblant s'esdevé en altres espais de la intervenció sanitària. El camp del Treball Social psiquiàtric segueix sent un camp poc present i en el que les funcions reals es troben properes a aquesta funció auxiliar: col·laboració amb el psiquiatra, detecció de casos en centres (socials, assistencials, benèfics), informació i missió divulgadora dels centres oficials, col·laboració intrasanatorial molt escassa i limitada a funcions de informació i de recepció administrativa, etc. En tot cas, és un exercici professional que era distant de l'univers de funcions que es reconeixen per al treballadors social psiquiàtric²⁴⁰.

²⁴⁰ El contrast és molt notori si el posem en relació amb alguna comprensió molt més tècnica y especialitzada de les funcions professionals. El Dr. Martí Tusquets a les Jornadas de Trabajo Social de 1963 senyalava un funcions desitjables del treballador social psiquiàtric: a) En relació al enfermo: toma de contacto con el ambiente morbigeno, análisis de dicha situación a la luz de la psicología social, diagnóstico social, información psiquiátrica, función facilitadora de adaptación; b) En relació a la asistencia intrasanatorial: recepción del enfermo, información y asistencia a los familiares, realización de gestiones necesarias en relación a las atenciones sociales, seguros, informes y comunicaciones a empresas en relación a la entrada, salida o traslado del enfermo, intervención en las reuniones del grupo del personal auxiliar del sanatorio i que a la luz de la dinámica de grupos examine, analice y aclare los problemas de relaciones humanas intrasanatoriales, asistencia en grupos de discusión y socioterapia con los propios enfermos y psiquiatras psicoterapeutas, informes periódicos sobre las relaciones humanas intrasanatoriales, realizados a través de la investigación psicosocial y sociométrica de las mismas; c) En relació a la sociedad: información, responder a sus demandas, divulgación a fin de modificar prejuicios, ideas erróneas y mentalidades de grupo de carácter mágico, presencia en todos los movimientos, instituciones de carácter científico-social y Asistencia Social.

- La presència del Treball Social als hospitals psiquiàtrics (amb funcions clares) començarà cap a principis de la dècada dels 70, coincidint amb els inicis d'un important moviment als hospitals psiquiàtrics a escala estatal. Cal destacar les vinculacions d'algunes treballadores socials amb el moviment i les propostes crítiques de Franco Basaglia a Itàlia (que era una de les versions de l'anomenada "antipsiquiatria"), que va tenir una gran influència a escala internacional (tot això com a part del post Maig 68 i dels moviments radicals italians, sobre tot de fàbrica, de 1969).

En altres ocasions les tasques s'aproximen a competències que avui dipositaríem, probablement en l'educació social. Joaquim Ansón un dels primers treballadors socials masculins ens ho recorda:

L'acció eficaç, en el món dels joves és per exemple actuar amb aquells joves que mostren "madera de líderes". Un treball encaminat a realitzar una reflexió sobre si mateixos, sobre la seva realitat i el seu medi ambient per tal d'encaminar les seves accions en forma positiva i influèncin els grups de joves i evitin els processos que porten al ressentiment i a l'acció contra la societat. (Ansón, J., 1965)

Com hem assenyalat part d'aquesta comprensió multiforme i inclusiva es deguda a les debilitats de la pròpia Assistència Social, però altra part troba sosteniment en el discurs de la "promoció social". La promoció social és el concepte que ocupa bona part de l'imaginari d'innovació i canvi.

En aquests anys, s'inicia la preocupació per delimitar un espai propi de la professió. Aquesta necessitat no és en front d'altres professions, és dins de la pròpia professió en front de les formes antigues d'acció social o en front de l'excessiva dispersió i de la multiformitat de les formes d'exercici. L'Assistència Social desitja mostrar-se als altres sense ambigüitat o confusió, però sobretot necessita percebre's ella mateixa com una sola professió malgrat la diversitat de serveis i camps en els que s'exerceix, aclarir allò que ha de fer i allò que no. En un Butlletí destinat a orientar la pràctica en els diversos camps s'editorialitza en torn de "*la necesidad hondamente sentida por todas nuestras compañeras, asistentes sociales, de concretar, dentro de lo posible, la labor a realizar en los distintos campos de aplicación de los Servicios Sociales. Así como el deseo de unificar criterios dentro de la flexibilidad de la profesión*". (Equipo del Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona, 1965). Una de les raons d'aquesta necessitat es troba relacionada amb les possibilitats que la professió té de comunicar sobre sí mateixa, divulgar-se, de "*iniciar una mayor campaña de divulgación de la profesión orientada a ampliar los puestos de trabajo en los campos de Servicios Sociales ya existentes (...) y a promover la apertura de nuevos*" (idem).

La identitat de la professió es manifesta en aquests anys enormement ambigua. Una expressió d'aquest fet el trobem en l'ús d'una diversitat de noms per anomenar la mateixa professió. Alguns exemples son ben explícits. En un mateix article la professió pot aparèixer nomenada amb tres títols diferents: com a Assistent Social, com a Visitadora Social i com a Treballadora Social²⁴¹. En aquest període, a més, s'utilitza sovint el concepte "servei social" com a concepte equivalent a "Treball Social", però al seu cop es rebutja donat que amb aquest nom s'identifica també un període d'instrucció semiobligatòria (obligatòria per treure's el passaport, el carnet de conduir, per fer estudis superiors al batxillerat, per treballar en qualsevol administració...) per a les dones joves dirigida per la Secció Femenina. Des de finals dels 50 es parla de treballadors socials, però l'ús que es realitza d'aquest nom és inclusiu (s'aplica a assistents socials, a directors d'institucions benèfiques i assistencials o educatives, fins i tot a capellans, consiliaris d'acció catòlica, etc.). L'ús que es fa dels mots ens parla d'un espai de pràctiques encara poc professionalitzat.

Paradoxal en aquests moviments del període és la deriva que pren en propi concepte d'Assistència Social. El concepte d'*Assistència Social* que naixé per a identificar les noves formes d'intervenció en temps de la República i que és, en bona mida, negat per les institucions de la dictadura (ja hem vist com desapareix fins i tot del nom de les pròpies escoles durant els anys 40 i 50), acaba fent-se servir per identificar l'exercici d'un Treball Social reduït a l'habitus, a l'atenció d'urgència, a l'ajut més bàsic, a les formes d'abordatge individuals, etc. L'aparició entre nosaltres del desenvolupament comunitari i el discurs entorn de la promoció social generarà una nova forma de comprendre la intervenció social diferent de les anteriors. La nova mirada que, sobre la intervenció i les seves possibilitats/potencialitats transporten les teories del desenvolupament comunitari, provocarà l'obsolescència de les anteriors. El concepte d'*Assistència Social*, llavors, passa a identificar una forma d'intervenció reduïda a les atencions més bàsiques.

Les explicacions que sobre el centre social realitzen Del Valle, A; R. Echarren (1965) son ben explícites. La comprensió de la intervenció social esclata, s'expandeix i, en aquest moviment els antics noms deixen de tenir el sentit que tenien. Veiem-lo: "*El Centro Social es, pues, un instrumento de promoción social, no de asistencia. En consecuencia, entendemos por Promoción Social la acción de promover toda clase de servicios y obras que puedan redundar en beneficio de los individuos en su*

²⁴¹ Podeu veure-ho en el quadre de text: "El treball de comunitat a partir del treball de casos" que hem reproduït abans o en Domènech, R. (1965).

conjunto, haciéndoles descubrir sus propias aptitudes, posibilidades y capacidades para resolver sus propios problemas, así como en beneficio de los grupos y de la comunidad (...) El Centro Social nunca puede ser un instrumento de acción asistencial. Su esencia misma le presenta como un instrumento de desarrollo comunitario, de acción social de la propia vecindad. De donde se infiere que Centro Social y Asistencia Social son dos fórmulas de trabajo social distintas y con finalidades diferentes en lo sustancial.”

La intervenció majoritària sense orientació disciplinar

Ni les característiques multiformes de l'exercici professional, ni tampoc la presència pública o discursiva d'un tipus o altre de pràctiques ens poden fer oblidar que en l'exercici dels 60 trobem inscrites algunes de les tendències més permanents del Treball Social en Espanya: mentre el treball de casos era practicat per un 90% dels assistents socials en exercici, el treball de grup era realitzat pel 39% i el desenvolupament comunitari pel 17% (que en el cas de Catalunya, el més favorable al TC, s'eleva a un 26%)²⁴².

En torn d'aquestes xifres, hi ha quelcom que ens sembla especialment revelador: en aquest període que els mètodes comencen a ser presents en la formació dels assistents socials, no hi ha producció teòrica entorn de l'abordatge individual i/o familiar, ni es difonen experiències significatives o modèliques entorn del Treball Social de cas. Malgrat que es tracta del tipus d'abordatge en el que les assistents socials classifiquen la major part de la seva intervenció no acaba produint experiències modèliques o projectes extensibles. Les causes d'aquest resultat son difícils d'establir, però volem deixar constància d'una raó que ens sembla suggeridora: l'exercici individualitzat mancaria dels marcs que permeten la reflexió sistemàtica i l'autoobservació de la pròpia pràctica. L'exercici del Treball Social individual i familiar es desenvolupa sense haver d'elaborar projectes previs i això impedeix l'elaboració d'hipòtesis entorn de les millors relacions de Treball Social. Mentre l'exercici del treball comunitari i de grup requereix o afavoreix la definició de projectes d'intervenció (i per tant el seu contrast mitjançant una intervenció autoobservada), l'abordatge individual sembla poder-se desenvolupar sense haver-se d'explicitar com a projecte, com si es tractés d'una rutina adquirida, llunyanament influïda per les orientacions del Treball Social de casos.

Ramon Sarró en la conferència inaugural de les Jornadas de trabajo social de Barcelona titulada “Desde Luis Vives a la psiquiatría social” mostrava gran confiança en les possibilitats que obria l'entrevista per a l'orientació científica del Treball Social: (...) *Una de las mejores definiciones del trabajo social es ésta: ayudar al hombre normal, en situación de dificultad. La sociedad ha creado un nuevo tipo de profesión. ¿Cuál es el arma principal del asistente social? El diagnóstico social individual. Dentro de los tres grandes métodos –individual, de grupo y de comunidad-, la técnica de la entrevista es tan importante como la técnica quirúrgica para la cirugía, como la técnica psicoanalítica para el psicoanálisis. Exige madurez, seguir unos preceptos y, además, exige lo que Letamendi llama “la intuición genial”: función de pensamiento instantáneo. La asistente social debe tener ojo clínico y tener práctica en la investigación por medio de la entrevista (...) El rendimiento de un trabajador social es directamente proporcional a su capacidad de entrevistar*²⁴³. Aquesta confiança no es va veure refrendada. Seria a finals de la dècada de 1980, vint i cinc anys després, quan la Teresa Rossell, una deixeble meritòria del Dr. Sarró publicaria “L'entrevista en Treball Social”²⁴⁴.

Assistència Social voluntària, precarietat laboral i dependència ideològica

²⁴² Instituto de Sociología Aplicada (1971).

²⁴³ Memoria de las Jornadas de Trabajo Social (1963)

²⁴⁴ Una obra que es troba marcada per l'entorn disciplinar original de l'escola del Dr. Sarró: la salut i lo “psi”.

Les contradiccions entre un treball de promoció i el paternalisme afecta també altres àmbits de l'Assistència Social: la inacció de l'Estat genera dependència econòmica de la "filantropia" de grups socials benestants, de l'Església, de l'empresariat, etc.²⁴⁵

La meua primera feina va ser a l'any 1966 al barri de Can Tunis en que jo hi vaig començar fent pràctiques en un Centre Social depenent d'un patronat mig de l'Església, mig de metges, mig de burgesos de mala consciència i en aquest centre jo hi anava a les tardes i promocionava, des de fer casos, encara que jo era resistent a fer casos, la meua teoria era de que amb els casos no solucionàvem res. Allà vaig promocionar una cooperativa d'habitatges que va començar a funcionar, fèiem alfabetització d'adults per les tardes, fèiem colònies per els nens,... fèiem acció grupal i comunitària. En aquella època va ser quan vaig començar a participar en tota l'acció professional del treball comunitari, va venir en Marco Marchioni, vaig participar a totes les activitats, vaig fer un programa inclus per allà. (...) En Can Tunis no vaig fer un treball polític, no era el mon obrer, era un mon molt marginal, eren barraques "pures i dures", era xabolisme, eren els gitanos... Jo intentava tenir bon rotllo amb ells. "Señorita deme la ropa" i poca cosa més, ja que el context era molt caritatiu i punt. Nosaltres els treballadors socials no donàvem ni roba ni menjar, ho donava Càritas, va ser una petita batalla (13 Antonia Renau).

Per fer viables els serveis que creàrem al Camp de la Bota [per mantenir la guarderia] en aquells anys va caldre cercar persones que fessin aportacions de diners (...) Era un grup de persones molt allunyades ideològicament, però que sempre es mostraren interessades en aquella acció (...) Més tard vaig connectar amb un grup de matrimonis, alguns dels quals ja coneixia de Virtelia²⁴⁶. S'interessaren per el que es feia al Camp de la Bota i pel que els explicava, foren molt receptius, i ideològicament eren conscients de que posaven el seu gra de sorra en un problema de dimensions extraordinàries. Acabaren fent-se càrrec del conjunt del dèficit dels serveis que es feien. (Domènech, R., 2005)

Quan vàrem començar l'associació [associació de paràlisi cerebral –ASPACE-], els fons eren totalment privats, llavors s'enviava una propaganda com demanant donatius o subscripcions, cada dia enviaven com a mínim de 30 a 40 cartes ho fèiem per llistin telefònic per carrers. Tant la Montserrat com jo vàrem plantejar que els nanos que entraven a Montjuïc la situació econòmica no fos un impediment per a rehabilitar-se, sinó per condicions de necessitat. Això plantejava que el cost d'un nano allà era de 42 mil pessetes al mes a l'any 1961-62. Es va muntar la Junta de Dames que la presidenta era la senyora Moragas, hi havia la dona del Joan Viñas, la senyora Samaranch... es va aconseguir que La Caixa pagues 10 beques, que les empreses paguessin beques... [Nosaltres] vàrem dir que això s'havia de cuidar [més], [ja que] no es donaven explicacions de lo que es feia amb aquests diners. Nosaltres vàrem dir que teníem de donar explicacions i [per això] a cada persona o empresa que pagava una beca li enviàvem una fotografia del nano, el diagnòstic mèdic i lo que s'havia fet al centre, etc. Ho enviàvem dos cops a l'any... O sigui que va ser una manera maca de donar una explicació del que feies amb els diners. (...) (8 Helena Ripoll)

Llavors vaig dir a mossèn Garcia Diez i a mossèn Prat [que eren els caps de Càritas] (...) que m'agradaria treballar en un barri on hi hagués immigració, vull treballar amb la gent que ha vingut de fora. Em van dir que una empresa que havia fet cases COBASA, que era d'en Figueres i companyia, els havia demanat que fessin alguna cosa en un barri, com que en aquest barri ens han demanat que volen un centre hi enviarem una assistent social. Jo els vaig dir que no era igual enviar una assistent social, sempre m'han fet broma amb això: van demanar un lloc per reunir-se i els van enviar la Rosa. Encara ara se'n recorden. Total que vaig anar al barri del Besos (...) a la part que pertanyia a Sant Adrià del Besos, el barri de La Catalana (9 Rosa Romeu).

Quan la protecció social és opcional, voluntària, depenent del paternalisme empresarial o de les classes benestants, no resulta gens estranya la precarietat laboral que afecta la professió en aquest període. En bona mida, tot el discurs que sobre la "professionalització" de l'acció social s'ha realitzat no es correspon amb una política de contractacions que precaritzava a les assistents socials. En 1970 de les assistents socials que treballen solament el 46% tenen contractació laboral. Però si aquests són els percentatges globals, quan s'analitza en detall ens adonem com entre els professionals adscrits a l'Església la situació és especialment deficient amb un 79 % de professionals sense contracte en front del 33% que es dona en organismes oficials²⁴⁷. Però si aquesta situació es dona en 1970, en períodes anteriors la situació encara fou més greu com ho demostra que les generacions més grans es troben més afectades que les joves per aquesta forma de precarietat²⁴⁸.

Les condicions laborals que afecten la professió durant els anys 60 ens parlen d'una semiprofessió. La "professionalitat" apareix en el discurs de manera viva al llarg del període, però s'entén de manera restrictiva com a forma de fer vinculada a la racionalitat però de manera feble com exercici laboral

²⁴⁵ Aquestes condicions en que es mou l'exercici de la professió recorda els propis orígens de la professió a Anglaterra i als Estats Units a finals del XIX i principis del segle XX.

²⁴⁶ Escola privada d'èlit, però d'orientació força laica i catalanista.

²⁴⁷ A més, Càritas en alguns dels casos que anem coneixent fa d'entitat prestatària o "subcontracta" al servei d'empreses de construcció, etc.

²⁴⁸ Instituto de Sociología Aplicada (1971).

reconegut i remunerat. L'exercici de l'Assistència Social encara es troba tenyit dels trets del voluntariat o de la missió cristiana. Així com l'Assistència Social és de caràcter voluntari (no hi ha obligació legal), les persones que la imparteixen no son percebudes com a tècnics amb plens drets. Malgrat això, en aquesta dècada es produiran passes importants en el llarg camí cap al reconeixement formal com a tècnics. El 18 de novembre de 1966 es va publicar l'Ordre Ministerial de 25 d'octubre, per la que es reconeixia el títol d'assistent social en el nivell de tècnic de grau mitjà. Amb aquesta ordre, l'administració pública es convertí en capdavantera del reconeixement professional. La millora de les condicions laborals per al conjunt de la professió seria, però, molt més lenta.

Pensa que en aquell moment no signàvem mai amb el nom, en els papers que teníem, en els informes i en les actes posàvem sols "l'assistent social del barri tal", era un acord que teníem perquè hi havia gent molt compromesa políticament, era una manera de que no quedés escrit. Per altra part, això ha sigut un perjudici a nivell de la nostra situació laboral, al fer reivindicacions laborals mes tard; sobretot davant la jubilació, hem hagut de buscar algun paper que figurés els nostres noms en relació al treball als barris. Càritas en la primera època no ens tenia contractades, llavors ja es va fer una reivindicació que va durar dos anys per tenir un contracte laboral, amb moltes reunions, érem més de 15 assistents socials que no teníem contracte. Llavors es va iniciar un procés molt lent d'anar contractant. Però que ha passat? Que els professionals varen estar uns anys com si no haguessin treballat. Aquesta reivindicació va ser promoguda per les més polititzades, creiem que això era un dret i el vàrem obtenir, amb moltes reunions i amb molt treball conjunt (13 Antonia Renau).

Precarietat laboral que es manifesta també en forma de pluriempleo i/o l'exercici a temps parcial que venen a ser dues cares complementàries de la feble professionalització i insuficient reconeixement. *"Hubo un tiempo en el que el pluriempleo fue no sólo necesario, sino bueno; había que abrir campos y (...) acudir donde nos llamaran. Debido a la escasez de asistentes sociales, se acudía a distintas brechas cubriendo puestos de trabajo. Entonces esto era bueno, pero la situación ha evolucionado aunque dejando cierto vicio. Nos hemos acostumbrado a decir "Tres días a la semana en la empresa, de éstos una mañana para gestiones y por las tardes una parroquia". Y a ir recogiendo pequeños sueldos, que se van sumando"*. (Mercedes Vilas Torruella)²⁴⁹

En certa mida, les funcions de les assistents socials encara es pensen per un exercici lligat a la reproducció ideològica: de l'Església, del gènere, del règim polític, etc.

A nuestra ciudad [Barcelona] se incorporan cada año unos 30.000 nuevos habitantes. (...) Organizar la forma de integrar a estas familias en la comunidad parroquial, lo que puede suponer muchas veces la integración en una vida social cristiana, nos parece misión propia del asistente social. Para esta función será menester la colaboración de otros miembros de la comunidad parroquial que, sin poseer los conocimientos ni contar con la preparación técnica de la asistente social, tengan un espíritu amplio y acogedor y sean capaces de actuar de acuerdo con el Párroco y con la asistente social, de modo que tal presencia y la ayuda moral de la Parroquia sea efectiva para dichas familias desde los primeros días de su residencia (...) En algunas Parroquias se han efectuado ensayos de formación de mujeres adultas pertenecientes a las clases populares, y creemos que los Trabajadores Sociales pueden desempeñar una función importante en orden a promover y orientar esta formación. No se trata tan solo de lo que habitualmente se designa con el nombre de formación de hogar (corte, plancha, cocina), sino de una labor formativa que abarque toda la personalidad femenina en sus aspectos de mujer, esposa y madre. (Memoria de las Jornadas de Trabajo Social, 1963.

Al sortir de l'escola, la pròpia escola em va enviar a lo que ara es la ONCE que estava a Sindicats, però com que jo no era del règim no em van agafar (...) La primera pregunta que em van fer es si pertanyia a la Falange o a les Joventuts i al dir que no em van dir que pensaven mes en una persona afiliada (8 Helena Ripoll).

[meitat-finals 60] Llavors a Càritas hi vaig estar fins que van pensar que jo ja no era massa de la corda catòlica, sabien que jo era agnòstica (...) La meva família era molt catòlica i molt pro-Església i pensarien que jo era bona persona, tinc un germà jesuïta, la meva mare en aquella època era una persona molt activa que tenia una associació catòlica i tenia contactes amb el Bisbe (...) Jo que era una radical, que feia allà dintre [si] era la única que no era creient [i] totes les altres eren catòliques? (13 Antonia Renau)

La comunitat ideològica és el salconduit en l'àmbit. En la publicació del Seminari d'Elda Fiorentino, experta que arriba a Espanya per intermediació de la CEISS/FEISS es subratlla com a mèrit la seva procedència d'Itàlia, *"un país de tradició catòlica"*. És una anècdota que assenyala que la forma de comprendre l'Assistència Social és, en bona mida, inseparable de la reproducció ideològica. Exemples no manquen: *"El Equipo parroquial de trabajo social (...) son todos aquellos que trabajan en una misma Parroquia con deseos de ayudar a la promoción social de la misma, y al propio tiempo de promover la*

²⁴⁹ En ponencia presentada en I Reunión de Profesionales de la Zona de Levante (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967).

*consolidación de la comunidad parroquial, han de aunar esfuerzos, no sólo como simples sumandos que se agregan unos a otros, sino con una coordinación inteligente, distribuyendo tareas, aportando iniciativas, resolviendo dificultades. El Párroco ha de ser, por su última responsabilidad en lo parroquial, el alma de este equipo al que los profesionales aportarán conocimientos técnicos y dedicación personal*²⁵⁰.

En darrera instància, es continua pensant l'Assistència Social com una activitat auxiliar de projectes i objectius definits en altres espais. Prenem com a exemple la filosofia dels centres socials que es construeix entorn de paraules importants com democràcia, autogestió, etc.; en paral·lel, però, hi trobem continues clàusules de salvaguarda a aquests principis que donen compte d'unes limitacions molt importants. Si d'una banda s'estableix el principi de democràcia, d'altra s'establiran els instruments per a la seva limitació i control²⁵¹. Es tracta, no oblidem, d'un exercici del Treball Social dins un marc dictatorial, amb moltes constriccions i promogut per institucions autoritàries. Conceptes com democràcia s'utilitzen, però amb intenció i sentit que solament es poden desxifrar dins el context en que s'utilitzen. Darrera de les paraules hem d'estar atens a l'ús d'eufemismes o jergues que edulcorin o amaguin la realitat; també a l'ocultació mitjançant el seu vernís tècnic. El cabreig, la ràbia, el malestar, la queixa, la protesta dels veïns que es senten enganyats o estafats, per exemple, es pot veure convertit en "complejo de irritabilidad". *"Complejo de irritabilidad que padecen muchos de los moradores de las nuevas viviendas (...). Se considera que en la mayoría de los casos este complejo de irritabilidad es directamente proporcional al estado en que las viviendas fueron entregadas y a los problemas que la barriada tiene planteados por falta de pavimentación de las calles, de transportes, de alumbrado, etc. Se habla de los fallos (por ejemplo goteras) que se observan en viviendas de reciente construcción, y se sugiere la necesidad de una mayor inspección a las sociedades constructoras por parte de los organismos promotores. (Memoria de las Jornadas de trabajo Social, 1963)*

Construcció de la identitat professional

Entre allò ideològic i el Treball Social

Als inicis de la dècada dels 60 l'argument legitimador de l'Assistència Social és de tipus ideològic, aliè a allò disciplinar²⁵². La doctrina social de l'Església continua essent la font de legitimitat, tal com venia succeint des dels orígens de la formació d'Assistència Social a Catalunya en 1932. Recollida en les diverses encícliques dels Papes aquesta doctrina és la filosofia que orienta la formació i també el motor ideològic de l'exercici pràctic. Es considera que pel bon exercici de l'Assistència Social es necessita un vertader "sentit social" (una sensibilitat social, autèntica vocació i espiritualitat) i això ho proporciona la doctrina social de l'Església.

La gran novetat de la dècada dins d'aquesta trajectoria foren les notícies relacionades amb el Concili Vaticà Segon que va tenir lloc entre 1959 i 1965. Els aires de renovació i obertura d'aquest concili no deixaren d'influir i serviren a una part de l'Església espanyola per realitzar una tasca d'aproximació a les realitats populars i per afavorir un distanciament de la dictadura. És un nou reposicionament polític de l'Església.

A mesura que avança la dècada, però apareixen noves fonts de legitimació ideològica de caràcter polític i també diverses formes de simbiosi entre aquestes ideologies i la pròpia religió. Allò que es fa pren legitimitat en ideologies d'alliberament socio-polític. Un exponent de les formes de simbiosi son els capellans obrers que és una mena de híbrid del Concili Vaticà Segon, la emergència de la lluita

²⁵⁰ Memoria de las Jornadas de Trabajo Social (1963).

²⁵¹ "Cáritas Diocesana se reserva el derecho (que debe constar en el Reglamento) de vigilar para que las realizaciones del Centro se lleven a cabo dentro de los límites de este Reglamento, pudiendo, de no ser así, disolver la Junta Directiva y convocar nuevas elecciones e incluso, si lo estimara necesario, disolver el Centro (...). El Centro Social recibe su personalidad jurídica de Cáritas Diocesana, lo cual debe constar en el Reglamento" (Del Valle, A.; R. Echarren, 1965).

²⁵² L'espai que ocupa la ideologia és tant més gran quan les orientacions professionals o disciplinaries son febles.

antifeixista i del marxisme militant. El Treball Social de barri dels anys 60 es troba, sovint, molt proper a aquests capellans obrers i manifesta també aquestes formes de simbiosi ideològiques i pràctiques.

Les noves formes de legitimació ideològica són una important novetat i convertirà la dècada en el període de gènesi del que serà, amb l'arribada de la democràcia, un Treball Social entès com a "servei públic" independent d'allò confessional. Aquesta "gènesi" no solament es produeix en el món del pensament, és també sociològica: durant els anys 60 i principis dels 70 es forma el grup d'assistents socials que serà responsable de liderar el discurs i l'organització dels serveis socials dels 80.

[Des de la meitat dels 60] Hi ha un factor històric molt important, l'Església no era la d'ara, primer de tot tenia mala consciència, havia hagut un moviment important dintre de l'Església, (...) un moviment molt extens diguem de renovació cristiana, llavors això els portava a veure que les injustícies socials s'havien d'arreglar (des de la JOC fins al moviment obrerista, els capellans obrers,...), llavors el sector carca com estratègia es retirava una mica i deixava pas al sector més progressista. Al obrir el ventall de la ideologia cristiana, catòlica als progressistes, ¿què passava?, que aquí era un caldo de cultiu per a la gent que feia política: tota la estratègia d'en Comin i els cristians per el socialisme (...) Era una Església que tenia vergonya de portar "bajo palio" a un home com en Franco que reprimia, que matava a gent. Per tant, l'Església en aquell moment feia una obertura real, per mala consciència, perquè hi havia el Bisbe X o perquè hi havia Joan XXIII; això va potenciar moltes coses. (13 Antonia Renau)

Mentre que en els anys 40, 50 i principis dels 60 el motor ideològic del Treball Social és, sobretot, religiós. Durant els anys 60, en paral·lel a l'emergència de l'oposició política al franquisme, aquest motor ideològic deixa de ser un monopoli de l'Església i apareixen fonts de legitimitat que tenen un major caràcter polític i laic²⁵³. A la convivència i/o simbiosi que es produeix en els moments inicials entre aquestes fonts de legitimitat religiosa o laica, li seguirà en els primers 70 l'hegemonia de la segona i la crisi de la primera.

Aquest combinat de fonts de legitimitat generen "figures" o "models" de treballador social ben singulars. La millor il·lustració d'això que diguem la trobem en la trajectòria professional de l'assistent social Rosa Domènech. En ella es percep perfectament els canvis en la importància de les fonts de legitimitat que es produeixen en aquests anys, la combinació o la substitució entre elles. El basament ideològic de la seva acció es, en un primer moment, religiós i, posteriorment, polític.

"El meu treball com assistent social al Camp de la Bota depenia de Càritas i era dirigida des del primer dia per Mn. Jaume Cuspinera que era el Rector de la Parròquia de Sant Pere Ermengol del Besòs (...) Era un personatge d'una gran espiritualitat absolutament submergida en la vida de la gent amb qui compartia penes i alegries (...) Per a mi Mn. Jaume Cuspinera fou una amistat i un mestratge important per a tota la vida. Predicava amb l'exemple. Transmetia valors i com a professional del Treball Social m'ajudà a conèixer, estimar i respectar a les persones. Recordo que els dimecres a la tarda anava al seu despatx al Besòs per analitzar el meu treball en el Camp de la Bota. Aquelles trobades eren una pauta extraordinària. Jaume Cuspinera, a qui col·loquialment anomenàvem "Cuspi", conduïa les reunions amb el necessari afecte i fermesa. També comentàvem qüestions personals, el seu criteri era madur. Ell fou qui m'ensenyà la importància de l'acció del Treball Social i com era imprescindible la participació de la gent del barri i de la classe obrera en les iniciatives que programàvem. Ara penso que foren per a mi un luxe aquelles trobades setmanals amb una persona com ell d'una gran qualitat humana. Poques persones m'han marcat tant en la meua vida. Més tard també ho va fer Josep Pallach [pedagog i polític]. A l'entorn de Mn. Jaume Cuspinera vaig conèixer el moviment dels capellans obrers. Era un testimoni molt humà i revolucionari dins de l'Església. Tenien un compromís de veritat amb la gent dels barris, hi vivien i hi treballaven" (Domènech, R., 2005).

El capellà obrer no és un cas aïllat. És manifestació d'un moviment que travessa molts espais de la vida social. Les relacions de Treball Social, com anem veient, es pensen "pròximes"; també la militància revolucionària considera clau l'aproximació personal (social i física) a l'espai que es vol transformar.

"Jo en aquella època vivia el que en deiem proletaritzada²⁵⁴. Una de les consignes polítiques era que havies d'anar a les fàbriques a treballar. Tota la gent que era de procedència petita burgesa o de la mitjana burgesia tenia que deixar els seus ribets petits burgesos i anar a les fàbriques. Jo, com que ja treballava com assistent social ja no em sentia tant en desacord amb aquesta doctrina (...) el que si vaig fer fou anar a viure en un barri obrer per estar més a la vora dels obrers. Me'n vaig anar a viure a les vivendes de la cooperativa del Sagrat Cor del barri del Besòs, allà si que vaig col·laborar amb els moviments socials en els que hi havia altres professionals que treballaven al Besòs, jo com a veïna i elles com a professionals. (...) Recordo que hi havia reunions. (...) Recordo participar en moviments, anar a manifestacions i coses

²⁵³ En els inicis de la dècada de 1960, l'aparició de la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 com a font de legitimitat en diversos arguments del Treball Social (amb l'ingrés en l'ONU, Espanya havia subscrit aquesta declaració) és un primer símptoma del que s'esdevindrà.

²⁵⁴ Antonia Renau militava en el que, posteriorment, s'anomenaria Partit del Treball.

concretes. Vaig conèixer la Rosa Romeu, l'Anna Munté (que va estar empresonada), la Dolors Arteman, la Maria Pia Barenys... A tot l'equip d'assistents socials que treballaven per Càritas (13 Antonia Renau).

Al Camp de la Bota vaig descobrir el que era el franquisme, el que era la injustícia social, vaig descobrir el que era tot el món de riquesa de la classe obrera; jo em vaig casar mentre estava al barri i [recordo] les atencions que vaig rebre, em regalaren Macarenes per que em portessin sort..., va ser extraordinari (...) [Altres professionals que hi havia eren] l'Anna Munté que estava amb mi d'assistent social, la Mercé Marsol, la Rosa Barenys que hi feien pràctiques (...) Vàrem fer un treball comunitari interessant, un treball de zona junt amb la Montserrat Colomer, l'Esther Mallas, la Mercé Llongueras, la Rosa Romeu. Va ser un treball super interessant, a mi em va marcar molt i em va interessar molt. Allà vaig conèixer el naixement de les Comissions Obreres, els hi deixaven la nostra guarderia el nostre local per fer-hi les reunions i em vaig despertar a nivell social (...) Va ser dels anys 1960-68, van ser els anys de la meua naixença d'estudiar assistent social per vocació social i mes aviat marcada per l'Església, per aquest compromís d'igualtat com a cristiana. Quant treballava al Camp de la Bota paral·lelament vàrem conèixer a en Josep Pallach. A casa nostra va néixer el que va ser el Partit Socialista Reagrupament i em va semblar que la part social que jo tenia, [les] inquietuds en la meua vida, podia desenvolupar-les millor en el marc d'un partit que (...) en el marc de l'Església. (4 Rosa Domènech)

El cert és que l'Assistència Social en la segona part dels anys 60, com molts altres espais de la vida social, es veurà sacsejada per noves influències ideològiques, es farà més plural. El moviment social antifranquista comença a fer-se notar dins l'àmbit en forma de nous exercicis professionals que, a la vegada, incorporen un projecte alternatiu de societat (la democràcia, el socialisme, etc.).

Després de Can Tunis i arrel de la feina que havia fet, [de] tot el procés del treball comunitari amb en Marco Marchioni i de que els barris necessitaven una coordinació, vàrem parlar amb la Rosa Romeu de que jo treballaria amb ella per fer els criteris d'unificació del treball comunitari dels barris en que hi havia Càritas, que eren al Besos, al Bon Pastor, a Santa Coloma, Badalona, Hospitalet... Vaig estar treballant tres anys a la central de Càritas, primer fent un treball molt interessant sobre els criteris d'unificació, en que establíem uns criteris de treball comunitari per a tots els barris (...) Aquí si que el mètode de treball era tret del marxisme-leninisme, el mètode de treball era marxista: anàlisi, confrontació...; era una cosa molt dinàmica, molt dialèctica. Tot això sota la capa professional (...) Hi havia la Rosa Romeu que era la banda més catòlica i jo, que tothom sabia que no era catòlica, però se'm valorava la meua capacitat analítica en aquell moment. Vàrem fer aquests criteris (...), els vàrem donar a totes les assistents socials de tots els barris perquè els estudiessin i vàrem començar a confrontar criteris [i] amb aquestes discussions vàrem començar a veure com enfocar el treball. El que estava clar es que el treball que nosaltres plantejàvem des d'aquesta òptica era que els barris tenien que ser moviments de potenciació revolucionària, lo que volia dir que aprofitàvem aquesta plataforma professional per a impulsar moviments de sensibilització [i] d'actualització dins la plataforma professional. Vàrem intentar treballar partint de lo que deia en Marco Marchioni, de la nostra experiència i de la capacitat formativa que teníem. [Vàrem] intentar plasmar-ho en un document marc que permetés un moviment social als barris, des d'una perspectiva totalment social i política, no de política directa en els partits polítics sinó com a mòbil de moviment i agitació en els barris Això va ser una feina molt interessant que em va agradar molt, això va durar dos o tres anys, teníem entrevistes amb totes les Assistents Socials dels barris periòdicament, cada dos o tres mesos, veiem com anava, analitzàvem, orientàvem, enfocàvem, fins que la institució va començar a agafar por (...) [Entre les assistents socials de Càritas] hi havia de tot, van respondre sobretot les que estaven més polititzades i les altres va ser com que els caigués una galleda d'aigua freda 'i, ara, això com es fa?' Pensa que això no va cuallar ja que no teníem tots els instruments per a portar-ho a terme, era un plantejament i vàrem confiar en que amb el plantejament i la discussió n'hi havia prou. Ara penso que no; que feien falta moltes més coses. Calia un seguiment més acurat, una millor formació... (...) Penso que va servir perquè en les barris es fes alguna cosa. Nosaltres, no anàvem a fer parides ideològiques a nivell de pensament, sinó que anàvem a l'acció directa, érem gestors de l'acció directa amb un mínim de criteris perquè la gent actués. No veníem del món intel·lectual, érem més executives que una altra cosa. (13 Antonia Renau)

Un exercici compromès i atrevit va ser el vehicle per iniciar el procés d'incorporació del Treball Social a la lluita contra el franquisme que, en els primers anys 70 es farà més majoritari. Les assistents socials que foren pioneres en aquestes formes d'exercici professional van iniciar un procés que acabaria tenint un enorme impacte en la professió: en les seves pràctiques d'intervenció i en les seves comprensions, la professió hi trobarà l'imaginari heroic que legitimaran el nou Treball Social de la democràcia. En aquestes gestes, el Treball Social hi troba una mena refundació de la professió.

En aquell marc dels anys seixanta, el nostre Treball Social als barris era una autèntica lluita contra la injustícia, es a dir, de resistència al franquisme. Sovint s'hi vivien episodis de clara confrontació. Al Camp de la Bota eren freqüents. Recordo en aquest sentit que, com sia que el delegat de barraquisme de l'Ajuntament de Barcelona de l'època ordenava l'enderrocament de qualsevol nova barraca construïda clandestinament i la gent necessitava d'una teulada on viure, en produir-se un d'aquells casos n'ordenaren la destrucció de l'habitatge. La gent del barri protestà, va intervenir la policia i Mossèn Cuspinera, els Escolapis, la família de la barraca i jo acabarem conduïts a la Prefectura de Via Laietana. Hi entrarem en grup, però aviat ens separaren, em conduïren a una petita habitació on recordo que hi penjava una miserable bombeta, en un ambient ròneg. Cal dir que en aquella ocasió la nostra declaració favorable a la família que havia aixecat la nova barraca aconseguí que s'aturés l'enderroc (Domènech, R., 2005).

La transformació ideològica també afectava al professorat i als alumnes de les escoles d'Assistència Social com hem vist en apartats anteriors. El procés de contestació social a la dictadura s'extengué pel conjunt d'àmbits de la vida social.

La nova realitat ideològica significa també que després de molts anys de monopoli ideològic comencen a entrar en crisi les institucions que acullen el Treball Social i que havien dotat de sentit l'exercici. L'argumentari fins ara impregnat de lo religiós es troba en crisi. Per al Treball Social aquest esdeveniment és important, ja que distanciar-se dels arguments ideològics és una condició de la constitució com a pràctica professional capaç de construir els seus propis criteris en base a l'estudi, la recerca, la consulta científica, etc. Durant els anys 60 conviuen els argumentaris, però això ja és un símptoma de la crisi que afecta l'argumentari religiós: deixa de ser suficient com a font de legitimitat i necessiten combinar-se amb altres fonts (crisi d'hegemonia).

A mesura que avança la dècada, allò religiós comença a ser contestat, rebutjat o resistit socialment i això provocarà que un excessiu vincle amb l'Església es comenci a detectar com a obstacle per a l'acció dels Assistents Socials. La carta de M. Assumpta Jutglar, assistent social de la Parròquia de Santa Engràcia al Butlletí de l'Associació d'Assistents Socials Barcelona titulada *¿Puede hacerse servicio social de comunidad en una parroquia?* ens sembla que il·lustra bé aquest fet.

No me gustaría, que mi trabajo se redujera a unas horas de permanencia, algunas visitas a domicilio y algunas gestiones, relacionadas con los casos que se presentan. Me he dado cuenta de que hace falta una promoción del barrio, y que es urgente. Pero esta promoción, ¿puede hacerse, o mejor dicho, es aconsejable que se haga a partir de la Parroquia? ¿No supondría tal vez eso una dificultad, en orden a la consecución de estos mismos objetivos? (¿Podría interpretarse como una presión de "la Iglesia" o de "los curas"?). Entonces, ¿es que la acción de la asistente social en una Parroquia, no debe salir de ella y tratar única y exclusivamente los casos que se vayan presentando en la Permanencia? (Jutglar, M. A., 1965).

En un informe posterior a una experiència, una assistent social mostrava com la religió començava podia aparèixer com un inconvenient per al desenvolupament de l'assistència social universal: *"[E]l Inconveniente de la denominación Apostolado del Mar o Stella Maris, claro exponente de un determinado ambiente confesional que aleja a toda persona sin afinidad religiosa, pero con un problema real o una sugerencia de valor auténtico; y acerca, normalmente, a aquella que sólo quiere la ventaja fácil, el pase de favor que hasta ahora ha venido simbolizando a la Religión y a sus "Pater", cerrándose a la acción de la asistente social porque esta exige su propia colaboración y esfuerzo en la orientación de sus problemas"*.

Associacionisme, mitjans de comunicació interns i organització corporativa dels assistents socials

L'inici de l'associacionisme dins de la professió es troba connectat amb les dificultats quotidianes que viu l'assistent social. Darrera de les estratègies col·lectives d'autoenfortiment trobem la necessitat de solidaritzar-se amb el grup i enfortir la identitat, de defensar els propis interessos, d'actualització formativa, de reconeixement social, etc. Tot i que son aquestes necessitats les que empenyen, no resulta estrany que fossin les pròpies escoles les que estimuessin la creació de les primeres associacions amb les alumnes recent diplomades: aquest fet enfortia també a les pròpies escoles tot incrementant la seva capacitat de comunicació i d'influència social.

Inicialment, la constitució d'associacions va reproduir la mateixa fragmentació que patia la professió en altres espais, no va servir per a unificar al conjunt de la professió. Les associacions van nàixer estretament vinculades a les escoles. El sentit de cos professional era tant feble o inexistent que no permeté evitar reproduir la fragmentació inicial. Durant els anys 60 hagueren, al menys, 7 associacions d'assistents socials a Catalunya: dos d'elles eren de Barcelona i estaven vinculades a les respectives escoles (l'Associació d'Assistents Socials para el estudio y especialización del Trabajo Social de Barcelona i l'Associació de Visitadores Sociales) i la resta es trobaven a Sabadell, Terrassa, Lleida, Manresa i Tarragona. Aquest associacionisme fragmentat es va mantenir fins que l'any 1982 s'unificaren en el Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials de Catalunya²⁵⁵ (Rubiol, G, 2001)

²⁵⁵ La primera Junta del Col·legi va ser elegida el febrer de 1983.

En aquella època es va crear l'Associació de Visitadores, va haver-hi un moment que gent d'aquesta escola va crear una associació que la presidenta era la Rosa Roca, que també era de psiquiatria, de salut mental. La veritat es que en aquell moment tota la gent que estava empleada en el camp de la salut mental i en el camp de la salut, gairebé tota procedia de la nostra escola. No se perquè es va crear aquesta associació que va durar 4-5 anys i que després es va fusionar amb l'altre (22 Teresa Rossell).

Dins les associacions, a més de les activitats adreçades al conjunt d'associades, de les sessions de treball i jornades²⁵⁶, es formaren grups de treball diversos en funció dels àmbits i tipologies d'exercici: grup d'assistents socials de barris, grup d'empresa, d'hospitals, etc. Aquesta dinàmica de reunir-se per àmbits d'exercici dona compte de l'important paper que les associacions compliren en el trencament de l'aïllament i en afavorir l'autoaprenentatge mitjançant l'intercanvi d'experiències dins d'espais professionals homogenis. La necessitat de fer contrast de la pròpia pràctica és tant gran que fins i tot es fan reunions en aquelles grans ciutats en les que no hi ha escola.

Jo diria que el grup d'assistents socials d'empresa fou el primer (...) També em coordinava amb altres assistents socials del municipi, sempre vaig tenir reunions amb la gent que treballava a fora de l'empresa, amb la part sanitària, amb les escoles. Sempre he estat molt relacionada amb tothom (...) Vàrem anar organitzant el que després seria el col·legi professional. Al llogar el pis del carrer Portaferrija vaig ser jo la que vaig firmar el contracte de lloguer. Sempre vaig participar en el Grup de Treball Social d'Empresa. Ens reuníem sovint, discutíem molt sobre la filosofia del Treball Social d'empresa que havíem de tenir molt clara, vaig estar sempre molt a gust (18 Matilde Viloca)

Vàrem començar a fer unes reunions a casa de la Consol Torres que ens deixava una habitació. Això a l'any 1965 i ens reuníem assistents socials d'empresa: a Terrassa hi havia assistent social a l'AGUT, a SAFE i a AEG; hi havia les de l'Hospital (...) O sigui que hi havia tots els grups de totes les que treballàvem a Terrassa. I des de llavors encara les fem aquestes reunions (...) Les de Sabadell es reunien a Sabadell, però les de Terrassa hem continuat sempre i, sense cap estructura, s'han mantingut aquestes reunions; encara les fem un cop al mes! Son 40 anys que s'han mantingut (...) En aquestes reunions es feien les coses que sortien, intercanviar experiències o si hi havia algun conflicte. Recordo una vegada que hi havia l'assistent social del Sanatori i anava sortint continuament que es matava gent en el Sanatori i les assistents socials van dir-li, ens podries explicar perquè es suïcida tanta gent al sanatori, i llavors vàrem fer una investigació i resulta que era un medicament. Era el sanatori de Sabadell-Terrassa. A l'Atenció Primària quan estàvem a les parròquies si que ens trobàvem amb les de Sabadell que eren tres o quatre que recordo que venien a casa meva. Jo tenia el fill petit, i venien a casa a fer les reunions per no haver de traslladar-me i sabia que tenien els marits a la presó; es que eren uns temps! (6 Assumpció Tobella)

Son també les necessitats d'enfortiment col·lectiu, de formació, de construcció d'una paraula comú que identifiqui als assistents socials com a col·lectiu singular, etc. les que portaren a l'aparició dels primers mitjans escrits de comunicació i expressió de la professió. La RTS (Revista de Treball Social), la més antiga de les revistes de Treball Social de l'Estat, naixé amb aquest nom l'any 1970, però tingué com a precursor l'anomenat *Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona* que va nèixer en 1959.

"D'un butlletí ciclostilat a la revista impresa" (Rubiol, G., 2001)

El "Butlletí" que va ser l'antecessor de RTS va sortir per primera vegada l'any 1959 (...) Era una publicació bàsicament dirigida a la comunicació interna dels membres de l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona (a principis dels anys seixanta el nombre de membres de l'associació era inferior a cent). En aquells anys hi havia a més, altres associacions d'assistents socials a Catalunya (...) A finals del 1964, Francesca Masgoret, de la promoció de 1961 de l'Escola d'Assistents Socials de Barcelona, va ser elegida membre de la Junta de l'Associació i com a tal li va correspondre encarregar-se del Butlletí. Aleshores va formar un equip amb Maria Rosa Morera, que era la responsable de la borsa de treball de l'Associació, i amb mi mateixa Glòria Rubiol. Amb el suport de tota la Junta, presidida per Beneta Llopis, vàrem decidir convertir el Butlletí en una publicació a l'estil d'altres revistes professionals, amb un format de revista i amb una periodicitat fixa (...), el títol era encara el mateix: "Boletín de la Asociación de Asistentes Sociales de Barcelona" (...) En el número 23 (juliol-setembre de 1966) hi constava per primera vegada el comitè editorial de la revista, que a més de l'equip inicial s'havia ampliat amb Maria Teresa Font i Carme Segarra (...) L'aparició del número 24 va coincidir amb el trasllat de l'Associació d'Assistents Socials, i amb aquesta la de la revista, al nou local del carrer de Portaferrija, 18, on ha estat des del novembre 1966 fins a l'actualitat (...) El 1970 es va començar a dir "Revista de Treball Social – Revista de Trabajo Social", el nom que ha arribat fins el moment present. En aquells anys existia certa indefinició entre els noms "servei social" i "Treball Social", que s'empraven indistintament per designar la tasca professional dels assistents socials. "Servei social" responia a la influència dels països amb llengües romàniques; "Treball Social", a

²⁵⁶ Per exemple, l'Associació de Visitadores Psicòlogues entre 1962 i 1967 realitzava cada Setmana Santa un "Fin de semana profesional". (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967).

l'influència anglosaxona. No va ser fins al I Congrés de les Associacions d'Assistents Socials de tot l'Estat espanyol, que tingué lloc a Barcelona el 1968, que es decidí adoptar el nom de "Treball Social" per a la tasca professional dels assistents socials. Aquesta decisió va ser determinant per el canvi de nom de la revista (...) La designació de directora per la revista va venir obligada per la Llei de Premsa d'aleshores (...) El 1969 Pilar Fransitorra va ser-ne la primera directora i va assumir aquesta responsabilitat en el temps de l'anomenada "censura prèvia", en que el director/a d'una revista era responsable que no hi hagués res que fos censurable des del punt de vista del regim franquista (...) A l'inici de la transició política, la revista estava en plena expansió i, aleshores, era encara l'única revista professional de Treball Social a l'Estat espanyol(...) L'any 1982 les associacions d'assistents socials de Catalunya s'unificaren en el Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials de Catalunya i aleshores la publicació de l'Associació de Barcelona passà a ser del Col·legi.

Un cop la professió va començar a ser un col·lectiu amb significació numèrica, apareix la necessitat de constituir una organització corporativa capaç de gestionar els propis interessos, d'autorepresentar-se i de lliurar-se dels anteriors mediadors-protectors (Càritas, les escoles d'assistents socials, la Secció Femenina, etc.). Tanmateix, la corporació que calia constituir, tal com s'havia anat aprenent de l'experiència, havia d'estar a l'altura dels interlocutors dels quals depenien les decisions que afectaven a la professió: els ministeris. Aquesta consciència es manifesta aviat; però serà en la segona part de la dècada quan es materialitzarà amb la constitució d'una organització estatal de caràcter federal: la *Federación española de asociaciones de asistentes sociales (FEDAAS)*. Els treballs de promoció de la federació s'iniciaren en 1963 i es perllongaren fins 1967. Durant aquest temps es formà una junta provisional que fou presidida per Maria Carme Coll (que havia presidit abans l'Associació de Barcelona), s'elaboraren i aprovaren els estatuts, es tramitaren els registres, etc. La constitució oficial de la FEDAAS dona lloc a l'elecció d'una nova junta que fou presidida per Beneta Llopis que també pertanyia a l'Associació de Barcelona²⁵⁷.

Un cop constituïda, la Federació d'associacions es converteix en l'entitat amb la suficient ascendència i reconeixement per parlar en nom de la professió, per representar-la i per convocar-la per a prendre decisions entorn dels aspectes que l'afecten. Aquesta capacitat de la FEDAAS per a fer de vehicle dels desigs i interessos de la professió s'explicita ben aviat amb la convocatòria d'un Primer Congrés de la professió. La celebració del Congrés a Barcelona²⁵⁸ del 23 al 26 de maig de 1968 és, com assenyala Beneta Llopis (1968) en la Memòria del Congrés, "*una posada de llarg per a la FEDAAS*". Però el fet té una significació encara més gran: és la professió la que es posa de llarg. A finals dels anys 60 s'han constituït i funcionen els òrgans que prenen decisions legítimes entorn de la professió i això té una lectura inequívoca: és durant els anys 60 quan es constitueix, sociològicament parlant, la professió a Catalunya i a Espanya.

La necessitat de celebrar un Congrés de la professió, també es va explicitar des dels inicis de la dècada, en paral·lel a la de crear una organització representativa de la professió. En les Jornadas de Trabajo Social de Barcelona de 1963, Ramon Sarró deia: *Sería conveniente que en un futuro próximo, los Trabajadores Sociales españoles celebrasen en España su Primer Congreso Nacional, con lo cual se establecería una tradición destinada a perdurar (...) Hay que divulgar la Asistencia Social, pero, al propio tiempo, por dignidad y ética, hay que prestigiar la profesión. Ambos fines los lograría un contacto repetido, de ámbito nacional, en el que se dilucidaran los múltiples y hondos problemas que enriquecen la vida activa del asistente social. No un Congreso, sino unos congresos periódicos, preparados y realizados con honestidad profesional, con seriedad científica, con eficiencia técnica. Tales congresos tendrían una eficacia propagadora y, a la vez y fundamentalmente, un valor formativo. La estructura profesional adquiriría solidez y fuerza dentro y fuera de España: la fuerza de la unión y la solidez que proporciona el intercambio meditado y tamizado de ideas y experiencias.* El Congrés, doncs, era un esdeveniment llargament desitjat, però solament arribarà quan es donin les condicions organitzatives necessàries: quan es constitueixi un veritable interlocutor i representant de la professió.

El Congrés va abordar aspectes que preocupaven als assistents socials i que ja estaven sent debatuts en altres trobades professionals (la I Reunión de Profesionales de la Zona de Levante celebrada el novembre de 1967, per exemple, va abordar qüestions molt semblants); no obstant, la seva significació canvia en variar el context: ara parla la professió. El Primer Congrés acaba donant carta de naturalesa a

²⁵⁷ Gil Parejo, M. (2004)

²⁵⁸ La presència de dues catalanes com a primeres presidentes de la FEDAAS i la celebració a Barcelona del primer congrés és una manifestació del caràcter capdavanter de Catalunya en l'Assistència Social dins l'Estat. Segons creiem, des de finals dels 80 aquest liderat decau.

les aspiracions professionals tot establint objectius de futur pel Treball Social com a professió. Es debat sobre les funcions professionals, sobre el nom del camp d'activitat de l'assistent social, sobre la formació dels assistents socials i sobre l'aspiració de que els estudis es classifiquin com a universitaris, sobre aspectes de l'organització corporativa (necessitat d'un codi deontològic,...). Ara bé, res del que es decideix té una resolució immediata. Es un pla de futur que requerirà de processos llargs fins a la seva consecució durant les dècades successives.

Una de les decisions més espectaculars va ser el canvi de nom del camp professional (Treball Social en comptes d'Assistència Social). Era un canvi a mitges donat que no es canviava el nom dels professionals²⁵⁹ que continuaven anomenant-se assistents socials. L'ambigüitat respecte del nom no afavoriria la identificació social de la professió. A finals dels 70's i principis dels 80 per exemple l'antiga escola de visitadores s'anomenava *Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona* i la gent i els propis membres de la professió s'autoanomenaven assistents socials. A hores d'ara encara és molt comú trobar professionals que s'autoqualifiquen d'assistent social o que utilitzen indistintament ambdós noms o que recorren al nom d'assistent social per aclarir sense gaires explicacions que és un treballador social o un diplomad en treball social.

El debat entorn de les funcions, és clar, no va acabar en el Congrés, continuarà molts anys alimentat per les inseguretats en la professió i solament decau en la mesura que la professió va aconseguint establir un espai competencial socialment reconegut (en el anys 80) i avança clarament en la seva constitució disciplinar.

Els aspectes relacionats amb l'organització professional no es resoldrà fins que en 1982 es creï el Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials de Catalunya.

Les vies cap la conversió de la formació en estudis universitaris, com va advertir Salvador Giner en el Congrés, eren dos. La primera consistia en treballar per integrar els estudis en facultats de ciències socials; la segona passava per convertir les escoles en Escoles Tècniques Superiors. El prestigiós sociòleg recomanava la primera via. L'opció presa va ser, però, la segona i era ben previsible. Les postures defensives són suficientment explicatives: la segona opció era la que millor garantia les posicions o la promoció dels grups dirigents de les pròpies escoles²⁶⁰. Un cop presa la decisió, el procés cap a la conversió en estudis universitaris també serà lent, molt lent. A Catalunya, la conversió en Escoles Universitàries es produiria a principis de la dècada dels 80 (1983) i la integració plena en la universitat (passant a formar part de facultats diverses) en els inicis de la dècada de 2000. Al final, doncs, s'acabarà produint la plena integració en les facultats, però passant per una fase intermedia com a escoles universitàries²⁶¹.

El Congrés és, tanmateix, una mostra de les dificultats/reptes que la professió ha d'encarar pel que fa a la identitat, al reconeixement social, etc. Si resseguim l'univers temàtic del Congrés ens adonem d'una important unanimitat en els diagnòstics i també en les propostes de solució. Els temes tractats perfilen una realitat ben interessant: a finals dels 60 hi ha unes pràctiques i un cos professional que es reclamen com a Treball Social/Assistència Social que han deixat de ser purament testimonials. Aquestes pràctiques i cos professional tot just reben uns primers reconeixements oficials, però tenen per davant un llarg camí per recórrer: per constituir l'espai de competències i el reconeixement professional i social que reclamen, es requereix en primer lloc construir la pròpia expertesa. En aquest moment aquesta expertesa es veu com un repte de formació. També es requereixen avenços en el camp de l'autoorganització (avançar cap

²⁵⁹ Un grup de treball de la I Reunión de Profesionales de la Zona de Levante assenyalava: "*El grupo cree que la denominación menos inexacta para la labor que realizamos es la de "Trabajo Social" y que el agente de Trabajo Social debe continuar llamándose "Asistente Social", ya que es el término que ha aprobado el Ministerio y el que se usa en España, y en los países de habla latina*" (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967).

²⁶⁰ També és cert que dins de la professió encara hi havia dubtes entorn dels camins en relació a la formació. Benita Llopis en ponència presentada en I Reunión de Profesionales de la Zona de Levante mostra com hi havia al menys dues opcions: fer extensible el nivell universitari a tots o solament a alguns. Aquesta darrera opció combinaria amb l'existència de varis nivells formatius: assistents socials superiors, assistents socials mitjos, assistents socials auxiliars. (Asociación de Visitadoras Sociales Psicólogas, 1967). La idea de varis nivells ja s'havia barallat en altres ocasions. En l'apartat dedicat al reconeixement del estudis, hem vist com la Sección Femenina també havia pensat en una professió amb diversos nivells.

²⁶¹ A Catalunya aquesta integració en facultats universitàries es faria amb un notable retard en comparació amb altres escoles de l'Estat (entre 10 i 15 anys de retard) i això ha tingut repercussions en la formació o excel·lència del professorat, en la recerca en el àmbit, en la capacitat d'influir en l'àmbit universitari estatal, etc. De rebot, és la pròpia formació dels diplomats en treball social la que s'ha vist afectada i també la posició dels treballadors socials respecte altres professions amb les que es relaciona estretament i que han realitzat la plena integració universitària amb molta anterioritat.

a la constitució d'un col·legi professional). Irene Vázquez que era presidenta de la Associació de Visitadores Socials Psicòlogues de Barcelona expressava en la seva ponència del Congrés la confusió que afectava la professió i que es projectava externament:

Lo que incumbe a esta ponencia es tratar de la definición de las funciones que debe asumir o el tipo de actividades que debe y puede realizar el asistente social (...) Creemos que el asunto en sí es más grave o trascendente de lo que a simple vista puede parecer (...) Si preguntamos a diversos asistentes sociales cual es su concepto de la profesión, no pueden definirla de forma segura y suficientemente clara para que entienda cualquiera. El mismo curioso si pregunta a varios profesionales, no llega a obtener unas conclusiones uniformes a través de las contestaciones obtenidas (...) No sólo la define cada cual a su manera (eso podría ser aceptado y comprensible en cierto modo). Lo que ya no lo es tanto, es que el contenido no es el mismo en todas las contestaciones. No implica el mismo criterio dicho con palabras distintas. Y si pasa eso con los propios profesionales, podemos darnos cuenta –sin recurrir a un exceso de imaginación- de lo que deben pensar y creer la inmensa mayoría de los no profesionales o los profesionales de campos distintos o afines que se pueden prestar por ignorancia a competición. Desde pensar que los asistentes sociales son “las almas buenas”, hasta pensar que tienen en sus manos la concesión de pisos a precios de ganga con solo pedirlos, pasando por la idea de que se dedican a cuidar niños por la noche mientras sus padres se van al cine (...), anécdotas a cual más sabrosa y curiosa (...) Por ello consideramos que es una necesidad urgente, auténtica la que existe de divulgar nuestra profesión haciendo que nuestro ambiente se entere de que existe, así como de lo que pretende, lo que es, cuales son sus cometidos y funciones y métodos que utiliza, etc. (...) Y ¿cómo vamos a hacer esto posible si nosotros mismos, como decíamos antes, no lo sabemos; o no estamos seguros; o tenemos quizás unas ideas confusas y que no acabamos de aclarar? (Vázquez, I. 1968)

Per la seva banda, Rosario Saldaña, presidenta de la Asociación de Asistentes Sociales “Sta. Teresa” de Madrid dipositava en la millora de la formació les esperances de poder situar els treballadors socials en posicions d'influència en l'administració, en la política social i en la societat desitjades:

Nos atrevemos a decir, lamentándolo, que en la sociedad española no “pesa” suficientemente la profesión, que ésta no goza del prestigio debido, que en el trabajo en equipo con otros profesionales no se le reconoce al mismo nivel sino como auxiliar de otra profesión y que, en consecuencia, no se le asignan puestos directivos ni “clave” para desplegar todas sus posibilidades, quedando muchas veces éstas reducidas al ejercicio de recepción, información y gestión en trabajo de caso. El trabajo con grupos y el trabajo social de comunidad no están suficientemente desarrollados (...) Afirmamos que estamos cumpliendo una función en el momento actual, en especial en la ayuda al individuo. Pero es una ayuda aislada, al individuo de uno en uno, sin apenas entrar en contacto con los planes de acción social, sin estar entroncados con ellos (...) El asistente social español (...) no ha tenido ni tiene en sus manos, ni en sus posibilidades las Instituciones, las estructuras, la política social, los agentes de cambio del medio (...) El asistente social ha tomado conciencia de que es responsable no sólo de su acción junto al cliente, sino también respecto al Organismo en que trabaja y de la posible adecuación de éste a los fines que realiza (...) ¿No será el momento de dotar al trabajador social de alguna nueva técnica y de un cambio de “status” que le permita influir más directa, rápida y eficazmente en la política social? (...) Para que el Servicio Social español siga siendo una respuesta adecuada a las necesidades y derechos del hombre de hoy (...) Precisa una formación más densa que haga de ella un verdadero factor de cambio social, la capacite para formar parte de equipos interprofesionales y sea admitida en puestos de responsabilidad de las Instituciones para el bienestar, la seguridad social, la cultura popular y en general, las Instituciones de marcada acción social. (...) Por formación superior debe entenderse la adquisición de una formación cultural, técnica y humana que coloque a los profesionales de la Asistencia Social a un nivel que les haga aptos para ser admitidos entre los agentes de cambio en la sociedad, equiparados a otros profesionales de formación universitaria o técnica superior y reconocidos por la sociedad y la opinión pública como tales. (Saldaña, R. 1968)

Un element significatiu és que la sociologia fos present al Primer Congrés de la professió. Aquesta presència, a més, resulta especialment aguda en les seves anàlisis; a més de coincidir amb els ponents entorn dels reptes formatius, va dissecar les possibilitats que s'obrien a la professió per afrontar-los. Salvador Giner realitzà la mirada de l'observador extern i s'expressava de manera respectuosa i, alhora, incisiva:

El trabajo social padece en España de un mal (que lo agobia también algo en el extranjero): el de la falta de profesionalidad suficiente. Pero en nuestro caso el problema es de suma gravedad. Ni las autoridades ni el público saben exactamente cuál es la función del trabajo social y de sus practicantes, aunque hay que reconocer que esta situación va paliándose muy lentamente año tras año. Por añadidura, aquí, como en otros países, el trabajo social padece de un complejo de inferioridad. Como afirma Peter Leonard, en muchos lugares los trabajadores sociales muestran una excesiva deferencia por médicos, antropólogos, economistas, psicólogos y hasta por los sociólogos, al tiempo que tienen una actitud reticente ante administradores, burócratas y autoridades. Ello es, en gran manera, prueba de su inseguridad, de su status indudablemente poco claro. Además, si el trabajador social tuviera un status enteramente profesional, como lo tienen los médicos, letrados, ingenieros o economistas no sería, por lo pronto una “profesión femenina”. He aquí un dato harto sintomático del verdadero status de la profesión. En un país como el nuestro en que la promoción social de la mujer está aún por hacer, ésta ha comenzado a emanciparse en el terreno ocupacional a través de profesiones subordinadas, como la de secretaria, enfermera y, digámoslo con rudeza, trabajadora social. Y sin embargo, no somos pocos los que creemos que el trabajo social puede, sin grandes ni tremendas dificultades, llegar a ser una profesión asaz considerable tanto para hombres como

para mujeres. Es decir, dejar de ser, en las palabras mismas de algunos trabajadores sociales, una mera semi profesión. Para ello es necesario, naturalmente, un verdadero programa de intensiva profesionalización, porque hasta ahora se han dado sólo algunos pasos tímidos en esta dirección. La profesión ha sido oficialmente reconocida. Las actuales escuelas mejoran poco a poco sus niveles de enseñanza, se forman grupos de educación postescolar, se pone en marcha este primer Congreso Nacional. Pero hay que ir más lejos. Hay que ir a la enseñanza superior; o bien elevamos nuestras escuelas de trabajo social al nivel de las escuelas técnicas superiores, o bien integramos el trabajo social en unas futuras Facultades de Ciencias Sociales. Quizás la segunda idea, que me limito a lanzar escuetamente sea la más sensata. En tales facultades, los trabajadores sociales del mañana estudiarán sus cursos comunes con psicólogos, sociólogos, economistas y antropólogos, para pasar luego a especializarse en sus departamentos especiales. La escuela de trabajo social más famosa de los Estados Unidos es parte de una Universidad, la de Chicago, conocida por su dedicación casi exclusiva a estudios superiores y de investigación. (Giner, S. 1968)

Tanmateix, Salvador Giner adverteix que els riscos de burocratització, que podien en alguna mesura afectar els treballadors socials del moment, eren un risc projectat en el Treball Social del futur.

Al tiempo que nos debemos esforzar por la conversión del trabajo social en una disciplina de enseñanza superior, debemos ejercitar presión ante el público y las demás profesiones para que se reconozca la sustantividad del trabajo social. Hay que evitar, para ello, que se convierta en un mero servicio social burocrático, excesivamente jerarquizado. El verdadero profesional podrá estar o no integrado en instituciones, pero siempre posee una independencia y una responsabilidad propia (...) deben rehuir su conversión en meros útiles de la administración local y de los servicios públicos asistenciales, por mucho que tengan con ellos las normales relaciones de estrecha cooperación (Giner, S. 1968)

Aquesta presència de la sociologia té una significació especial. Com hem vist, el període s'inicia amb un protagonisme fonamental de les ciències socials en el projecte d'establir la professió (Càritas i CESA) i es tanca amb un cos professional que escolta les ciències socials i les necessita com a mentors, però que té força suficient per seguir cert camí propi, autònom, sigui encertat o no. En la dècada dels 60, les ciències socials realitzaran una substitució de l'apadrinament inicial que realitzen les ciències mèdiques, al temps que la confessionalitat i el pes de la religió en la professió deixarà pas al pensament laic.

Que el Primer Congrés acordi un canvi de denominació de l'activitat professional és també un esdeveniment extraordinari. En primer lloc, en un sentit inequívoc és un acte d'autodeterminació i sobirania; en segon lloc, el fet és un ritual que pot ser llegit com una mena de renaixement, un acte estretament relacionat amb un desig de ruptura amb cert passat, amb les xacres del passat. La resta d'aspectes que es tracten també tenen a veure amb el desig de donar identitat a aquella "nova" professió: funcions, formació superior, status i deontologia professional (vinculada a la col·legiació que es reclama per al futur).

QUARTA PART: 1969-1978.

ELS ASSISTENTS SOCIALS I LA LLUITA CONTRA EL FRANQUISME

La confrontació ideològica i de projectes socio-culturals dins de la professió

La crisi de l'assistència social i el moviment de renovació del treball social

Entre 1969 i 1970 l'Institut de Sociologia Aplicada de Madrid havia realitzat un estudi, dirigit per Jesús María Vázquez, que es va publicar en 1971 amb el títol de Situación del Servicio Social en España. Algunes dades d'aquest estudi les hem utilitzat per descriure algunes característiques de la professió en la dècada del 60. Juan José Llovet i Ricardo Usieto (1990) realitzen una síntesi de la fesomia del col·lectiu d'assistents socials que es desprèn d'aquell estudi als inicis de la nova dècada: *"Se trataba de una ocupación con un espacio conflictivo, ambiguo, dentro de la división del trabajo, turbada por indefiniciones en sus competencias, que se trasuntaban en un cierto malestar entre sus ejercientes y en infructuosos empeños por conseguir mayor reconocimiento social y público. Uno de los corolarios del trabajo del padre Vázquez era que 'el servicio social en nuestro país va tomando posiciones muy lentamente. Los profesionales se van abriendo camino, pero de una forma tal que están aún muy lejos de ser comprendidos en su auténtico sentido'."*

Joan Estruch i Antoni Güell²⁶², 5 anys més tard, eren molt contundents a l'hora de d'interpretar l'estat de la professió a Catalunya. Per a ells, *"la profesión estaba muy marcada por el encuadre ideológico y religioso en que había nacido y evolucionado en sus primeras etapas, que había sentido la necesidad de suplantar ese encuadre por otro más plausible y que, como consecuencia de dicha substitución, se hallaba sumida en una manifiesta conmoción (...) Sostenían que el trabajo social 'en sus deseos de adquirir plena autonomía tropieza con la concreción de su rol, y de la no coincidencia de su propia percepción del rol y el status con la percepción que de ambas dimensiones de la posición social de la profesión tiene la sociedad global"*. Interpretaven que la professió es trobava immersa en una profunda crisi i que aquesta era sobretot una crisi d'identitat social. Segons aquests autors, en el passat, *"las identidades sociales venían dadas no por la ocupación en sí, sino por el marco que la acogía (Iglesia-Sección Femenina)"*.

Per aquests autors el treball social no reunia les característiques definitives de les veritables professions i, probablement, tenien raó. El treball social tenia molt camí per fer en el camí cap a la professionalització, però segons creiem en aquell moment no pogueren observar suficientment que el recorregut d'aquest camí s'havia iniciat en tots els fronts.

La dècada dels 60 havia estat un temps importantíssim per al treball social a Catalunya i Espanya. Havia sigut el temps d'expansió de la formació de treballadors socials, de substitució de la medicina per les ciències socials en l'orientació de la l'Assistència Social, d'aparició del treball social de barri, de recepció del treball comunitari i del rerafons metodològic que transportava, d'emergència de certa iniciativa pública i d'iniciatives socials no institucionals, de constitució de la professió com a cos, etc. És

²⁶² Estruch, J. i A. Güell (1976)

una dècada mítica per que en ella emergeix el treball social de barri (exercici seminal del treball social futur), però també és la dècada en la que s'inicia la crisi de legitimitat de les institucions que fins al moment havien apadrinat la formació, l'aparició d'una incipient contestació en elles, l'inici de la decadència del treball social a l'empresa, etc.

A començament de la dècada dels 70 ens trobem amb una professió autoconscient de si mateixa, capaç de convocar-se per a debatre la situació que l'afecta i projectar-se en el futur, que compta amb certs canals per iniciar un procés de definició de lo propi i que, donada la magnitud dels propis reptes (superar l'ambigüitat, desenvolupar l'orientació científica, reconeixement social de la professió, etc.) i la crisi de les institucions que l'havien apadrinat o que l'havien dotat de sentit, compren que les característiques de l'assistència social i la pròpia legitimitat s'han de dirimir dins i fora de la pròpia assistència social.

La dècada dels 70 és el període en el que els reptes de l'assistència social es mostren de manera descarnada: a) És el temps en el que s'aguditzava la consciència entorn dels problemes que afecten l'exercici professional; en el que la pròpia professió, ja constituïda, es contesta a sí mateixa (els exercicis professionals) i al propi entorn polític-institucional que acull l'assistència social. Aquest fet no pot sinó provocar un profund conflicte dins la pròpia professió que ja no apareix uniforme ni conforme (en disputa es troba la pròpia identitat de la professió i les identifications), un eixamplament-aprofundiment de la crisi de legitimitat de les institucions que havien apadrinat l'assistència social en els seus orígens i una ruptura o desapegament del treball social respecte d'elles. b) És el període, tant mateix, en la que emergeixen les noves solucions: institucions educatives renovades que hauran d'afrontar la conversió en estudis universitaris, emergeix com a repte propi la constitució teòrica del treball social i apareixen els primers productes metodològics propis, les primeres temptatives de definició de l'objecte del treball social, es genera un projecte tècnic-polític d'un nou entorn que acollirà el treball social (el sistema públic de serveis socials), etc.

És un període en el que la professió necessita construir la pròpia identitat (a nivell social i en el pla intern); per això, dins de la professió es disputen les concepcions i les representacions de l'assistència social. En la dècada dels 60, les assistents socials han emergit com a cos professional, però més enllà del miratge que pogués produir la celebració en 1968 del seu Primer Congrés, no es tracta d'un cos uniforme. Havien fet acte de presència la contestació en el món estudiantil, les pràctiques de barri compromeses amb l'oposició antifranquista, cert corrent de laïcisme, etc.

La disputa dins la professió a principis de la nova dècada és un fet. A més, és una disputa que té un context més ampli que li dota de gran part del seu sentit: allò que s'esdevé dins de l'assistència social no és independent d'allò que es dirimeix en molts altres àmbits de la vida social, en el conjunt de la societat. La situació socio-política del país es troba convulsionada i aquesta convulsió travessa el conjunt d'espais de la vida social. Ha anat emergint una fractura dins la societat: una majoria encara es senten còmodes amb les institucions del franquisme, políticament còmodes. Una minoria molt sensible, ben organitzada i cada cop més atrevida contesta aquestes institucions i fa emergir projectes socials alternatius en els diversos àmbits: els partits polítics clandestins d'oposició es fan molt influents²⁶³, en el àmbit de les relacions laborals emergeix un sindicalisme potent clandestí que aprofita les esquerdes dels propis aparells institucionals per subvertir-les, en el món de l'educació apareix un moviment estudiantil fort i un moviment de renovació pedagògica amb gran influència (que sacseja la consciència del professorat), en el món psiquiàtric el moviment de l'antipsiquiatria, els intel·lectuals i la gent de la cultura s'oposen fermament al règim, etc. La defecció eclesiàstica, tant mateix, mostra com el Regim es troba cada cop menys recolzat²⁶⁴. Aquesta lluita, parcel·la a parcel·la, àmbit a àmbit, també havia d'arribar al treball

²⁶³ La influència creix amb l'aparició d'organismes unitaris de l'oposició a la dictadura. En 1971 es crea l'Assemblea de Catalunya. La unitat de l'oposició catalana s'avança respecte a la de la resta de l'Estat on en 1974 es crea la Junta Democràtica (amb el PCE com a principal força), en 1975 la Plataforma de Convergència Democràtica (amb el PSOE com a principal força) i en 1976 Coordinación Democrática que agrupa a les dos anteriors.

L'oposició creix i el règim continua donant com a resposta la política de repressió ja desenvolupada en la dècada anterior. En 1970 es realitza el "Proceso de Burgos" amb 6 penes de mort que haurien de ser commutades per la pressió internacional i interna. En 1972 el "Proceso 1001" contra dirigents de CCOO. En 1974, s'assassina a Salvador Puig Antich i Heinz Chez. En 1975 son executats 2 militants d'ETA i 3 del FRAP tot i l'oposició internacional. Ja mort Franco, en 1976 a Vitoria moren a mans de la repressió policial 4 obrers en vaga que feien una assemblea en una Església. En 1977, un grup d'extrema dreta assassina a 5 advocats laboralistes militants del PCE...

²⁶⁴ Amb l'arribada del Cardenal Tarancón a la presidència de la Conferència Episcopal en 1971, l'Església abandona el "nacional-catolicisme" i confirma oficialment la distància política respecte del franquisme.

social i en ell es manifestarà a més de com a oposició a la dictadura, com una crítica àcida, profunda de les pròpies pràctiques tradicionals de l'assistència social i com un moviment que repensa i vol renovar l'exercici professional.

Darrera d'aquests posicionaments hi ha, com diguem, el món ideològic de l'oposició antifranquista, però això no fora suficient per a comprendre-ho; també hi ha una teorització de les relacions de treball social que apareix com a senyera de la crítica i la renovació: l'anomenada Reconceptualització del treball social d'Amèrica Llatina, Paulo Freire i el marxisme es converteixen en la font d'inspiració del moviment de renovació dins del treball social català. Aquestes noves fonts d'inspiració transformaran les comprensions anteriors: el abordatges es resignifiquen incorporant els nous imputs de la concientització i la participació. Per a aquesta nova mirada, el treball social (tant el comunitari, com el de cas i de grup) pren ara com un objectiu fonamental desvetllar la realitat que s'amaga darrera de la marginació, fer explícites les formes d'opressió que es troben presents en les situacions concretes i d'aquesta manera incorporar al poble i al propi treballador social a una lluita per la transformació social (que ja era present en altres sectors de la societat). L'esforç del moviment es posa en estendre un nou rol de la professió dins els processos de canvi que es donen en la societat: ja no es tracta de fer assistència, d'adaptar o conformar, integrar, etc. sinó d'incorporar al treballador social a un compromís ètic i polític de transformació de la societat. Es tracta també de fer operatiu aquest nou rol mitjançant propostes metodològiques: aquest compromís implica per a les formes de fer una proximitat relacional, un contacte estret amb el poble, un coneixement directe dels seus problemes tot incorporant lo científic, una coconstrucció d'interpretacions que connectin allò conjuntural amb allò estructural, allò individual amb allò col·lectiu, lo microsòcial amb lo macrosòcial, una activació conjunta dels subjectes dels treball social, etc.).

Es tracta en definitiva de comprendre els problemes que aborda el treball social com a veritables fenòmens socials. La resignificació del treball social s'expressa com un nou rol del treballador social com a "agent de canvi": el treballador social s'ha de comprendre com un agent de transformació i no pas de manteniment o permanència de l'ordre social. Aquest missatge, a més de resignificar el treball social i permetre l'emergència d'una identitat alternativa (amb la que sentir-se complagut), es converteix en el motor ideològic que permet la ruptura amb les pràctiques tradicionals i que incorpora a la professió a l'acció antifranquista. Cap altre discurs professional apareix fent de vehicle de la ruptura interna i externa.

[Referint-se al procés de mobilització i autogestió que es visqué a Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona] Para hacer una evaluación justa del proceso de sensibilización que acabamos de describir hay que hacer hincapié en el contexto socio-político en que se mueve la profesión. Si bien por definición el asistente social es un "agente de cambio", el hecho real es que en nuestra sociedad, el asistente social se ha caracterizado hasta hace bien poco por su conservadurismo y por el carácter paternalista que se desprende de su actuación. Ello no se contradice con la constatación de que en los últimos años, un núcleo de asistentes sociales hayan estado en la vanguardia de los movimientos sociales, sino que estos profesionales han constituido la excepción de la regla general. Por otra parte hay que señalar que las Escuelas de asistentes sociales han sido las últimas en incorporarse al movimiento de renovación de la enseñanza. Esto se agrava por la situación marginal de los estudios de asistente social que además de carecer de categoría universitaria, dependen de organismos con una ideología muy definida, como la Sección Femenina y la Iglesia. (Rossell, T.; X. Fernández; J. Sabater; N. Carrera; J. Aguilar; T. Carrera; M. Civil; M. del Aguila; T. Garcia, 1976)

Certament, es tracta d'un veritable moviment socio-cultural dins la professió, els assistents socials es veuen influïts en les seves representacions, es veuen interpel·lats en les seves pràctiques i en les seves comprensions, obligats a pronunciar-se. En cada trobada o episodi en el que la professió es convoca es produeix un debat important, radical entorn dels propòsits, les raons de ser, les funcions i els mètodes de la professió. Ningú no escapa a la sacsejada que provoca²⁶⁵. Aquest moviment de renovació sobretot tindria una gran influència en el conjunt de la dècada, però també (i molt) en períodes posteriors. La seva

²⁶⁵ Estruch, J. i A. M. Güell (1976), tot i la distància que mostren respecte d'aquest moviment que nosaltres anomenem renovador no escapen a la seva enorme influència. En aquest sentit la pregunta que fan a la professió es sorprenent ja que els mateixos autors reconeixen que dediquen a l'agent de canvi i a la seva significació una part important de la seva obra: "de los resultados hasta aquí analizados se deduce que una gran mayoría de las profesionales se inclinan, todavía hoy, por concepciones tradicionales de carácter asistencial e integracionista, o bien de tipo desarrollista o reformista. Sin embargo, no es menos cierto que a lo largo de estas páginas hemos venido refiriéndonos –atribuyéndoles considerable importancia-, a las opiniones de la minoría más radical, crítica o conflictivista, minoría que hemos identificado a partir de su autodefinición como agentes de cambio. ¿Por qué razón insistir i fijarse tanto en un grupo que numéricamente, no deja de ser a fin de cuentas exiguo y minoritario?". Pensem que solament podia haver una raó per insistir i fixar-se tant en aquest grup "minoritari": la seva capacitat d'influir en les representacions de la professió i en la seva identitat.

significació, com hem dit, és enorme perquè dota la professió dels ideals d'una democràcia social (més o menys radicals en els enunciats del moment: democràcia, social-democràcia, democràcia popular, socialisme, etc.), alliberarà a l'assistència social de les formes de legitimitat religiosa, substituint-les per cosmovisions laiques que reclamen orientacions teòriques i científico-tècniques, prepara a la professió (a les noves generacions de treballadors socials) per a complir un important paper en l'entorn institucional democràtic que emergirà a finals de la dècada.

És un moviment perquè amb la seva influència la professió s'allibera d'allò més carrinçol del passat i genera una nova autoimatge (i, també, una imatge), una sensibilitat més adequada, unes il·lusions que permetrien a principis de la dècada dels 80 estendre els nous serveis socials (en condicions sovint precàries) i convertir-los en l'espai de l'administració més proper a les classes populars (amb relacions exemplars inicialment tot i que amb el temps acabarien perdent dinamisme). És un moviment de renovació perquè transforma les comprensions i discursos professionals.

La vivència dels que participaven activament en els debats no deixa lloc a dubtes sobre l'ambient excepcional que envoltava la professió i en el que participaven assistents socials amb diferents posicionaments. Eren debats que s'establien en tots els fòrums de la professió, allò que es debatia en les grans jornades o trobades professionals era un reflex del que s'esdevenia en les comissions de treball de les associacions d'assistents socials, en les reunions de coordinació que realitzaven en els barris, en les assemblees que es feien als centres de formació, en les classes, etc. Son debats que fan evident que la professió no es mostra uniformista i es reconeix com a plural i que aquests posicionaments tenien repercussions en les pròpies estratègies d'intervenció. Les explicacions de les treballadores socials entrevistades així ho mostren:

Era una època crec que molt més important que la d'ara. Per exemple a les Jornades, com les de Llevant, teníem unes discussions de pelotera, hi havia la Reyes Modolell, la Maria Eugenia Sanchez, la Maria Pia Barenys... (...) Jo crec que allò ens anava molt be, a vegades dèiem tonteries, per ex, com a les Jornades de València que dèiem que practicàvem el materialisme dialèctic, la qual cosa quan en parlava amb la Glòria Rubiol em deia que era una perogrullada, però nosaltres ho vivíem així, les que volíem ser, sense saber molt que era, marxistes materialistes i les que no. I aleshores allò va marcar una fita important en la professió, en els congressos i jornades que ara crec que ja no tenen la mateixa importància. Era un estar al dia. Que vol dir? recordo que a les Jornades de València parlàvem de canvi social (...) i això volia dir que estàvem presents a tota la discussió que es donava al País, que això també passava a la societat, discutien els uns amb els altres. Per tant, era un procés paral·lel a tota la discussió socio-política que es donava al País. Jo crec que a nivell de la professió va ser una època fantàstica, una època de discussió, parlàvem molt, fèiem grups, ens discutíem, fèiem documents... (4 Rosa Domenech)

"Participaven en els grups de treball, en el nostre grup de Comunitat [de l'Associació d'Assistents Socials] hi havia molta participació. Vàrem anar a les Jornades de Llevant a València, hi va haver de tot perquè en un moment donat en el plenari, en les conclusions es va dir que els fonaments del treball social eren el marxisme-leninisme i jo, vaig aixecar la mà i vaig dir: jo no entenc que vol dir això en la practica de la professió, demano que se m'expliqui. Però, tothom esta d'acord! deien. No, jo demano que se m'expliqui perquè jo no estic d'acord amb una cosa que no entenc i llavors demano que si només soc jo que no ho entenc vale però si hi ha mes gent que tampoc ho entenen que aixequin la mà, llavors es van aixecar unes quantes mans, llavors la que havia fet la proposta la va retirar dient que es podia formular d'una altra manera i va acabar així. (...) Jo no tenia gaire clar que l'assistent social hagués de ser sempre al canvi, perquè a veure algun dia estaràs d'acord amb el canvi i ja no voldràs canviar més coses. No pot ser una professió que sempre vulgui canviar-ho tot." (7 Conxita Requena)

A l'Associació [d'Assistents Socials de Barcelona] fèiem un grup de treball comunitari, en que jo hi participava, també hi havia un grup de treball individual que treballaven sobre casos i un de treball de grup. En aquella època, (...) el treball comunitari s'entenia com agitació i moviment veïnal i acció socio-política i lo altre era treball amb grupets: dones, disminuïts,... Hi havia una gran diferencia conceptual entre una cosa i l'altra. I la gent que estava en el treball comunitari eren sobretot les polítiques, les que estaven en els partits. Si que hi havia una relació entre gent que tenia una ideologia molt polititzada dintre de l'esquerra, les unes més radicals les altres menys, que treballàvem totes en un sector del treball social que era el comunitari. (13 Antonia Renau)

Al estar vinculada al grup de treball de l'Associació d'Assistents Socials vaig participar molt activament en els espais de debat que hi havia a l'època. En les Jornades de Llevant a València (1975), en la ponència sobre "El assistent social agente de cambio", seguint els plantejaments del marxisme y dels cristians pel socialisme (teories de Louis Althusser i de Paulo Freire). En aquestes Jornades es va donar un debat molt intens i polèmic (amb discussions per grups) entorn als objectius de la professió i a la seva contribució en la perpetuació o en el canvi del sistema polític al país. (15 Montse Feu)

Paral·lelament en tota aquesta activitat, a l'associació d'Assistents Socials, es va crear i consolidar un grup de treballadors socials del sector, que posàvem en comú les nostres experiències, i cercaven línies estratègiques per intervenir, tant amb les famílies, amb un treball mes de grup (no podem oblidar que les càrregues familiars, quan no disposaven de recursos, eren molt desestructuradores), així com davant del moment polític i social, donant a conèixer la situació i cercant respostes. (...)

Vàrem creure, mes ben dit estàvem convençudes (parlo en femení per que érem generalment dones) que la nostra aportació professional podia contribuir al canvi que es reclamava des de l'esquerra, i vàrem promoure contactes i reunions de professionals d'àmbit estatal de les que cal esmentar Les Jornades de València de 1972, per fer el plantejament de com podíem ser agents de canvi o pel canvi. (3 Rosa Barenys)

Els esdeveniments en la professió, com podem veure, no eren aliens a la subversió política que s'atiava des de la clandestinitat en els que alguns membres de la professió també es veien immersos. Part de les pròpies pràctiques de la professió no s'entien sense considerar el "saber fer" organitzatiu que la lluita antifranquista clandestina difonia en els diversos sectors socials (destresses relacionades amb l'agitació, l'organització i mobilització social).

Hi va haver un moment gloriós en que va sortir una Junta que (...) es volien menjar el mon i al cap de pocs mesos van dir que dimitien, van cridar a assemblea, la presidenta no se si era la Paqui, i havia la Rosa Domenech... Era abans del 1971 crec. Total, que la Rosa Domenech (...) va dir que elles dimitien i que si no sortia algú que es fes càrrec de tirar l'associació endavant tancaven la barraca i ens quedàvem sense associació. Vam dir això no pot ser, doncs que surti algú si ho veu clar, llavors vàrem sortir tres amb molt bona fe que ni ens coneixíem entre nosaltres que érem, la Carme Ribas Boixeda com a presidenta, jo com a secretaria i la Maria Dolors Torra era la tesorera. Al menys, vam treure una bona amistat d'aquella experiència. Se'ns va criticar molt perquè, que ens deien: la Carme Ribas que era massa monja, jo que era massa mandona i la Maria Dolors Torra que era massa senyoreta. Llavors en aquella època entre altre gent de Vocals hi havia la Rosa Romeu precisament, que era la gent que en aquell moment es movíem molt per aquí. I vam trobar també de tot en aquí, hi va haver gent que ens va deixar un armari ple de fulls subversius i naturalment nosaltres érem les responsables i vàrem dir això s'ha de cremar i un dia estava jo a Blanes i em telefonen, que s'està encenent el Col·legi, han trucat que com que la xemeneia no la feia servir ningú... Volien fer venir els bombers... (...) Vam estar poc temps, mentre vàrem acabar el mandat de la Junta que havia dimitit i ja no ens vàrem presentar més. Llavors donat el moment polític que era, ens van robar la ciclostil, jo com a secretaria em vaig haver d'emportar tots els fitxers a casa meua per si venien a regirar aquí que no els trobessin, ens vam haver d'assessorar que fèiem perquè si en aquella ciclostil trobaven fulls fets ho pagàvem tots. Crec que podia ser l'època de l'estat d'excepció... (7 Conxita Requena)

Més enllà de l'exercici professional, la militància política i sindical d'algunes treballadores socials, feu que visquesin la repressió. Aquests fets mostren com la professió es trobava travessada pels mateixos conflictes socio-polítics que la resta de sectors socials i ens permet copsar l'esclat de punts de vista dins la professió.

[de 1966 a 1976 en l'Hospital] van ser els anys més esplèndids de la meua vida però no tant per el treball social encara que hi vam participar molt... va estar tot molt barrejat amb la meua tasca política. Allà no hi havia Comissions Obreres però aviat vaig formar un grup i vam configurar comissions obreres i tampoc no estava el PSUC i jo que ja estava al PSUC vaig organitzar una cèl·lula allà (...) Els membres del PSUC fèiem i teníem que fer treball amb la gent, i la representació de la gent a l'Hospital de Sant Pau la vaig aconseguir primer com a enllaç sindical i després com a Jurat d'Empresa. Es a dir que estava molt barrejat, treballava professionalment, però encara estava en el treball social hospitalari i em van oferir la plaça de assistent social laboral dins l'empresa. Vaig agafar-ho perquè podia coordinar-ho millor amb el meu treball polític, ja era representant del personal, m'anava de conya. Estava tot molt barrejat però mai incompatible, van ser uns anys molt plentítics perquè res dels meus principis ideològics, ni res de les consignes del partit, ni res del treball professional que podia fer, res era incompatible amb els principis del treball social. [La militància política i per esdeveniments aliens a la feina van portar l'Anna Morató dues vegades a la presó] Vaig estar a la presó fins que es va veure la qüestió i em van donar la llibertat provisional. Estava treballant a Sant Pau, els companys varen reaccionar molt bé, meravellosament, em vaig sentir molt acompanyada per la gent de Sant Pau que es van coordinar, hi havia l'estructura de comissions, l'estructura de defensa del personal existia ja i llavors es varen recollir diners, es va mobilitzar molt la gent. Fins i tot, la Matilde Viloca que era la que estava llavors de coordinadora del Departament, em va venir a veure a la presó, em vaig sentir molt acompanyada, molt, i la gent de l'Hospital va pressionar moltíssim inclòs la gerència, inclòs el cap de personal. (5 Anna Morató).

El treball que vaig arribar a fer allà era tan esbojarrat, estava tant enganxada a la militància, una militància que clar no era una militància de partit... (...) Vaig treballar molt amb les entitats veïnals que ja hi havia, moltes de les quals jo vaig fer molts estatuts, em vaig cuidar dels estatuts, de discutir-los, de fer venir un advocat de torn que teníem, que no havien acabat la carrera però venien a ajudar-nos. Vaig fer funcionar agrupacions, molta xarxa, treball amb xarxa, fèiem moltes reunions amb comissions, vaig implicar a molts tècnics, vàrem fer molta cosa interdisciplinària, amb arquitectes, amb advocats, amb psicòlegs, amb metges, però molts... (...) vaig ser una gran una militant del Besos. Jo vaig tenir un lligam amb la Comissió Obrera, (...) [la] vaig estar recolzant molt. Per exemple jo recordo a una companya que estava a l'escola professional, a l'escola professional hi havia de director l'Oriol Homs, que això va ser quasi una imposició meua a Caritas, perquè l'escola se la va quedar Caritas, perquè vam presionar al barri, vam presionar molt perquè se la quedés i a sobre vàrem demanar que l'Oriol Homs fos el director. L'Oriol va portar a una companya, que era del PTE, ara no recordo el seu nom... Jo estava tant disgustada... Llavors al centre social també hi havia altres branques molt més radicals, hi va haver molta radicalitat. I entremig de tot això, l'Antònia Renau, no t'ho perdís, que anàvem a casa seva a fer reunions (...) Hi havia també l'Anna Munte que era... [també militant antifeixista] al barri del Camp de la Bota i que va estar detinguda... (...) Això es el que volia transmetre't, tota la època franquista era algo d'una militància junt amb la població amb mes dificultats, jo em vaig lligar molt

a aquests moviments inclús amb la JOC, amb la HOAC. Ja no me'n recordo, jo pensava que era importantíssima la gent compromesa fos del color que fos, si era compromesa amb el barri... Hi havia una diferència amb la gent que militava als partits però que estaven molt vinculats al seu lloc de treball. Jo vaig viure aquest interès en pensar amb el barri, primer perquè [sinó] les dones del barri es quedaven desvinculades de tot aquest compromís polític i a mi em semblava bàsic que la dona s'incorporés en tot això,...(9 Rosa Romeu)

La magnitud de la seva influència podem copsar-la en part quan mirem les xifres relatives a la professió. A Espanya, pel Maig de 1970 el número de titulats era de 4.991²⁶⁶, dels que 1.217 eren catalans (Instituto de Sociología Aplicada; 1971), mentre que en 1978 hi havia 9000 assistents. Creiem que aquestes xifres ens donen compte de la enorme influència que tingué aquest moviment de renovació que sacsejava la professió i, de manera més intensa si cap, el món dels estudiants. Podem dir que un 44,5% dels assistents socials titulats de finals de la dècada s'haurien format (socialització educativa) en les noves comprensions de la professió. Per suposat, altres professionals en exercici també es veieren influïts per aquest moviment. És per això que ens atrevim a afirmar que fou un veritable moviment de renovació que preparà els assistents socials per exercir la professió amb les sensibilitats que requeria el nou marc dels serveis socials democràtics i, tant mateix, per a fer-lo possible.

La investigació del Col·legi oficial de DTS i AS de Catalunya/Progress, SL (1997) confirmaria que hi ha un important canvi en el món ideològic dels treballadors socials des de les darreries dels 60. Aquesta investigació estudia les característiques de tres grans grups generacionals dels professionals. A nosaltres ens interessen fonamentalment els dos grups generacionals que es corresponen amb els períodes que estudiem. El primer (15,5% del total) està format pels col·legiats de més de 50 anys (es a dir aquells que, majoritàriament, s'haurien format abans de finals de la dècada de 1960) conformarien un grup amb trets ideològics més conservadors que es manifestaria en les tendències de la seva adscripció ideològica (en 1997 les opcions majoritàries les tipifiquen com catòliques practicants que tenen com a primera opció política de vot Convergència i Unió). El segon grup (53% del total) format per professionals d'entre 30 i els 50 anys (es a dir aquells que, majoritàriament, s'haurien format entre 1970 i finals dels 80), conformaria un grup amb trets ideològics més progressista (en 1997 les opcions majoritàries les tipifiquen com un grup que vota majoritàriament opcions d'esquerra i principalment Iniciativa per Catalunya, la majoria són catòliques però conformen el grup on la resta d'opcions religioses és més freqüent)²⁶⁷. Aquest canvi en el món ideològic ens permet, d'una banda, contextualitzar el propi moviment de renovació del treball social i alhora dona compte de que aquest moviment socio-cultural forma part íntegra, alimenta, aquesta transformació ideològica (és una variable de les que alimenten la transformació).

Joan Estruch i Antoni Güell²⁶⁸ interpretaren aquest moviment com un pas en fals de la professió, un intent de substituir l'orientació ideològica (religiosa) per una altra orientació ideològica. Aquest pas en fals no permetria superar la crisi que afectava l'assistència social (crisi d'identitat provocada per la pèrdua de legitimitat dels entorns que havien apadrinat el treball social: l'Església i la Secció Femenina) sinó que aprofundiria la crisi mitjançant una alternativa per al treball social inviable, ideològica i que defugia el veritable caràcter reformista i adaptador (integrador del treball social).

Consideramos que de un análisis lúcido y objetivo de la problemática de la profesión y de los resultados de nuestro estudio se desprende más bien que la mencionada opción del agente de cambio constituye una salida falsa. (...) Asistiríamos, actualmente al intento de sustitución de un sistema de legitimación que nadie está ya dispuesto a defender (la asistencia social como forma de caridad organizada y de apostolado) por otro sistema de legitimación en último término no tan distante del primero (por sus dimensiones militantes y "apostólicas" al menos). (...) Del mismo modo que no parece que pueda legitimarse religiosamente una profesión, tampoco creemos que pueda cambiarse el contenido de una profesión mediante la mera transformación de su sistema de legitimación. La dificultad básica que plantea la opción de "agente de cambio" es, a nuestro entender, que un asistente social es en definitiva, en su trabajo concreto –quíralo o no- un elemento "integrador"; ello no obsta para que pueda (o deba) hacer tomar conciencia de la realidad a la par que ejerce su función integradora, pero

²⁶⁶ Montserrat Colomer xifra per al mes de setembre de 1971 un total de 5307 assistents socials titulats (Colomer, M., 1990). Aquesta xifra també semblaria correcta si tenim en compte que eren 1508 els estudiants matriculats en el curs 1969-70 (De la Red, N.,1993). La xifra de 316 nous titulats (diferència entre 4991 assistents socials de 1970 i els 5307 de 1971) en aquell curs ens sembla acceptable.

²⁶⁷ El tercer grup que s'escapa dels períodes que analitzem (31,5% del total de treballadors socials en 1997) el formaven els col·legiats més joves, els menors de 30 anys (els que haurien estudiat al llarg dels anys 90) es definien majoritàriament com a catòliques encara que poc practicants i políticament les opcions són similars a les del grup anterior encara que conformen el grup més abstencionista i aquell en què ERC té presència més elevada (Col·legi oficial de DTS i AS de Catalunya/Progress, SL (1997).

²⁶⁸ Estruch, J.; Güell, A. (1976)

significa asimismo que su tarea de "concienciación" debe ir acompañada de un intento de resolver problemas concretos y, por lo tanto, de integrar al individuo.²⁶⁹

Amb la perspectiva que proporciona el temps, creiem que aquella interpretació no apreciava plenament el rol de les pròpies idees com a motor ideològic i com a orientació de noves pràctiques. Pensem que aquests investigadors no copsaren plenament que una teoria del treball social o una teoria de l'educació no pretén explicar com és el treball social o com és l'educació sinó que pretén fonamentalment orientar les pràctiques cap a la seva millora i, en aquest sentit, sempre son propostes d'acció ideals; pretenen motivar, i per a motivar han de permetre pressentir allò utòpic (a través de la posta en marxa de pràctiques inèdites a la vegada que viables). No copsaren plenament que una aproximació sociològica a la professió no podia servir d'estímul de noves pràctiques dins de la professió. Donar compte de la pobresa de l'exercici de l'assistència social era una aportació interessant que la pròpia professió, sense la sistematitzat d'una recerca, també realitzava en forma d'una autocrítica bastant profunda que s'obria pas en els diversos fòrums de la professió. Allò irreal però és imaginar que uns exercicis podrien canviar fent-se conscients de les misèries sense comprendre o imaginar noves realitats motivadores, alternatives. Com imaginar, en plena crisi institucional del franquisme, que l'exercici de la professió pogués ser orientat cap a la seva millora acceptant sense passió, donant per fet que es tracta d'una professió la significació profunda (implícita, latent) de la qual és l'adaptació o la integració social? Aquest missatge, per parcial, no podia servir per a motivar la renovació de l'exercici professional o per a preparar als treballadors socials per a nous exercicis, li mancava construir orientacions capaces de millorar les pràctiques del treball social i aquestes orientacions solament es donen en forma de teoria del treball social (teoria que a la vegada que interpreta els problemes orienta les relacions de treball social). I aquesta teoria pren significació en el context en el que s'interpreta i es reinterpreta: les propostes inspirades en la Reconceptualització, en Paulo Freire i en el marxisme feien evident la pobresa d'exercicis (incorporaven al propi treball social com a problema) a la vegada que projectaven nous exercicis que resignificaven i modificaven l'exercici com a quelcom més que la pura adaptació a una societat que feia crisi. Posteriorment aquestes teories permetien imaginar les relacions de treball social com a relacions de proximitat i participatives. Es tractava, doncs, de veritables discursos del treball social que pretenien orientar l'acció i l'orientaven, amb independència de si foren plenament reeixits com a elaboracions teòriques (segurament millorables) i que han tingut continuïtat en els discursos i en la teoria del treball social posterior (anys 90, en la primera dècada del nou segle XXI), convisquent o contrastant-se amb altres discursos i teories que emfasitzen altres aspectes de l'exercici professional.

Difícilment, doncs, podríem estar d'acord amb la hipòtesi interpretativa de la que partien Joan Estruch i Antoni Güell: *"La radicalización de sus posiciones como consecuencia de la crisis, pero de tal suerte que en buena parte esa misma radicalización se convierte en causa de una agravación de la crisis, en un proceso de escalada en espiral conducente a situaciones de desconcierto, de frustración y (como posibilidad límite) de hipotético suicidio institucional"*.²⁷⁰

La anomenada "crisi de la professió" és real, hi ha una crisi en les formes d'exercici (que es consideren inadequades i caduques) i una crisi de legitimitat de les institucions que acullen el treball social²⁷¹ i la formació de treballadors socials (administracions, església, empresa), però aquesta crisi no l'ha provocat ni la provoca el moviment que la fa explícita, conceptualitza o explica; ans el contrari, creiem que si d'alguna cosa serà culpable és de les solucions que al llarg de la dècada s'acabaran generant. No resulta estrany que part d'aquelles assistents socials que es troben en el centre del moviment de renovació siguin aquelles que en la dècada dels 60 es troben darrera de les experiències més innovadores de la professió (el treball de barri), aquelles en les que estava inscrit el treball social de caràcter més universalista, d'atenció primària, públic, de base local, etc. que es veuria consagrat en els anys 80. Ens sentim més propers a la interpretació que Faustino Miguelez (1976) realitzava:

A principios de los años 70 diversos factores provocaron la puesta en discusión del papel del asistente social en la sociedad española. A algunos de ellos hemos ya aludido: la profunda insatisfacción práctica proveniente de las limitaciones encontradas en el desarrollo de la propia actividad, la vigorización de las luchas sociales, progreso de las explicaciones más científicas de la realidad tanto dentro como fuera de las escuelas (la rotura de la explicación cristiana de la sociedad y por la

²⁶⁹ Ídem

²⁷⁰ Ídem

²⁷¹ Fins i tot, en els exercicis menys controlables (treball social de barri) el treball social podia trobar dificultats. No sempre eren ben rebudes les institucions (ni els seus professionals), hi havia importants recels: l'Estat i l'Església estaven desprestigiats.

general laicizació de ésta), etc. Pero hay también factores externos que conviene tener en cuenta: el desarrollo del Trabajo Social en Sudamérica –seguido en España a través de abundante literatura de aquel continente- ciertas experiencias europeas, sobre todo italianas (...) Peligra el status tradicional del AS porque en realidad ya es menos importante la solución individual allí donde los interesados la están buscando colectiva.

En la nostra opinió i amb la perspectiva que permet la historia, podríem considerar els debats del moviment de renovació son un dels aliments ideològics necessaris per a que la professió es pogués implicar en l'acció antifranquista. Fora impensable un discurs pragmàtic en una situació no democràtica, amb governs que obstaculitzaven el desenvolupament de l'assistència social i d'una política social avançada.

Però això no tothom podia viure-ho de la mateixa manera. Els posicionaments dins la professió eren molt variats. Les treballadores socials d'un mateix territori podien mantenir discrepàncies entorn de les estratègies per a abordar els problemes. Molt especialment en aquells territoris en els que la lluita i les organitzacions clandestines confluen amb greus problemàtiques. Malgrat aquestes diferències dins la professió, res permet interpretar que el treball social s'empobris, ans el contrari: s'incrementava el ventall de possibilitats d'intervenció²⁷² i s'incrementen les perspectives d'anàlisi, les de contrast i d'influència mútua, etc. La professió deixava de ser un pantà.

Des de el 1969 fins al 1973, (...) [que] em va contractar Carites (...) compartia el treball amb el projecte Comunitari que la Rosa Domenech dirigia en aquest Barri, i es coordinava amb un projecte mes global al Barri del Besòs (...) El Barri del Besos va ser una de les promocions del Patronat Municipal l'Habitatge de Barcelona, per absorbir el barraquisme, especialment de Montjuïc, que havia crescut considerablement amb l'arribada de la migració interior però també hi van anar a viure líders i militants de diferents opcions polítiques i sindicals d'esquerra. En el barri es va anar fent xarxa entre els veïns, les Assistents Socials, així com amb els diferents capellans de les parròquies de la zona, que responien a la filosofia de "capellans obrers", doncs la majoria treballaven laboralment, a part d'exercir les seves funcions religioses. En aquella època la influencia que en el desenvolupament del treball comunitari va tenir Marco Marchioni va ser molt important. Aquest expert italià ens va ajudar a entendre, almenys a mi, que el treball social per afavorir els canvis, havia de tenir una percepció política històrica i del moment i actuar en conseqüència per impulsar, juntament amb entitats, grups sectorials, sindicats, o partits, els canvis que la societat reclamava, per avançar cap una societat en que la igualtat en l'accés als serveis es considerés un dret. El nostre treball estava d'alguna manera impregnat de les diverses activitats comunitàries-reivindicatives, que s'impulsaven al territori i no podíem estar al marge de les dinàmiques socials que es produïen. Es en aquest marc, i constatada la manca d'equipaments escolars, que es va impulsar un estudi i a la vegada campanya de sensibilització de cara a l'administració pública, que vàrem denominar "Aprender es un problema"... La nostra feina va ser el treball d'entrevista amb les famílies, generant consciència de la necessitat d'equipaments escolars, a vegades sentida i en altres no. D'aquí en va sorgir una planificació de necessitats al barri, (...) Pel que fa al treball concret del Camp de la Bota - Guarderia Els Angels, origen del meu contracte laboral, va ser en primer lloc, el de buscar recursos pel funcionament del servei i de treball amb les famílies, però el rerafons del la meua intervenció no era d'altre que la comunitat en el seu conjunt. He de dir que la concepció que aleshores teníem els AA.SS. del Besos, xocava bastant frontalment amb altres actituds professionals mes assistencial que coincidien en el mateix territori. Vàrem tenir grans debats amb altres treballadors entorn a les actuacions a mantenir davant d'un barri que havia de ser de pas, per tant provisional i no si devien fer inversions que hi donessin continuïtat, simplement les imprescindibles. Eren molts els interessos o pot ser visions de com intervenir i mentre no hi va haver habitatges per tothom allí es va anar creant un gueto, com tants d'altres a la nostra ciutat... el fet de no poder treballar unificadament va fer que deixéssim el barri i busquéssim altres sortides professionals. He de confessar, que aquesta immersió en el Barri de Besos Camp de la Bota, tant pel que fa al treball professionals realitzat, com per els contactes i col·laboracions en diverses dinàmiques reivindicatives del barri, em va reforçar la idea de que el treball social, l'ajut a les persones o grups, només podria reeixir, especialment en aquella etapa pre-democràtica, si tenia una connexió amb el clam de la ciutadania que reclamava drets polítics i socials. (3 Rosa Barenys)

D'aquesta època [1966-74] el treball més important potser va ser l'Estudi del problema Escolar, amb el lema "Aprender es un problema" (...) L'estudi es va fer bàsicament amb la tècnica de treball de grup i col·loquis familiars. A part dels grups formals de la zona, s'organitzaren altres grups per exemple de pares convocats expressament per parlar del problema escolar al barri. També aprofitàvem reunions establertes (per ex. reunions de junta) per interessar-los en l'estudi. Aquest estudi que es realitzava amb l'assessorament de sociòlegs de CEDEC (Centre d'Estudis de Desenvolupament Comunitari) podem dir que va tenir com a principal fruit concienciar la població sobre el problema escolar (a la zona, incloent Maresma i Cobasa hi havia un dèficit d'un 80% de places escolars) però va demostrar la dificultat de treballar en equip interdisciplinari ja que el ritme de treball dels assistents socials i dels sociòlegs era diferent. També es van posar dues tendències evidents que hi havia un grup de persones interessades en resoldre el problema, però un altre grup, que el feia servir com a arma polititzada, en dificultava la solució. Va ser un treball que va moure molt la població ja que cal tenir en compte que la majoria de reunions es varen fer en estat d'excepció, amb algunes assemblees força nombroses. Potser fou precisament aquesta participació de la població el que va interessar als moviments polítics clandestins que en aquell moment es movien pels barris. (1 Montse Colomer)

²⁷² Quan s'obre el ventall de possibles actors implicats, les situacions guanyen en potencialitats d'acció.

Jo continuaria dient que la ideologia compta, la ideologia de compromís amb les persones que mes aviat estaven excluides de tots els sistemes, la intenció no era posar ordre en el sistema perquè no estava d'acord amb el sistema. A mi em semblava que treballar amb grups polítics en el barri era treballar per anar en contra del sistema i això ho tenia claríssim. No se si m'explico. El compromís amb les persones em comportava que no treballava perquè entressin en el sistema sinó al revés perquè reivindicuessin altres mitjans i llavors jo estava en moltes d'aquestes històries del barri de reivindicacions. (9 Rosa Romeu)

Cal assenyalar la diferència entre la vivència del moment i una interpretació històrica posterior. Montserrat Colomer, difícilment identificable amb posicionaments radicals, en 1990 interpretava així les coses "*La década de los 70 fue verdaderamente una etapa importante para el trabajo social español. Considerada inicialmente como 'crisis', ahora con la objetividad que da el tiempo transcurrido podemos considerarla como una etapa muy rica en experiencias que culminó con el resurgimiento de un trabajo social más enraizado en la realidad de nuestro país*".²⁷³

El treballador social com agent de canvi i la crítica interna

En els inicis de la dècada, el guió dels debats d'aquest moviment de renovació del treball social resta ja ben explícit. Les Jornades de Llevant de 1970²⁷⁴ semblen centrar la mirada en la crítica de l'exercici professional i en la crítica/anàlisi de la situació socio-econòmica i política. El descontentament d'una part de la professió amb l'estat intern i extern de les coses s'explicita. No sembla, però, que en aquests primers moments de la dècada aquest posicionament sigui representatiu de les posicions institucionals de la professió (escoles, Caritas, FEDAAS, etc.); més aviat és el posicionament de grups minoritaris però emergents que, poc a poc, durant els primers anys de la dècada feren sentir la seva veu i influència.

L'episodi permet veure que no tots els Treballadors Socials mantenen les mateixes posicions. Centrades en l'anàlisi i redefinició dels principis inspiradors de l'exercici professional, les Jornades realitzaren un qüestionament radical del sentit i de l'interès de l'assistència social en les condicions socials i polítiques del moment. "*És una professió d'eficàcia mínima, contradictòria, difícil d'exercir en les circumstàncies del moment*". Tant mateix, els debats es converteixen en ocasió per a fer explícita l'oposició al franquisme d'una part de la professió. Els continguts i la forma de les intervencions mostren amb claredat la importància de la militància marxista i es mostra una enorme confiança en el poder de les idees o d'allò ideològic²⁷⁵ i probablement per això es debaten principis.

L'*individualisme i el casuisme*, es diu, ha portat a la professió a tractar els problemes de l'individu com a quelcom aïllat i sense relació amb les persones i circumstàncies que li envolten. S'ha centrat en l'individu perdent de vista l'arrel del problema, a la comunitat, a la persona com a ésser social (la seva sociabilitat). Ara es tractaria de fer entendre a les persones que el seu problema no és tot d'ells, que és comú a molts altres; de fer l'esforç de sumar cada cas per a arribar a una solució comunitària, de desenvolupar el treball interdisciplinari, de denunciar a les estructures o organismes responsables d'aquells problemes detectats. El *paternalisme*, una relació professional-client d'adult a baix és una forma d'aixafament i negació de la persona; ens ha portat a una figura pueril de l'home, veient-li sempre com a persona necessitada. En front del paternalisme, es tracta d'estimular a la persona per a que descobreixi la seva pròpia realitat i, a la vegada, la solució que aquesta requereix. Es tracta de reflexionar amb la persona sobre l'humiliant dels ajuts materials i econòmics, informar-li dels recursos a que té dret i de les situacions d'injustícia en relació als drets. Aprofitar qualsevol sol·licitud de recurs oficial per a denunciar la situació (econòmica, sanitària, d'habitatge, etc.), explicant a la persona perquè es fa. Es tracta també de creure en la *perfectibilitat i dignitat de la persona*, en la seva capacitat de canvi, en la seva capacitat de comprensió i autodeterminació. Comprendre que s'aprèn molt de les valoracions i la visió de les persones ateses. L'*apoliticisme* no és una manifestació de neutralitat, sinó que va a favor del més poderós. Tots ens movem per impulsos econòmics i de prestigi (seguretat personal); la por a perdre

²⁷³ Colomer, M. (1990).

²⁷⁴ A partir de: Discusiones sobre el segundo cuestionario de las Jornadas de Asistentes Sociales de la Zona de Levante (1970).

²⁷⁵ Una mirada hegeliana de la que Paulo Freire podria ser màxim responsable. L'expressió hegeliana "l'esclau fa l'amo" (donant la volta al "l'amo fa l'esclau") assenyala que és condició de l'opressió que aquesta es reproduceix mitjançant la consciència colonitzada de l'oprimit i viceversa la lluita contra l'opressió comença fent front al pensament de l'opressor que colonitza el pensament, desvetllant (desenmascarant) la realitat.

allò que es té ens mou a no aprofundir i no jutjar les situacions, a no definir-nos ni prendre partit per res ni per ningú i fins i tot a estar més del costat del poderós. L'apoliticisme ha servit de comoditat nostra i ens porta a incapacitar-nos per a la crítica.

Les actes de les Jornades mostren que la professió ha de prendre partit entorn d'opcions que, a vegades, es consideren irreconciliables: a) Entorn de la interpretació/compremsió de la funció: es una professió estàtica, pal·liativa, paternalista "adaptadora de l'home al món"? És una professió integradora de l'home en el seu ambient i promotora del seu autodesenvolupament? És una professió concienciadora de la situació de marginació i injustícia per provocar la participació de l'home en el canvi? El professional és un agent del canvi?; b) Entorn de la conscienciació: la professió ha de despertar consciència de la gent davant els problemes, no integrar a les persones en estructures que no consideren vàlides? O, bé, no és necessari enfrontar els dos móns i es tracta de treballar per mentalitzar els de dalt, treballar amb ells diplomàticament, per aconseguir la solució dels problemes?; c) Entorn dels ritmes i estratègies: és el Treball Social una tasca lenta i a llarg termini en la que l'assistent social ha de saber actuar amb molta cura i delicadesa degut a la rigidesa de les estructures i al baix reconeixement de la professió? O, en algunes ocasions, el professional s'ha de definir, prendre una postura activa, i si és necessari denunciar les injustícies?

Conceptes fonamentals de l'exercici professional compromès que es propugna son: desenvolupament integral de l'home i desenvolupament estructural, l'Assistent social com a agent de canvi, la conscienciació educativa, la convivència o vivència d'allò popular. Però, pot realment l'assistent social realitzar una tasca seria i eficaç (avui) com a professional? Les Jornades intenten sintetitzar tres grans posicionaments dins aquests debats: el primer posicionament, que mostra un profund escepticisme o descreïment (decepció) sobre les possibilitats de la professió com a tal, considera que "*Se vé muy clara la labor social a hacer (educacional, mentalizadora, de promoción, cambio de estructuras, denuncia de injusticias, etc.). Pero quizás en este momento, no es posible desde el ángulo profesional. Nuestra metodología, no es suficiente para animar una acción que llegue a conseguir estos objetivos. A nuestra profesión le falta consistencia suficiente para los objetivos que pretende. En realidad, estos objetivos, son tan amplios que no creemos tengan que ser monopolio de una profesión, sino más bien llevarlos a término entre todos*"²⁷⁶. El segon posicionament, mostra confiança en que la professió pugui revertir la situació incorporant els ajustaments necessaris per a un nou enfocament i considera que "*En la sociedad*

²⁷⁶ La idea de que els objectius de transformació social o canvi social incumbien a tota la societat i no solament a una professió era present en els debats que realitza la professió des de ben aviat. No obstant, posteriorment aquesta idea serà recollida com argument per rebatre el discurs del "treballador social com a agent de canvi". Com si es tractes d'un discurs que no tenia en compte aquest fet. Que és fes èmfasi en aquesta "obvietat" solament podia tenir dos sentits: que és considerés als treballadors socials que conformaven el moviment de renovació persones il·luses/innocents o bé que fos una mena d'"infantilització" dels que més s'esforçaven en vincular la professió a la contestació col·lectiva que s'obria pas. Per exemple, Miguelez, F. (1976): "*El debate tomó cuerpo sobre todo a partir del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales de 1972. (...) ¿Cuál ha de ser hoy el papel del Asistente social? "El Asistente Social como agente de cambio" pareció ser la nueva imagen que respondía a la pregunta. (...) Sin embargo, una serie de problemas se plantean sobre la eficacia de esta concepción. El primero es su traslación mecánica, de las obras de ciertos teóricos latinoamericanos, (...) El segundo y más importante, se refiere al papel que se pretende atribuir a unas personas y a una profesión. (...) los sujetos, los "agentes", para utilizar la palabra que aquí nos ocupa, de esos cambios son las fuerzas sociales y sólo secundariamente los individuos que en ellas se agrupan*".

Qualsevol que llegeixi l'article "el rol del treballador social com a agent de canvi" de Paulo Freire (1969) compren que la seva proposta no planteja que sigui el treballador social qui transformi la societat (per a ell això sempre és una empresa col·lectiva, ningú no allibera ningú, ens alliberem, etc.); més aviat és una invitació per a que els treballadors socials s'adhereixin als processos socials de canvi en comptes de romandre (amb assistencialisme) a favor de la permanència de les estructures d'opressió (i aquestes estructures d'opressió es manifesten també en forma de falses comprensions que reproduïxen l'opressió). Un dels aspectes per canviar les estructures d'opressió és alliberar-nos de les interpretacions alienants respecte de la vida i la societat (es a dir d'aquells pensaments que ens fan sentir impotents, inútils, o que no ens permeten veure'ns com a subjectes de la societat, com a possibles protagonistes). Freire fa la mateixa crida als educadors i realitza propostes metodològiques i tècniques molt concretes per fer que els processos d'aprenentatge (no d'ensenyament) no es limitin a que aprenguem a llegir o escriure, sinó que incorporin aprendre a llegir el món (interpretar-lo) i escriure'l (tractar de construir noves realitats: inèdits viables).

Estrech J. / Güell. A. (1976) també semblaven voler insistir en aquesta "obvietat" (ho repetim, creiem que era infantilitzadora), però a més plantejaven una idea extraordinàriament desencertada (solament comprensible des de posicions científiques en les que, suposadament, els rols es poden separar de manera nítida): (...) "*El trabajador social no puede ser el artífice de grandes cambios, a nivel individual ni a nivel colectivo. Los trabajadores sociales no van a revolucionar las costumbres ni las estructuras. Si tal es su deseo, no lo harán en su calidad de asistentes sociales, sino en tanto que hombre o mujer, ciudadano o ciudadana*". En la nostra opinió el treballador social en l'exercici del seu rol professional, com ells mateixos actuant com a investigadors poden ser protagonistes en els processos favorables al canvi o a la permanència.

hay unos fallos, unas lagunas, que, de no cubrirlas, la asistente social, se quedan sin realizar. En unos campos concretos se vé más clara la actuación (Barrio, Sanidad, Escolar). Vemos que la profesión es válida, como tal, dándole un nuevo enfoque. Hay que ser consecuentes y fieles a una promoción total de la persona. La profesión adolece de profundidad, trabajo en equipo y supervisión, por lo tanto, hay que estar en continua revisión. Puede existir pluralidad de modos de hacer y pensar, pero con un objetivo común y criterios semejantes en lo fundamental. Hay que evolucionar al ritmo del mundo de hoy, para contribuir a su desarrollo. Hay que definirse con todas sus consecuencias”. El tercer posicionament és latent, no s'explicita, no s'expressa però té una enorme importància. Es tracta la comprensió de la professió contestada i els exercicis professionals que s'identifiquen com a resultat d'ella: “Una minoría [dels assistents a les Jornades], no se definen, manifestando con su silencio, que aceptan la profesión tal como está”.

En el moviment de renovació del treball social, en el front de la contestació a les comprensions del passat s'endevinen dos grans posicionaments: un de reformista i un de més radical. Son posicionaments que serveixen per a classificar també les pròpies experiències d'intervenció²⁷⁷.

El tema de la ideologia del Treball Social i de la necessitat d'un compromís de l'assistent social en defensa de les classes menys afavorides social i econòmicament, ressorgia en totes les reunions, debats i jornades (Colomer, M. 1990). El mateix any (1970) a Madrid la FEDAAS i l'Associación de Asistentes Sociales de Madrid organitzen les Jornadas Nacionales, es posa de manifest que el procés de reflexió s'ha iniciat amb major o menor radicalitat en el conjunt de l'Estat. Es debat la necessitat de comprendre la importància de les estructures socials, la relació d'aquestes amb la política i la politització-apolitització dels Assistents Socials; les dificultats del treball interprofessional i la viabilitat del treball comunitari en aquestes circumstàncies; la necessitat d'un treball de “sensibilització”, de “presa de consciència” i la seva viabilitat en les institucions de les que depenen.

De l'1 al 4 de juny de 1972 es va celebrar a Madrid el II Congreso Nacional de Asistentes Sociales i en ell es debaté la situació del treball social subratllant sobretot el sentiment d'ineficàcia de la tasca per part d'algunes assistents socials. La conferència d'apertura de la presidenta de la FEDAAS Beneta Llopis²⁷⁸ no deixa lloc a dubtes entorn del progrés imparabile d'aquest moviment de crítica i renovació que emergia des de la base i mostrava que els propis organismes corporatius es feien ressò del sotrac que afectava la professió, de la seva fractura interna: “Hemos de ser conscientes de este momento de la profesión, con sus dudas y la diversidad de mentalidades en los grupos que la componen. La realidad la tenemos muy presente. Contamos con una gran riqueza de grupos que están desde hace unos años planteándose el futuro de la profesión. En las dos últimas Jornadas de Levante se han discutido los principios y valores de la misma. Quienes en el momento actual están dirigiendo, tanto Escuelas como grupos profesionales, no pueden olvidar las inquietudes de la base. (...) ¿Hemos de ahogar los sentimientos de quienes “sienten” en su propia carne muchas veces la inutilidad de la profesión? En modo alguno. Precisamente cuando algo se pone en crisis es que vive y se da cuenta de que “siente” y tiene problemas. Sabemos que hay malestar en muchos colegas. Sabemos que todavía no se ha desterrado la idea paternalista de nuestro trabajo y lo grave no es que los demás nos vean como paternalistas, sino que en realidad se “sea” y se actúe con mentalidad paternalista y esto... ¿podríamos afirmar todos que no existe? Desgraciadamente, no. Sabemos que todavía hay profesionales que intentan “adaptar” al individuo a una sociedad determinada. No es raro escuchar frases en las que se diga que el Trabajo Social ayuda a “integrar” al hombre en la Empresa (si se trata de dicho campo de actuación), cuando de sobra sabemos que para que exista verdadera integración entre dos partes debe haber “consensos” de objetivos. Es pues, alentador para todos pensar que por amor a una profesión y por amor a una sociedad hay asistentes sociales que se plantean de manera crítica su propia actitud y la de los profesionales en general. Porque quizá han llegado a entender la auténtica actitud y conciencia crítica como la define Freire: “es aquella caracterizada por estar abierta a lo nuevo, ser participativa, profunda en la interpretación de los problemas, comprometida con el hoy y el aquí, investigadora, responsable de sus actos, desprejuiciada y libre”.

²⁷⁷ Respecte del desenvolupament comunitari l'Equip de la RTS (1983) afirma: “Aparece, pues, un desarrollo comunitario trasladado a un esquema ideológico que se traduce en un modelo de mejoramiento en el cual se inscribieron los promotores sociales pragmáticos y que crean servicios, y otro modelo de desarrollo comunitario de cambio, de choque, de identificación de la comunidad, para que ella misma defina que quiere hacer, etc. Este modelo es el que se transformará posteriormente en organizaciones de sindicatos campesinos, asociaciones de vecinos, militancia política, diluyéndose las otras actuaciones”.

²⁷⁸ Llopis, B. (1972)

Malgrat tractar-se d'un esdeveniment més oficialista, en el Congrés s'escoltaren frases que mostren el grau d'insatisfacció que s'estenia en la professió: *"La falta de esos recursos, que la sociedad debería tener, nos obliga a tener que 'poner parches', sustitutos de ellos, convirtiendo nuestra labor en algo semejante a la beneficencia"* o *"La primera dificultad con la que nos encontramos es no poder formar grupos de diálogo y discusión"*. Es reclamava una major actitud crítica per part del Treball Social davant l'ordre establert, evitar neutralitat o comportaments escapistes i l'adopció d'un major compromís del Treball Social en el procés de canvi (RANZ, M. 1999). Una de les ponències d'aquest congrés²⁷⁹ assenyalava l'exigència d'una actitud de canvi motivada pels "nous aires" que es manifesten a favor d'un Treball Social actualitzat que encaminin els esforços professionals a intervenir sobre les causes dels problemes i no solament sobre els efectes, intervenint en les estructures socials. Per a abordar la dimensió de "macro-actuació" i no solament de "micro-actuació", el Treballador Social ha d'arribar al nivell de planificació i formulació de plans d'acció social. I això suposa que els governants incorporin el Treball Social a la política de benestar del país, desenvolupar el treball en equip... (GIL PAREJO, M. 2004). Una altra ponència²⁸⁰ assenyalava l'important paper que el treball social comunitari podia acomplir constituint un vehicle de comunicació per a fer viable la planificació "d'abaix a dalt". Les conclusions del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales consideraven urgent per a anar a les causes dels problemes, potenciar una investigació que ens situï en la realitat, definir el concepte "assistent social com a agent de canvi" i el terme conscienciar, potenciar la supervisió professional i la realització d'un treball coordinat en equip inter o intra-professional, estimular i potenciar la investigació en el camp del Treball Social, integrar el treballador social en una dimensió de macro-actuació, passant del treball pal·liatiu al preventiu... (Colomer, M. 1990; Gil Parejo, M. 2004; Ranz, M. 1999).

Allò que s'evidencia és que la professió es vol projectar d'una manera ben diferent. El treball social comença a imaginar-se, a projectar-se en el futur, com una activitat netament professional, no gens marginal, amb capacitat de prendre part en la construcció planificada de decisions estratègiques de les institucions de les que forma part (inclosa l'administració), treballant colze a colze (en equip) amb les professions més ben reconegudes, etc. Aquest és un canvi qualitatiu fonamental: el treball social reclama una nova posició socioprofessional i institucional de caràcter tècnic, a la vegada que es fa més present en els esdeveniments socio-polítics del moment. Son moviments força complementaris: canviar la vida social des de la base, al costat de la societat més mobilitzada i des de les institucions prenent part en les decisions.

A mesura que avança la dècada s'agreuja la crisi del Règim i les contradiccions dins de la societat espanyola (sociològicament més franquista del que sovint es reconeix); dins de la professió s'exacerba la confrontació entre posicionaments ideològicopolítics. Les ocasions més propícies pel debat son els fòrums menys oficinosos. Per a Montserrat Colomer²⁸¹ un punt àlgid de la discussió ideològica fou la celebració de les VI Jornades de la Zona de Llevant celebrades en València a l'abril de 1975. *"Las ponencias, preparadas por distintos grupos, ofrecieron algunos pareceres encontrados lo que producía unos debates largos y tensos (...) Las Jornadas afirmaron en sus conclusiones: el necesario protagonismo del sujeto del Trabajo Social (clases dominadas) en su propio cambio y la imposible neutralidad del Trabajo Social junto con la toma de partido a favor de las clases oprimidas (opción de clase)"*.

En aquestes Jornades, però, no hi hagué solament debat, sino que es presentaren un conjunt d'experiències entorn del procés de conscienciació (vegeu l'Apartat de text titulat *Experiències entorn de la conscienciació*) que pretenien visualitzar de manera concreta els plantejaments renovadors ¿Com consciència l'assistent social en el seu camp de treball? a) Tenint sempre present el motiu inicial pel qual la persona o grup s'ha mogut i pel que hi son realment interessats; b) estudiant el context on viu la persona i fent a aquesta conscient de la seva pròpia realitat, c) valorant la cultura i la creativitat personal i ajudant a clarificar idees; d) a través d'accions educatives i terapèutiques, no per mitjà de les "purament assistencials o benèfiques"; e) no resolent cap problema sense que la persona o grup hagi reflexionat sobre ell i hagi col·laborat, en allò possible, a la seva solució.

També el III Congreso Nacional celebrat a Sevilla l'any 1976, un cop mort el dictador però amb una dictadura que es resisteix, torna a evidenciar el malestar amb la situació de la professió. El grup que

²⁷⁹ Mª Elena de Urrestarazu, asistente social del Instituto Español de Emigración, en Vigo (Pontevedra)

²⁸⁰ Rosalía Gual, asistente social i directora de l'Escuela de Asistentes Sociales de la Universidad de Navarra

²⁸¹ Colomer, M. (1990)

aborda l'estudi de la professió en general²⁸², planteja que *“el asistente social sea definido como un agente de cambio que desarrolla funciones de concienciación y potenciación de los individuos, grupos y comunidades, de cara a una mayor capacitación y realización humana, a todos los niveles. (...) Se afirma que uno de los objetivos con los que ha de trabajar el asistente social es en la movilización y organización para una plena participación del pueblo en su realidad política, económica y social.”* En aquesta ocasió, a més²⁸³, *“hay una comunicación especialmente crítica con la marcha del Trabajo Social en España, contra la “deficiente” formación impartida en las escuelas de asistentes sociales, contra algunas de las actuaciones de las asociaciones profesionales y contra la propia FEDAAS. Otro de los temas comunes en los distintos grupos de trabajo es la clarificación de la situación laboral de los profesionales en sus distintos sectores de trabajo, en algunos sectores como en Caritas o en las parroquias en muchos casos se carece de contrato, y en la Administración Pública en muchos casos es de un tiempo reducido, lo que limita el desarrollo de los profesionales, etc.”*

Un fet significatiu en aquest procés que anomenem de debat i renovació és, altra vegada, el canvi de nom que s'introdueix en la professió: el III Congrés acorda el canvi de denominació d'Assistent Social per la de Treballador Social i la de Servei Social per la de Treball Social. Aquest fet, representava un pas institucional més en un procés de resignificació de l'activitat professional. Voler presentar socialment la professió, l'activitat que l'ocupa i la disciplina amb un nou nom mostra de manera inequívoca el desig de presentar-se socialment amb una nova imatge, però també un desig de vehicular la nova autoimatge que ha anat emergint: el cert és que “assistent social” i “assistència social” han deixat de ser vehicles de la identitat volguda, han quedat vinculades a uns exercicis dels quals ara es volen marcar distàncies (un exercici paternalista) i això amb independència de l'origen dels noms o de les seves significacions originals (recordem que Assistència Social connotava progressisme, dret a ser assistit públicament, des de 1932 fins als primers anys 60). Allò que es vol ara és presentar socialment la professió amb una identitat que s'adigui amb la renovació desitjada i la reforci. Aquest fet ens permet comprendre que el moviment de renovació intern d'aquest primer lustre de la dècada és, tanmateix un extraordinari procés de reposicionament de la professió: al llarg del primer període dels anys 70, la professió (al menys la part que es fa visible, que s'expressa, que emergeix socialment) redefineix la seva posició social. Ara és una professió que, a través dels seus membres més críticament compromesos, s'apropa a les bases populars mobilitzades i als grups polítics, que s'afegeix a la contestació contra el règim, que reclama democràcia i polítiques socials de Benestar més ambiciosos, etc. Aquesta nova posició (i la posició social dona la identitat, els punts de vista, etc.) mereix o reclama un nou nom. El canvi de nom, a més, dona continuïtat als canvis que de manera més tímida s'iniciaren amb el I Congrés d'Assistents Socials que l'any 1968 es celebrà a Barcelona. Recordem com en aquell congrés es va introduir el canvi en la denominació del camp professional (Treball Social en comptes d'Assistència Social). El canvi de 1968 ja mostrava l'existència d'una identitat en disputa que durant els primers anys 70 es convertirà en conflicte explícit dins de la professió (no oblidem que els anys 60 van veure emergir el cos professional vinculat un canvi discursiu molt important - les ciències socials substitueixen la Medicina en l'orientació disciplinària de l'assistència social -, l'inici de les primeres formes de contestació estudiantil a les escoles, les noves pràctiques del treball social en els barris). La disputa per la identitat és una disputa per la posició social de la professió i incorpora a l'assistència social (a la part d'ella que es deixa sentir especialment) a la lluita antifrancquista.

Experiències entorn de la Conscienciació

PRIMERA EXPERIENCIA: Con un grupo de ancianos de un barrio suburbial de Barcelona.(RTS núm. 58, 1975)

Problema detectado:

A través del trabajo individualizado, se tramitan varios expedientes de pensiones por vejez y algunos por invalidez, del Fondo Nacional de Asistencia Social (ayuda de 320 pesetas mensuales en el momento que se hizo la experiencia). Los ancianos pensionistas del F.N. de A.S. perciben las pensiones con irregularidad. Además consideran que es “una limosna” y que por

²⁸² Gil Parejo, M. (2004)

²⁸³ Ídem

tanbto "gracias que se lo den".

Inicio de la acción:

- A nivel individual: conversaciones particulares con los ancianos y ancianas más capaces (con algunos de ellos fueron necesarias varias entrevistas). Se comprueba la irregularidad en el cobro y el agradecimiento "aunque sea poca cosa". Se les explica particularmente que esta pensión es el reconocimiento –muy precario- de un derecho del que no disfrutaban por fallos de la estructura social.
- A nivel colectivo: usando las fichas del servicio de los expedientes tramitados, se convoca una reunión de pensionistas del F.N. de A.S. La convocatoria se hace uno por uno para explicar la finalidad.
- Se tienen dos reuniones con el grupo de ancianos. Asisten el 95% de los que pueden valerse. Se les explica de donde sale y porque cobran dicha pensión. Toman conciencia de lo que es un derecho y deciden escribir al Director General de Asistencia Social reclamando un pago puntual, incremento de la cuantía y que se pague a partir de los 65 a 70 años y no a los 75 como ahora, edad a la que es difícil llegar, más, si no se cuenta con ningún medio económico.
- A partir de entonces se organiza un grupo que controla cualquier anomalía en el pago, para posteriores acciones.

Resultado:

Toma de conciencia por parte de los ancianos de su derecho a una pensión y de los fallos e insuficiencia de lo que cobran.

Observación:

El problema fue tratado ampliamente antes con el grupo de profesionales que realizan trabajo individualizado y familiar en los barrios. Paralelamente a la toma de conciencia de los propios afectados, se realizó una concienciación con los profesionales del T.S. para poder llevar a cabo una acción similar en distintos barrios.

SEGUNDA EXPERIENCIA: Con un grupo de padres de niños deficientes en una zona de Barcelona. (RTS núm. 58, 1975)

Presentación del problema:

Por falta de escuelas especializadas, los padres de un niño deficiente no pueden escolarizar a su hijo. Exponen su problema al A.S. de la zona (que ejerce en un servicio de trabajo social individualizado y familiar en los locales parroquiales). La propia madre sugiere utilizar un pequeño local –que no sirve- en el Centro Parroquial, para atender a tres niños en guardería.

Trabajo de concienciación:

- El A.S. intenta encauzar su problema con una proyección más comunitaria. Partiendo como base la conciencia de este matrimonio.
- A nivel colectivo se inicia el trabajo social con un grupo de padres afectados
- Toma conciencia la junta del Centro Parroquial –como administradora del local, futura escuela- juntamente con el responsable de la parroquia.
- Concienciación a distintos grupos de la zona –que no tienen hijos afectados.

Primera etapa:

Un grupo de padres inicia las actividades administrativas y de gestión: legalización oficial, contratación equipo técnico, programación régimen interno, contacto con instituciones, etc..

Primeras realidades:

- Como resultado queda constituida la "Escuela Especial" mixta, iniciando con dos aulas de 8 niños (Actualmente, tres cursos después: 35 niños).
- Partiendo de esta realidad, los padres han adquirido conciencia de su continuidad. La educación de sus hijos ya no es simplemente un problema de guardar unas horas a unos niños; hay latente una conciencia mucho más amplia y ya se dan cuenta que terminada la edad escolar necesitan unos talleres especiales.

Respuesta al nuevo problema que se les plantea:

- Después de muchos contactos y reuniones, el proyecto ya va siendo una realidad; se preve que a no tardar la escuela tendrá unos talleres profesionales especiales.
- Toda esta acción ya la dirigen los padres de la asociación reconocida oficialmente. Se ha pasado de una toma de conciencia individual a un nivel de conciencia comunitaria con una exigencia a resolver: a) La escolarización de los niños;

b) Taller especial, c) Y más adelante a un grupo recreativo, a una residencia, etc.

TERCERA EXPERIENCIA: En relación a la problemática de las viviendas de la Obra Sindical del Hogar de Barcelona y provincia (Resumen) (RTS núm. 58, 1975)

Presentación del problema:

Se trata de 13 barrios construidos en Barcelona y provincia por la Obra Sindical del Hogar (O.S.H.) con un total de unas 30.000 viviendas llamadas U.V.A. (Unidad vecinal de absorción), viviendas de acceso diferido a la propiedad, destinadas a la absorción del barraquismo y a situaciones de emergencia social.

El conflicto en torno a estas viviendas emerge en el año 1969 por una serie de deficiencias: por no existir contrato escrito sobre el acceso diferido a la propiedad, por graves deficiencias en la construcción, conservación y mantenimiento así como por la falta en estos barrios de equipamientos sociales. La O.S.H. fija las cuotas mensuales en 1.200 pesetas. Se considera que esta cuota es excesiva debido al tipo de población de estos barrios, que se puede calificar como de subproletariado, generalmente peonaje, con contratación eventual, núcleos de población gitana...

Proceso de toma de conciencia:

Los vecinos de 3 de los barrios U.V.A. conectados por los A.S. acuerdan no pagar las cantidades exigidas, decisiones tomadas colectivamente en asambleas en los barrios impulsadas por los Centros Sociales y por los vecinos más críticos.

Se inicia un proceso de toma de conciencia y de negociación que se extiende dos años después, ya en 1971 a los 13 barrios de la O.S.H., con unas reivindicaciones comunes: arreglo de desperfectos en las viviendas; contratos negociados entre los vecinos y la O.S.H.; dotación de los equipamientos necesarios para el barrio, arreglo y conservación de jardines y parques infantiles

- Se constata que el problema no puede resolverse a nivel individual, que es un problema del barrio y también de todos los barrios afectados.
- Que la adjudicación de estos pisos no es un regalo de la O.S.H., que se tiene derecho a una vivienda digna y por lo tanto se exige la reparación general.
- Se consigue un frente común delante de las agresiones de la O.S.H. con la presentación de resoluciones de desahucio y se rechaza la propuesta de "auto administración de los polígonos" ofrecida, reclamando que la O.S.H. asuma sus responsabilidades
- Paso del problema concreto de la vivienda a la toma de conciencia de la necesidad de los equipamientos sociales en los barrios en relación a la enseñanza, asistencia médica, centros cívicos y sociales, transporte, etc..
- Con la fuerza y unión entre los vecinos y entre los barrios, la O.S.H. facilita el diálogo y se presta a la negociación, reconociendo progresivamente sus errores y asumiendo sus responsabilidades.

Papel del asistente social

- Al inicio fueron necesarias muchas reuniones para llegar a un acuerdo conjunto, algunos profesionales se quedaron al margen, adoptándose a veces una postura paternalista ante la preocupación por las consecuencias que pudiera tener esta lucha en las familias más débiles a nivel económico.
- Desde el principio se trabajó la necesidad de plantear la problemática conjuntamente más allá del propio barrio y la conexión inter-barrios que más adelante fue asumida por los propios vecinos. Más adelante, al darse más importancia a la sensibilización de la opinión pública y al contacto con la Administración que al trabajo en el propio barrio, los A.S. intentaron aportar elementos de análisis para poder asumir los dos aspectos conjuntamente.
- Se trabajó para ir descubriendo a los líderes naturales de la comunidad y para que las Juntas directivas de los centros o asociaciones fueran lo más representativas posible, cuidando las relaciones interpersonales entre los miembros del grupo y los problemas de las diferencias ideológicas en los que el A.S. no puede ser ajeno ni neutral.
- En torno al proceso de concienciación y siguiendo a Paulo Freire, manifiestan que "el problema de concienciación no es unidireccional, del educando hacia los educados, del A.S. hacia los "clientes", sino mutuo y recíproco. Es cierto que la personalidad, la actitud y la ideología del A.S. influyen poderosamente en el centro donde trabaja, pero no cabe duda de que las características e ideología del "grupo motor" condicionan y determinan también al A.S. de tal manera que ésta avanza con el grupo o se estanca (...) Aparte de estos factores, existen otros determinados por la coyuntura socio-económica-política del país, que agudizan más o menos rápidamente las contradicciones del sistema, posibilitando más o menos estos procesos".

Conclusión:

- En cuanto al proceso de concienciación se constata de que de una situación inicial de desconfianza, miedo e impotencia a nivel individual se pudo llegar a una situación de unidad a nivel comunitario que permite exigir a la Administración unas viviendas y unos barrios con unas condiciones dignas de habitabilidad.
- El proceso iniciado en 3 barrios en el año 1969 ha sido fructífero, en 1975 son 13 los barrios que trabajan unidos, incorporándose también otros barrios.
- Los logros materiales son importantes pero mucho más los que afectan a la capacidad crítica de los vecinos y sus prácticas, que quedan expresadas en varias publicaciones de los diferentes barrios afectados.
- Se constata que quizás el logro más significativo sea el conseguido por el barrio de San Cosme en El Prat de Llobregat, al lograr ir más allá del proceso de reparación de las viviendas y conseguir la “demolición total del barrio y su nueva edificación” en 1974.

Les comprensions contestades

Ja sabem com el moviment de renovació del treball social qualifica els exercicis contestats: paternalisme, casuisme (individualització dels problemes), apoliticisme (desenteniment d'allò estructural i d'allò polític), etc. Son aquests els exercicis que es volen sacsejar. Però quines son les comprensions del treball social a les que el moviment de renovació contesta i qui les sosté? Amb quines comprensions del treball social s'enfronten les que des de posicions de renovació, siguin aquestes més moderades o més radicals, presenten el treballador social com un agent de conscienciació i de canvi?

El moviment de renovació del treball social a través del seu discurs no s'enfronta a les concepcions del treballador social com a agent de “promoció social” i d'organització dels veïns per posar en marxa serveis que havien emergit en la dècada dels 60 (discursos estretament vinculades al desenvolupament comunitari i els “centres socials”), no. El nou discurs, que ara el produeixen i difonen els propis professionals (no pas institucions i disciplines interposades: l'Església a través de CESA i Carites en els anys 60), assumeix aquella comprensió però li dona una significació molt més expansiva: ja no es tracta d'abordar solament allò microsòcial dins d'un paradigma del consens (de manteniment de l'estatus quo polític-institucional), sinó que el repte és ara incorporar el treball social a l'abordatge d'allò estructural des d'un paradigma que pot comportar també la confrontació o el conflicte. El repte és ara incorporar al treball social a les pràctiques socials que en diversos àmbits contesten el propi franquisme i les seves institucions.

És en el marc d'aquest nou repte que el discurs renovador s'enfronta a una comprensió que en la seva formulació més extrema resulta diametralment oposada a la de l'agent de conscienciació i de canvi: una comprensió del treball social com una tasca vocacional que pren la seva significació i legitimitació en valors o principis religiosos, que s'operacionalitza com a exemplificació/objectivació/materialització de la caritat o de l'amor cristià, que cerca l'harmonia social i l'equilibri treballant amb els inadaptats i corregint les falles “naturals” de la societat i eliminant les tensions, amb una professionalitat arraconada o exclusivament limitada al reconeixement socio-econòmic (es a dir, que la possibilitat de constituir criteri orientat científicament resta supeditada o arraconada per la preeminència dels valors cristians, dels comportaments morals, moralitzadors i/o l'orientació externa a la professió), una activitat instrumental de legitimitació de l'Estat i de les seves institucions, (que fa de pont entre l'administració y administrats sense qüestionament), auxiliar d'altres professions i crossa, lazarrillo o bon samarità en relació a les persones afectades, que aborda les problemàtiques individualitzant-les, privatitzant-les, que instrumentalitza i sublima les qualitats tradicionals de la dona i els afanys dels joves.

Aquesta comprensió ja no és present en la documentació que circula en la professió, tampoc es fa gaire present en els fòrums i debats d'assistents socials ja que aquell que la comparteixi calla (efecte de la perduda d'hegemonia); és una comprensió en franca decadència que es remunta a les primeres dècades de la dictadura i el catolicisme social més conservador i que es troba agazapada en els discursos del franquisme institucional i/o sociològic menys evolucionat (una comprensió que recorda els anys 40 i 50). És, però, la comprensió que millor s'avindria amb les pràctiques que es rebutgen; és,

també, la comprensió que es vincula a les forces socials i polítiques més reaccionaries i, per tant, la que millor contribueix al desprestigi d'ambdós (en el front intern i en l'extern).

Aquella comprensió no ens l'hem inventada. En un col·loqui titulat "La visión del asistente social" celebrat a Madrid en 1970 a la seu de l'Asociación Española Contra el Cáncer, una periodista afirmava "creo que la asistente social debe tener más corazón que cabeza y por encima de la técnica, aún siendo ésta muy importante, debe ir la vocación y el sentido humano. Entre todas las definiciones recibidas hay una que me ha gustado mucho "ayudar a ayudarse" i un capellà al seu torn incrementava el santoral de comparacions il·lustratives de l'assistència social²⁸⁴ "La palabra "asistencia" tan evangélica y sugestiva, considero que el primer asistente social fue el Buen Samaritano que da una lección de caridad, humanidad, solidaridad, entrega, generosidad, que deben servir de ejemplo a todas las asistentes sociales. Así las cualidades que veo importantes en ellas son la vocación, aptitud, capacitación, preparación, equilibrio, simpatía, afición a lo bello". Altres intervinents en el col·loqui (metges i psiquiatres) subratllaven la importància de l'Assistència Social com a tasca auxiliar dels seus respectius exercicis professionals. Al seu torn, una assistent social d'empresa reproduïa una comprensió del rol de l'assistència social en torn de les relacions laborals que, si ens permeteu expressar-nos en termes molt personals, ens sembla força il·lusa en els temps que corrien, però ben pròpia de la comprensió de l'empresa per part del franquisme (una comunitat d'interessos): "El papel del asistente social (...) debe tratar de eliminar las tensiones individuales y colectivas que impiden el desarrollo armónico del individuo. Este desarrollo debe ser integral, de toda su persona; en consecuencia el asistente social que trabaja en una empresa, no sólo debe prestar atención a los problemas económicos, psicológicos, familiares, etc. de los trabajadores, sino que también debe aspirar a conseguir la mejor adaptación mutua del hombre y el medio de trabajo. Adaptación del trabajador al medio, aceptando y comprendiendo aquellos aspectos del mismo trabajo que son necesarios o convenientes. Y adaptación del medio al trabajador según sus justas exigencias o necesidades. Si el asistente social arranca en su trabajo de este principio o objetivo, no sólo favorecerá la integración del trabajador en la Empresa, en la técnica, sino que lo hará desarrollando una labor de relaciones humanas conveniente en cualquier caso". Aquesta comprensió de l'assistència social en un context en que les relacions laborals es feien cada cop més conflictives era la que les institucions del Regim havien adoptat com a pròpia.

Un document de treball de la Sección Femenina de 22 de febrer de 1971 que dona compte de la seva pròpia actuació en relació al reconeixement oficial de la carrera d'Assistent Social pel Ministeri d'Educació i Ciència²⁸⁵ donava bona compta d'aquesta comprensió: "Las especiales circunstancias de la vida moderna exigen que una perfecta armonía reine entre los individuos que componen la sociedad para que ésta pueda, mediante una organización adecuada, cumplir el fin que la caracteriza. Pero ocurre a veces que algunos individuos se encuentran impotentes para hacer frente al gran número de problemas que se plantean en toda sociedad por perfecta que ésta sea, surgiendo así los inadaptados, tanto en el medio familiar como en el escolar, laboral, etc. siendo las causas de esta inadaptación motivos tan diversos como los producidos por los factores económicos, psicológicos, patológicos y morales. La Asistencia Social tiene por objeto ayudar al individuo y a la colectividad en la resolución de los problemas que la actual estructuración de la sociedad les plantea (económicos, sanitarios, intelectuales, morales, físicos, trabajo, vivienda, etc.). Ya no es sólo la ayuda al individuo "per se" sino en cuanto es miembro de la sociedad colectivizada y sufre los efectos de los fallos naturales de ésta. La Asistencia Social contribuye a la defensa del individuo y orienta a los legisladores, instituciones, colectividades públicas y privadas sobre la situación de las familias y de los individuos que requieren su apoyo de cualquier orden que este sea".

La intervenció del ministre Licinio de la Fuente en el II Congreso Nacional de Asistentes Sociales²⁸⁶ és esclaridora en aquest sentit. Confirma que la comprensió oficial restava ancorada en les comprensions que la part més mobilitzada de la professió contestava. La seva proposta per a un exercici vocacional, d'aplicació de l'amor cristià, era convertir-la en un instrument d'aproximació de l'administració franquista a la societat. El discurs del ministre (li hauria escrit algú relacionat amb l'assistència social?)²⁸⁷ és, permeteu-nos-ho dir, ben entretingut (una bufonada), però es feia en el mateix Congrés en el que les

²⁸⁴ Recordem que ja s'havia afirmat que eren les veròniques de la societat, etc.

²⁸⁵ En Ranz, M. (1999)

²⁸⁶ La pròpia intervenció del ministre és, potser, indicativa de que en la professió conviuen actituds ben diferents pel que fa a la situació política espanyola.

²⁸⁷ Malgrat la data del discurs, té una narrativa molt pròpia de la Sección Femenina de Falange, que ja era un reducte en un camp polític dominat per l'Opus. De tota manera, el ministeri de treball va ser fins el final un lloc reservat a gent d'origen falangista.

assistents socials debatien “el treballador social com agent de canvi” i reclamaven pels treballadors socials una nova posició socio-professional i institucional. El divorci amb els grups professionals més crítics no podia ser més evident:

“Los asistentes sociales contraen en esta hora un compromiso social irrenunciable, inseparable de la propia razón de ser de esta noble profesión: la responsabilidad efectiva y práctica de llevar a la realidad de cada situación humana que los necesite, los más hondos principios de justicia que encarna el Estado. Vosotras sois de los más idóneos cauces, uno de los más eficaces instrumentos para aplicar a cada caso, con absoluta inmediatividad, tales principios, porque os corresponde una insustituible proyección constante de la necesidad humana, un conocimiento directo de la persona y sus circunstancias. Sois puente y eslabón entre los Principios y la persona, entre las instituciones y la persona, entre la Sociedad y la persona. Sois testigos de excepción del acontecer social; sois a la vez formidable medio para su encauzamiento más personalizado y humano. Vuestra profesión de trabajadores sociales especializados constituye una auténtica dedicación personal, porque su signo más fuerte es el vocacional, y la vocación en ella es conjunción armoniosa de una llamada total y una respuesta irresistible. Yo quisiera saber ahondar en el concepto que define esta admirable tarea vocacional que es vuestra profesión, cuyo método de trabajo, si me permitís decirlo así, consiste en el entendimiento del amor como razón para hacer posible de manera exacta la realización de la justicia, cuyos fundamentos más sólidos son la libertad y la dignidad del hombre, de cada hombre y de todos los hombres en solidaridad. (...) En cualquier caso vuestra tarea se enmarca dentro de unos límites muy ágiles y flexibles pues siendo una labor social sabe privatizar y especificar cada supuesto en su peculiar circunstancia, en la medida y con la delicadeza que aconseje cada momento, cada situación, cada persona. Por eso, vuestra profesión escapa felizmente a cualquier género de encasillamiento, a toda clase de rutinas, e implica, por el contrario, un amplio equipamiento de conocimientos, valores imaginativos fértiles, enorme sensibilidad, capacidad comprensiva y a la vez persuasora, sentido pedagógico y lenguaje oportuno para hacerse entender.(...) Las administraciones públicas, tan proclives a la burocratización y despersonalización de sus servicios, necesitan de vuestro trabajo especializado cada vez de forma más apremiante. El puede ser el mejor puente de unión entre administración y administrados, indispensable en toda acción política que vosotros podéis tender en cada circunstancia con la más comprensiva y estimulante humanidad (...) La política social de nuestro tiempo encontrará en vosotros los mejores transmisores del fuerte acento socializador de nuestro Estado y su búsqueda incesante de la Justicia Social. Las cualidades genuinas de la mujer, a través de la profesión de asistente social, serán un medio más para lograr su plena integración en la sociedad a través de una tarea tan noble y útil como esta. Los afanes de una juventud que espera caminos y soluciones tienen en esta incomparable vocación profesional una llamada inmejorable para hacer realidad nobles deseos y legítimas reivindicaciones. Sus campos de acción, concitan de modo sugestivo, a tan atrayente tarea de justicia y servicio a los demás como vuestra profesión permite. Una nueva generación, sus renovados valores y su generosidad tienen en ella un instrumento de posibilidades incalculables para lograr un mundo cada vez mejor y más humano (...) Vosotros sois, permitidme el último homenaje a vuestra profesión, prototipo del trabajador social fecundo de nuestros días, que, a manera de lazarillo, debe llevar cada mañana con renovada ilusión al hombre hacia si mismo y hacia el otro hombre (...).”²⁸⁸

Contestació a l'administració

La guerra de la Revàlida

Però els canvis que es produeixen dins l'àmbit del treball social i en les relacions d'aquest amb altres no es limiten al moviment de renovació de les comprensions del treball social. La contestació s'exten en altres dimensions. Les primeres formes de contestació pública (les primeres mobilitzacions) a les decisions administratives del franquisme es produeixen entre els estudiants en els primers anys 70. En el conflicte amb l'administració franquista son els estudiants de treball social, com succeeix també en altres àmbits, quins assumeixen el paper d'avantguarda.

La contestació estudiantil no era aliena al nou ambient que es vivia en l'àmbit: la influència de la reconceptualització llatinoamericana i de les comprensions del treballador social com a agent de canvi, el moviment de l'antipsiquiatria italiana, els nous aires que arribaven del Maig del 68, el posicionament crític d'alguns professors i d'alguns professionals, la incorporació d'alumnes procedents de classes treballadores, l'emergència d'una oposició poderosa al franquisme i, sobretot, les erràtiques decisions de l'administració, etc. De fet, els estudiants ja havien estat protagonistes de les primeres formes de contestació en la dècada anterior (primeres reclamacions dins les escoles, algun boicot als representants

²⁸⁸ Vegeu: Memoria del II Congreso en Comité Ejecutivo (1972).

de les posicions més conservadores de l'Església, creació de les primeres associacions d'alumnes, participació d'algunes alumnes en l'acció clandestina i en les primeres mobilitzacions al carrer, etc.).

Motius per a la mobilització no mancaven, però foren les decisions administratives entorn del reconeixement dels estudis els que feren que el descontentament cristal·litzés en mobilització: a) d'una banda, la prova de revàlida de final d'estudis establerta per a tots els alumnes donat el sistema pel qual solament hi havia una escola oficial per al conjunt de l'Estat (a Madrid); b) i, d'altra, la no classificació dels estudis d'Assistència Social com a universitaris en la Ley General de Educación de 1970. Ambdós aspectes introduïen riscos i inseguretats entre els estudiants (esmerçar esforços en una carrera amb un futur poc definit²⁸⁹) i eren ben contràries a les aspiracions que el I Congrés de 1968 havia explicitat per a la professió.

A partir de 1969, moment en el que es presenta el Libro Blanco previ a la Ley de Educación, el descontentament va anar in crescendo i el punt més àlgid de la protesta (la "Guerra de la Revàlida" com l'anomena M. Simó²⁹⁰) s'esdevingué en 1975 amb la negativa d'un bon nombre d'estudiants de realitzar les proves de Revàlida²⁹¹.

En els moments inicials foren les associacions professionals les que desenvoluparen una campanya de gestions ministerials, que fou acompanyada posteriorment per la pressió mitjançant comunicats i articles de premsa de protesta (entre 1972 i 1973). Un article titulat "*La Ley de Educación ignora a los Asistentes Sociales*" aparegut al Correo Catalán del 26 de gener de 1973 recollia alguna de les raons del malestar professional: "(...) *El asistente social comienza a ser valorado a nivel público, no pasa lo mismo a nivel académico (...) la Ley de Educación ignora absolutamente la existencia de una profesión que a nivel laboral está reconocida como técnico de grado medio (...) Entre otras razones que se aducen para justificar la necesidad de una formación universitaria del asistente social figuran la elevación del grado cultural y de madurez del futuro profesional (...) Al que imparte las enseñanzas de asistente social se le exige estar en posesión del título universitario o de Escuela Técnica Superior, dándose la paradoja de que los propios profesionales no pueden ser educadores.*"

Al final, però, foren els estudiants els que elevaren el tò de la protesta, convertint-la en mobilització pública. En abril de 1974, els alumnes de la Escuela Superior de Asistentes Sociales de Barcelona van escriure un manifest on exposaven els seus punts de vista i les mobilitzacions a dur a terme i reclamaren el suport de les altres escoles d'Espanya. El text del manifest afirmava que havien acordat no presentar-se a l'examen de revàlida per considerar-lo, entre altres raons, antipedagògic, un examen de control i distanciar la carrera de les escoles universitàries. Proposaven com a alternativa fer una tesina similar a la de les carreres universitàries que permetés un contacte més profund amb la realitat (en: Ranz, M. 1999).

La proposta va rebre recolzament en graus diversos per part d'algunes escoles espanyoles (les de Madrid, Salamanca, Oviedo, Alacant, etc.) i els estudiants de tercer curs de varies escoles catalanes es van ratificar en la decisió de renunciar a realitzar les proves de la revàlida i es començaren a fer contactes per preparar una reunió de representants d'escoles de treball social de tot l'Estat per estendre el boicot. De la notícia es van fer ressò els mitjans de comunicació (El Correo Catalán, La Vanguardia Española, Mundo Diario, Diario de Barcelona, Tele Exprés, Radio Barcelona, Destino, Cambio16). Tant mateix, una important part del professorat de les escoles es mostrà solidari amb la decisió dels estudiants; 150 professionals en actiu i 11 professors signaren un manifest de recolzament, es feren arribar escrits al

²⁸⁹ Porcel, P. (1980)

²⁹⁰ vegeu Simó, M. (1978).

²⁹¹ "El 25 de maig de 1971²⁹¹, el Ministeri d'Educació i Ciència dictava les normes per a la realització de les proves finals, la famosa Revàlida, dels estudis d'Assistent Social, les quals es celebrarien en convocatòria ordinària la tercera setmana de juny i en extraordinària, la tercera de setembre i reunirien davant un mateix tribunal (situat a l'Escola de Treball de l'Excel·lentíssima Diputació Provincial de Barcelona), els alumnes de l'Escola Catòlica d'Ensenyament Social, l'Escola "Santa Teresa" de Barcelona, l'Escola Catòlica de Formació Social de Manresa, l'Escola d'Assistents Socials "Torras y Bages" de Lleida, l'Escola d'Assistents Socials "San Fructuoso" de Tarragona, l'Escola d'Assistents Socials "Estudio General Luliano" de Palma de Mallorca i els alumnes de la circumscripció de Barcelona (Les altres circumscripcions eren Madrid, Santa Cruz de Tenerife, Sevilla i Valladolid.) que, havent estudiat per lliure, així ho sol·licitessin. Per tal de poder accedir-hi les escoles havien d'expedir un certificat individual d'estudis de cada alumne on hi constessin els períodes d'escolaritat i les qualificacions obtingudes, així com les hores de pràctiques realitzades i la qualificació obtinguda en aquestes. La prova estava constituïda per dues parts, la primera havia d'aglutinar psicologia, sociologia i mètodes de servei social mentre que la segona recollia els altres coneixements impartits al llarg de la carrera (medicina i psicopatologia, dret i economia, formació religiosa i del espíritu nacional). Els exercicis es desenvolupaven al llarg de tres dies (inclòs el de la qualificació). Per aprovar la Revàlida era necessari aprovar cada una de les seves parts, si bé se li guardava la nota de les parts aprovades per a la convocatòria de setembre en cas de suspendre" (Ranz, M. 1999).

ministre de d'Educació, a la Association of Schools of Social Work. Al final, a l'examen que es celebrà a Barcelona el Juny de 1975 no fou possible la unanimitat, però el boicot és considerat un èxit: el realitzaren els alumnes de l'Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona i les de Lleida i Tarragona, però assistiren a la revàlida 23 alumnes d'altres centres (que el segon dia es reduïren a 10). El boicot es repetí a la convocatòria de setembre (Ranz, M. 1999), però no es pogué mantenir en anys successius (les repercussions personals que tenia en aquells estudiants que acabaven la carrera feien poc sostenible aquesta modalitat de protesta). La lluita no s'aturà aleshores sinó que es continuà afegint a la contestació les noves problemàtiques i amenaces que anaren emergint.

La primera vaga d'assistents socials

A mesura que avançà la transició, la mobilització que liderava l'assemblea d'estudiants pren com a propis assumptes que afecten a la professió i guanya en significació i contingut polítics. El 7 de Març de 1978, 150 alumnes de les Escoles d'Assistents Socials de Barcelona es van tancar per torns als locals de l'Associació d'Assistents Socials. Amb aquesta acció els estudiants forcen la reacció professional i del professorat i es va convocar a una assemblea extraordinària als 500 membres de l'associació pel dia 9 de març en la que es van adoptar les següents resolucions: a) Exigir la classificació dels Estudis d'Assistents Socials a nivell universitari; b) Oposar-se i protestar per la intenció del Ministeri de Cultura de reconvertir, mitjançant petits curssets de reciclatge, les antigues funcionàries de la Sección Femenina en Animadores Culturals del Desenvolupament Comunitari. La decisió ministerial era un greuge per aquells que havien de seguir una carrera per tenir títol i una amenaça de monopoli ideològic de la professió; c) El Rebuig de la revàlida com a sistema antipedagògic.

Un comunicat de l'Assemblea d'Assistents Socials i Estudiants deia el següent: *"El partido del Gobierno [la UCD] quiere llevar a los barrios obreros unos Centros Sociales ya estructurados, con la finalidad de conseguir una cierta influencia en estos ambientes y justificar la colocación del personal perteneciente a la antigua Secretaría General del Movimiento, así como para no ceder el patrimonio de ésta a la gestión popular (...) En vez de satisfacer las demandas de servicios sociales y cívicos reivindicados por las Asociaciones de Vecinos y organizaciones de base, quieren crear unos "centros sociales" donde la participación popular es minoritaria y controlada por un personal de confianza en un intento de impedir toda acción democrática (...) Lo que se intenta con este reciclaje es un cambio de imagen que les permita acercarse a los movimientos populares para neutralizarlos y obtener votos."* (Ranz, M. 1999)

De les explicacions del moviment reivindicatiu es feren ressò els mitjans de comunicació. En un article publicat per la revista *Posible*²⁹² titulat *"La sección femenina nos quiere animar"* es deia: *(...) La idea de crear una Dirección General de Desarrollo Comunitario surgió de la última reforma administrativa (...) y a través de ella nace la idea y necesidad de "reconvertir a la democracia" a las integrantes de Sección Femenina. (...) Su objetivo es la creación de "centros sociales sin rojos" (...) El primer centro funciona en Hortaleza. El de la Unidad Vecinal de Absorción. La Junta Directiva funciona con 7 miembros. Cuatro son del gobierno y tres la representación de los vecinos. En este caso las "cosas de palacio" no han ido despacio. El Movimiento ha sido vertiginoso a la hora de trazar una amplia red de Centros por todo el Estado. El Gobierno ha puesto a disposición del Ministerio de Cultura unos 1.200 locales pertenecientes a la Sección Femenina y a la Antigua Delegación Nacional de Juventud (...) Este ambicioso proyecto pretende cambiar la imagen de la UCD en los barrios y conseguir votos ante las elecciones".*

El diari *Tele-Expres* (del 10 de Març de 1978)²⁹³ s'afirmava: *"especial atención merece en la reivindicación el tema de la reconversión de las antiguas funcionarias de la Sección Femenina. (...) el gobierno utilizará los antiguos centros de la Sección Femenina –las viejas "cátedras"- para intentar tener un medio de influencia en sectores de los que hoy está ausente, manipulando así el trabajo social".*

El paper d'avantguarda de l'assemblea d'estudiants no deixà de ser un element per a la reflexió del moment. M. Puig (1978) assenyalava: *"exceptuando la reválida, las otras reivindicaciones afectan por*

²⁹² *Posible* en el núm. 164 del 2-8 de marzo de 1978, dedicado a informar de la trayectoria seguida por la Sección Femenina a la muerte de Franco (en: RTS de núm.70 Barcelona)

²⁹³ en: RTS núm. 70

igual a estudiantes y titulados. ¿Por qué, deberíamos preguntarnos, lo han defendido masivamente y con tanta fuerza los alumnos antes que los profesionales?". El fet, però, és que la iniciativa estudiantil aconseguí sacsejar el món professional. Una de les propostes per a defensar les reivindicacions, era que els professionals de Catalunya realitzessin dos dies de vaga, intentant estendre-la a nivell de l'Estat. En l'assemblea extraordinària de socis de l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona, després d'una viva discussió (alguns sostenien que la vaga perjudicaria a les persones amb les treballaven) es decidí anar a la vaga els dies 15 i 16 de Març, mentre que la Associació de Sabadell-Terrassa y los grups de professionals de Manresa, Girona, Tarragona i Lleida, donat el petit nombre d'assistents socials en actiu en aquestes ciutats optaren per una campanya de sensibilització (explicació, propaganda, recollida de signatures i campanya en els mitjans de comunicació).

Era la primera vaga d'assistents socials que s'organitzava a Catalunya i a l'Estat i la seva pròpia organització permeté també posar sobre la taula la greu problemàtica laboral que afectava l'exercici de la professió: augment progressiu de l'atur, especialment en les darreres promocions, repartiment de la jornada laboral en distints centres de treball, degradants condicions de treball (alguns sense Seguretat Social), l'intrusisme, etc. La vaga es va realitzar i la seguiren prop de 200 assistents socials de 50 centres de treball.

En la nostra opinió, la sensibilitat dels estudiants respecte de la situació professional no era aliena a la realitat laboral de la professió perquè en aquesta realitat estaven inscrites les seves pròpies oportunitats o perspectives d'exercici professional, de col·locació. Al llarg d'aquesta dècada, l'accés als estudis d'assistent social va perdre el seu elitisme inicial i s'anà democratitzant amb l'ingrés d'estudiants procedents de classes socials més populars (classes mitjanes). A diferència de les dècades anteriors, els estudiants esperen dels estudis de treball social oportunitats efectives d'ocupació (ja no és una formació cultural complementària per a filles de classes socials benestant que no sempre pensaven exercir-la), en un entorn en el que es desencadena la crisi industrial i es fa peremptori mesurar les estratègies d'ocupació (1973 és la data de referència de l'anomenada "crisi del petroli" que donà origen a una recessió econòmica i un increment progressiu de l'atur).

Les perspectives "oficials" per a la professió havien estat, novament²⁹⁴, bones: el III Plan de Desarrollo (1971) considerava urgent la formació de 4000 assistents socials i, en 1975, la Comissió per a l'estudi de la Reforma Sanitària preveia la necessitat de 5000 assistents socials (Simó, M., 1978); però la realitat era una altra de ben diferent com ho mostren les dades sobre l'exercici professional l'any 1978 en les que es mostra que l'atur professional i la precarietat laboral eren molt extensos: dels 9000 assistents socials que hi havia, solament treballaven 4500, es a dir la meitat dels titulats (l'altre 50% no exercia la professió); a més, solament 3000 d'aquests assistents socials que treballaven tenien un lloc de treball fix, mentre que 1500 es trobaven en condicions de subocupació i/o amb contractes eventuais (Simó, M., 1978; Las Heras, P. i E. Cortajarena, 1979). La situació professional era, doncs, molt delicada i les il·lusions o perspectives d'exercici/ocupació havien estat frustrades pels mateixos governs que les anunciaren. *"Hoy paradójicamente, el INP tiene sin cubrir ni siquiera las plazas aprobadas oficialmente"* (Simó, M., 1978). Darrera d'aquest incompliment hi era la incapacitat dels governs franquistes per estructurar una política social pròpia d'un estat europeu desenvolupat. *"Esta profesión está masivamente desaprovechada, ante una realidad, como la actual del Estado español, de enormes deficiencias sociales"* (Las Heras, P.; E. Cortajarena, 1979).

La diferència de sensibilitats polítiques entre professionals i estudiants i entre els diferents territoris de l'Estat²⁹⁵ es mostraren en les reunions de la Comissió Negociadora per a la Classificació dels estudis que tingueren lloc quinze dies després de la vaga i amb els estudiants encara mobilitzats (el 2 i 3 d'abril de 1978). La FEDAAS i la coordinadora estatal d'estudiants van enfocar el problema en relació als plans del Ministerio de Cultura com una qüestió d'intrusisme professional reclamant en conseqüència que els llocs de treball (d'Animadores Culturals del Desenvolupament Comunitari en els centres socials) fossin coberts per assistents socials. Aquest posicionament va ser considerat insuficient per part dels estudiants mobilitzats i els grups amb posicionaments més radicals de Catalunya ja que es considerava que no es prenia en consideració el rerafons polític de l'operació del partit del govern (la UCD buscava articular

²⁹⁴ Recordem que el Plan de Desarrollo de 1963 també havia establert xifres de creixement dels titulats que també es veieren frustrades a l'hora de crear llocs de treball.

²⁹⁵ Catalunya juntament amb el País Basc eren els llocs on la lluita contra el franquisme es mostrava més forta.

instruments d'influència en els barris i entre les classes populars). Si no es donava suficient importància a aquest fet, la professió podria esdevenir comparsa de la seva política (Puig, M., 1978).

Una de les revistes polítiques que major prestigi havia guanyat entre els sectors d'oposició al franquisme, Triunfo, en l'article "Quince días de encierro en casi toda España: los asistentes sociales"²⁹⁶ recollia una extensa i força completa explicació de la problemàtica i es feia resó de la seva dimensió política: "El Gobierno se saca de la manga una Dirección General de Desarrollo Comunitario –dentro del Ministerio de Cultura-, en la que coloca el antiguo personal del Movimiento, les ofrece un cursillo de cinco días y así aleccionadas les ordena evangelizar a las masas de las maravillas políticas y sociales de la UCD. La solución, hay que reconocerlo, es imaginativamente pía. Todos los países capitalistas desarrollados cuidan de una u otra forma lo que pudiéramos llamar la "acción social". Destinan presupuestos especiales al mantenimiento de unos locales y de unas personas encargadas de esta misión. Se trata de cubrir con la iniciativa pública aquellos espacios sociales marginados o en vías de marginación por la propia dinámica social. España carecía de algo semejante, pero con el invento de la Dirección General de Desarrollo Comunitario ya lo tiene. Alcanzada, pues, la homologación con Europa en este terreno. Había también unas personas y unos locales que la reforma había dejado sin nombre y apellidos, y que hacía ya años que no servían absolutamente para nada. UCD intenta que sirvan para algo: llevar su influencia en los barrios y zonas rurales, donde UCD no goza de ninguna simpatía (...) Las asistentes sociales (...) consideran que el desarrollo comunitario es un área propia de su profesión, que en todo caso, ese trabajo social no puede ser impuesto desde arriba y monopolizado por un sector con una ideología muy concreta y determinada, utilizando además para ello a unas personas sin preparación adecuada. Muchos asistentes sociales están en paro: 3.000 sobre 7.000 titulados que hay en toda España²⁹⁷ no encuentran trabajo propio de su profesión. (...) El País necesita del trabajo que pueden desempeñar los asistentes sociales, pero el Gobierno de UCD –continuista en esto, como en tantas otras cosas, de los peores Gobiernos de Franco- no ve con buenos ojos a unos profesionales cada día más conscientes del origen de casi todos los desequilibrios sociales y que han hecho de su profesión –salvo excepciones- un instrumento de progreso al servicio de los sectores sociales más conflictivos para el poder constituido. La UCD prefiere la Sección Femenina y niega a reconocer a los asistentes sociales el derecho a una enseñanza digna dentro de la Universidad."

La revista Vindicación Feminista, a l'article "Asistentes sociales: la UCD enseña el plumero"²⁹⁸ també donava compte de la lectura política: "(...) Esta ha sido una de las grandes maniobras de Suárez, preparada con cinismo, alevosía y desprecio hacia los que integramos esta rama del trabajo social, que nos hemos encontrado con una situación de hechos consumados. La maniobra tiene dos vertientes: por una parte colocan a un grupo de mujeres adictas a su ideología en los ambientes populares más desinformados –de los que hoy están ausentes- la UCD con el único fin de conseguir votos. La procedencia de estas lacayas les tiene sin cuidado, su justificación está en presentarles reconvertidas a la democracia y encima las lanzan como el nuevo ejército de salvación de los barrios populares, con objetivo de que manipulen y neutralicen el trabajo social de los rojos. Otra cara de esta jugada es que gracias a esta infraestructura del Desarrollo Comunitario el Gobierno ha encontrado la coartada perfecta para no devolver el patrimonio del extinto Movimiento a la gestión popular. (...) Crea nada menos que mil doscientos centros sociales, dotándolos de funciones, que según han denunciado los asistentes sociales en lucha, no les competen. Este monumental montaje sirve para acallar las múltiples demandas de servicios sociales y cívicos reivindicados por las Asociaciones de Vecinos y organismos de base. (...) Además la política ministerial contribuye a incrementar la situación de paro entre las asistentes sociales. Actualmente hay 150 profesionales sin trabajo en Barcelona, desde hace tres años que terminaron la carrera..."

L'esgotament del franquisme i els problemes de l'assistència social

²⁹⁶ Triunfo, nº 792 1 abril 1978. en: RTS núm 70.

²⁹⁷ Veiem que en aquest article les xifres entorn del número de professionals a finals de la dècada no coincideix amb les d'altres fonts que hem recollit en aquesta obra i que ens semblen més fiables.

²⁹⁸ Maite Goicochea: Vindicación Feminista núm. 24 de l'1 Junio 1978. En: RTS nombre 70.

La manca de resposta administrativa davant d'aquestes lluites mostraren, un cop més, la distància que separaven els projectes governamentals per a l'assistència social i aquells que els treballadors socials propugnaven o volien.

En realitat era el projecte governamental el que mantenia anquilosades les iniciatives que afectaven l'Assistència Social. El franquisme, al llarg dels primers 25 anys, no havia comptat amb un projecte de Benestar que no fos purament residual. Per això va deixar en mans d'altres (l'Església, l'empresa i la emergent iniciativa social) bona part de les iniciatives de formació d'assistents socials o de creació de serveis. A finals dels 60 i els primers 70 s'inicià una política social quelcom més ambiciosa, però es varen mantenir desconnectades i disperses les iniciatives i competències (serveis, prestacions) que la pròpia administració anava establint. Quan, en plena transició, els governs de la UCD²⁹⁹ s'adonen de la importància de polítiques que ajudin en la legitimació del propi procés de reforma política es troben amb una fita ben difícil de portar a terme pel que fa als assistents socials: la professió que podria servir d'eix en l'organització dels serveis de Benestar s'havia anat sumant a la contestació social pública i s'oposava a les estratègies de reconversió de les pròpies institucions franquistes³⁰⁰. Es tornava contra el govern el menyspreu objectiu que havien mostrat per l'assistència social. La incapacitat de donar sortida a les reivindicacions de l'àmbit era expressió i conseqüència d'aquesta situació: els assistents socials no eren els professionals que els podien servir i això feia que les respostes a les reivindicacions quedessin sense resposta. *"Esta lucha por la clasificación dentro de la universidad fue sin duda una acción desalentadora por la falta de resultados (recordemos que la clasificación no llegó hasta 1983"*³⁰¹. *Ello contribuía sin duda, a crear entre los asistentes sociales, un sentimiento que estaban trabajando con unas funciones poco definidas y minusvaloradas"* (Colomer, M., 1990). Les respostes que l'Assistència Social necessitava ja no les podia donar el govern de la UCD i aquest, al seu cop, necessitava respostes que els assistents socials estaven poc disposats a donar; més aviat el contrari, dins l'àmbit de l'assistència social s'obrien pas altres tipus de projectes a imatge dels que ja funcionaven en els països amb major tradició democràtica i amb sistemes avançats de Benestar Social.

Crisi i canvi en les institucions de l'àmbit (Escoles, Església i Sección Femenina...)

Crisi i contestació a les institucions

La crisi del franquisme no es solament una crisi governamental, és una crisi sistèmica que es manifesta en moltes de les institucions de la societat. La necessitat de renovació afecta, sinó a totes, sí a moltes d'elles. Ja hem vist el moviment renovador que es dona en el camp de les concepcions de l'exercici professional i també en el dels posicionaments públics dels estudiants i de la professió respecte del règim (la contestació).

El desprestigi del règim, la perduda d'hegemonia cultural, és tant gran dins la professió que els gestos amigables i els seus reconeixements poden ser viscuts amb molta contrarietat. Tal és el cas de la situació

²⁹⁹ Unión de Centro Democrático. El partit-constel·lació de reconvertits a la democràcia, protodemòcrates i d'alguns opositors moderats al règim que es crea quan el continuisme del franquisme deixa de ser una opció segura. Les famílies més tradicionals del règim formarien Alianza Popular.

³⁰⁰ La creació de la Dirección General de Desarrollo Comunitario i l'intent de reconversió de les funcionaries de les delegacions provincials de la Sección Femenina era un element més d'aquest procés. Recordem, però, que no era la primera vegada que des de les institucions del Règim s'intentava el reconeixement oficial de la seva gent com a assistents socials: en les negociacions pel reconeixement del títol de finals dels 50 i principis dels 60, la Sección Femenina ja ho havia intentat. En tot cas, la reconversió es va acabar fent, si més no, amb algunes funcionaries de la Sección Femenina. Es convertiren en Assistents Socials amb títol otorgat (per les escoles) que alguna de les assistents socials entrevistades qualifica com a "regalat".

³⁰¹ El Reial Decret pel que s'incorporen a la Universitat els estudis d'Assistent Social com Escoles Universitàries de Treball Social que atorgaran la titulació de Diplomada en Treball Social és de l'any 1981 (Reial Decret 1850/1981 de 20 d'Agost, publicat en el B.O.E. 206 del 28 d'Agost del 1981), però la seva aplicació efectiva s'esdevindrà més tard.

en que es trobaren dues assistents socials que des de 1967 havien desenvolupat un treball a les presons precursor de l'assistència social penitenciària:

A l'any 1972, per a dir-te la influència que vàrem tenir a Madrid, la Direcció General ens concedeix la Medalla al Merito Social Penitenciario amb un gran diploma, venen aquí el director general, el jefe de talleres, fan un sopar, fan una festa i ens compren un cotxe perquè anéssim a visitar penals (...) Nosaltres no vàrem dir res a ningú però va sortir al [BOE] i es va enterar la Beneta Llopis i va fer córrer que ens posaven una medalla i nosaltres teníem una vergonya que ni vàrem portar la família a la festa. Ara seria un honor, però llavors... (...) Sí, [la Medalla], la vàrem acceptar. A part de que l'havien d'acceptar, ens podia també donar força, ens acreditava. Nosaltres pactàvem amb Madrid la part que ens convenia i ells ho veien molt clar que nosaltres no anàvem ni per pessetes, perquè pessetes en vàrem posar més nosaltres; per honor tampoc no anàvem, anàvem per feina, la nostra dèria era que sortís el cos de presons, que ja es va obrir però al cap de molt temps. (10 Montse Aguilar/Lucieta Prats)

L'Església no escapa d'aquesta influència i els propis pressupòsits d'intervenció inicial son contestats. Tal és el cas del desenvolupament comunitari on els processos, que ara son permeables al conflicte, s'alienen en bona mida del seu control institucional. En la lluita contra el franquisme participaren moltes persones del món catòlic, però l'església institucional es veïè, molt sovint, contrariada per l'evolució dels aconteixements socials i culturals.

A partir de este análisis de la realidad y de la formación que esto comportaba se fue concretando la idea de que el Desarrollo Comunitario se podía emplear como elemento de choque o de conflicto y esto se hace de manera más consciente aunque no muy racionalizada ni explicitada sobre todo a nivel de estructura o de dirigentes y si en cambio a nivel de los técnicos y profesionales. Dentro de esta etapa empieza a haber una mayor incidencia política en términos generales (...) Ante una toma de conciencia empiezan a desaparecer los temores en aquellos sectores comunitarios donde previamente había habido otro tipo de trabajo. Aparecen ciertos planteamientos y eso a nivel de pequeños proyectos se expresa en que hay una identificación de la unidad comunitaria que de alguna manera planta cara. Cáritas vive estos procesos como problemas de descontrol (...) Al final de estas dos etapas [el desenvolupament comunitari dels anys 60 i el de 1970-75] Cáritas deja de hacer programas de acción comunitaria, primero porque se insistió, dentro de la propia institución, en que lo que realmente debía hacer era desarrollo institucional y denuncia profética, en segundo lugar, porque los recursos económicos que aportaba la CIBIS a través del Ministerio, fueron retirados y los cuales, en un momento dado, habían representado para los programas de desarrollo comunitario la cantidad de 200 millones de pesetas. Algunos profesionales de esta acción, sobretudo los sacerdotes de las zonas rurales, diferían del modelo de desarrollo comunitario estructurado, creando conflictos con la propia Cáritas, pero ellos a su vez fueron denunciados por los gobernadores civiles, como elementos muy politizados y que pertenecían a un movimiento clandestino de izquierda. (...) Al margen del proceso de Cáritas, tal como se ha dicho anteriormente, el desarrollo comunitario queda en cierta manera absorbido por los movimientos políticos. (RTS, Equipo de; 1983)

A mi quan em va agafar la policia, Caritas em va dir que la situació era dura pel Bisbat i per tot, potser que no hi tornis a fer aquest treball... (...) Això era per Caritas com una taca, quan va estar detinguda la Montse Puig, ella no treballava per Caritas. Llavors va haver-hi lo de la Reyes que també estava a Caritas i que es va casar pel civil, o bé no es va casar i això va ser un escàndol, i clar era un altre tipus d'història... (9 Rosa Romeu)

Els centres de formació d'assistents socials no podien restar al marge dels canvis que es produïen al seu voltant. Durant els anys 70 es dona el que podríem nomenar com un esgotament de les estructures que sostenien la formació d'assistents socials i la seva substitució per altres de noves. A partir de cert moment, aquestes estructures es mostren caduques, inadequades per a encarar els nous dinàmismes professionals i els reptes formatius que reclamen. El canvi en els equips i la renovació dels projectes era, doncs, un correlat obligat que es realitza des de les pròpies estructures jeràrquiques (difícilment es pot parlar de ruptura): empeses pels esdeveniments, tant l'Església com la Secció Femenina organitzaran el relleu de les antigues direccions per nous responsables i els centres educatius introduiran canvis en el seu funcionament intern.

El primer aspecte a destacar és l'agudització de la crisi ideològica i de legitimitat que vivien les institucions que havien apadrinat l'assistència social. Aquesta crisi que ja havia començat a despuntar en la segona part de la dècada anterior, rep un impuls molt gran en els primers anys 70 com a resultat del creixement de la contestació social de la que els estudiants eren capdavanters.

En deixar-ho la Mercè l'any 1967³⁰², em vaig fer càrrec jo fins al 1979. Per tant, vaig arreplegar el franquisme i els primers anys de la transició democràtica. En tota la primera època ja es notava dins de l'Església el malestar que existia en bona part

³⁰² Recordem que la pròpia Mercè Barjau, com hem recollit en el període 1957-68 en l'apartat titulat "L'inici de la contestació social i canvis en l'ambient de les escoles", atribueix la seva dimissió a les pressions a que li sotmetia l'assemblearisme dels

del país i les ganes que hi havia de canviar la societat. (...) En certa manera es notava que l'Escola era una institució de l'Església, però es procurava que hi hagués objectivitat. Amb tot i això, el canvi ideològic que es notava al país, va arribar també a l'Escola. La doctrina marxista estava influïent molt els alumnes. Es passava de la fe posada en la religió a la fe posada en el marxisme. També les [VI] Jomades de València [1975] i les discussions sobre la ideologia del Treball Social, van influir d'una manera molt directa. (...) L'Escola depenia jurídicament de l'Església i econòmicament del Foment d'Acció Social. En aquesta època no va haver-hi problemes econòmics fins als últims anys, cap al 1975. (Montserrat Kirchner en: R.M. Ferrer, 1982)

[Hasta 1973] Quienes realmente llevan la dirección y gestión de la Escuela, son la Subdirectora y la Jefa de Estudios³⁰³, que si bien no facilitan la participación del alumnado, si mantienen una postura abierta frente a estos. No obstante, la estructura de las relaciones, formalmente hablando, es claramente autoritaria, ya que el poder es asumido en última instancia por la dirección. (...) Las últimas promociones habidas bajo esta dirección, ya no aceptan tan fácilmente que el asistente social sea un técnico neutral, apolítico, y aséptico frente a los conflictos sociales. Pero fue en el último año académico de esta dirección 1972-73, cuando aparecen entre alumnos y profesores de la Escuela, de forma clara, actitudes críticas hacia la profesión, la sociedad y la Escuela, coincidiendo con la influencia que para el Trabajo Social tuvieron las ideas de Paulo Freire y la tan traída y llevada "Reconceptualización del Trabajo Social" (T. Rossell, X. Fernández, J., Sabater, N. Carrera, J. Aguilar, T. Carrera, M. Civil, M. del Aguila, T. Garcia et al., 1976).

Joan Estruch i Antoni Güell (1976) descriuen així la situació: *"En España, las escuelas confesionales de trabajo social (confesionalidad religiosa unas veces, y política otras) han dejado de ser los remansos de tranquilidad estudiantil de antaño. La situación es tanto más grave cuanto que, al quedar el objeto específico de la profesión poco determinado, todo replanteamiento de los estudios no solamente se hace a nivel formal sino, sobre todo, a nivel de contenido."*

La contestació dins les escoles es manifestà com a rebuig de pedagogies tradicionals i les formes de gestió autoritàries, però a la vegada com una gran crisi que manté relacions d'interdependència amb la resta de formes de contestació, amb les que es combina i es reforça: la contestació política estimula la contestació en els centres educatius i aquesta, al seu cop, incrementa la consciència política, etc.

"Yo no introduje cambios en la escuela de una forma directa, todo fue viniendo de muchas maneras, en parte por la misma evolución de los alumnos y [porque] tomábamos contacto con todo, (...) La influencia latinoamericana fue muy fuerte en las tendencias de autogestión y de concienciación. Freire fue muy importante, uno que había estado en Chile, que tuvo que huir y estaba en Tarragona vino a dar un cursillo sobre la pedagogía de Freire, era uno de los cursillos abiertos (...) Tuvimos la época de la autogestión, en que el voto de un alumno valía tanto como el mío, funcionábamos por asambleas. Tengo todas las actas. Funcionó bastante bien, tomábamos las decisiones y todo el mundo las acataba, los estudiantes estuvieron siempre en las coordinadoras de estudiantes, iban a la coordinadora estatal. Muchas de las teorías de Ander-Egg sobre la autogestión las practicábamos en la escuela." (11 Cinta Calzado)

L'experiència que millor expressa els dinamismes d'aquest procés és el que s'esdevé en la Escola Superior d' Assistents Socials de Barcelona en el període que va de 1973 a 1976 i que recollim en l'Apartat de text titulat "Escuela Superior de Asistentes Sociales de Barcelona: hacia la autogestión".

La crisi política del règim alimentava la contestació social i aquesta agreujava la pròpia situació política. Allò que en les acaballes de la dècada del 60 s'inicià, anà creixent en els primers anys de la nova dècada dels 70. D'aquest dinamisme no escapaven els estudiants i professors de les escoles.

No hi havia llibertat d'expressió, recordo que jo quan vaig començar a treballar a mi l'església em donava un paper, perquè amb l'estat d'excepció si estaven tres persones reunides... Era l'any 1969. (17 Neus Fort)

Recordo haver baixat una màquina de la muntanya a la zona d'Argentona amb una companya, amb molta por de que la Guardia Civil ens estes esperant. Aquesta era la nostra feina al partit (...) ens venien a buscar amb cotxe, anàvem a una casa totalment tapiada i a les nits fèiem el tiratge de les octavetes i després les repartíem. Lo que si que feia, com que coneixia molt els barris, era el repartiment. El feia amb el meu cotxe al plegar de treballar a la tarda, repartíem la propaganda a Santa Coloma, a Hospitalet, a Badalona, aquesta era la meva feina al partit, jo tenia un nom de guerra, no era l'Antonia. (13 Antonia Renau)

estudiants, les posicions extremes i la crítica a la direcció. També a la relació difícil que mantenia amb un dels partners de l'Escola: *"En els últims anys l'escola es va posar una mica conflictiva, recordo que una vegada vaig prendre un sedant, eren els anys en que es van reconèixer els estudis, jo anava molt a Madrid pel reconeixement, llavors en aquest Foment d'Acció Social així com en Vidal Gironella era molt flexible valorava el que jo bonament feia, vam tenir un Foment d'Acció Social en que el president era de l'Opus, el senyor Torras Ostench, empresari de la fàbrica de paper. Aquest senyor em va recomanar que anés a Navarra i jo no hi vaig anar, aquest era el president i amb la Montserrat Kischner es van avenir molt."*

³⁰³ Es refereixen a Montserrat Castells i la Maria Dolores Enedàguila, delegades de la Sección Femenina.

L'Escola [de Tarragona] en sí havia estat molt oberta, allí s'havien reunit els Sindicats, era una entitat oberta a la població que volia ser democràtica. Una vegada van entrar a l'Escola els "Guerrilleros de Cristo Rey", ens van destruir coses i ens van deixar missatges. Hi havia el suport del bisbe Pont i Gol, que ens deia sempre "endavant", que sempre ens ajudaria i mai tiraria enrera. Caritas era completament una altra cosa, era molt tancada, completament tancada. (12 Serafina Capdevila-Immaculada Sastre)

"Escuela Superior de Asistentes Sociales de Barcelona: hacia la autogestión" (RTS núm. 61, 1976)

(...) Fue un hecho externo a la Escuela el que provoca la sacudida que nos hizo dar cuenta que vivimos en una sociedad conflictiva: La muerte de un obrero en el barrio de San Adrián del Besós por las Fuerzas de Orden Público. Al igual que en otros centros docentes, la Escuela se declaró en paro activo. Inicialmente en reuniones de curso y asambleas de Escuela se analizaron los graves sucesos ocurridos en Barcelona, posteriormente y como resultado de estas reflexiones colectivas se empieza a tratar a fondo la situación de la Escuela, el papel de los alumnos, etc.

(...) En marzo de 1974 el Gobierno Español aplicó la pena de muerte a Salvador Puig Antich y Heinz Chez. El ambiente en Barcelona era tenso, la Escuela al igual que otros centros de estudio y trabajo se declaró en paro activo. La actividad se diversificó en dos aspectos. En primer lugar se debatió y reflexionó sobre la pena de muerte, manifestándose la Escuela contraria a la aplicación de la pena capital. En esta ocasión el paro se prolongó por espacio de varias semanas precisamente porque la discusión giraba entorno a nuestros problemas específicos. Se realizaron evaluaciones públicas tanto de los contenidos de las materias como de las formas de impartirlas por parte de los profesores para tratar de descubrir cuales eran las clases que mejor capacitaban al alumno para comprender e intervenir en la realidad social en la que debería trabajar posteriormente. Como resultado de este análisis se llegó a la conclusión de que las materias deberían estructurar-se en áreas, se vio la interrelación de unas con otras y de ahí la necesidad de la creación del Departamento de Trabajo Social, de Ciencias Sociales y de Ciencias Psicológicas. Se acordó que al finalizar el curso se haría una nueva evaluación, de profesores, materias y contenidos, en vistas a la contratación de profesorado y a la programación de materias para el próximo curso. Eran los primeros pasos del alumnado y profesorado para participar en la gestión de la Escuela.

(...) El proceso que motivó realmente el planteamiento de Autogestión se desencadenó a consecuencia de los hechos ocurridos en 1975 y concretamente por el cierre de la Universidad de Valladolid y el conflicto de los P.N.N. (Profesores No Numerarios). Ante estos hechos los alumnos plantearon en Asamblea el declarar paro activo en solidaridad con la problemática general de la Enseñanza (...) El paro duró aproximadamente un mes, manteniéndose a través de reuniones por cursos cuyas conclusiones eran elevadas a la Asamblea de Escuela, formada por alumnos, profesorado, dirección y personal no docente. (...) Decisiones aprobadas: 1) Carácter decisorio de la Asamblea de Escuela. Órgano máximo de decisión. 2) Elaboración de nuevos Estatutos de Régimen Interno. 3) Creación de las siguientes Comisiones: a) Comisión Económica (Estudio situación económica de la Escuela, gestionar posibles subvenciones); b) Comisión Planificación de Estudios (Reestructuración del programa de estudios y evaluación de los profesores), c) Comisión Grupo de Actuación Profesional -G.A.P- (Estudio de la problemática de la profesión: clasificación de estudios universitarios, reválida, contactos con Asociación de Asistentes Sociales, otras Escuelas); d) Comisión Cultural (Información sobre problemas actuales y sobre actos culturales); Comisión de Estatutos (Elaboración de la propuesta de nuevos estatutos de régimen interno). Todas las Comisiones están formadas por alumnos y profesores; en la Económica, Planificación de Estudios y Estatutos hay un representante de la Dirección. (...) En julio y finalizadas las clases se sometieron a votación de la Asamblea los nuevos Estatutos. Tras varias convocatorias de Asamblea con las consiguientes enmiendas a la propuesta, finalmente aprobados y redactados.

(...) Fue en este mismo período [1975] y un mes después de finalizado el paro, que se celebraron las "VI Jornadas de Levante", donde se debatieron cuestiones tan polémicas como "El Trabajo Social dentro del Proceso de Cambio". A estas Jornadas además de las profesionales de varias regiones, asistieron alumnos de varias Escuelas. La nuestra estuvo representada por la Comisión denominada G.A.P. (Grupo de Acción Profesional) que informó posteriormente a los que no habían asistido, organizando entre otras cosas una Mesa Redonda, con asistencia de algunos de los ponentes, donde se debatieron los aspectos más importantes de las Jornadas así como las conclusiones. (...) Durante el verano, las comisión económica y el G.A.P. continuaron funcionando, la primera elaboró un presupuesto para el próximo curso, además de buscar subvenciones. El G.A.P. por su parte mantuvo algún contacto con otras Escuelas a fin de preparar una reunión de alumnos. Este encuentro estaba previsto los días 27 y 28 de septiembre en Zaragoza, pero ésta no pudo celebrarse, dadas las circunstancias políticas del momento: vigencia del Decreto-Ley Antiterrorismo, Ejecuciones de cinco militantes de grupos políticos declarados ilegales, acompañados de una escalada represiva que impedía toda reunión aunque fuera por motivos profesionales.

Como última etapa de este proceso y coincidiendo con el inicio de curso 1975-76 (...) se generan cambios y cobra nuevo rigor con la contratación de nuevos profesionales con inquietudes de participar en todo este proceso autogestionario. A nivel de régimen interno empiezan a funcionar los nuevos Estatutos a los que nos hemos referido anteriormente, si bien no se utilizan en todas sus posibilidades ni podemos decir que el funcionamiento sea del todo satisfactorio, puesto que no hay una participación generalizada por parte de todos los que forman la Escuela. (...) Finalmente, y debido a unos grupos motores dentro de la escuela, se remontaba la actividad y se convoca una reunión en Barcelona los días 7 y 8 de febrero para tratar los problemas de la profesión y de las escuelas de todo el Estado Español (...) Como se había acordado en dicha reunión, el día 23 de febrero se declaró paro activo en la mayoría de Escuelas de Asistentes Sociales del Estado español. (...) El paro en la Escuela se prolongó por espacio de una semana, se reflexionó sobre lo que significaba la clasificación de estudios a nivel universitario, estudiando diversas formas de presión para alcanzar dicho objetivo. A partir de las Asambleas realizadas durante el paro, surgieron los

sigüientes grupos de trabajo, en los que además de los miembros de la Escuela se integraron profesionales. Estos son: Grupo de sensibilización de la opinión pública, Grupo de estudio de la problemática social, Análisis situación actual de la Escuela, Grupo coordinador entre las Escuelas del Estado español...

(...) Esta experiencia no ha sido ni fácil, ni sosegada, el camino hacia la autogestión ha estado plagado de roces, tensiones y enfrentamientos personales, cosa lógica ya que conseguir cambios estructurales sin arriesgar nada, y sin que generen modificaciones de actitudes o valores sería utópico. A pesar de ello nos complace subrayar lo positivo de esta experiencia en cuanto es la puesta en práctica de un régimen democrático en una institución. (Rossell, T; X. Fernández, J., Sabater, N. Carrera, J. Aguilar, T. Carrera, M. Civil, M. del Aguila, T. Garcia., 1976)

Esgotament del Model organitzatiu de formació d'Assistents Socials

De fet, el model que havia servit de base per a la formació dels assistents socials (amb les febleses de les que ja hem donat compte en el període 1957-68) semblava també esgotat i així es reconeixia en les trobades professionals més formals.

En el II Congreso Nacional (Madrid, 1972), Mª Elena de Urrestarazu, assistent social de l'Institut Español de Emigración en Vigo (Pontevedra) assenyalava: *"El vertiginoso ritmo con el que se han ido implantando escuelas de Trabajo Social, en muchos casos ajenas a la planificación de necesidades reales, dando lugar a "cantidad" de escuelas, pero con escasa "calidad", improvisando en algunos casos el profesorado"*. Maria Victoria López Bueno, assistent social i sots-directora de l'Escola Oficial de Asistentes Sociales de Madrid assenyalava la necessitat de canvi: *"Actualmente, con una sociedad en cambio, se necesita estar despiertos a la reforma educativa. La enseñanza no ha evolucionado en la medida de las necesidades actuales. Por este motivo, se realiza un estudio de los distintos planes de formación existentes en las escuelas de asistentes sociales, formulando propuestas de reformulación de dichos planes."* (Gil Parejo, M., 2004)

Una dada que, a hores d'ara, ens sembla important subratllar és que posant en relació el model de multiplicació de centres i el nombre d'alumnes de treball social sembla prou difícil visualitzar un model d'educació superior. En 1970 en el conjunt de l'Estat hi havia 1.508 alumnes³⁰⁴ i en 1978 el nombre d'estudiants era de 3.164³⁰⁵. Per aquest reduït nombre d'alumnes hi havia l'any 1971 la gens menyspreable xifra de 42 escoles³⁰⁶, el que dona una mitjana de 36 alumnes per escola repartits en 3 cursos a principis de la dècada i de 75 alumnes per a l'any 1978. Si considerem, a més, que la distribució d'estudiants no era homogènia entre les escoles ens adonem que hi havia un gran grup de centres de magnitud ínfima que difícilment podien comptar amb la qualitat de professorat requerit per una institució de formació superior. El model que havia nascut a principis de la dècada de 1960 era insostenible de cara a organitzar la formació requerida per una veritable "professió" amb orientació científic-tècnica. El model de formació nascut a principis dels 60 responia a característiques que ja no servien per a una activitat que reclamava reconeixement del seu caràcter professional (ja no es tractava de reciclar vocacions amb imputs sensibilitzadors, ni de facilitar la formació cultural o la promoció de la dona en un espai d'exercicis ambigu i extens, sense delimitació clara). A més, aquell model i els nombres d'estudiants en que es basava es realitzava en equipaments "de prestat", de caràcter provisional, etc. De fet, les assistents socials al llarg dels anys 60 va constituir la seva identitat com a cos i va esbossar fites de futur per a les quals no servia el model de formació establert als inicis de la dècada.

Quan pensem la crisi en termes de crisi sistèmica ens adonem que no podem interpretar les realitats que ens afecten com a resultat d'allò polític o governamental. El franquisme es present en totes les institucions. No es solament que l'assistència social entra en crisi per que l'entorn que l'acull està en crisi. L'Assistència Social entra en crisi i la formació d'Assistents Socials entra en crisi com moltes altres de les institucions en el règim franquista. La realitat és que el franquisme es va mostrar enormement resistent i va aconseguir una sortida a la seva mida (La Transició) per que gaudia d'una presència social més forta del que sovint es vol reconèixer. Per això, la crisi de la formació hauria de ser llegida com un aspecte més

³⁰⁴ De la Red, N. (1993)

³⁰⁵ Simó, M. (1978)

³⁰⁶ Colomer, M. (1990)

de la crisi del règim que s'ha construït al llarg dels 30 anys anteriors i que ha modelat tots els espais institucionals.

El voluntarisme, força present en l'època, no podia ser l'alternativa per a realitzar una adequada formació:

Jo treballava a Caritas a jornada parcial, i en aquella època devia ser l'any 1970, l'Escola de Treball Social [de Tarragona] va demanar la col·laboració de varies assistents socials, però sense cobrar, a tall voluntari, hi vàrem participar varies, sobretot la Carme Esteve, jo . A l'Escola hi havia molt pocs alumnes, fins i tot algun curs s'havia d'ajornar, llavors al entrar a "donar classes", allò era com molt mort i vàrem començar a parlar amb els alumnes i amb algun professor i vam impulsar, jo anava molt tocada per tot lo de la vivenda, per com vivia la gent pels barris, ja que eren d'aquesta època i aleshores lo que vam fer va fer una experiència en que la gent s'hi va implicar, sobretot els alumnes, una experiència a partir de la pràctica, va ser quan vam fer un estudi del Casc Antic. Els alumnes amb el Miguel Barberà com a sociòleg que va ser molt actiu, llavors a l'escola es van marcar uns objectius a cada curs: el primer curs era observar la realitat, conèixer la realitat; en el segon arribar a analitzar i en el tercer interpretar. A grans trets va ser això . Era als anys 70. Era un projecte transversal, que estava relacionat amb totes les assignatures, no sols amb treball social.(...) Llavors doncs la pedagogia de l'Escola va ser una experiència molt bona, molt enriquidora, perquè la gent anava a l'Escola i s'organitzaven grups de treball, (...) les avaluacions les fèiem conjuntes, es treballaven els temes en assemblea, era una època...(...) Cada professor tenia el seu temari, però tot estava en relació amb el treball de barri, es va fer una petita publicació del Estudi del Casc Antic. Però es que en aquesta època érem tant ganduls, treballàvem com bèsties però no escrivíem res, teníem reunions fins molt tard... (12 Serafina Capdevila-Immaculada Sastre)

Es en les escoles barcelonines on, amb la documentació disponible, millor podem percebre l'esgotament del model, però aquest esgotament és general i a algunes escoles portarà al seu tancament. En el cas de l'Escola d'Assistents Socials depenent de la Secció Femenina el procés de canvi pren visis de veritable descomposició: la Universitat es desprèn dels vincles amb l'escola desistint de la fórmula d'apadrinament compartit que havia mantingut amb la Secció Femenina. Tant mateix, la dependència d'aquesta darrera es fa insostenible i ha de ser traspassada a altres òrgans d'una administració que, a hores d'ara, ja es troba en franca crisi i que està mancada de projecte convincent per a l'assistència social. La sortida, en aquestes condicions, es converteix en un veritable via crucis.

Seguint les descripcions de les treballadores socials Mercè Ranz (1999) i Rosa Romeu (1983), podem dir que hi ha dos esdeveniments que desfermen la crisi en l'Escola Superior d'Assistents Socials (antiga Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques): el primer d'ells és la jubilació del seu fundador Dr. Ramón Sarró Burbano el mes octubre de 1971 i la seva substitució en la Càtedra de Psiquiatria pel Dr. Joan Obiols Vié que en breu temps (gener de 1972) va comunicar la intenció de desvincular la Càtedra de l'Escola d'Assistents Socials (en el seu parer no hi havia motius per a que aquesta romangués en un servei de psiquiatria). El segon esdeveniment, succeí un any després (novembre de 1972), quan la Delegada Provincial [del Movimiento] comunica a la sots-directora i a la cap d'estudis que a causa d'una reestructuració de la Sección Femenina i, pel fet de ser funcionàries, havien de ser traslladades i deixar les seves ocupacions en l'Escola en finalitzar el curs.

Interpretem que ambdós successos mostraven la feblesa extraordinària del dispositiu institucional que sostenia l'escola. D'una banda, es mostrava quant de projecte personal havia esdevingut l'Escola, el caràcter exclusivament paternalista del vincle que mantenia la universitat amb ella (tot i els vint anys d'acolliment se la considerava aliena als projectes universitaris) i la profunda crisi en que havia ingressat la Secció Femenina per a la que resultava inviable mantenir un rol en la formació d'assistents socials³⁰⁷.

El 15 de setembre de 1973, en substitució dels anteriors responsables es nomena una nova direcció formada per Josep Lluís Martí com a director i Teresa Rossell com a cap d'estudis que haurà d'afrontar una situació molt difícil i molt marcada per l'ambigüitat i la confusió: sense l'apadrinament anterior o en profunda crisi (a partir de la mort del dictador la Secció Femenina es troba en demolició), amb una administració pública incapaç de donar sortida a l'assistència social (sense projecte acceptable pel treball social ni per a la formació de treballadors socials, amb una nova dependència de serveis de l'administració que es trobaven en procés de reorganització³⁰⁸), amb una important mobilització

³⁰⁷ Recordem que era l'època de major concentració de poder en mans de l'Opus (1969-1973), que va comportar una important desfalangització liderada per Torcuato Fernández Miranda que, després, va ser el principal mentor d'Adolfo Suárez i important estratèga de la Transició.

³⁰⁸ A partir de la mort del dictador, "en tres anys i escaig l'Escola passa a dependre del Ministeri de la Presidència (de qui depenia el Movimiento Nacional i la Sección Femenina), al Ministeri de Cultura i finalment es produeix el desitjat traspàs a la Generalitat de Catalunya. El lector pot imaginar-se fàcilment la complexitat i dificultats derivades dels canvis de dependència administrativa" (Romeu, R.,1983)

estudiantil, havent de buscar nous locals on poder donar continuïtat a la formació, problemes de finançament (en 1977 es planteja la possibilitat d'haver de interrompre els estudis de primer curs pels impagats de la Secció Femenina i retards en els pagaments per part del Ministeri), etc. S'exploraren diverses opcions (esdevenir Centre experimental amb el patrocini de l'ICE, estudiar la viabilitat legal d'esdevenir Escola Universitària, convertir-se en Escola Oficial, explorar si havia possibilitats a la universitat) però cap d'elles oferí perspectives de viabilitat. Un dels centres amb major nombre d'alumnes de l'Estat travessava en les darreries de la dictadura i els anys de transició una situació ben delicada.

Però la crisi afectava a tots els centres de formació i a les institucions que els apadrinaven. L'Escola Catòlica d'Ensenyament Social de Barcelona, tot i la discreció a que sotmet l'Església els seus assumptes, també va viure una situació ben problemàtica (financera, docent, ideològica, etc.). La seva resolució, tanmateix, requerirà de noves estructures organitzatives. Jordi Sabater (2002), professor d'aquest centre i qui més treball ha esmerçat en historiar el seu procés, ens ho explica així: *"Als any 70, l'Escola es trobava 'amb poca convocatòria, sense empenta, potser per causes conjunturals, potser per una manca de renovació pedagògica i de coordinació entre els coneixements teòrics i la pràctica professional que necessitava la nostra societat'. Davant d'aquesta situació es va plantejar 'la conveniència d'una renovació total que obligava a pensar en un canvi de direcció, el personal, i àdhuc a nivell institucional'. Es en aquest context que cal situar la proposta, el maig del 1978, de l'arquebisbe de Barcelona, doctor Jubany, perquè l'ICESB es fes càrrec de l'escola, renovant la seva estructura, els continguts i professorat, tot aprofitant l'experiència de l'Institut, el seu cos docent i, fins i tot, les assignatures de l'Escola Superior de Ciències Socials que es podien impartir, en una experiència nova, conjuntament. (...) La Junta estava unànimement d'acord que si l'escola anava a l'ICESB era 'per donar-li volada i treure-la de l'estat esmorteït en que es trobava des de fa uns anys'. Per això, el traspàs s'havia de fer sense cap compromís amb el professorat, contractant sempre que fos possible el de l'Escola de Ciències Socials. Finalment, i només per el primer any, necessàriament de trànsit, es comptà amb l'anterior equip de coordinació. (...) L'Escola d'Assistents Socials –nou nom que substituïa el vell de Escuela Católica de Enseñanza Social- va començar a funcionar ja traslladada a l'ICESB el curs 1979-80. La seva primera directora fou Maria Martinell, i la sots-directora, Teresa Crespo."*³⁰⁹

La resta d'escoles (Tarragona, Lleida, Manresa i Sabadell) també varen viure períodes molt delicats. Al nombre reduït d'alumnes donades les noves exigències per a l'accés, s'afegiren dificultats financeres importants, problemes de locals, etc. L'allargament de la seva vida fou en alguns casos impossible quan l'ensenyament es convertí en Universitari.

El cas del GITS: les solucions no vindran de fora

La manca d'un projecte que fos de rebut respecte de l'Assistència Social i l'esgotament del model organitzatiu provisorio en el que es sostenia la formació en treball social es va manifestar també en un desencertat succés protagonitzat per la universitat: l'ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona es va desentendre de l'apadrinament del GITS (Grup d'Investigació en Treball Social). L'argumentació esgrimida que els assistents socials no tenien reconeguda la categoria universitària, era sense dubtes una mostra de ceguesa i manca de criteri per part d'una institució que no va mostrar major visió de futur.

Aquest grup s'havia constituït en 1973 a l'empara de l'ICE dirigit per Josep Pallach³¹⁰ una personalitat reconeguda i havia mostrat al llarg de quatre anys de funcionament una important capacitat de formació permanent, reciclatge i actualització dels treballadors socials. El GITS, amb un prestigi vinculat a la pròpia experiència dels seus membres en l'exercici del treball social i al coneixement que tenien dels serveis socials dels països europeus capdavanters de les polítiques socials havia realitzat activitats de formació de prop d'un miler de persones que participaren en cursos impartits en Barcelona i diverses ciutats

³⁰⁹ Teresa Crespo ho explica així: *"En relació al nostre ordre intern, cal destacar la incorporació de l'Escola, que estava en crisi, a l'ICESB (Institut Catòlic d'Estudis Socials), en un intent de recuperar-la dins d'una institució que ja funcionava..."* (Teresa Crespo en: Ferrer, R.M., 1982).

³¹⁰ Josep Pallach, pedagog de prestigi i fundador del PSC (Reagrupament), era també persona propera als cercles d'assistents socials que havien exercit en els barris barcelonins durant els darrers anys 60 (vegeu per exemple els testimonis de Rosa Domenech recollits en aquesta obra).

espanyoles (Madrid, Bilbao, Sevilla, Valladolid, Vigo, Pamplona, Huesca i Santiago de Compostela), entre els quals 370 havien estat assistents socials.

La decisió de l'ICE de la UAB generà una dura campanya de crítica en la premsa del mes de desembre de 1978 i gener de 1979 amb articles de membres del GITS en els principals diaris (El Correo Catalán, El País, La Vanguardia, Avui, Mundo Diario i Sábado Gráfico). Rosa Domenech en l'article titulat "La professió d'assistent social"³¹¹ deia: "Lògicament, aquesta decisió ha sorprès a tots els assistents socials de Catalunya i a fora, però jo crec que en el fons d'aquesta decisió de l'actual direcció del ICE sura la incomprensió que encara hi ha en la nostra societat respecte a la professió d'assistent social, perquè ¿pot imaginar algú que això pogués produir-se a Holanda, a Anglaterra o a Itàlia, per citar alguns dels països més propers?. Francament, no. Així doncs, ens trobem davant d'un cas típic d'incomprensió d'aquesta professió. Opino que normalitzar-la no serà fàcil (...) Independentment de la solució que es doni a la continuïtat d'aquest centre de formació, cal accelerar la normalització d'aquesta professió, classificant els seus estudis com a universitaris i organitzant els serveis socials segons el model dels països més avançats en la matèria."

La decisió de l'ICE de la UAB mostrava que l'alternativa per a l'assistència social dins d'un sistema de Benestar propi de polítiques socials "a l'europea" no vindria d'espais externs a la pròpia professió. De fet, com avui sabem, amb aquesta decisió s'allunyava de la universitat a un grup de treballadors socials que havien tingut un paper molt significat en les pràctiques del treball social més innovadores des dels anys 60 (el treball social de barris) i que al llarg dels 70 havia esdevingut clau en l'actualització dels treballadors socials i en el disseny i estructuració dels futurs serveis socials. La direcció del GITS la formaven persones d'obligada referència a l'hora de pensar la transformació de la professió des de la meitat dels anys 60 fins els inicis de la dècada dels 80 (es a dir, des de l'inici de la crisi del franquisme fins a l'organització de la professió en democràcia): Rosa Domenech, Teresa Font, Francesca Masgoret, Anna Morató, Isabel Montraveta, Rosa Romeu, Glòria Rubiol, Empar Porcel...

Com que un grup de col·legues estàvem molt preocupades per la deficient preparació dels assistents socials, el 1973 vam fundar el GITS, que tot i que el seu nom volia dir "Grup d'Investigació en Treball Social", de fet es va dedicar prioritàriament a la formació permanent dels assistents socials. Van venir assistents socials de tot l'Estat per als cursos i seminaris que GITS va organitzar des del 1973 fins al 1978. (...) Vam fer també alguna modesta publicació que recollia el material d'alguns cursos. (2 Memòria Glòria Rubiol)

GITS es va crear als anys 1977-78 gràcies a en Josep Pallach quant jo estava amb ell al Partit Socialista Reagrupament li vaig explicar lo del treball social. Ell venia de l'experiència europea, li vàrem presentar un projecte a veure si podia entrar a l'ICE de la Universitat Autònoma i en Pallach ens ho va posar pla. GITS va ser una experiència important de formació per a assistents socials de tot Espanya. Ens ho vàrem passar molt i molt be però quan es va morir el Pallach es va acabar, ens varen fer fora, encara que l'Octavi Fullat ens va defensar però no vàrem poder continuar. (4 Rosa Domenech)

Portàvem allò que en dèiem una direcció col·legiada. GITS va ser també una bona font d'informació, vàrem portar el Natalio Kisnerman, l'Ezequiel Ander-Egg, etc. (...) Vam tenir un gran ajut per part de l'Octavi Fullat i d'en Josep Pallach que varen ser els grans suports a dintre de la Universitat Autònoma i també de la Fundació Bofill que ens va donar diners. (...) Recordo la primera empenta que es va donar de formació continuada específica de treball social, es una cosa que em fa gràcia recordar-ho. (...) Hi va passar molta gent, vàrem conèixer moltíssima gent de fora de Catalunya, professorat (...) Vam tenir moltes discussions molt interessants. (9 Rosa Romeu)

Defensàvem lo del agent de canvi, tu diràs, era conseqüent amb lo que jo pensava que es tenia de fer i evidentment em vaig comportar així en tots els camps. Es després que es va conceptualitzar, que ens va arribar la conceptualització d'aquestes coses que es discutien molt. Després vaig estar també en el grup aquest que es va formar GITS amb la Francesca Masgoret. (...) Quan estàvem a GITS el que venia era l'Ezequiel Ander-Egg amb el tema dels agents de canvi. (5 Anna Morató)

La classificació universitària dels estudis i la formació d'assistents socials

D'alguna manera, la no classificació com a ensenyament universitari i la no acceptació per part de la professió de convertir-se en formació professional va deixar els estudis d'assistent social en una situació de greu impasse: una dependència provisional d'organismes en descomposició que mancaven de projecte de formació acceptable per a la professió.

³¹¹ Publicat a l'Avui el 3 de Gener de 1979.

Malgrat tot, els plans d'estudi en aquest període aprofundiren el procés de canvi que ja es dibuixà en la segona part dels 60. La presència d'assignatures relacionades amb el treball social i els serveis socials continua el seu increment fins a convertir-se en el conjunt de continguts formatius més extens de la formació dels treballadors socials. També s'incrementà la presència d'assignatures de ciències socials i psicologia. Les perdudes de pes en la formació la tingueren les assignatures relacionades amb les ciències mèdico-psiquiatríques i les destinades a la reproducció ideològica (Religió, Formació del Esperitu Nacional, Moral, etc.). Els canvis en els plans d'estudis³¹² són un exponent més del creixent procés d'autonomització de l'àmbit que s'havia iniciat en les darreries de la dècada anterior i que ara es manifesta en pràcticament tots els aspectes que analitzem (vegeu la taula de plans d'estudis al final d'aquest apartat). Els canvis, es clar, són també expressió de transformacions en la comprensió de l'assistència social i en les interpretacions dels fenòmens entorn dels quals intervé.

Des dels inicis de la dècada el tema de la classificació dels estudis com a universitaris havia estat present en forma de gestions davant les autoritats del Ministerio de Educación y Ciencia, contactes amb els rectors de les universitats, campanyes de pressió mitjançant comunicacions a la premsa i en la mobilització d'estudiants i dels professionals. Coincidint amb les primeres mobilitzacions estudiantils, el 21 de novembre de 1974 els principals agents institucionals implicats en la formació i en la professió (de la FEDAAS, de la FEEISS, de la Sección Femenina y de les Escoles independents) van lliurar un escrit sol·licitant la classificació universitària de la formació d'assistents socials.

Les solucions arribarien a l'inici de la dècada dels 80, a les acaballes de la transició (governant la UCD, amb ajuntaments ja democràtics i restaurada la Generalitat), moment en que s'obriren noves perspectives pel treball social (i pels nous serveis socials) i per a la seva formació (reconeixement com a estudis universitaris i conversió dels centres en Escoles Universitàries de Treball Social).³¹³

En la nova situació, es multiplicarien les oportunitats de la professió (moltes d'elles en el sector públic) i amb elles s'incrementa de manera exponencial el nombre d'estudiants en els centres que aconseguiren convertir-se en Escoles Universitàries³¹⁴ (els centres de Manresa i de Sabadell van tancar en no poder fer front a aquesta nova situació).

Classificació de les assignatures en àrees	Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona (antiga Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques). 1972-73	Escola de Formació Social "Torras i Bages" de Manresa. 1973-1974	Escola Catòlica d'Ensenyament Social. 1980-1981	Escola Superior de Assistents Socials de Barcelona (antiga Escola de Visitadores Socials Psiquiàtriques). 1980-1981	Escola d'Assistents Socials de Lleida. 1980-81	Escola d'Assistents Socials "Sant Fructuós" de Tarragona. 1980-1981
Medicina, Salut, Higiene	Medicina social	Nocions de medicina (anatomia, fisiologia), Higiene i sanitat, Puericultura social	Medicina social I, II		Medicina social	Nocions de Medicina i Sanitat, Medicina social
Psiquiatria	Psiquiatria social,		Psiquiatria	Psiquiatria i salut mental		Psiquiatria social i higiene mental
Psicologia	Psicologia, Dinàmica de grup, Psicologia social,	Psicologia general,	Psicologia General, Psicologia genètica i diferencial,	Psicologia genètica, Psicologia general,	Psicologia I, II	Psicologia, Psicologia, genètica i

³¹² Analitzem les tendències generals.

³¹³ L'any 1979 es presenten al Congreso de Diputados proposicions no de llei del Grupo Parlamentario Socialista del Congreso i del Grupo Parlamentario de Coalición Democrática. El Congreso de Diputados, en sessió del dia 21 de febrer de 1980, va aprovar una proposició no de llei sobre l'ordenació dels estudis i de la professió d'assistent social segons la qual els estudis es farien a Escoles Universitàries. El Reial Decret 1850/1981 de 20 d'Agost incorpora a la Universitat els estudis com Escoles Universitàries de Treball Social que atorgaran la titulació de Diplomata en Treball Social. Tanmateix, el Reial Decret 1010/1981 de 27 de febrer estableix el traspàs de funcions i serveis del Ministeri de Cultura a la Generalitat de Catalunya. Amb aquest Reial Decret, l'Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona és traspassada a la Generalitat.

³¹⁴ Per exemple l'Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona passa de 102 alumnes en el curs 1978-79 a 327 en el curs 1982-83 (Romeu, R., 1983).

	Psicologia diferencial i genètica, Dinàmica familiar		Psicologia Social	Psicologia social Psicologia aplicada, Psicologia genètica		diferencial Psicologia social
Ciències Socials (Economia)	Sociologia, Demografia, Antropologia, Economia	Sociologia general	Economia Política, I, II Sociologia I, II, Introducció Política, Antropologia, Ciutat i territori, Història moviments socials	Sociologia I, II, III Economia I, II, III Antropologia, Història social	Sociologia I, II Economia I, II Història social I, II	Sociologia, Demografia, Estructura social contemporània, Economia, Teories socials
Mètodes i tècniques d'investigació social	Investigació social,	Fonaments d'estadística		Demografia i estadística	Estadística i demografia	Estadística, Tècniques d'investigació social
Treball Social i Serveis Socials	Treball social, Recursos assistencials, Treball social de grup I, II Treball social individual I, II Treball social comunitari, Organització de serveis, Cooperativisme,	Pràctiques de serveis social, Principis generals i metodologia del servei social, Pràctica del servei social I, II	Introducció al Treball Social, Ètica professional I, II, III Pràctiques I, II Metodologia II, Mètodes Treball Social I, II Tècniques grup, Supervisió I, II	Treball social I, II Tècniques de treball social I, II Pràctiques I, II Planificació i organització del treball social	Metodologia I, II, III Treball Social, Tècniques, Pràctiques I, II, III	Principis i metodologia de TS, Iniciació al TS; Monogràfics, conferències i visites I, II, III; TS individualitzat, TS de grup, Pràctiques i supervisió I, II; TS Comunitari, Organització i direcció del TS, Deontologia, Elaboració d'una monografia
Pedagogia						
Dret i legislació	Dret administratiu, Dret,	Elements de dret (civil)	Dret civil, Constitucionalisme espanyol	Elements dret, Dret del treball, Seguretat Social	Dret I, II	Dret, Dret laboral
Coneixements de tècniques auxiliars						
Reproducció ideològica	Religió, Formació del esperitu nacional I,II Doctrina social de l'Església,	Formació religiosa, Formació del esperitu nacional I, II, III,				Teologia i espiritualitat
Altres		Educació física I, II		Català		Mètodes i organització del treball intel·lectual

Els dèficits de Benestar

El franquisme i l'assistència social com a activitat residual

En diversos moments d'aquest treball hem argumentat que la situació que vivia la professió i la formació estava estretament vinculada a la distància que separava el projecte governamental entorn de l'Assistència Social i les solucions a les que aspirava el propi àmbit.

Els governs franquistes de finals dels 60 i dels 70 tenien un projecte de Benestar. Gregorio Rodríguez Cabrero (1989) sosté que durant aquests anys l'Estat de Benestar residual i despòtic es transforma en altre tipus institucional que anomena Estat Autoritari del Benestar. La definició d'aquest nou model institucional de política social s'inicia durant els anys 1968-72 coincidint amb el II Plan de Desarrollo. Algun dels elements que aquest autor assenyala per mostrar la transformació cap a una nova política social són els següents: l'aprovació en 1963 de la Ley de Bases de la Seguridad Social, l'aplicació de la qual s'inicia l'1 de gener de 1967 i que unifica en part els sistemes de protecció social existents i posa els fonaments de la universalització del sistema; cert esforç pel que fa a la despesa de serveis públics (les despeses socials suposaven en 1960 el 35,3 per cent del total de la despesa pública de les administracions centrals, mentre que en 1970 arribaven al 55,9 per cent); l'aprovació en 1970 de la Ley General de Educación y en 1972 de la Ley de Bases de la Seguridad que seràn el punt d'arrancada d'un nou procés de creixement de la despesa social que es produirà de manera persistent durant la dècada dels setanta. *“En síntesis, assenyala Rodríguez Cabrero la dècada de los sesenta y sobre todo los últimos tres años de la misma imprimen un cambio de tendencia en la dinámica de la política social, si tenemos en cuenta que el gasto social se consolida como primera función del gasto de las Administraciones Públicas Centrales, se acelera el proceso de universalización de la Seguridad Social y tiene lugar un significativo cambio en la dinámica del gasto social en educación y sanidad.”*

L'increment de la despesa social pública en aquests anys certament es nota en la pròpia assistència social. Com veurem són anys en els que s'incrementa l'ocupació pública dels assistents socials i apareixen nous serveis i prestacions. No obstant, el projecte de Benestar que dibuixava la política social del franquisme en aquest període encara apareixia com a reductiu, dual i molt insuficient. Estableix, d'una banda, cobertures socials i sanitàries dispensades fonamentalment per un Sistema de Seguretat Social vinculat a les cotitzacions laborals i una insuficient promoció pública d'habitatges, etc. i, d'altra, un conjunt de prestacions molt reduïdes en front de les situacions que escapaven al sistema de cobertures dels cotitzants (pensions assistencials per a majors de 70 anys, atenció sanitària mitjançant els padrons municipals de Beneficència prèvia demostració de pobresa, ajuts no periòdics per a la cobertura de deutes o necessitats demostrades, centres d'acolliment de transeünts i la trama d'obres socials de les diputacions d'atenció a la infància, a malalts mentals crònics, tribunals de protecció de menors, etc.) (Aguilar, M. 2008). Que el franquisme tenia també un projecte que afectava als assistents socials es mostrava, per exemple, en els propis plans de desenvolupament (hem vist que en ells, fins i tot, es feia projecció de les necessitats de formació de nous assistents socials).

Antoni Vilà (1998), estudiós dels serveis socials a Catalunya retrata quina és la situació en 1977 a les acaballes del franquisme: *“Podem caracteritzar el perfil dels serveis socials al concloure la dictadura pels següents elements: a) coexistència d'inspiracions diverses, com la beneficència, l'assistència social i els serveis socials de la Seguretat Social; b) subordinació de la beneficència i l'assistència social a la resta de serveis de benestar; c) discriminació en l'accés a serveis bàsics entre els beneficiaris i els no beneficiaris de la Seguretat Social; d) manca d'articulació legislativa, dispersió administrativa i orgànica, així com absència de coordinació institucional; e) centralització de les decisions tècniques i pressupostàries; f) inhibició ordenadora del sector públic: oferta no integrada de prestacions i serveis, desequilibris territorials i una manca de coordinació entre programes i actuacions; g) absència de participació; h) modalitats excepcionals de finançament.”*

María Fernanda Rull i María Paz G. Longoria (1992), en la descripció de característiques de l'assistència social i dels serveis socials anteriors a la democràcia (que qualifiquen d'“Etapa d'indefinició”) assenyalen: *“(…) la herencia de las caducas instituciones de beneficencia, por un lado, y la creación de infinidad de servicios ‘de asistencia social’ por innumerables departamentos ministeriales y de la Obra del Movimiento, hacían muy disperso y, a la vez, ineficaz el Trabajo Social: existencia de programas nominales, pero sin contenido real, superposiciones a todos los niveles de actuación (...) Constituían un mosaico con límites de actuación indeterminados...”* La impossibilitat de participació, l'obsolescència normativa, la repressió de la mendicitat, els tractaments segregadors (institucions tancades), etc. completarien segons aquestes autores un panorama amb múltiples deficiències.

Dins d'aquesta estructuració reductiva, dual i deficient del Benestar (en el que no hi cap parlar encara d'universalitat), l'exercici de l'assistència social que ha estat deixada majoritàriament en mans del sector privat, es compren fonamentalment vinculada a aquesta segona trama de “resolució” de situacions extraordinàries i esmicolada en múltiples sectors administratius. Cada sector de l'administració preveu quines són les situacions extraordinàries a atendre i a l'entorn d'elles es compren el paper dels assistents

socials. Aquesta estructuració té una lectura inequívoca pel que fa a l'assistència social: no és una activitat competència de cap administració, però (perquè) és auxiliar de totes. Els assistents socials, en aquesta trama dual i reductiva apareixen com a professionals d'allò que és residual, sense formar part d'un sector institucional-administratiu concret i per a tractar les situacions d'extrema pobresa: allò residual s'afrota mitjançant una estructuració de l'assistència també residual, d'eluví.

Aquesta interpretació, segons creiem, dotaria de sentit els processos que afecten la professió en aquest període: d'una banda, aconseguir formar part d'un projecte global que resignifiqui la professió (ser competència d'algú dins una comprensió actualitzada de l'assistència social) i, en paral·lel, deixar de ser professió auxiliar i aconseguir l'estatut de veritable professió³¹⁵. En tots dos fronts s'avança en la dècada dels 70: per un costat, la emergència d'un projecte tècnic-polític en el que es resignifica el treball social (el sistema públic serveis socials) i, per altre, els avenços metodològics i tècnics que viu la professió.

Que, des de la política de la dictadura, no es pogués donar sortida satisfactoria a les reclamacions de la professió no resulta estrany. No hi havia un sector administratiu que fes seva la competència, perquè l'assistència social era quelcom residual a tots ells i es trobava dispersa: un molt important sector privat (majoritari i en la seva major part eclesiàstic), delegacions provincials del Movimiento (podríem dir les estructures resistents del franquisme), els diversos ministeris (de la Vivienda, Sanidad y Seguridad Social, Justicia, Gobernación), les diputacions provincials, etc.

Patrocinio Las Heras i Elvira Cortajarena (1979) en un cèlebre llibre que clou la dècada titulat "Introducción al Bienestar Social" deien: *"Las precarias condiciones en que se ha tenido que desenvolver [el trabajo social](...) es un reflejo bastante exacto de la situación general de la política social (...) En un país en que la política social era un modo de lavarse la cara hacia el exterior y que, por tanto, no tenía en este punto ni líneas maestras, ni planificación medianamente adecuada, sería milagroso que el trabajo social se hubiese definido con nítidos perfiles. Se pedía al máximo una ayuda artesanal y circunstancial para los problemas, una cosmética social que los paliase del modo más discreto y poco conflictivo (...) El énfasis que a veces se ha puesto en la relación trabajo social-marginados, dada la falta de una política social dirigida al conjunto de la población (...) La carencia de una política social ha hecho de esta profesión una actividad no productiva, por tanto mal remunerada y realizada mayoritariamente por la mujer a quien se ha considerado mano de obra barata y se ha marginado de un desarrollo profesional (...) La ley reconoce su práctica, pero no reconoce al profesional mismo, ... la intervención profesional no es aceptada como decisoria. Las observaciones, informes, proyectos, planes de acción y propuestas se tienen en cuenta, a lo más, como un consejo o una advertencia"*. Les autores assenyalaven a més la professió es trobava afectada per la manca dels suports materials necessaris al seu exercici, la manca de reconeixement universitari, l'atur i l'intrusisme.

Aquesta situació que afectava la professió és la que es trobava darrera del malestar que vivien els assistents socials. Però, a més, els dèficits que afectaven les perspectives de la professió es veïen agreujats pel desconcert del règim davant la magnitud de la contestació social que viu el franquisme tardà (política i, sobretot, la sindical amb vagues de gran magnitud i intensitat que fan decreïxer la productivitat de manera alarmant). Aquesta contestació no afavoreix, precisament, que l'assistència social (aquelles atencions residuals) siguin una de les seves prioritats.

A mesura que avança la dècada dins de la pròpia professió es pren consciència d'aquesta situació i també de que les possibilitats de solució es troben vinculades als canvis polítics: el malestar deixa de ser inconcret i es converteix en consciència d'un malestat de coses, difícilment tolerable. Les solucions que, des de la pròpia professió s'esbossen, començaran a arribar a finals de la dècada en el marc de polítiques de Benestar més ambiciosos i universalistes dins d'un Estat que constitucionalment es declara com a "social i democràtic de dret" i, posteriorment, al llarg dels 80 amb polítiques de tall socialdemòcrata.

L'assistència social pública i la pressió social

La situació que afectava a l'assistència social en els anys 70 no era emergència d'una manca de política, sinó més aviat resultat de la política desenvolupada al llarg de les dècades anteriors. Des de ben aviat, la política social desenvolupada per la dictadura mostrà que el seu projecte, en front de l'impuls de les

³¹⁵ A mesura que comencen a produir-se avenços en el Benestar, encara es fa més peremptori esclarir la posició de la professió.

polítiques educatives i socio-sanitàries de caràcter públic que va intentar portar a terme la República, era una retrocessió a les formes més tradicionals d'assistència. En aquest retorn al passat, es deixa en mans privades l'assistència social. Sobretot a partir dels governs nacional-catòlics (que relleven els nacional-sindicalistes), resta arraconat tot projecte públic respecte de l'assistència social (la Secció Femenina es converteix en quelcom testimonial³¹⁶). Aviat es veurà que les activitats que la Secció Femenina realitza no són un veritable intent del règim per estructurar un servei de caràcter públic i que el projecte governamental passa per deixar en mans privades, a l'albir de l'Església Catòlica, aquest espai. El paper de l'Església institucional no serà impulsar, promoure o reclamar polítiques socials públiques, com tampoc ho serà reclamar un sistema públic d'educació. El seu interès serà, més aviat, conservar i eixamplar el seu paper preponderant dins d'una assistència social que restarà residual i, també, precaritzada. Caritas durant els 50 i els 60 es converteix en el principal promotor de l'assistència social i de serveis socials diversos. Una de les fórmules quotidianes era fer d'intermediari i testaferró en la creació de nous serveis o atencions (en tenim forces exemples en les entrevistes). Ho feia amb l'administració de la que rebia les corresponents subvencions pels serveis i ho feia amb les empreses amb les que establia convenis econòmics a canvi de serveis d'assistència social. Durant els anys 70, Caritas continua aquesta política: no manquen sectors o problemes als quals enviar assistents socials... Però tot aquest protagonisme no preten promoure una veritable política d'assistència social pública; són pedaços.

La Llucietta Prats va venir a fer practiques amb mi a la parròquia de Josepets. A l'any 1967, jo entro a la presó amb un projecte de 3 mesos de treball que vam presentar al director que era un home que havia viatjat, havia vist serveis socials de fora, però aquest home no ens podia pagar, per lo que vaig continuar treballant a [la parròquia de] Josepets als vespres, es van conformar amb uns horaris mes limitats, llavors tenia mes gent que m'ajudava, podia dirigir el servei social i distanciar-me una mica per poder anar a la presó. Per entrar a la presó i tenir un sou fix i deixar lo que feia, tant l'una com l'altra, vàrem connectar amb Caritas, ens coneixien molt, hi havia mossèn Prat i mossèn Garcia Díez, eren uns homes molt entesos i amb molta empena perquè es fessin coses i ens van fer un tracte, no amb nosaltres, amb picardia el vàrem fer amb el director de la presó, un projecte per 3 mesos. Ell deia que no podia presentar a Madrid dones que entraven a dins de la presó, no des de fora sinó en un despatx a dins, i que no era amb dones que treballàvem sinó amb homes i nosaltres encara érem bastant joves i pensàvem, a veure que passarà. Llavors hi havia sols unes monges i no entraven gaire dintre de la presó, eren unes senyores velletes que vivien al costat de la presó. Va dir que si teníem una bona experiència, ell la presentaria a Madrid i acceptarien la nostra feina. Llavors Caritas i la presó van firmar un acord, el projecte va durar molt mes de 3 mesos i mai es va aprovar a Madrid, que sempre estava dient que obriria el camp de treball i mai es va obrir. (...) Llavors vàrem tenir molta relació amb una noia de Sevilla que estava igual que nosaltres, treballava de voluntària, una de València i una a Osca que la pagava la Caixa, era una empleada de La Caixa que col·laborava amb la presó. Caritas va col·laborar 6 anys,(...) (...) [L'any 76 van deixar aquesta feina] Perquè es va acabar l'acord amb Caritas i no ens van enviar a la presó (...) La Llucietta se'n va anar primer, però es va quedar de voluntària un any i mig (...) al 77 hi va haver les oposicions al Cuerpo Especial de Asistentes Sociales de Asistencia Pública, amb 88 places i 44 de restringides (...) Jo les vaig treure i llavors vaig tenir una entrevista amb el vice-ministre, amb unes cartes que portava de recomanació de que jo era un tresor, el Dr. Jubany ens va fer una carta, el Dr. Guix una altra (...) Llavors a aquest senyor que es deia Suarez li vaig insistir que volia continuar a la presó, que per favor em destinessin a la presó i (...) va dir que [volien] fer un cos d'assistents socials per la Assistència Publica i no podem anar repartint gent solta, 'que s'espavili presons'³¹⁷. (10 Montse Aguilar/Llucietta Prats)

A l'octubre del 1969 vaig fer la tesina de final d'estudis i va ser la Francesca Mateu que va començar a promoure una xarxa a totes les parròquies de Girona per substituir la beneficència i muntar una Càritas interparroquial. Aquí va ser on ens vam començar a ficar la Rosa Maria Font i jo, ella estava a Pastoral de Turisme, i la Francesca que era molt intel·ligent va començar a veure a través del [bisbe Narcís] Jubany (...) la possibilitat de que Girona fos una experiència pilot de muntar una Càritas interparroquial. (...) A Càritas Diocesana jo el primer any vaig fer va ser tot el contacte amb monitors i amb una coordinadora de Barcelona, a partir d'aquí jo vaig entrar en la Coordinadora de Catalunya de Casals i Colònies, aquí va ser una passada, perquè em va donar moltíssima visió que després vaig poder aplicar quan vaig estar a l'Ajuntament. El segon any, la Concepció Busqué se'n va anar i jo vaig fer atenció directa, a transeünts, etc. els capellans ens enviaven casos, davant un cas molt greu ens desplaçaven al lloc o bé el capellà venia amb el client i s'obria un ventanal o lo que fos. Una de les meves feines era fer ventanals (...) Quan estava a Càritas Diocesana hi havia un rober que estava a la parròquia del Mercadal, allà hi havia totes les senyores que hi anaven a cosir, que feien vestits, la presidenta del rober era la senyora Lara que després va ser Regidora del PP a l'Ajuntament de Girona i la Sra. Jimeno, gent amb una estructura molt avançada, ja no volien roba vella ni res, creien que els pobres es mereixien una altra roba, nova i ben feta. Per un costat, el FAC del Mercadal que era com acció catòlica (cada parròquia es muntava l'acció catòlica a la seva manera); a [la parròquia de] Sant Fèlix hi havia les conferències de Sant Vicenç de Paul (...); a la parroquia del Carme hi havia unes altres conferències que no tenien tant de prestigi ni tanta moguda com a Sant Fèlix i on hi havia una senyora l'Amparo que es dedicava només a atendre pobres, era una assistent social sense títol (...), anaven a la porta de l'Amparo, i mossèn Llorens li donava diners perquè comprés menjar, i anaven donant els paquetets; hi havia la finestreta i allà hi havia tot, els paquets de fideus... Llavors des de

³¹⁶ Del propi falangisme i de l'assistència social.

³¹⁷ La Ley Orgánica General Penitenciaria 1/1979, de 26 de septiembre, dispuso en su artículo 74 la creación de la Comisión de Asistencia Social i el reglament orgànic del seu funcionament s'aprovà en Març de 1983 (Real Decreto 1415/1983).

Cáritas quan vam entrar la Rosa Mª Font i jo va ser veure com desmuntàvem aquest tema, com el reconvertíem, va ser molt fort. Com a director de Cáritas hi havia en Modest Prats, que era un intel·lectual de la província, hi havia mossèn Iglesias que era un capellà obrer i l'Esteve Andreu que estava més vinculat al Bisbat, i al darrera hi havia [el bisbe] [Narcís] Jubany que donava directrius i la Francesca Mateu. La Francesca Mateu donava directrius al Bisbe i el Bisbe les donava als capellans i els capellans feien el que podien. Llavors varen muntar una Junta de Cáritas en que hi havia gent que després va ser en els partits (...) Una de les propostes que vaig fer a la Junta, que volien desmuntar-ho tot molt ràpid, es treure els fideus, la sal i les galetes, "fem una cosa intermèdia, parlem amb un colmado i els donem uns "vales", donem 3 o 4 mesos a la gent perquè es vagin acostumant i fem un sondeig per veure si preferirien els diners i comprar-se ells els aliments que volguessin". Això ho vàrem fer en dos etapes, primer vàrem treure el donar menjar i després vàrem introduir els "vales", vam eliminar tota la roba que hi havia allà, que la teníem que triar nosaltres, ja que les senyores de la caritat no es volien desplaçar, deien que ho féssim nosaltres que érem unes "enxufades" dels capellans. Després dels "vales" vam passar a donar diners amb l'informe social corresponent passant per una junta. (17 Neus Fort)

Aquesta condició de pedaços es dona a tots els nivells de producció dels serveis i atencions. Una de les condicions d'aquest sistema fou la precarietat de les condicions d'exercici de les assistents socials (salari baixos, pluriocupació, deixadesa pel que fa a les cotitzacions, etc.); una situació que no afavorí la professionalització de l'assistència social i que contribuï a mantenir-la dins d'un estatut de pràctica vocacional, voluntariosa amb alguns tints missioners³¹⁸. La inhibició de l'Estat era clamorosa, però a l'Església aquesta situació tampoc li anava malament. En això hi havia continuïsmes; durant la República s'havia oposat als projectes d'increment de la presència pública en l'educació o socio-sanitaris. En aquest sentit, podríem dir que després d'una dècada llarga, el projecte de Carites i de CESA de finals dels 50 i de principis dels 60 (professionalització, promoció dels nous serveis socials, centres socials, etc.) havia generat un sector privat força precari i molt insuficient. La idea fonamental no era que l'administració pública es fes responsable de l'assistència social. En el tardofranquisme aquesta línia tè continuïtat però amb un discurs ben diferent: l'Església que havia estat peça fonamental del sosteniment del regim, ara es desmarca d'ell, però volent conservar el seu protagonisme central en uns serveis socials per als quals no reclamen caràcter públic. En aquest sentit, podem dir que en la nova dècada l'Església queda fora de joc: ja no és Caritas la protagonista en l'orientació del treball social, són uns altres els projectes hegemònics (interns a la professió), tenen una component laica i, a més, reclamen cada cop més el protagonisme de la iniciativa pública.

[Després] vaig començar a fer treball comunitari, [tot i que] també feia algun cas. A la Rosa Maria Font no li agradava fer treball comunitari pel que vam decidir que ella es quedés més amb el treball dels "vales" i dels informes socials i jo començaria a fer més treball comunitari. Llavors aquí hi havia dues cooperatives que havia muntat en Francesc Ferrer i Gironès per entrar en contacte amb la gent immigrada per donar les vivendes socials. Al arribar allà va organitzar unes cooperatives de consum per posar l'aigua i la llum en el barri. Va muntar una cooperativa de consum a Torre Gironella i a Torre Alfons XII, que eren zones de barraquisme. Allà vaig aprofitar aquestes dues institucions que estaven ben mortes i que calia remuntar. A la cooperativa de consum de Torre Alfonso XII, primer vàrem obrir a dalt una permanència, perquè la gent no es tingués de desplaçar, a partir d'aquesta casa es va anar transformant, vàrem comprar una altra barraca per posar-hi les permanències, i a aquesta que era més gran la vàrem rehabilitar per a fer-hi un Economat (...) La primera cosa que vaig [haver de] fer entendre els capellans, que ja vaig passar lo meu, era que necessitàvem un bar, si volíem tenir contacte amb els homes, va ser una cosa molt maca. (...) Quan vaig tenir muntada la Cooperativa de Consum, jo vaig fer molts cursos amb l'obra de cooperació de la Obra Sindical, llavors donaven moltes subvencions (...) No sé si donaven 25.000 pessetes per soci que presentéssim per fer una cooperativa de consum. Jo ho tenia tot lligat amb l'Obra de Cooperació, amb els socis de la cooperativa, ... (...) Llavors va ser quan els capellans es van quadrar, dient que "això dona protagonisme al règim franquista i ens hi neguem". Llavors jo vaig plegar de Cáritas, ja que aquí si es primer el protagonisme de l'Església [abans que el] de la de la població, doncs plego. Vaig plegar i la Rosa Maria va continuar. Llavors vaig pactar amb la Cooperativa i amb l'Associació de Veïns de Torre Gironella, em pagaven entre tots. No hi havia ni aigua ni llum en la part de propietat, vaig organitzar-ho, la cooperativa em pagava 2.000 pessetes i l'Associació (...) [També] Estava en un treball de conscienciació a les vivendes de Germans Sabat i vaig dir al Patronat Municipal de la Vivenda que jo podia fer el servei i llavors em va cridar fins [i tot] el Bisbe dient que això a Bèlgica havia sigut motiu de jutjat, perquè els treia la feina. Li vaig dir que "si un dels principis de treball social es que la gent faci autodeterminació i fins ara hem anat contra d'un treball paternalista hauríeu d'estar contents que cada Associació pagui els serveis. És perquè valoren molt el que faig. (...) El mateix treball que jo feia amb la cooperativa i amb l'associació de veïns de Torre Gironella, ho vaig fer amb el Grup de Germans Sabat; vaig anar muntant les comunitats de propietaris de totes les vivendes socials de Girona" (17 Neus Fort)

A les darreries dels anys 60 i durant els 70, la inhibició estatal no es pot sostenir. Els dèficits de serveis són molt manifestos. Una dècada llarga de creixement industrial, emigració masiva i intensa

³¹⁸ Per a l'Església una assistent social era quelcom diferent d'una professional tal i com avui les entenem. Es tractava d'una persona amb una component especial: la seva religiositat l'havia de convertir en una persona amb complicitat amb allò religiós. La professió és, en part, interpretada en el món catòlic com a crida religiosa.

urbanització deixen un panorama d'enormes dèficits en els camps de l'educació, la salut, de serveis socials, d'equipaments i infraestructures urbans, culturals, etc. El "milagro español" s'havia basat en una explotació amb pocs límits d'una mà d'obra molt barata (amb pocs drets o serveis). Ara, però, aquests dèficits i la pròpia pressió social obliguen a l'administració a donar certes passes en l'organització de serveis socials i de l'assistència social públics. Fruit d'aquesta necessitat es desenvolupen una sèrie de convocatòries públiques de places d'assistents socials en varis dels organismes administratius implicats en els serveis socials. S'incrementa el procés de contractació d'assistents socials per part de l'administració pública (oposicions per treballar en el reallotjament de barraquistes, oposicions a Governació, oposicions a l'INS, a Administracions locals, Ministeri de la vivenda, etc.). Malgrat que es tracta d'un procés lent, aquest fet, segons creiem té una lectura inequívoca: es tracta d'un intent tardà i timorat de dotar a l'administració pública del personal que pot començar a estructurar i posar ordre en uns serveis socials i d'ampliar l'acció pública en aquest sector. Es tractava de generar una administració que ordenés l'accés als serveis i prestacions que, en paral·lel, s'anaven generant: subvencions públiques a iniciatives de servei, accés als habitatges de promoció pública, per gestionar ajuts als ancians sense pensió o ajuts extraordinaris a gent amb greus dificultats (FONAS, FAS), subvencions a associacions de familiars de minusvàlids, guarderies, obres socials diverses, etc.

[Un cop aprobades les oposicions] jo quedo col·locada i m'envien a l'INS, al Cuerpo Especial de Asistentes Sociales de Asistencia Publica, ja som funcionaries, jo vaig tenir molta sort, m'envien a Sanitat al carrer Victor Pradera, hi havia també el SEREM, el ANIC... Començava a haver-hi traspassos i ho ajuntaven, llavors a mi em va tocar un jefe molt maco que era un metge i com que de la gent que arribava jo era la que en sabia mes, em va dir que estaria amb ell, al seu costat i faria de cap. Va veure que jo coneixia tanta gent de Barcelona i camps de treball, i la xarxa, les guarderies... Com a treball van haver-hi coses molt variades. Aquest govern civil era el del FAS (que primer era Fons d'Assistència Social i després ja passen a FONAS Fons Nacional d'Assistència Social) i que passa de donar 320 pessetes al mes a 700, per la gent que no havia cotitzat a la Seguretat Social i no cobrava res, llavors s'havia de fer un informe, la gent d'això en deien "la paga de la mujer de Franco", venia molta gent a buscar-ho (...) El treball a l'INS va anar creixent, (...) va anar agafant empenta, perquè de Madrid ens enviaven tot lo que havien trobat de gent que havia demanat subvencions directament a Madrid i ara ho podien fer des de Barcelona. Col·legis, Associacions de Pares de Disminuïts... Aquesta feina també m'agradava perquè tractàvem amb molta gent. Van venir varies funcionaries d'altres camps que eren de Falange (no solament assistents socials de Falange sinó [altra] gent col·locada). (...) Hi vaig estar uns 2 anys, però després això va passar a la Generalitat. (10 Montse Aguilar/Llucia Prats)

(...) Era un moment fantàstic, com que no hi havia res, allà on fessis així et sortia feina a fer. Com que era en un moment en que van començar a donar les 250 pessetes aquelles als que tenien un fill subnormal, això va fer que en trobessin molts (...) i, a partir d'aquí, van començar a sortir tants, jo anava a Girona. Vàrem crear una Associació de Pares amb mes gent, vaig agafar un model d'estatuts de la Pepita Samsó que a Badalona havia fet lo de Aspanin, (va ser la època que la Rosa Barenys estava a Sant Adrià), vàrem començar a treballar el tema de disminuïts, feia les sol·licituds per demanar l'ajuda, feia les extra-reglamentaries, les portava a Girona. A Girona em coneixien molt la gent de la Seguretat Social, dels Montepios, ells mateixos m'enviaven gent, vàrem fer molt bona relació. Per exemple m'enviaven una extra-reglamentaria³¹⁹ dient: 'mira aquesta gent sembla que demanin perquè se'ls hi casi el fill i això no els hi donarem pas, sembla que tenen necessitats però no ho saben explicar, ves a veure'ls' (...) Lo de disminuïts va agafar molta empenta, encara ara es lo mes important, jo ara soc co-patrona de la Fundació Aspronis que ara te molta volada, es la primera de la província (...) Vàrem començar amb 100 nanos amb un trosset de l'escola de la vila (...) vaig fer guarderies d'estiu per els nanos perquè les mares anaven a treballar, van venir assistents socials (...) a fer pràctiques i a portar la guarderia com a directores de les guarderies d'estiu. (...) En un altre barri, hi havia unes quantes dones adultes analfabetes, vam crear uns grups d'alfabetització en que una mateixa dona del barri que en sabia ensenyava a tres o quatre que no en sabien (...) Llavors, amb totes aquestes coses, em va sortir feina per a donar i vendre, perquè com que allà no hi havia res! A partir dels subnormals van començar a venir també per altres temes gent de Lloret, de Malgrat, de Palafròl i de Tordera. A Tordera van demanar una assistent social (...) A partir de lo que jo feia, una fàbrica d'Hostalric que tenia el mateix metge també va demanar una assistent social, i va anar l'Anna Maria Pérez que ara esta a l'Ajuntament. Es van crear llocs. A Tordera es va fer un estudi de necessitats. Als anys 78-79 una assistent social (...) que era la primera persona, apart del director, que jo vaig conèixer a Blanes que era la Maria Dolors Homs, li vam demanar que agafes la gerència, vàrem crear un equip tècnic molt maco per lo dels subnormals, que eren 4 psicòlegs i 2 assistents socials. I quan vam demanar a la Maria Dolors Homs que agafes la gerència del taller (...), ella va dir que li agradaria molt però que es presentava per primera de llista i per alcaldessa, que si no sortia d'alcaldesa vindria i va sortir alcaldessa (...) Un dia em buscava el capella, que després es va fer assistent social, va penjar els hàbits, el Marià Casadevall, era vicari a Blanes perquè resulta que l'havia anat a veure una dona amb el problema de la seva filla de 19 anys era soltera, havia quedat embarassada i el seu pare la treia de casa, i a veure que podia fer, i el capella pel seu compte va trobar la Residència de Santa Eulàlia, però es clar em buscava a mi perquè acompanyés a la noia i em fiqués a la historia (...) Jo vaig acompanyar a la noia aquí a Santa Eulàlia i a partir d'aquí vaig veure tota la problemàtica de les mares solteres. Jo sempre m'he trobat a les coses per casualitat. (...) M'he trobat amb el fandango i el que he fet es mirar i ficar-m'hi. Doncs amb lo de mares solteres vam veure que no hi havia res, solament lo de Maternitat i la Rosa Bargunyó treballava amb ells.

³¹⁹ Una extra-reglamentaria era un ajut econòmic de caràcter excepcional.

Entre ella, una seva amiga que era ATS, la Conxa Ballesta i jo vam decidir que s'havia de fer alguna cosa per les mares soles. A la Residència els hi llegien les cartes, escoltaven les converses telefòniques... Vam acabar creant un servei d'orientació, perquè dèiem quant arriben a la maternitat ja esta tot fet, potser si venen els primers mesos... (...) La Rosa feia la permanència i nosaltres ens reunim un cop a la setmana per buscar recursos i demés. Que va passar? que enlloc de venir els primers mesos venien amb un bombo així o bé amb la criatura sota el braç. Llavors la Rosa i aquella amiga seva ATS van proposar fer un pis per treballar amb les mares i amb els nanos petits, que no sigui una residència, que tingui un altre caire i van decidir llogar un pis al carrer Bruch per mares solteres amb criatures. (7 Conxita Requena)

Vaig fer unes oposicions per lo del FONAS, (...) Llavors hi havia tota la moguda de les Guarderies, vam començar a través del FONAS a subvencionar guarderies a tota la província, em demanaven que omplís els papers i jo no volia fer-ho, me'n anava als pobles per veure la situació, el Secretari General em deia que no pretengués que em possessin cotxe oficial, jo no el necessitava perquè tenia el meu cotxe. Total, jo anava a Ripoll, Sant Joan de les Abadeses,... sense donar-me cap paper de part del Govern Civil. Jo anava a veure directament els alcaldes i em presentava de part del Govern Civil per veure lo que passava amb les guarderies (...) Llavors va haver-hi una cosa molt interessant, jo vaig aprendre molt en el govern civil, que era on es reunia la Junta d'Assistència Social, allà es donava el FAS, es debatien les demandes. (...) Era una cosa com de molts militars i de molta Secció Femenina, venia l'alcalde, hi havia el president... Jo vaig haver de fer molt la vista gran, ja que tenia molt més pes l'informe de (...) l'assistent social de la Secció Femenina. (...) Allà es donaven les prestacions del FAS i mitjos bitllets pels transeünts, va ser tota una batalla. Jo quan estava a Càritas ja n'havia parlat molt amb el Govern Civil, dient no doneu mitjos bitllets perquè la resta no la podem pagar. Això va ser un treball molt interessant (...) Cap a finals del 1973, a l'Ajuntament de Girona (...) va començar a fer un equip tècnic una mica consistent (...) es va proveir de tècnics de la Obra Sindical del Hogar, de la Diputació (...), del Govern Civil (...), va anar col·locant a les diferents seccions de l'Ajuntament a gent de la nostra edat, jo llavors tenia 28 anys, em va llogar a mi, inicialment va reconvertir una plaça d'ATS amb una plaça d'assistent social. Allà em varen llogar per treure els transeünts de l'Alcaldia, ja que l'alcalde ja n'estava fins al gorro, era el setembre del 1974, ja em va començar a venir l'allau del tema de guarderies. Vaig començar a fer un estudi de les guarderies de Girona i a partir d'aquí es van promocionar moltes guarderies muntades per les associacions de pares (...) De 1975 a 1978 s'adjudiquen les vivendes [de la Font de la Polvora], es feia en bombo l'adjudicació, jo parlava amb tothom per canviar el sistema (parlava amb l'alcalde que em va costar), les vivendes s'han d'adjudicar com vulguin els veïns i tenen tot el dret, llavors els mateixos veïns es van organitzar per veure com volien adjudicar les seves vivendes. Llavors, a les barraques que jo havia aconseguit anar a treballar, hi havia els objectors de consciència que volien anar a fer classes a adults, varen venir a fer l'oferta, en vaig parlar amb l'alcalde i els hi vaig oferir la barraca que jo tenia perquè fessin l'educació d'adults (17 Neus Fort).

Aquest procés d'impuls a la creació d'una assistència social de caràcter públic no era pura voluntat; tampoc es tractava d'una especial sensibilitat dels governs tardofranquistes. Es un procés obligat per la magnitud de les necessitats, engrandit per la inhibició anterior de la iniciativa pública i que, ara, es veu estimulat per la pressió social i la pròpia necessitat d'equiparació amb els països de la Comunitat Econòmica Europea en la que es vol ingressar. Els col·lectius que el règim havia deixat molt abandonats ara es mobilitzen. La pressió veïnal en els barris es fa sentir de manera cada cop més intensa. En el treball de barri, les assistents socials tenen l'espai en el que es dona una millor connexió amb les preocupacions de la població i d'on neix el millor vincle de la professió amb els problemes de la gent i dels col·lectius amb necessitats específiques. L'organització i mobilització dels familiars de diversos col·lectius de discapacitats permetrà que s'organitzin els primers serveis especialitzats per a aquesta població. Acompanyant aquests col·lectius trobem assistents socials. També els trobem en les mobilitzacions dels barris entorn de la manca de serveis educatius, d'equipaments urbans, etc. Aquest vincle corria en paral·lel amb l'aproximació de les assistents socials als projectes polítics antifranquistes. És, creiem, en aquest procés d'emergència d'allò públic com a resposta i com a clam social que la iniciativa eclesiàstica i el treball social a l'empresa incrementen la seva crisi.

Des de el 1971 fins al 1973 vaig està treballant a l'Associació de Pares de Deficients Mentals [ASSA de Sant Adrià del Besòs]. La meua immersió en un sector que estava emergint de l'anonimat, em va influenciar de tal manera que encara avui en dia i estic vinculada. En aquells anys la població que patia deficiències mentals, era totalment anònima, no existia. Les famílies tenien un sentiment de culpa o de vergonya, i els afectats no tenien pràcticament cap tipus de suport. Crec que els treballadors socials varen influenciar en l'impuls de la xarxa associativa de pares, doncs acudien als nostres despatxos cercant ajut pels seus fills. D'un treball comunitari ben fet en diversos indrets de Catalunya, i de l'inquietud dels afectats, tots junts vam anar creant una xarxa associativa que encara perdura. Crec que en el moviment que en va sorgir, la nostra professió hi va fer importants aportacions. Un dels programes de televisió més popular de l'època, era "Un millon para el mejor". Una de las concursants que s'hi va presentar, mare d'una nena deficient mental, va anar superant totes les proves fins que es va convertir en la "Mamá del Millon" iniciant-se una etapa de comprensió i acceptació de la persona deficient, que es va aprofitar per reforçar les inicials xarxes associatives de pares. A partir d'aquest fet, a Barcelona es va crear la Federació d'Associacions de Pares, APPS, al front de la mateixa hi va exercir una assistent social molt competent i provinent del treball comunitari, la Dolors Arteman, que hi va donar un impuls organitzatiu molt important. El treball concret realitzat a l'associació ASSA, de Sant Adrià, va ser lògicament de suport a les famílies fomentant el nivell d'associació, assessorant i participant en la creació de l'Escola d'Educació especial, doncs a la ciutat no hi havia cap recurs. Això suposava repartir la tasca a dos nivells; la pròpia de l'atenció a pares i la de cercar recursos i donar a conèixer juntament amb els pares, les

necessitats reals de les famílies, el que suposava, entrevistes amb persones amb poder econòmic o polític, diaris i revistes. Cal fer esment que la Parròquia hi va donar molt de suport. Des de 1973 a 1978 (...) el treball a Santa Coloma de Gramenet va ser molt peculiar. Aquesta era una ciutat amb molta consciència política. L'arribada massiva de nous veïns migrants la majoria d'Andalusia, que varen trobar allotjament, en condicions molt dolentes, en una ciutat mancada de infraestructures, i el dirigents municipals de l'època mes interessats amb l'especulació de terrenys que en el desenvolupament de la ciutat, donant l'esquena als plantejaments ciutadans, va fer de Santa Coloma una ciutat molt lluitadora (...) El conjunt dels treballadors d'ASPANIDE, molt sensibilitzat per la situació de manca de recursos va col·laborar amb l'Associació en les mogudes més ciutadanes, que varen tenir repercussions a nivell de Catalunya i de l'Estat. Aquestes mogudes es van produir en plena transició democràtica, al 1976. Dos importants manifestacions molt populars, una a Barcelona i una altre a Santa Coloma, amb un slogan clar "No a la hucha, si a la lucha", es a dir prou caritat i mes drets. Una campanya de les associacions de Pares de Nens Deficients, va impulsar una recollida de signatures, a tot Catalunya, reclamant escoles, i serveis, que varen ser portades al Rei Juan Carles, les assistents socials de l'Escola i l'Associació, vàrem acompanyar. Introdueixo, aquests fets, perquè crec que he de deixar pales el nivell de compromís polític de determinats professionals. Compromís que en el meu cas, els pares reconeixien, com una activitat mes de la nostra feina. Paral·lelament en tota aquesta activitat, a l'associació d'Assistents Socials, es va crear i consolidar un grup de treballadors socials del sector, que posàvem en comú les nostres experiències, i cercaven línies estratègiques per intervenir, tant amb les famílies, amb un treball mes de grup, (no podem oblidar que les càrregues familiars, quan no disposaven de recursos, eren molt desestructuradores), així com davant del moment polític i social, donant a conèixer la situació i cercant respostes. (3 Rosa Barenys)

A l'inici del treball al Centre Vivarium vaig entrar en el Grup de Treball amb Disminuïts de l'Associació d'Assistents Socials de Barcelona, aquest agrupava les assistents socials que treballaven en centres de disminuïts. El grup em va proposar per representar-lo a la Junta Directiva de l'Associació, de la que vaig formar part uns anys com a vocal del 1971 al 1973. Fruit de la reflexió feta en el grup sobre el sector vàrem veure la necessitat de que les diferents associacions de pares s'agrupessin per tal de tenir més força en les seves reivindicacions. Vàrem fer un grup motor amb les associacions del Besòs, Sant Adrià, Badalona, Mataró junt amb "Aspanias" i formarem una Federació d'Associacions que més tard es conformaria com la APPS encara vigent. (...) Son els anys de treball per aconseguir subvencions per tal de poder mantenir els centres i ampliar-los i de lluita per una legislació específica que assegurí unes prestacions individuals de dret i per una llei específica del sector³²⁰. (15 Montse Feu)

La Mina era un barri que sovint sortia als diaris amb notes negatives i això feria molt la gent. El primer acte reivindicatiu contra aquesta fama de barri ple de prostitutes i delinqüents, va ser amb motiu del rodatge de la pel·lícula "Perros callejeros" el director va dir en una entrevista que havia trobat fàcilment els protagonistes "perquè la majoria d'aquests nois viuen en el barri de La Mina" i el guió posava part de l'acció a La Mina. Això va motivar una moguda al barri que tingué ressò a la radio i a la TV i es va aconseguir que es traïés del guió tota referència al barri de La Mina. L'èxit fou un estimulant que va demostrar als veïns que units podien tenir molta força. Alguns actes reivindicatius molt ben portats varen fer que La Mina sortís als diaris amb un altre concepte. L'acte potser més sonat va ser la sentada a l'ambulatori que no s'acabava d'obrir. L'atenció mèdica era molt deficient al barri i hi havia hagut alguns casos de malalts greus sense atendre perquè els metges d'urgències no volien anar a La Mina. Es va pensar fer una ocupació de l'ambulatori, que ja estava instal·lat però no s'obria, però les autoritats ho van saber i es va tancar fermament el local de manera que no s'hi pogués entrar. Aleshores es va decidir fer una sentada davant i això va fer que encara es fes més popular, va durar dos a tres dies amb nits incloses. Hi va contribuir tot el barri i les botigues van fer un dia de vaga general. La sentada va ser un èxit i s'accelerà l'obertura de l'ambulatori. Es varen fer altres actes reivindicatius que no cal detallar. Els assistents socials vàrem prendre sempre part en totes aquestes accions. (1 Montse Colomer)

L'element que permet aquest vincle estret entre problemàtiques i algunes assistents socials és sempre un treball social amb base relacional intensa (independentment de que el treball burocràtic ocupi un important temps³²¹), en la que el contacte amb la gent es donava no solament en els centres o despatxos, sinó que tenia lloc al carrer, a les visites domiciliàries, els bars, les gestions personalitzades (de viva presència) davant de professionals, líders associatius, responsables administratius, les trobades i reunions, actes populars, trobades amb altres assistents socials que treballaven les mateixes problemàtiques en reunions de l'associació, en reunions territorials, etc.

La meua integració al barri [de la Mina] tot just nascut, va fer que tots els serveis i activitats que s'hi anaven a iniciar passessin pel meu despatx. (...) A La Mina el treball era molt dur però a la vegada molt gratificant, la gent era molt primària i es manifestaven fàcilment com eren i sempre van demostrar molt suport al treball dels assistents socials. Sempre vàrem tenir tres o quatre alumnes que ens ajudaven molt perquè hi havia feina per a tothom. El moment social era molt crispat. En els últims anys de la dictadura franquista es varen formar molts grups polítics clandestins que movien moltes tecles. (...) Altres actuacions de treball social van ser el contacte amb les assistents socials dels barris de barraques dels quals arribaven veïns

³²⁰ Seria una dècada llarga més tard, en 1982, quan s'aprovaria la Llei d'Integració Social dels Minusvàlids.

³²¹ L'administració franquista té una burocràcia molt pesant, poc àgil, en la que el presentar papers diversos era un veritable via crucis. L'expressió "vuelva usted mañana" expresava la pesantor, manca d'eficàcia i ineptitud. La gent es perdia en els tràmits i sovint els assistents socials havien de dedicar molt temps per afavorir les sol·licituds de les poblacions més desinformades, indocumentades, etc.

a La Mina. Això ens va facilitar el coneixement de les famílies i la seva problemàtica i especialment el coneixement de líders que ens van ajudar molt en el nostre treball, especialment en l'aspecte comunitari. També el contacte amb tots els professionals que venien a fer serveis a La Mina (...) En un principi venia gent al nostre despatx a preguntar "qué dan en este barrio", ja que venien de zones de barraques on hi havia molts grups de senyores bondadoses que anaven a repartir donatius en diverses formes. Nosaltres vàrem lluitar contra aquesta beneficència i limitarem molt les ajudes econòmiques. Una tasca que realitzarem en un principi i que algú ens va criticar, va ser "la gestoria de pobres". Molta gent no tenia la documentació en regla i/o no estaven registrats civilment. Vàrem treballar aquest aspecte perquè creiem que contribuïa a normalitzar socialment la gent que s'havia sentit molt marginada en els barris de procedència. Estaven acostumats a la vida de barraca, a peu de carrer, i això feia que sempre hi hagués molta gent pels carrers i places. Moltes vegades em passejava pel barri i era la millor manera de connectar amb la gent i veure les persones que m'interessava. (1 Montse Colomer)

[Les nostres tasques eren] Entrevistes amb preferència a primers ingressos dels presos, Atenció als interns i les seves famílies, Informes per a la Junta d'Observació (destinacions a altres penals), Formació i coordinació dels voluntaris, Visites i correspondència a interns d'altres penals d'Espanya, Captació d'ajuda econòmica, Relació amb institucions y professionals d'altres camps, Relació amb la Direcció General de Presons de Madrid. (...) casi cada mes anàvem a Madrid, vàrem conèixer els ministres de Franco i ens rebien, per exemple en Lavilla era un home ben obert. El doctor Jubany ens havia fet algunes cartes de recomanació i ens obrien sempre la porta molt be, vàrem tenir directors generals que venien a Barcelona, vàrem fer una exposició de treballs del taller de la presó, vàrem fer moltes coses. També visitàvem penals, el de Puerto de Santa Maria, el de Ocaña. Ho proposàvem nosaltres però amb cartes apoiades per la presó, ens ho pagàvem nosaltres, nosaltres no podíem treballar soles perquè veïes un pres i havies de veure la família i llavors teníem un grup d'uns 20 col·laboradors voluntaris, que els fèiem cursets per veure maneres de treballar i nosaltres els supervisàvem. Vàrem trobar també col·laboradors econòmics, gent que ens va ajudar, ens va ajudar el Banc de Sabadell, ens va ajudar La Caixa, Banca Catalana. La presó això no ho controlava, vàrem aconseguir posar a dins de la presó una espècie de guarderia per quan venien els fills no veiessin tanta reixa. (...) Una persona sola no hagués pogut tant, els voluntaris també van fer molta pressió. (...) com a col·laboradors teníem en Federic Bellet que era un gran constructor, teníem un director de laboratori. Aquests apoiaven molt la nostra feina, ni que la presó vulgues, els directors que venien no ens podien xafar perquè estàvem molt acreditades, en molts llocs. Inclús teníem algun director de banca que s'interessava, teníem un empresari col·laborador que tenia cotxe, ell visitava per exemple Bilbao, i ens deia que si volíem ens portava al penal del Dueso a Santander, ens portava a tot arreu. Ara estem contentes de que hi hagi assistents socials a tot arreu, si però no son com nosaltres, no és per dir-ho... (...) Ara es un altre mon, (...) Nosaltres vàrem fer molts seminaris i molts cursos a tot arreu en que es feien coses sobre la presó, criminologia, ens vàrem formar molt, ens fèiem traduir coses de l'estranger (...)Quant vàrem anar a la Junta d'Observació que es feia cada setmana, (...) Cada ú portava el seu informe o mental o escrit, nosaltres el portàvem mental perquè no volíem dir les coses que dèiem per escrit, perquè després s'arxivaven a dintre de l'expedient i havíem tingut casos, que nosaltres sabíem del pres moltes més coses que ells, però no de les coses que havien sigut, lo nostre no era interessar-nos per el que havien fet, nosaltres era veure la persona i veure on aniria. (...) els dèiem que es podria tenir en compte alguna cosa positiva del pres i de la seva família. (...) Organitzàvem viatges amb les famílies a penals o pagàvem el viatge a les famílies dels presos, una altra cosa en que vàrem tenir molt interès es que les dones treballessin i buscàvem feines, lo que fos. Una altra cosa que vàrem fer es pagar els col·legis dels nens, que anessin a l'escola si no hi anaven, ens coordinàvem amb les assistents socials dels barris o pobles on vivia la família, pagar col·legis ja directament o bé a les mares...més endavant vàrem lograr que això ho subvencionés Madrid donant la llista. (...) després quan anaven a penals continuàvem amb correspondència, tenim un àlbum de cartes precioses, de trossos de cartes tant maques..., hi havia una classe de gent..., (...) hi havia una gent que havia passat tota la vida en asils, a la protecció de menors però que era capaç de somniar el haver tingut una família i si li demostraves una amistat, un afecte, una cordialitat ... (10 Montse Aguilar/Lluïa Prats)

El treball comunitari es pot fer de moltes maneres, jo coneixia la gent bàsicament a partir del treball individualitzat, a mi m'agradava molt no lo que m'explicaven sinó el que jo veia. Jo soc una persona que m'entren les coses pels ulls, en la primera entrevista demanava l'adreça i si els podia anar a visitar a casa per conèixer-los més de la vora. Això era entrar a totes les cases, allà et situaves i veies les necessitats amb directe, el suburbi era casa meva, jo estava a casa la gent, trobava els nois al carrer que no anàvem a l'escola, visquent-hi, sentint-ho, escoltant a la gent, jo lo que feia era reconduir moltes demandes, treballaven la demanda perquè no només donàvem menjar (...) Allà el treball sobrava, a nosaltres ens trucaven les empreses que necessitaven peons. (...) conec la gent, qui no ha anat a col·legi amb la dona del notari ha anat a col·legi amb la sogra del constructor (17 Neus Fort)

La metodologia quan la pensava, de fet ho feies posteriorment, era de sentit comú la manera com ho treballàvem, jo sabia que s'havia de conèixer lo que anava a fer i lo que anava a explicar i lo que a mi em semblava com havia de treballar amb la gent i una cosa em portava a l'altre. Va haver-hi molta moguda amb el barri precisament perquè es plantejava una mica amb sentit comú i si que posteriorment em va influir en donar-hi aquesta dimensió mes comunitària molt en Marco Marchioni. (...) A veure, metodologia et diria mentida de que no van ser útils certs aspectes, però jo sempre vaig mantenir relació individualitzada, treball individualitzat, sempre en vaig fer, per l'entrevista suposo que devia utilitzar la metodologia que ens van ensenyar, hi havia tant bon rotllo amb la gent, la meva obsessió era vincular aquestes persones amb moviments de barri. (...) Tinc apunts de comunitat, que no se si allò era comunitat, no se si es feia massa cosa. Es deia treball amb grups, treball amb la gent, es deia treball de barris quan jo vaig començar, no es deia treball de comunitat. (...) Podria explicar-te mils de coses que vaig fer amb això, (...) Jo me'n recordo de que els nanos que estaven al centre social, que per a mi va ser un punt bàsic, per el meu treball i per el treball amb la gent, a les noietes que flirtejaven, llavors no podien anar a ballar (...) volien anar d'excursió i anaven i tornaven el mateix dia, però es va plantejar dos dies i llavors les famílies ni parlar-ne, llavors

les noies anar-se'n dos dies amb nois... els pares deien 'hombre, si va Rosa...' Llavors les noies al cap de tres excursions ja van anar-hi soles. (9 Rosa Romeu)³²²

EL TREBALL SOCIAL CARA A LA DEMOCRACIA

Els avenços tècnico-científics en el treball social

Autonomia del treball social i l'inici de la constitució disciplinar

Per a la professió, els anys 70, no son solament anys de contestació interna i externa, de crisi de les institucions de formació o de desconcert de l'administració franquista o de timorats avenços pel que fa al benestar, son anys de eferlescència i de creativitat en el treball social; anys de debat i d'intercanvi molt rics en els que es repensa la intervenció professional i que acabaran constituint al treball social en protagonista de la seva pròpia orientació.

Al llarg de la dècada l'àmbit es fa àvid receptor de les orientacions teòriques del treball social que arriben des de l'exterior (sobretot d'Amèrica Llatina) i inicia un procés de producció teòrica pròpia en la que la connexió entre la recerca i el procediment centren les propostes per a una orientació tècnico-científica de l'acció professional. La reconceptualització llatino-americana no solament transportava una teoria entorn de les relacions de treball social, sinó que, a la vegada, va posar en primer terme una important reflexió entorn de l'estatut del treball social com a disciplina científica³²³. Diversos autors debaten entorn de si el treball social és una tecnologia, un art o una ciència, desenvolupen una reflexió que va assentar les bases per a una reflexió epistemològica que ja no es detindrà.

Aquesta reflexió entorn de la disciplinarietat va formar part integral del moviment de renovació del treball social i alimenta la preocupació per l'exercici professional amb propostes que confirmen la necessitat de transformació amb imputs científico-tècnics (l'exploració prèvia de les problemàtiques, la planificació social, etc.)

Aquests avenços en la producció teòrica (tot i el caràcter modest que se li pugui atribuir) son un fet novedós que ens permet percebre que el treball social en aquesta dècada, en fer explícita la intenció de constituir-se en disciplina i en iniciar les primeres temptatives de producció teòrica, guanya en autonomia respecte de les altres ciències socials. Recordem que, en la dècada dels 60, les ciències socials havien substituït a les ciències mèdiques (la medicina, la psiquiatria) en l'orientació de l'assistència social (fet que va ser representat inicialment per l'equip de Rogeli Duocastela, CESA i posteriorment per FOESSA, etc. pertanyents a Caritas)³²⁴.

³²² Rosa Romeu ha esta guardonada amb la Medalla al treball Francesc Macià 2008 que atorga la Generalitat de Catalunya.

³²³ Ezequiel Ander-Egg, Herman Krusse, Boris Lima, Natalio Kisnerman, Maria Angélica Gallardo, Ricardo Hill, el grupo ECRO, etc. son noms inseparables de l'inici d'una reflexió entorn de la disciplinarietat científica del treball social i el seu objecte. A partir d'aquest inici, el treball social català i espanyol no s'aturarà en l'esforç. En les següents dècades aquest esforç tindrà continuïtat i avenços indiscutibles que solament s'hauran vist minorats per la tardança que ha tingut la plena integració dels ensenyaments de treball social en la universitat (en aquest sentit, la integració com a Escoles Universitàries adscrites, sovint aïllades d'un entorn i unes regles de joc plenament universitàries ha alentit la producció disciplinària). En el cas català la plena integració no ha arribat fins l'inici del nou segle mentre que universitats importants de l'Estat iniciaren el procés 12 anys abans. No obstant, l'acceleració de la recerca i de la producció teòrica des de finals dels 80 és indiscutible.

³²⁴ Quelcom essencial és també adonar-se que no solament és en l'àmbit disciplinar on es produeix el guany d'autonomia. Aquesta autonomització es dona en paral·lel al que es produeix respecte de les institucions que havien apadrinat l'orientació de l'assistència social (fonamentalment Caritas). Ara ja no son equips o organitzacions externs quins generen els discursos orientadors, ara els productors de discurs son els propis assistents socials sense les mediatitzacions anteriors, de manera més independent.

És aquest inici d'autonomització el que, probablement, no s'acaba d'entendre en el moment en que s'esdevé i provoca incomprendiments dins de les altres ciències socials (o, potser, resistències). Estruch, J. i Güell, A. en la seva cèlebre i influent obra d'investigació "*Sociología de una profesión: los Asistentes Sociales*" captaren de manera diàfana quines eren les pretensions del treball social a la vegada que assenyalaren la distància que separava al treball social del seu estatut científic.

La voluntad de demostrar la posesión de un marco teórico suficiente es a la vez consecuencia y condición de la autonomía profesional; una carencia teórica provocaría la imposibilidad de conocimiento autónomo. El trabajo social no ha sido ajeno a esta preocupación, antes bien la ha considerado como una de las principales tareas actuales. La cuarta ponencia del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales, al hablar de la formación de base, presentaba un gráfico en el que queda de manifiesto la supuesta centralidad del trabajo social en un juego de engranajes donde todas las demás disciplinas aparecen como auxiliares. Semejante enfoque, al conferir al trabajo social un movimiento autónomo como ciencia independiente, es exactamente opuesto al que sugeríamos hace unos momentos al hablar del asistente social como un técnico al servicio de los otros. Sin embargo, casi siempre que se intentan formular las proposiciones teóricas del trabajo social se abunda en metodología, como si implícitamente se aceptase que la inflación metodológica pudiera crear y determinar una especie de ciencia autónoma. Toda ciencia tiene un método (o participa del método científico), pero el método por sí solo no fabrica ciencia. La carrera de asistente social está marcada por los métodos: al parecer lo específico de la profesión lo otorgan los métodos. Hasta hace unos años se organizaban los estudios de métodos según la división de "individual", "de grupo" y "comunitario"; más adelante llegaron voces sobre el método único y/o básico, una especie de trascendente divinidad metódica que incluía a los tres primeros pero era a la vez otro distinto. Este misterio trinitario de la metodología procuraba dotar de autonomía a una ciencia cuyos límites no habían sido definidos con claridad y, paradójicamente, se convertía más en objeto de fe profesional que en camino de actividad científica. (Estruch, J. i Güell, A. M., 1976)

Fent èmfasi en la distància, no valoraren suficientment que es tractava de l'inici d'un camí llarg, més o menys tortuós, però semblant al que amb anterioritat desenvoluparen altres disciplines. Els autors mostraren una profunda desconfiança respecte d'aquesta possibilitat i no dissimularen la seva contrarietat. La seva comprensió del treball social era molt més propera a la idea d'una professió orientada per aquelles disciplines amb una constitució científica ja avançada. Des d'aquesta posició, els autors no copsaren que l'enunciació del "mètode bàsic" permetria al treball social (als treballadors socials) visualitzar que en cada un dels mètodes tradicionals es singularitzava/particularitzava una forma de fer sistemàtica pròpia de les activitats orientades pel coneixement (estudi, recerca, estructura d'operacions de la intervenció, ús del pensament lògic, la consulta a la resta de ciències socials, etc.). Visualitzar això (en una mena de reflexió inductiva), tot i no ser suficient (es necessitaria després per avançar en definició de l'objecte disciplinar³²⁵) era una necessitat tant en el procés d'orientació tècnica de les pràctiques professionals com en el d'establir les possibilitats de recerca.

Aceptar el Método Básico, significaba aceptar una revisión a fondo del contenido de la profesión. Las fases metodológicas eran un reflejo del método científico, pero en Trabajo Social el proceso se plantea para desarrollar una acción, no para adquirir un conocimiento. (Colomer, M, 1990)

Creiem que, en la mirada de Joan Estruch i Antoni Güell, el treball social més que proposar-se avenços en la seva constitució científica (objectiu que consideren difícil d'aconseguir per part d'assistents socials amb baixa formació, etc.) hauria de centrar-se en conèixer allò que socialment es reclama del treball social i cenyir-se a servir-lo. Era probablement una comprensió del treball social com a professió auxiliar i orientada per altres.

(...) Si la sociedad necesita del trabajo social, no basta la mera afirmación, sino que es preciso explicitar los imperativos sociales, que a su vez habrán de indicarnos los objetivos concretos del asistente social. Por otra parte, se impone la tarea de concretar al máximo dichos imperativos, ya que el generalismo y la imprecisión no favorecen las ansias de especificidad. (Estruch, J. i A. M. Güell, A. M., 1976)

La interpretació que realitzaren de la situació del treball social i del discurs de la professió mostrava (al menys en la lectura diacrònica que realitzem) molta contrarietat amb els esdeveniments interns a la professió (aquells que nosaltres qualifiquem com a moviment de renovació), tot subratllant (amb animadversió), els importants dèficits dels que partia el treball social.

Este "constante ampararse en su llamada profesionalidad" delata en el fondo la tremenda inseguridad a la que se hallan sujetas; falta de conciencia de sus propias limitaciones, de su escasa preparación y de la superficialidad de sus

³²⁵ Un objecte de coneixement i alhora d'intervenció.

conocimientos, que las lleva a creerse capaces de profundos análisis de la realidad y de las causas de la problemática social; adopción de posturas radicales como consecuencia de estos supuestos análisis de la realidad, cuando lo cierto es que parten a menudo de una confusión entre sensibilidad por los problemas sociales y conocimiento objetivo de los mismos; identificación afectiva con los problemas que tratan; deseo de sentirse útiles ante si mismas y ante los demás, fruto de un problema psicológico personal de inadaptación; voluntad de independencia en su trabajo, en detrimento de la necesaria coordinación; y en ciertos casos, instrumentalización de los organismos donde prestan sus servicios, con los cuales se hallan ideológicamente en desacuerdo, y a los que manipulan para conseguir los fines que ellas se proponen, aún cuando estén en abierta contradicción con los de la entidad en la que trabajan. En definitiva como dice una de las respuestas; su profesión está más al servicio del desarrollo comunitario que ellas conciben, que al servicio real de la comunidad. Pero con ello empezamos a salir del tema que este capítulo se había fijado, y a caballo ya del siguiente, pasamos insensiblemente a la problemática de las relaciones –o a la falta de relación- entre la actividad concreta y real de las asistentes sociales y las funciones ideales que estas se atribuyen (...).(Estruch, J. i A. M. Güell., 1976)

És segur que el dibuix que feien retratava una part dels problemes que afectaven la professió, però amb el coneixement que ens brinda la trajectòria posterior que ha tingut el treball social creiem que era enormement parcial: es tractava d'una mirada en la que no apareixien potencialitats i que en bona mida estigmatitzava les assistents socials (semblaven una mena de secta ignorant³²⁶ i manipuladora).

Las alusiones a "lo específico" y la "especificidad" del trabajo social, repetidas hasta la saciedad en la literatura más próxima a los ambientes profesionales, constituyen normalmente un pretexto para cerrar filas ante cualquier crítica desde el exterior, percibida como intrusión o indebida ingerencia, a la vez que tienden a subrayar la incapacidad de captar el sentido último y profundo de la profesión por parte de todo aquel que, no perteneciendo a ella, no puede estar impuesto de tal "especificidad". Obviamente, estas alusiones a "lo específico" cumplen al mismo tiempo una clara función de reafirmación de la identidad profesional, hecho tanto más importante cuanto que en nuestro caso se trata de una profesión cuya crisis es en buena parte una crisis de identidad social. (Estruch, J. i A. M. Güell., 1976)

La presentació que feren de la professió era molt contrastant amb la representació que d'ella es feien les pròpies assistents socials i, per això no és d'estranyar que fos malament rebuda per una part important de la professió del moment, tot i que tampoc ha estat contestada. De fet, va ser un bany d'humilitat, però el pòsit que va quedar és que la professió en els anys 70 patia una enorme crisi d'identitat i que aquesta era deguda a la perduda de legitimitat de les institucions que l'acolliren o apadrinaren des dels seus inicis (l'Església i la Secció Femenina). Les tesis d'aquests autors anaven molt més enllà perquè atribuïen un possible agreujament de la crisi al moviment que nosaltres anomenem de renovació del treball social (fins i tot insinuaren la possibilitat de que hi hagués un procés d'autodestrucció en la professió, una mena d'haraquiri). Captaren molt bé que la professió vivia un enorme trasbals, però no les potencialitats de futur d'aquest terratrèmol. En la interpretació que desenvolupem en aquest treball, allò que s'esdevenia era una confrontació que resignificava el treball social (es generava una nova identitat que contestava una altra) i reposicionava la professió respecte a la realitat social del moment (en front del franquisme i de les pràctiques caduques es preparava la professió per a exercir en les institucions democràtiques i amb major orientació científica). En l'obra de Joan Estruch i Antoni Güell s'identificava una crisi d'identitat però era absolutament descreguda de que els propis treballadors socials poguessin dir la seva en la construcció d'una nova identitat. Per suposat la identitat dels treballadors socials no depèn solament d'ells; a la fi, l'exercici professional té un context social i uns entorns organitzatius sense els quals no la podríem ni tant sols imaginar. En la identitat actual (2009) te molt a veure el nou entorn que acull al treball social (majoritàriament el sistema públic serveis socials), però també la formació (projecció disciplinar), la pròpia socialització dins de la professió i l'origen social dels propis treballadors socials, etc.

Investigació en Treball Social

³²⁶ Entre les hipòtesis de treball, els autors recolliren la següent: "Por último, el influjo ejercido en la problemática de la profesión por uno de los tipos de motivación coducientes a ella; de carácter más bien psicológico, esta hipótesis supondría en un determinado número de asistentes sociales la existencia de un mecanismo de sublimación, el cual haría que la motivación de "ayuda a los demás" que las indujo a elegir esta profesión encubriera en realidad un deseo y una necesidad de "resolver sus propios problemas" (Estruch, J./Güell, A.M., 1976). Hipòtesi que així enunciada contribuïa al desacreditar a les assistents socials, però que, ben mirada, podria enunciar-se per a totes i cada una de les professions: hi ha algun exercici professional que no sigui a la vegada projecció d'un mateix, del seu jo social (a més d'una projecció disciplinar i d'una emergència d'interaccions?).

Malgrat aquesta crítica àcida, Glòria Rubiol (una assistent social amb formació avançada i coneixedora del treball social nord-americà i europeu), havia realitzat en el II Congrés d'Assistents Socials de 1972 una ponència molt lúcida sobre les raons, possibilitats i interès de la recerca en treball social. En ella realitzava, a més, consideracions entorn del procés seguit pel treball social nord-americà i per altres ciències en el seus respectius processos de construcció com a disciplines científiques i traçaven quines eren les possibilitats de recerca del treball social, tot subratllant el paper decisiu que en el seu desenvolupament tindria la integració del treball social en la universitat (incloent l'organització de doctorats a imatge dels que es desenvolupaven en Estats Units, etc.). La seva ponència, a hores d'ara, semblaria una projecció encertada del que s'ha esdevingut. Ella era assistent social, historiadora, i també una bona observadora de la realitat en la que va saber mirar les potencialitats de la professió i va prendre en consideració que la recerca i la constitució disciplinar era una empresa social i temporal, en la que calia prendre en consideració la força dels propòsits, etc.

Allò en el que, probablement, va ser excessivament optimista és en dipositar confiança en les possibilitats de recerca dels propis treballadors socials en exercici. En aquests, segons creiem, la recerca té un sentit molt instrumental dins de les operacions del procediment (exploratori de les situacions a abordar, per a la construcció d'avaluacions) i menys de constituir coneixement teòric. La recerca que permet la teorització, necessitaria d'agents amb intensa formació i dedicació (sobretot una empresa de la universitat i de departaments i equips de recerca específics). El protagonisme de la universitat en aquesta empresa el remarca molt bé aquesta autora.

En la ponència es mostra que no hi havia dificultat de identificar prioritats entorn del sobre que conèixer o investigar i, això ens porta a comprendre que si en treball social no s'investiga com es voldria és també perquè la seva formació científica deixa molt a desitjar, que hi ha un dèficit de persones capaces d'investigar dins de la professió i per això fa una crida a resoldre els dèficits de formació en les escoles i a realitzar un esforç per connectar la formació investigadora amb les característiques i necessitats del treball social. Aspecte aquest que no queda resolt quan la investigació és explicada, pensada i dirigida per professors que desconeixen el treball social.

La función de la investigación en una profesión es contribuir a la mejora de su práctica por medio de la expansión de su base de conocimientos. La investigación en Trabajo Social tiene por función, pues, producir conocimientos útiles para la planificación, organización y práctica del Trabajo Social (...) Dentro de la investigación social solamente consideramos investigación en Trabajo Social a aquella que tiene por objeto específicamente la teoría de conocimientos base de la práctica del Trabajo Social. Nos interesa, nos atañe la investigación social; estamos utilizando continuamente sus hallazgos en el campo de la sociología, de la antropología, de la demografía, etc.. que han formado, juntamente con los de la psicología y la psiquiatría, la base teórica sobre la que se ha fundamentado la práctica del Trabajo Social. Pero si bien nos interesa toda investigación social, como asistentes sociales nos debe interesar todavía más la investigación en Trabajo Social, en la que debemos centrarnos, puesto que en ella nos corresponde la iniciativa y la responsabilidad. (...) Nuestra investigación profesional puede tomar dos direcciones: Investigación para el Trabajo Social, o sea aquella emprendida para estudiar el campo en el que actúa o va a actuar el asistente social (por ejemplo, problemas sociales comunes de los clientes, necesidades de una comunidad). Investigación sobre el Trabajo Social, dirigida hacia el propio trabajo del asistente social (estudios para su valoración, estudios para medir su eficacia, estudios sobre problemas profesionales comunes, etc.). Es la que nos puede decir, entre otras cosas "si lo que hacemos sirve o no sirve, alcanza o es insuficiente". (...) En general, la situación actual es insatisfactoria ya que los alumnos suelen recibir una preparación únicamente sobre investigación social impartida por profesores que desconocen el Trabajo Social (Rubio, G., 1972)

Certament, la investigació es singularitza en cada disciplina (com ho veiem en les tradicions investigadores que cada una d'elles ha anat generant) per que les preocupacions i intencions que la motiven també son diferents (cada disciplina, en aplicació del mètode científic comú) constitueix una mirada singular fins i tot en relació als mateixos fenòmens. La mirada del treball social es configura des de l'imperatiu d'haver d'intervenir (mira les situacions de marginació des de les relacions d'inserció, amb un biaix determinat). Per això un investigador que vol ser útil al treball social s'ha d'aproximar al treball social (s'ha d'apropiar del seu biaix)³²⁷. La investigació en treball social estaria estretament lligada a l'autoperfeccionament de la pròpia pràctica professional.

Cada unidad de trabajo (caso, grupo, institución, comunidad) "proporcionan al asistente social una oportunidad para estudiar al mismo tiempo lo específico y lo único, así como las características comunes y generales de los problemas de funcionamiento social". Cada delincuente, cada niños subnormal, cada enfermo alcohólico "además de ser una persona

³²⁷ Alguns corrents influents dins de les ciències socials han "menytingut" aquells membres de la seva professió que s'han aplicat a orientar la intervenció.

única en una situació única es també un membre de un grup de població que té moltes coses en comú". Per ello, cada unitat de treball proporciona també la possibilitat de recollir dades sobre la existència o inexistència de recursos socials i sobre la seva adequació als problemes existents. Cada unitat de treball documentada ha de proporcionar-li dades per revisar el programa d'actuació de l'entitat en la que el treballador social actua i si aquest objectiu li sembla, a curt plaç, massa inalcançable, per lo menys ha de proporcionar-li dades per revisar la seva actuació. (...) [La investigació] és necessària també, per als beneficis implícits que el esperit de la investigació científica comporta consigo: un esperit de modestia, contra el triunfalisme; un esperit de dubte, contra el dogmatisme; un esperit de treball en equip, contra el individualisme; un esperit de renovació, contra la rutina, un esperit de treball a llarg plaç, contra la impaciència i la improvisació. (Rubio, G., 1972)

La investigació en treball social era, a més, una necessitat en els propòsits de situar el treball social en una nova posició dins l'espai de relacions interprofessionals i dins de les administracions per a poder intervenir en la planificació de serveis, en la formulació de política social, en la detecció i denúncia de problemes socials, per a que el treball social tingui una projecció exterior, etc.

José María Tortosa al final de la dècada estudiava les recerques publicades en la RTS des de 1975 a 1980 i arribava a conclusions interessants entorn d'un tipus de recerca que podia ser especialment útil al treball social i, segons creiem, complementàries a les realitzades per l'anterior autora. Per explicar-se recorria a dos tipus ideals de recerca, dos models inexistents però d'interès per identificar característiques de les investigacions: investigació pura i investigació aplicada. Considerava que en les investigacions analitzades havia una forta tendència a la denúncia testimonial i a l'èmfasi en les causes que escapaven a la possibilitat d'actuar sobre elles; eren poques, però, les recerques que estudiaven aquells factors de la situació problemàtica que podrien ser modificables. Afirmava que la investigació aplicada tenia un interès més gran pel treball social:

Una 'buena' investigació es, en consecuencia, aquella que tiene su origen en la práctica (la preocupación), cuyo punto de partida es teórico (el problema), su objetivo práctico (decisiones), sus conceptos son teóricos (variables, modelos, sistemas, etc.) y cuyo destino es práctico (solucionar el problema, cambiar la situación de partida, etc.). (...) Es un hecho fácilmente comprobable el que la investigación que se enseña normalmente se acerca más al modelo de la investigación pura que al de la aplicada. (...) Puede haber casos... en los que sea mucho más interesante estudiar los efectos de la intervención posible que las 'causas' de la situación problema todas ellas al margen de las posibilidades de actuar sobre dicha situación. O casos en los que sea mucho más útil estudiar las alternativas a la situación que las causas que han llevado a ella. (Tortosa, J.M., 1980)

El mètode bàsic

De fet, el moviment de renovació que es donava a Catalunya i a l'Estat entorn del treball social no solament era comprensible des de les característiques que presentava la situació en el franquisme tardà, formava part d'una revisió que com assenyala Natividad De la Red (1993) des de la segona part dels anys 60 es donava internacionalment. A Catalunya i Espanya la influència d'aquest procés arriba, amb cert retard, a principis de la dècada dels 70. Un dels materials llatinoamericans més influents en la reflexió entorn dels mètodes fou l'anomenat *Documento de Teresópolis*³²⁸. Colomer, M, (1990) que en aquells anys dirigia l'Escola de Manresa assenyala "existía un ambiente general de crítica de los programas que se impartían en las escuelas sobre metodología y el tema del Método Básico se incluyó en un Seminario que la Federación de Escuelas de la Iglesia (FEEISS) estaba organizando en 1971 (para celebrar en Manresa), dirigido a profesoras de metodología". Amb posterioritat es celebraren dos seminaris més en los Negrales i en Loyola. Hi havia una gran coincidència en que era necessari que a les escoles es realitzés una formació metodològica més profunda i més ben adaptada a les possibilitats i necessitats del país. El nom de Montserrat Colomer ha quedat estretament vinculat al Mètode Bàsic ja que va ser la sistematitzadora i redactora final d'aquest treball. Ella mateixa ens relata el procés d'elaboració:

El 1971, es va celebrar a Manresa un Seminari organitzat per la FEEISS, amb l'objectiu de veure quina era la situació del T.S. a Espanya i la possibilitat d'integració dels mètodes. S'elaborà un document de base sobre la naturalesa del treball social, objectius, postulats fonamentals, etc. i s'estudià la formulació d'un esquema bàsic de metodologia. Com que el tema era molt discutit, el 1972, un segon seminari celebrat a Los Negrales va reunir les escoles que a Manresa s'havien

³²⁸ *Documento de Teresópolis. Metodología del trabajo social*. Buenos Aires, Humanitas, 1970

compromès a seguir treballant el tema³²⁹. El 1973, un altre Seminari celebrat a Loyola es va estudiar la Programació del Mètode Bàsic de Treball Social segons unes Tècniques dirigides per la professora Maria Alcoba experta en pedagogia i tècniques d'ensenyament amb participació dels alumnes³³⁰. Durant aquests anys jo donava metodologia de comunitat a l'escola de Barcelona i vaig proposar als alumnes de fer l'aplicació del Mètode Bàsic als barris on estaven fent pràctiques. Un petit grup de bones alumnes amb desigs d'aprendre van acceptar la proposta. La Revista de Treball Social de Barcelona, en el nombre 55 [1974] va publicar el meu treball d'exposició de la teoria del mètode bàsic amb les experiències de les alumnes. Per l'acceptació que va tenir entre els assistents socials i moltes escoles que el van agafar com a text de la classe de metodologia, es va fer una segona edició en el número 75 de la mateixa revista [1979]³³¹, després de fer una revisió i ampliació d'alguns punts del text. (1 Montse Colomer)

Per comprendre l'impacte del Mètode Bàsic cal adonar-se que va ser emergència d'un procés col·lectiu i participatiu. L'assistència a aquests seminaris de persones procedents de la majoria de les escoles, la participació de FEDAAS i la publicació de la seva documentació feren que el Mètode Bàsic tingués una ampla difusió i fos discutit en els sectors professionals. Aquest procés pel qual el Mètode Bàsic emergeix com a element fonamental de les noves compressions del treball social (de debat, intercanvi, experimentació, elaboració, difusió i recepció professional) i com alternativa en front de les formes d'exercici insatisfactòries forma part integral del moviment de renovació que sacseja el treball social de la dècada dels 70. Per això, no resulta estrany que els assistents socials que més fàcilment van comprendre el plantejament fossin aquells que treballaven als barris. Com argumenta Colomer, M., (1990), aquests eren els que percebien amb més claredat els conflictes provinents de la estructura social. Però pensem que també hi havia altres raons. La recepció fàcil del Mètode Bàsic per part d'aquest sector de professionals mostrava que el treball social de barri (que ja havia estat la gran innovació en l'exercici professional del 60 i que en la nova dècada encapçalava la contestació dins l'àmbit) era l'espai amb major capacitat d'innovació en els exercicis. De fet, en els implícits i en els explícits del nou enunciat de la metodologia hi era el supòsit del treball social de barri³³². Circumstància que també la veiem reflectida en els propis redactors de "El Mètode Bàsic". Per exemple Montserrat Colomer com hem anat veient al llarg d'aquesta obra havia exercit en un dels territoris de referència en aquest exercici professional (en la zona del Besòs). D'aquesta manera, no resulta estrany que el barri i el treball social de barri s'anés afiançant com a referent generador pels projectes de futur del treball social.

En aquell moment hi havia altres assistents socials treballant a la zona: dues al Camp de la Bota, una al barri del Maresme, i una altra al centre social de Cobasa, pagades per Càritas diocesana; una altra a una cooperativa social d'habitatges i una altra a una escola del que aleshores en dèiem "subnormals". Quasi totes teníem alumnes de pràctiques. Les assistents socials de Càritas es reunien en equip per programar en comú les activitats i em van invitar a incorporar-me a aquest equip. (...) Aquest treball en equip seguint les orientacions donades per Marco Marchioni va durar del 1966 fins més o menys el 1974. (...) Considero que aquesta època de treball és dels bons records de l'exercici de la professió ja que el treball en equip ens ajudava a analitzar a fons les situacions i fins i tot elaboràvem teoria que m'era molt útil per a les classes que en aquella època donava a Barcelona i Manresa sobre treball de comunitat. L'equip ens reuníem cada quinze dies tot un matí. Dedicàvem una estona a informació d'assumptes tant individuals com generals en relació amb el treball social. El cos de la reunió el formava la discussió i anàlisi del treball que estàvem realitzant com a zona i també dedicàvem una estona a algun tema monogràfic interessant. (1 Montse Colomer)

La preocupació entorn del mètode havia nascut de la sensibilitat o la consciència entorn d'un exercici feblement sistematitzat, poc professional.

Podemos decir que no se ha conseguido en estos años [des dels inicis de la dècada dels 60; moment en que es reben els primers especialistes internacionals en casework i groupwork i Treball Social de Comunitat] que la totalidad, o por lo menos la inmensa mayoría de los asistentes sociales, aplicase la teoría de cualquiera de los tres métodos a la realidad de su trabajo. Incluso el método llamado de casos, pese a ser el más conocido y el más estructurado teóricamente y el que generalmente parece ser de mayor aplicación³³³, no ofrece en su aplicación práctica una experiencia rica y suficientemente

³²⁹ La publicació FEEISS (1973): *Método Básico de Trabajo Social*, Madrid, Euroamérica, és recull dels seminaris celebrats a Manresa i Los Negrales.

³³⁰ La RTS, 52, de 1974 publicava el resum del Seminari celebrat a Loyola (RTS, Equipo, 1974).

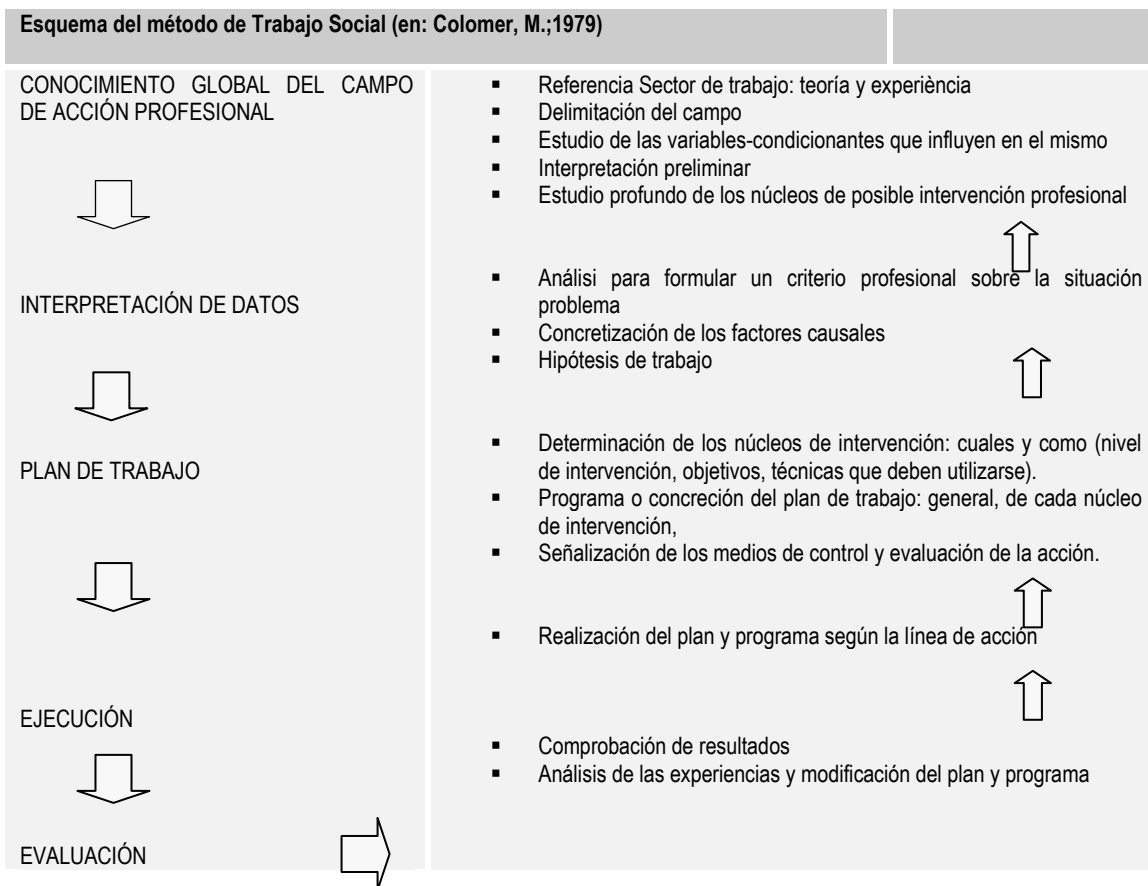
³³¹ Colomer, M. (1979): *Método de Trabajo Social*, en: RTS, 75, Barcelona, Associació d'Assistents Socials de Barcelona.

³³² El treball social de barri, al seu cop, havia estat molt influït pel desenvolupament comunitari que al llarg dels 60 havia estat el primer contacte real amb una estructura de procediment de caràcter racional, amb la planificació, etc. Tot això feia que el mètode bàsic apareixés com quelcom "familiar", una bona explicació d'aspectes incorporats previament.

³³³ En aquest mateix text s'assenyalava que una enquesta realitzada a professionals titulats -referenciada en FEEISS (1973) *Método Básico de Trabajo Social*. Madrid, Euroamérica- donava per resultat que el treball de casos, grup i comunitat s'utilitzava en una proporció del 64,3%, 21,4% i 14,3%, respectivament.

documentada (...) Existen numerosos servicios de carácter individualizado para orientación social, atención a necesidades de emergencia, etc., que no posibilitan la práctica profesional del casework. En otros servicios, que por naturaleza podrían dar lugar a ello, no se realiza en la práctica la teoría del método, aunque sus principios i líneas generales informen la actitud y la habilidad profesional del asistente social (...) Pero nadie se atreve a decir que la metodología actual no sirve, y se espera que evolucione el contexto social para poder aplicarla perfectamente. Por nuestra parte creemos lo contrario: un método de trabajo suficientemente válido para nuestra situación podría provocar el cambio de algunas situaciones sociales deficitarias (...) Si se quiere llegar a provocar un proceso que ponga a la persona, como ser social, en actitud activa; si se pretende estudiar las causas de las situaciones problemáticas de las personas implicadas en ellas; si se persigue desarrollar una acción controlada con miras a obtener unos resultados, es preciso un trabajo reflexivo y ordenado, o sea, un método de trabajo. (RTS, Equipo, 1974)

Tant mateix la influència del Mètode Bàsic va ser molt gran. El “mètode bàsic” i la seva posta en pràctica fou considerat l'exponent del nou grau de tecnicitat. El mètode d'ordre pragmàtic i eclèctic (dintre d'un paradigma de la planificació racional) realitza una proposta d'estructura bàsica del procedir del treball social (coneixement, interpretació, programació, intervenció i avaluació) i orientacions de com realitzar-la. En els darrers anys 70, el Mètode Bàsic juga un paper fonamental com a referent de la comprensió que la professió fa de sí mateixa com a tasca disciplinada (una mena de ethos tècnic) i, en els primers anys 80, ajudarà a que el procés d'entrada dels treballadors socials en els barris (en els nous serveis socials de base) es realitzi amb una recollida important d'informació.

El “mètode bàsic” és mostra especialment útil en la primera aproximació del treballador social al territori: amb el seu ajut es força un tipus d'immersió informada en aquella realitat (recull de dades important per aproximar-se més objectivament al context de desenvolupament del treball social). Aquest tipus de coneixement permet identificar aquelles problemàtiques que poden ser prioritàries al treball social. La proposta, però, tindrà la feblesa d'aquells coneixements que no son guiats per preocupacions selectives o per objectius i objectes molt ben delimitats (produeixen un recull de dades generals que no sempre son eloqüents pel que fa a orientar intervenció més concreta).

Una acumulació de dades generals possibilita enunciar problemes o situacions socials problemàtiques, però no afavoreix la projecció d'intervencions concretes. L'enunciat del Mètode Bàsic no partia d'aquesta consideració (el treball per projectes encara no formava part de les formes més

generalitzades de comprendre el treball social). El coneixement operatiu es selectiu i solament es construeix quan sabem delimitar un objecte de coneixement i de possible intervenció acotat (la situació social que envolta més directament un problema) que permeti el seu tractament a fons (reconstrucció de les relacions que s'impliquen en la conformació del problema i que poden ser objecte d'intervenció des del treball social). Aquesta darrera perspectiva obliga a seleccionar primer un problema i investigar després, tractant de construir els elements/relacions que donen compte d'ell o el determinen.

El debat entorn de l'objecte disciplinar

Partint de la confusió

Així com des dels primers anys de la dècada s'avança en l'esclariment d'aspectes relacionats amb la recerca que pot ser útil pel treball social i en els que orienten una intervenció amb mètode, no es pot dir el mateix en tot allò relacionat amb l'esclariment de l'objecte disciplinar. Quan el que es pretén és dotar el Treball Social d'un estatut de disciplina científica, resulta obligat fer delimitació d'un espai de la vida social (dels fenòmens socials) entorn del qual aplicar-se. En el cas del treball social es tractava de delimitar un objecte que havia de ser, a la vegada, objecte de coneixement i objecte d'intervenció. Sobre què conèixer preferentment en treball social i sobre què intervenir era la qüestió que el Treball social s'havia de proposar aclarir. El repte era majúscul per que es tractava de teoritzar quin era l'objecte subjacent d'uns exercicis que presentaven encara una gran ambigüitat. Tot i que les assistents socials ja s'autoidentificaven com a cos i que havien constituït les institucions que ho simbolitzaven, l'exercici professional encara apareixia insuficientment delimitat, expansiu i confús (la professió multiforme que dibuixaven els exercicis en els 50 i els 60).

Es tractava, doncs, de teoritzar quin era aquest objecte i convertir-lo també en el centre de la recerca pròpia. Aquí no valien generalismes, els especialistes en allò general era cosa passada (com denunciaren J. Estruch i A. M. Güell)³³⁴, calia delimitar quin era l'espai pràctic-científic d'especialització del treball social (entorn de quins fenòmens constituïria un repertori respectable de coneixements i entorns de quins fenòmens es convertiria en un pràctic especialista). Aquest esclariment no podia procedir exclusivament de l'observació d'allò que feien els treballadors socials (que com diguem encara era prou confús), sinó que calia construir-lo teòricament.

És en aquest procés d'esclariment en el que, segons creiem, es va avançar relativament poc a principis de la dècada dels 70 i quelcom més, però de manera insuficient, a finals d'ella. El que es va mostrar en la primera part de la dècada va ser que el treball social es movia en un ambient de notable confusió.

Aquest avenç insuficient en la teorització, però, no va evitar que l'objecte fos present de manera implícita però recurrent en els debats del moviment de renovació del treball social. Darrera de cada una de les posicions, darrera dels èmfasis es pot endevinar una comprensió diferent que, en certs moments pot ser de matis, però en altres és substancial i contrastants. Una d'elles emfasitzaria una dimensió del treball social que s'encara amb la tasca de d'abordar el coneixement dels dèficits en l'accés als serveis i prestacions de benestar i amb la promoció, gestió i administració d'aquests recursos del sistema de Benestar; l'altra comprensió subratllaria una dimensió del treball social que s'encara amb la tasca d'abordar el coneixement i modificació de situacions socials concretes (interaccions i relacions socials). Cap d'aquests posicionaments de fons son així d'explícits fins als finals de la dècada; a més, aquests continguts de fons es troben enterbolits pels posicionaments ideològics i la confrontació socio-política del

³³⁴ La posició d'aquests autors veient les febleses que presentava el treball social en els primers 70 era: "Renunciar a una pretensión de autonomía y admitir la situación de dependencia serían quizás, en efecto, el camino conducente a una postura de mayor realismo, de clarificación, y de superación de la crisis" (Estruch, J. i A. M. Güell., 1976).

moment (políticament es confrontaven entre dos estratègies d'acabar amb el franquisme la reforma o la ruptura democràtiques).

Però tornem als esdeveniments de la dècada que ens ocupa. En 1974, en la mateixa publicació que es parla del Mètode Bàsic, s'assenyalava que *"la preocupación de los asistentes sociales es definir mejor su objeto de intervención de acuerdo con las necesidades actuales, y establecer una clasificación de los problemas y situaciones que se dan en su ámbito de trabajo, para poder determinar cuáles son las funciones que corresponden al asistente social en la transformación y cambio de una situación y perfeccionar sus técnicas específicas"*. Recolzant-se en arguments d'una ponència anterior, es mostraven com a progressos en la identificació de característiques de l'exercici professional en diferents àmbits els següents:

En el campo psiquiátrico, el trabajo va dirigido concretamente al aspecto psicológico de la persona y, aún teniendo en cuenta todo lo que forma su ambiente exterior, está en función de un mejor conocimiento de su mundo interior. En el trabajo en empresa o en otras instituciones, la relación asistente social-cliente, está condicionada por el marco de la misma; aunque el problema no sea específico o interno de la institución, la acción estará relacionada con los lazos que, por razón de trabajo, de la enfermedad o de la escolaridad, etc., tiene la persona con la empresa, hospital, escuela, etc. El trabajo del asistente social en un barrio tiene características eminentemente estructurales. Los problemas son conocidos y tratados con el conocimiento de la realidad social del barrio; el problema se presenta en el mismo marco de la realidad en que viven los interesados, realidad estudiada por el asistente social y que cuenta enormemente en el momento del enfoque y solución del problema. (RTS, Equipo, 1974)

El plantejament feia explícita la llunyania respecte d'una conceptualització d'un objecte unitari (de coneixement i intervenció) per al treball social. L'ambigüïtat era molt gran: quin era l'objecte? En el camp psiquiàtric l'objecte de coneixement i intervenció semblava ser un objecte prioritàriament psicològic (errada monumental!). En empreses i institucions (com hospitals, escoles, etc.) la intervenció referia a la relació persona-institució. En el camp del treball de barri, la intervenció remetia al coneixement construït per cada assistent social entorn de la realitat estructural en la qual es presentaven els problemes. La confusió semblava evidenciar l'oblit³³⁵ en el que havien caigut els enunciats que, en la perspectiva internacional, iniciaren el procés de professionalització del Treball Social (Mary Richmond havia teoritzat entorn de la relació persona-entorn social com a relació que centrava la mirada y la intervenció del treball social: l'entorn social podia ser el millor recurs per ajudar les persones). *"El trabajador no s'ocupa prioritariamente de las anomalías de l'individu en detrimento de las de l'entorn, ni pot desatendre a unes o altres. L'aproximació diferenciada del treballador social de casos és, de fet, donar suport a l'individu per mitjà del seu entorn social"* (Richmond, M. 1995). Tant en una institució psiquiàtrica, com en una escola, un hospital o un barri el treballador social havia de conèixer l'entorn social dels diversos problemes i intervenir en ells o servir-se d'ells per canviar-los³³⁶. Això, però, no s'enunciava i, per aquesta raó, s'arribava a conclusions que a nosaltres, ara, ens semblen disparatades en el procés de constituir un objecte disciplinar. El treball social es mostrava incapaç de definir el sobre què conèixer i intervenir de manera preferent. Per aquest motiu, la claredat de la tasca depenia d'agents externs a la pròpia assistència social.

De todo lo expuesto se deducen dos líneas de actuación: Una línea preferentemente psicológica: los problemas son de tipo más personal y menos primario (con excepciones). Una línea preferentemente sociológica: los problemas son más primarios y su origen radica principalmente en las estructuras.(...) Se considera más "profesionalizada" la línea psicológica del trabajo, porque en ella el asistente social tiene unas funciones más definidas, es decir, sabe cuáles son los problemas que debe atender y las funciones que debe desempeñar en cada caso específico. El trabajo en cierto tipo de instituciones señala también unas tareas determinadas que le llegan al asistente social previamente clasificadas según el tipo de institución. El barrio o comunidad es el campo menos definido, y se constata la falta de unas comunidades típicas que se estimen por sus características como posibles áreas del asistente social. (RTS, Equipo, 1974)

Les conclusions a que arribaven inverteixen alguna de les tesis a les que hem anat arribant al llarg del present treball: l'exercici del treball social als barris que hem considerat més innovador i emergent del treball social de futur, es presentaven allí com a menys definides. Ens sembla prou curiós.

³³⁵ Potser no es pot parlar d'oblit, ja que res no indica que s'hagués fet lectura de Mary Richmond al nostre país. En l'exploració que fem del període 1932 a 1978, en cap moment hem trobat referències de que aquesta autora fos mentora o influís de manera important en les comprensions o representacions professionals. Una explicació és que no havia estat traduïda, però no deixa de ser simptomàtic.

³³⁶ D'aquest entorn formaven part també els recursos socials (tot tipus de serveis, incloent els no assistencials, les institucions, els professionals, la família, els amics, les associacions del barri, els veïns, etc.).

El debat entorn de l'objecte i l'èxit reformista

Les III Jornadas Nacionales de Asistentes Sociales celebrades a Pamplona el mes de setembre de 1977 foren una mena de confrontació final d'etapa³³⁷ entre comprensions del treball social: les vinculades a postures reformistes i les vinculades a postures revolucionaries o radicals³³⁸. Una mena de traducció dins l'àmbit del treball social estatal de l'èxit de les posicions reformistes que s'esdevenia en la confrontació socio-política. De les Jornades emergeix l'èxit de les posicions reformistes o moderades (vinculades a grups amb posicionaments socialdemòcrates) i l'arraconament de les posicions radicals o revolucionaries (vinculades a grups comunistes, maoistes, etc.)³³⁹.

En les jornades, les posicions reformistes representades en el document preparatori, apareixen ara majoritàries i presenten la defensa d'una proposta de comprensió de les funcions del treball social força elaborada, pragmàtica, despullada d'aquells argumentaris ideològics que podien acumular menor consens, amb una argumentació de caràcter lògic molt remarcable i poc comú en la dècada³⁴⁰. Tot partint d'unes proposicions de gran abstracció (un objecte de tall economicista i molt genèric), l'argumentari apareix ben sospesat i ben connectat, amb proposicions posteriors que semblarien una derivació lògica de les anteriors, etc.³⁴¹ Les posicions més radicals representades per un document defensat per l'Associació d'Assistents Socials de Màlaga que ara apareixen minoritàries i assumint un rol defensiu en les jornades (rebatre el document preparatori de la jornades), esmerçant els darrers esforços argumentals en la defensa d'una interpretació singular de les tesis de la reconceptualització i la concientització³⁴² (que havia estat el sosten ideològic del compromís dels assistents socials amb la lluita contra el franquisme), amb una proposta, potser, mancada de la contundència lògica de l'anterior.

Les tesis que defensen uns i altres son contraposades, però alhora mostren una influència mútua molt marcada: els arguments de l'interlocutor condicionen molt els propis i part dels continguts (els èmfasis o matisos solament es comprenen coneixent l'altre). De fet, tot allò que s'escriu en el document preparatori i que tindrà recolzament majoritari pren sentit en base a dos referents: a) l'exercici professional dins d'un sistema de serveis socials i de polítiques socials avançades que s'endevinen, el reposicionament del treball social de cara a aquest nou context d'oportunitats, i b) la contestació a les posicions radicals.

És el darrer gran debat dins del moviment de renovació. En l'immediat futur les tesis reformistes passarien a ser elements constitutius del discurs "oficial" del nou entorn que acollirà el treball social: les polítiques socials de benestar de tall socialdemòcrata i el sistema públic de serveis socials.

Tot sembla distanciar les tesis de cada una de les parts: la comprensió general del treball social (les seves funcions, els seus objectius, la seva significació socio-política, etc.), la influència de la ideologia en

³³⁷ Diguem "final d'etapa" perquè difícilment es pot considerar que aquí s'acaba el contrast entre aquestes comprensions del treball social. En la confrontació es troben inscrits elements que, despullats de la càrrega ideològica amb que s'els revestia, resurgeixen de manera continua en els debats del treball social i en les construccions teòriques.

³³⁸ Ambdues comprensions es troben recollits en: "Material de estudio de las III Jornadas Nacionales de Asistentes Sociales". Pamplona, del 26 al 30 de septiembre de 1977. Document multicopiat.

³³⁹ Tenim dubtes que el debat s'hagués produït en els mateixos termes i format (confrontació nítida) en el treball social català. A Catalunya creiem que els posicionaments no es corresponien tant estretament amb les estratègies partidàries i, a nivell polític, hi havia un espai polític de trobament amb més antigüetat que a la resta de l'Estat: l'Assemblea de Catalunya.

³⁴⁰ "El proponemos criterios lógicos comunes ante problemas comunes, nos ha permitido comprobar sobre la realidad práctica la incorrección o ajuste de las distintas proposiciones, facilitándonos superar actitudes dogmáticas y sectarias" (Tesis reformistas. Document preparatori).

³⁴¹ L'avenç era conceptual i d'ubicació del treball social en un entorn de resignificació nou (l'espai de les polítiques socials públiques de Benestar) però no es tractava d'una proposta de gran realisme: al costat d'un reconeixement de les situació de feblesa del treball social i del rebuig de la identificació dels destinataris amb la marginació, es realitzava una definició de l'objecte pel treball social aparentment enorme (la relació necessitats-recursos), molt genèric (sense cap adjectiu limitant) i una funció globalitzadora i coordinadora de tota la resta d'àmbits implicats en el Benestar també sense adjectius limitants o delimitants. La definició era d'una ambició que podria semblar carent de realisme.

³⁴² Les tesis de Paulo Freire son, avui mateix, de gran actualitat, però la seva significació és diferent. Les idees tenen lectures diferents depenent del context en el que apareixen... però, en aquest cas, el discurs eliminant les referències a l'objectiu polític en el que l'inscriuen en aquell moment (una societat socialista i un discurs de classe ortodoxe) ha estat perfectament assumit en discursos actuals del treball social, de la pedagogia social i dels que es reclamen membres de les ciències socials aplicades a l'intervenció.

el treball social, els projectes polítics amb els que s'identifiquen els defensors de cada posició i en els que volen emmarcar el treball social, etc. Pensem, però, que allò més essencial per a comprendre aquest distanciament de posicions es troba, més enllà de l'àmbit estricte, en la confrontació política del moment dins el que es podrien considerar posicions progressistes (ja que els posicionaments més retrògrads han quedat arraconats des dels inicis de la dècada). En aquesta confrontació es dirimeix en diversos espais de la vida social el tipus de sortida del franquisme (ruptura o reforma). Dins l'espai antifranquista es debat entre una sortida reformista per a l'establiment d'una democràcia a l'europeu-occidental (posicions socialdemòcrates) o una sortida de tall revolucionari, social-comunista, de "democràcia popular" que replantegi el sistema socioeconòmic (posicions rupturistes-revolucionaries)³⁴³. Un element definitori d'aquests posicionaments és l'avaluació que es realitza de la situació política: es disposa de plena llibertat o no? La resposta reformista és ben clara ja hi ha llibertat i amb això es troben satisfetes les aspiracions polítiques legítimes dels professionals. Amb llibertat manquen de sentit els radicalismes.

Creemos que ahora que existe libertad para expresarse y organizarse en función de criterios ideológicos y políticos, estamos en condiciones objetivas para desmitificar la profesión de otros criterios con ambiciones libertadoras y redentoras de la humanidad y los oprimidos [que] en las condiciones actuales, no tendrían justificación (solo se puede entender como lastres que todavía arrastramos del reciente pasado fascista, que ha sido como una interminable noche oscura que nos impedía ver con claridad y llamar a cada cosa por su nombre); mantener hoy esas ideas encerraría actitudes paternalistas. (Tesis reformistas. Document preparatori)

La resposta de las posiciones radicales denota que la situació no s'accepta com a satisfactòria i que els seus objectius es troben en relació amb un canvi del sistema socio-econòmic.

[En esta alternativa] toda acción profesional planteada anteriormente se orienta a un objetivo básico (...): colaborar al cambio del sistema social capitalista por un sistema social socialista. El hecho de que el trabajo social quiera colaborar en la construcción de una nueva sociedad nos plantea de inmediato ciertos problemas importantes: el trabajar con el cambio del sistema implica entrar en conflicto con las estructuras y valores actuales, lo que se concretiza a nivel de cada institución donde trabajamos. Sabemos que el cambio de estructura no se produce automáticamente, sino que es tarea lenta y difícil y tenemos que prepararnos para enfrentar el rechazo al cambio que se da no sólo en las instituciones sino también en las personas y ¡cómo no! en las propias profesionales del trabajo social. este es el problema que se plantea en el cuerpo profesional. Existen y existirán siempre profesionales que no opten por un cambio de sistema social. Creen que este sistema es bueno y que es capaz en sí mismo de corregir las desviaciones que se producen mediante una correcta intervención de la acción social en la relación necesidad-recurso. este planteamiento es sin duda otra alternativa. Precisamente, por ser muy conscientes de esta realidad es por lo que exigimos se estudien las alternativas diversas de trabajo social resultantes de la intencionalidad con que se realice la acción social profesional y se respete esa pluralidad de: objetivos, funciones y metodología. (Tesis radicales. Asociación de AASS de Málaga)

Les tesis es troben estretament vinculades als posicionaments ideològic-polítics de cadascú (tota opció té una lectura ideològica). Ningú no sembla ignorar el paper de la ideologia en l'exercici del treball social, per tant, no es debat el paper de la ideologia en l'orientació del treball social (s'accepta la influència). El que es debat és si algun tipus d'ideologia ha de ser assumida com a més adequada en l'orientació professional. Per a cadascuna de les postures no es de rebut assumir les tesis ideològiques de l'altre.

Les tesis reformistes i majoritàries consideren que la professió no ha de fer una "opció ideològica de classe" i creuen més adequat garantir la diversitat d'opcions ideològiques dins la professió.

En la actualidad del país encontramos una multiplicidad de organizaciones que canalizan las distintas opciones ideológicas y políticas. Así pues esta realidad se refleja en nuestra profesión siendo un hecho la pluralidad ideológica y política entre nosotros(...) Deducimos de la realidad pluralista existente, tanto en el seno de la profesión, como en el de los sectores sociales a los que va dirigido el Trabajo Social, que no procede hacer en cuanto cuerpo profesional, una opción ideológica de clase, sino aceptar y respetar y defender la libertad ideológica y política que por distintas opciones puedan haber hecho a nivel personal los profesionales. No obstante, esto no quiere decir que la profesión esté vacía de contenido ideológico y político, sino que procede optar por unos principios profesionales que cohesionen a la profesión para enfocar nuestra actividad sobre la base de criterios científicos y democráticos; y por una política de acción social que canalice y ponga en marcha la planificación organización y desarrollo del Bienestar Social. Siendo garantía para el ejercicio del Trabajo Social una plena democracia política y social que haga realidad los derechos humanos y la justicia social (...) Por tanto consideramos que la opción es personal y como hemos dicho antes va más allá de los meramente profesional, por lo cual

³⁴³ Aquesta disyuntiva és pròpia de la segona part dels 70 i provoca que les diferències dins el moviment de renovació no siguin conciliables. És una situació diferent de la dels primers 70, moment en el que el moviment de renovació és més una amalgama antifranquista que no ha de debatre entre les opcions de sortida al franquisme.

una determinada ideología, no implica condición indispensable para el ejercicio de una profesión, y en concreto del Trabajo Social. (...) la actual base social a la que va dirigida el Trabajo Social, está formada por un amplio abanico de sectores de población y constituye objetivamente un conjunto popular interclasista (...) Si al proponer una opción ideológica se quiere decir que hay que estar con el pueblo y asumir desde el Trabajo Social sus aspiraciones de libertad, justicia social y garantía de los derechos humanos, observamos que esos objetivos los plantean en sus declaraciones distintas corrientes de pensamiento y por consiguiente no suponen por sí mismos una opción ideológica determinada. (Tesis reformistas. Document preparatori)

A diferència de l'anterior, les tesis radicals, minoritàries, defensen que la professió hauria d'assumir un compromís en favor d'ideologies d'alliberament i de lluita de classes.

"La democracia en sí, no se define frente a una estructura social, frente a la sociedad como un todo. Nos refiere a una determinada forma de gobierno y a una determinada forma de resolver las diferencias de criterios que existen entre los ciudadanos, entre grupos y clases sociales. (...) Enfocar nuestra acción sobre criterios científicos es algo que necesitamos tanto como la democracia y por ello es que creemos que es necesario abordar este tema tan controvertido con el suficiente rigor científico que nos permita no una ilusión de cohesión profesional, sino una cohesión real y efectiva sobre la base de llegar a la esencia de las cosas, sin temor y basándonos en el diálogo, la crítica y la autocrítica como forma de resolver nuestras diferencias (...) El pensamiento ideológico es un pensamiento que se refiere a la sociedad como totalidad y que la explica (...) La ideología, por lo tanto, puede ser conservadora, reformista o revolucionaria: Como conservadora: Afirma y estabiliza la estructura social existente, tal cual es. Como reformista: Enfoca cambios parciales dentro de la estabilidad de las estructuras. Como revolucionaria: Propugna el cambio de las estructuras vigentes por otras. Por eso la ideología es siempre un pensamiento comprometido, aunque muchas veces no se presente como tal (como sería el caso de quienes propugnan que el Trabajo Social no debe mezclarse con ideologías y que debe ser apolítico) (...) El Bienestar Social no puede ser tratado en forma mítica, como si estuviera desligado de la estructura vigente. (...) La estructura vigente no ha demostrado hasta aquí que permita a todos los hombres "realizarse plenamente" por lo que trabajo social no puede en rigor, optar por una ideología conservadora ni una ideología reformista. Tendrá que optar por el cambio de la estructura vigente: por lo tanto por una ideología revolucionaria. Esta es, en definitiva, la perspectiva profunda que plantea la "reconceptualización profesional"(...) La reconceptualización profesional pretende rescatar esa dedicación a los sectores populares, que nos marca desde los inicios de nuestra historia: esa dedicación a los más débiles, marginados y oprimidos. Pero ya no desde la óptica de las clases dirigentes, y su ideología, sino de la óptica propia de los sectores populares, desde su cultura y sus intereses objetivos como clases discriminadas. Este es el significado de una opción de clase en el Trabajo Social. (Tesis radicals. Asociación de AASS de Málaga)

Les tesis de cada part es troben vinculades a la definició de projectes per a les polítiques socials. En aquest aspecte, les tesis dites reformistes son d'un gran pragmatisme: solucionar la pròpia situació del treball social reposicionant-lo com a professió central en les polítiques socials de tall socialdemocràtic que s'endevinen (solucionant la demanda de serveis socials) i tractant que el treball social faci un bloc favorable (superar confrontació interna).

La existencia de los Servicios Sociales constituye el soporte material sobre el que se apoya la práctica profesional, tomando a modo de ejemplo la relación existente entre maestros y escuelas o médicos y hospitales (...) Y puesto que en la actualidad por un lado, nos encontramos con una gran demanda de servicios por parte de grupos y organizaciones comunitarias y por otro, con un elevado índice de paro entre los asistentes sociales, creemos que un Proyecto de Planificación de Servicios Sociales y Bienestar Social, es una de las aportaciones más urgentes que la profesión está obligada a hacer y que nos compete en la medida de que somos responsables de aportar todo lo que en esta materia detectamos desde nuestra práctica profesional (...) La exposición de este tema ha venido motivada por el intento de superar el estancamiento en que hallaba metido el Trabajo Social a causa de que el enfrentamiento ideológico, le distanciaba cada vez más de investigar y aportar elementos teóricos que ofrecieran soluciones viables e inmediatas a las dificultades prácticas que nos encontramos en el ejercicio de la profesión. (...) estemos de acuerdo o no, la verdad es que los asistentes sociales tenemos unas características comunes de condiciones objetivas en el ejercicio de la profesión: unas mismas demandas, (...) unos mismos problemas (...) que solamente podemos afrontar haciendo el máximo esfuerzo por construir una unidad de acción y criterios profesionales básicos que nos den confianza y seguridad en cuanto a identidad profesional para la defender eficazmente nuestras reivindicaciones y que a la vez clarifiquen la imagen de la profesión ante la sociedad. (Tesis reformistas. Document preparatori)

En front d'aquesta proposta que s'endevina "útil" pels treballadors socials i viable, es proposa un programa reivindicatiu genèric en el que es mostra que no hi ha disseny de les institucions i serveis que han d'acollir al treball social (es trasllada la seva definició a un procés d'estudi, planificació i democratització dels serveis i institucions de la política social). El disseny es deixa en mans d'un procés de concreció en base a la "democràcia popular". Díficilment una proposta tant inconcreta podia ser vehicle dels interessos i de les il·lusions professionals dels treballadors socials del moment. La pròpia condició minoritària (políticament parlant) dels que la defensaven, i això és l'argument fonamental, feia encara més feble la proposta.

Considerando la actual etapa de transformaciones democráticas en el país, creemos que la política de Acción Social se centrará en un programa que recoja los siguientes aspectos: Concreción de las necesidades más inmediatas de los distintos sectores sociales. Coordinación y planificación de todos los esfuerzos de la administración pública, local y entidades privadas y cooperativas para la gestión de la Acción Social. Democratización de las instituciones que intervienen en la Acción Social y la participación en ellas de los técnicos y las organizaciones de la comunidad. Apoyo económico y técnico para la puesta en marcha de programas de Acción Social. Desburocratización y planificación autónoma de los servicios y programas de Acción Social de la administración. Promoción de una legislación social que posibilite una igualdad real de oportunidades para el desarrollo integral y garantice en la práctica el ejercicio de los derechos humanos, la justicia social y la libertad. (Tesis radicales. Asociación de AASS de Málaga)

Dues ànimes del treball social: necessitats-recursos versus situacions socials?

Amb la perspectiva actual, però, res del debat ens sembla tant important per a l'avenç disciplinari del treball social, com les dos comprensions del treball social que es presenten en les Jornades de Pamplona. Si fem l'esforç d'aïllar ambdues comprensions d'aquells elements ideològics que en l'actualitat puguin resultar més distorsionants, apareixen davant nostre avenços teòrics de gran importància per al Treball Social: es teoritza entorn de l'objecte (els sobre què conèixer i sobre què intervenir en treball social), els objectius (els per a què de la intervenció), els reptes metodològics (les característiques de la intervenció).

El debat deixaria inscrit (quasi bé com a tipus ideals) en el treball social elements essencials de les comprensions del treball social en el futur. Allò que en aquell debat apareix com a contraposat són, segons creiem, elements constitutius d'una explicació més completa del treball social en el futur (en els continguts dels discursos del treball social des de finals dels 80)³⁴⁴, en la que el rol del treballador social com a gestor i promotor de necessitats i recursos del Sistema de Benestar es fondeva amb el rol del treballador social com a professional que intervé en situacions socials concretes d'exclusió/inserció (ja siguin individuals o col·lectives). El debat del moment, però, és intens i no permet percebre la complementarietat. Es requerirà un nou context sociopolític per a que ambdues tesis es fusionin en la teoria i apareguin com a complementaries per a l'exercici professional³⁴⁵.

No podia ser d'altra manera, cada una de les tesis té un caràcter força parcial en relació als exercicis i a les teories del treball social. Una observació detallada de les dues comprensions ens permet copsar que ambdues tenen com a referent de fons una metodologia del treball social. La intervenció des de la que s'argumenta de manera preferent és diferent i parcial: la tesi reformista semblaria tenir com a referent generador la intervenció individualitzada, mentre que la tesi radical tindria com a referent més generador la intervenció comunitària (en aquest darrer cas s'evidencia de manera molt especial, però també en el primer). No és això el més important. Allò fonamental és copsar que una comprensió completa del treball social requereix prendre en consideració tant les situacions socials individuals com les col·lectives, tant l'abordatge de les condicions de vida com el de les condicions de convivència i tant la gestió de serveis de benestar per a cobrir necessitats ja reconegudes socialment (legitimades) com els processos d'organització de poblacions per a abordar problemes de convivència o per empenyer solucions socials i/o recursos institucionals (que calgui legitimar), tant el benestar com el ben-ésser (construcció de la ciutadania i de l'ètica social), etc.

³⁴⁴ La teorització més sistemàtica de l'objecte es va aplaçar per a les dècades posteriors i no serà fins a principis dels 90 que es donarà un gran impuls a la reflexió epistemològica entorn de l'objecte com a resultat del procés d'integració del treball social en les estructures universitàries. Això mostra que són les condicions socials de producció les que són darrera dels resultats: si el treball social no havia avançat més era degut a que el franquisme havia negat les condicions per al seu avenç (i, tot s'ha de dir, les aliances circumstancials interessades del propi franquisme, com per exemple les resistències a la integració en la universitat dins el professorat que també van ser-hi: aquells que no complien les condicions de titulació, aquells que perdrien els seus càrrecs directius, totes aquelles escoles que acabarien tancant per no complir condicions, l'església que en l'àmbit universitari no gaudiria de tantes possibilitats, etc. Hem vist a les institucions educatives encapçalant la integració universitària?).

³⁴⁵ D'altra banda, cap de les dues dimensions ha estat abandonada per la professió malgrat que es troba a faltar una major presència de la segona.

Ens atrevim a proposar, com a exercici per als treballadors socials d'avui, una lectura d'ambdues tesis, despullar-les dels termes ideològics que avui grinyolin (conceptes que en la situació d'avui siguin difícils d'assumir o poc suggerents) i copsar els elements que permeten la seva integració. Fent l'exercici, pensem que es constatarà que una interpretació de les Jornades de Pamplona com a resolució del debat en favor d'una de les tesis és força inconsistent (el gat que es foragita per la porta, acaba entrant per la finestra). El que les Jornades de Pamplona expliciten és un fet socio-polític: es consagra un dels grups, una sensibilitat, un projecte polític subjacent com a majoritari i hegemònic: el grup reformista. L'apartat de text que segueix recull els que considerem elements essencials d'ambdues tesis.

Dos comprensions del treball social (A partir de: material de estudio de las III Jornadas Nacionales de Asistentes Sociales. Pamplona, 1977)

EL TREBALL SOCIAL PER A L'ANOMENADA POSICIÓ REFORMISTA (El Document Preparatori de les Jornades)

Al planteamos centrar la función básica del Trabajo Social creíamos necesario este esfuerzo de abstracción (...) porque veíamos la necesidad de superar la inestabilidad teórica que conducía a definir la profesión hoy como una cosa y mañana como otra (técnico de relaciones humanas, agente de cambio, etc.), según iban cambiando las condiciones que la rodean o el nivel de conciencia de los profesionales (...) Hemos intentado detectar la función básica partiendo de la actividad que dio origen a la profesión y de la práctica de la misma a través de su trayectoria histórica, abstrayendo el contenido básico que ha permanecido a través de los distintos regímenes sociales y políticos y de las distintas ideologías a las que haya podido servir como instrumento (...) Los cambios, tanto en el medio social como en nosotros mismos y tanto si son favorables como desfavorables, sólo nos indican que debemos desarrollar y adecuar el método, técnicas y planes de trabajo, a las nuevas situaciones, sin que por ello la profesión se desoriente en su contenido básico (...)

En la base de toda actuación profesional, ya sea a nivel individualizado de grupo o comunitario, encontramos un denominador común que se concreta en la siguiente relación: NECESIDADES-RECURSOS al que podemos considerar como objetivación del campo donde opera el Asistente Social. Analizando como aparecen y actúan, tanto las necesidades como los recursos observamos un desequilibrio en la relación, que exige una forma adecuada de tratamiento que ha venido denominándose históricamente ACCIÓN SOCIAL y que se concreta en el modo de aplicar y promover recursos sociales para las necesidades, a través de métodos y técnicas de Trabajo Social (...)

Así pues podemos considerar como FUNCIÓN BÁSICA DEL TRABAJO SOCIAL la programación y puesta en marcha de la acción social (...)

El concepto de BIENESTAR SOCIAL lo entendemos desde el punto de vista del trabajo social como resultado de aplicar y promocionar recursos materiales, humanos e institucionales al carácter correspondiente de las necesidades que en cada etapa histórica configuran las aspiraciones de los pueblos en relación a sus condiciones de vida y relaciones de convivencia (...) [El Bienestar social] es además un concepto de Política Social Gubernamental que se manifiesta en cada país de distintas formas según el peso de factores económicos, sociales y políticos(...)

¿cuál es, en el marco de la Acción Social, y dentro de la función teórica, la FUNCIÓN ESPECÍFICA de los asistentes sociales? Para intentar responder a esto, tenemos que volver a la función básica e investigar en ella, en la práctica de nuestra profesión, abstrayendo aquellas características que la diferencian del resto de las profesiones o que reclaman especialmente la intervención de los asistentes sociales y no de otros técnicos (...) Así pues, según esto, parece ser que no habrá que seguir dedicando más esfuerzo a buscar la función o funciones específicas de los asistentes sociales pues estas observaciones vislumbran que dicha función no existe, y que si algo hay de específico en los técnicos del Trabajo Social que los diferencia sustancialmente en la actualidad de otros técnicos con los que actuamos en la Acción Social, es que ellos asumen una función específica y nosotros asumimos una FUNCIÓN GLOBAL. (...) esta realidad tiene como consecuencia el que en una sociedad, como la nuestra, organizada sobre una base de funciones específicas, se haga objetivamente necesario para realizar la Acción Social, el que "alguien" realicen funciones globales, y esto es lo que ha asumido nuestra profesión a la práctica. Por lo que podría concretarse que el Trabajo Social, en concreto los Asistentes Sociales o Trabajadores Sociales, se sitúan en el marco de la Acción Social con una FUNCIÓN GLOBAL de canalización, coordinación, interrelación, planificación y promoción, de todas las áreas y aspectos de la Acción Social, especializándonos en las manifestaciones que dicha función adquiere por campos de trabajo.³⁴⁶

³⁴⁶ El discurso sobre la función específica no donava resposta consistent al problema de definir lo específico. *Los especialistas de lo general –hombres polifacéticos del Renacimiento- no encajan en el marco del profesionalismo: una interrelación profesión-sociedad fructífera exige actualmente el abandono de lo universal para ceñirse cada vez más a cualquier clase de trabajos particulares.* (Estruch, J.; Güell, A.M., 1976)

La tesi mostra inconsistències. Ens sembla destacable la definició de la funció específica. Donada la propia feblesa de la posició dels treballadors socials (de formació, de reconeixement, etc.), sembla prou extrany que es proposi una funció de globalització. A més, la solució que s'adopta és quelcom contradictoria o paradoxal: "allò específic nostre és no tenir funció específica".

L'objecte necessitats-recursos no permet captar la seva dimensió social, que les necessitats i els recursos no son una cosa donada, que es produeixen i reproduïxen en relacions socials i per tant en interaccions socials, que es defineixen socialment, etc. (no oblidem que, sobretot, es un problema de distribució social) Copsar aquesta dimensió hauria permès aproximar les tesis reformistes i radicals. La resta de l'argumentari semblaria correcte.

De los debates realizados en relación a este análisis adjuntamos las siguientes observaciones:

- La intervención profesional en la relación necesidades–recursos no debe interpretarse en sentido funcionalista, ya que el carácter de la Acción Social, tal y como viene expresada en el análisis inicial, no es de adaptación sino de transformación operativa tanto para el nivel micro social, partiendo de la inserción constante del trabajo social en la misma base de la problemática social que le obliga a intervenir en la realidad inmediata conjuntando la capacidad profesional con los medios factibles que se presentan en cada situación (...).
- El trabajador social tiene que facilitar la colaboración técnica necesaria para que el sujeto de la acción social logre objetivar globalmente su situación concreta inmediata en la que se halla y pueda determinar la dinámica necesaria para transformar no sólo esta situación inmediata sino la causa objetiva de la misma.
- (...)Al analizar la función básica, reconocemos que en ella somos copartícipes con todo individuo, grupo o comunidad a la que va dirigida la acción social, así como con las organizaciones representativas y emanadas de ellos mismos; [con la] Administración Pública, [el] Estado y [las] entidades privadas y cooperativas que ponen en marcha programas, planes o servicios para la acción social. [con los]Profesionales que aportan sus servicios (sanitarios, educadores, psicólogos, sociólogos, arquitectos, abogados, etc.) (...)

Creemos conveniente extraer de la experiencia del profesional y del análisis del campo de intervención de la función básica, los principios operacionales que puedan servir de base para desarrollar con actitud científica y democrática el ejercicio profesional.

- La intervención profesional se desarrolla en base a la investigación concreta de las necesidades planteadas y a la programación y promoción de los recursos que las condiciones reales tanto objetivas como subjetivas, permiten aplicar.
- La intervención profesional debe ser participativa con los sujetos implicados, en todo su proceso de análisis, programa, ejecución o evaluación.
- Un principio fundamental es la visión del ser humano en su contexto como ser social para evitar un tratamiento parcializado que deje de tener en cuenta alguno de los aspectos.
- Los problemas y necesidades sociales no tienen un carácter aislado, sino que se dan dentro de un contexto que hay que examinar en su devenir e interrelación para poder tratarlos correctamente.
- Ni objetivamente, ni subjetivamente, se puede separar unas necesidades de otras, ni unos recursos de otros; ya que en la vida de los seres humanos todo está interrelacionado, por lo que el trabajador social mantendrá una actitud global en la Acción Social.
- Las necesidades sociales y la programación de recursos son canalizadas por los seres humanos a través de organizaciones propias comunitarias, siendo tratadas en diversas áreas y aspectos por distintos técnicos, por lo que el trabajador social ha de mantener una conexión profesional, interprofesional e intercomunicaría

EL TREBALL SOCIAL PER A L'ANOMENADA POSICIÓ REVOLUCIONARIA (La contestación al Document Preparatori de les Jornades elaborada per l'Asociación de AASS de Málaga)

Para algunas posiciones el objetivo básico del A. Social es “desarrollar las potencialidades del ser humano dentro del sistema actual existente y adaptarlo a su medio”. (...) Se trabaja con problemas a nivel local, pero está ausente el análisis macro social de ellos y sus causas. Se trabaja, ya sea implícitamente o explícitamente como si los problemas estuvieran en las personas, grupos o comunidades, las cuales deben enfrentarlos y superarlos para integrarse en la sociedad, dando por supuesto que esta ofrecía a todos los integrados posibilidades de “desarrollo” y “bienestar”. Con ello no se analiza la Sociedad ni tampoco se la cuestiona, la acción se inscribe, voluntaria o involuntariamente entre las profesiones mantenedoras del sistema establecido. Pero este Trabajo Social no ha sido capaz en Occidente de acabar con los grupos marginados, sencillamente porque la propia Sociedad a la que pretende incorporarlos produce marginación en proporciones cada vez mayores (...)

Afirmamos que nuestra profesión se ha centrado, de hecho mayoritariamente en el campo de la acción asistencial, en el cual su rol es más reconocido y para el cual se encuentra más preparada, pero creemos que esta prioridad a lo Asistencial, entendiéndolo por tal la “intervención profesional a la necesidad–recurso social” no responde al momento histórico de cambio que vivimos (...)

Otras tendencias han avanzado hacia objetivos que postulan “acciones transformadoras de la realidad social” realizadas desde una dinámica de base, es decir desde la propia autodeterminación de los sujetos implicados, por su participación activa y responsable. En este caso la FUNCIÓN BÁSICA del Servicio Social sería UNA FUNCIÓN EDUCADORA. Acción educadora se entiende en esta perspectiva desde la inserción–inmersión, y consistiría fundamentalmente en: Capacitar a los sujetos, para comprender la situación concreta en la que se encuentran. Para analizar las condiciones reales de su existencia. Para expresar sus verdaderos intereses. Para organizarse, entendiéndolo por organización un proceso de coordinación sistemática de los intereses de un grupo determinado (de la base) que aspira a conseguir unas metas específicas (...)

El compromiso que debe asumir el Trabajador Social deberá ser concreto y real en este momento histórico, con seres humanos perfectamente delimitados y condicionados por las estructuras que es necesario transformar. Es la única manera válida de comprometerse con los sectores oprimidos: conocerlos y actuar conjuntamente (...)

Creemos que en esta época de transformación y cambio en la que se vive actualmente, donde la ciencia y la tecnología nos abren nuevas perspectivas en donde los valores deben ser fuentes de acción creadora, el Trabajo Social debe ser y tener una proyección social eminentemente educativa y organizativa, que precise sus fines y objetivos como una visión opcional y programática del hombre y del rol que este desempeña en una sociedad de características determinadas (...) Esto no es otra cosa que llegar a considerar al hombre como un ser crítico y no aislado. Y para conseguirlo necesitamos reforzar y estimular los valores que potencialmente posee, y por consiguiente su reafirmación a través de la propia responsabilidad, confianza, humanización, autenticidad, que le permitan crear una situación de expectativas crecientes: que lo lleve a la reflexión y a la

acción y por consecuencia a la participación activa en el proceso de toma de decisiones. (...) El "rol" del Trabajador Social y del Trabajo Social como profesión (...) Pretende un Trabajo Social comprometido con la liberación, no por las declaraciones que haga, sino por los hechos que produzca (...)

Consideramos que el Trabajo Social es una tecnología social porque aplica los conocimientos de las ciencias sociales a la realidad con el fin de transformarla y al enfocar científicamente los problemas va haciendo surgir nuevos conocimientos que a su vez son aportes a las ciencias sociales, superando la dicotomía clásica entre teoría y práctica. (...) Debemos afirmar de entrada que el Trabajo Social tiene un campo de acción muy amplio y también es amplia la gama de funciones, lo cual hace difícil una delimitación precisa. Tampoco parece conveniente llegar a ello dado que el rol de Trabajador Social deberá adecuarse a las necesidades que le plantean las situaciones sociales a las que se enfrenta. Partiendo de lo anterior y considerando que las situaciones sociales son concretas, complejas, únicas y dinámicas los planteamientos que hacemos a continuación son solo aproximaciones a la definición de lo que es el Trabajo Social y responde a nuestra visión de lo que la realidad española requiere de la profesión (...) Toda tecnología actúa frente a la realidad. El Trabajo Social actúa en la realidad. Se configura así una acción comprometida lo que implica una relación vital entre el Trabajador Social y los grupos con los que trabaja y una real identificación con sus intereses.

El aspecto específico de la realidad en el que el T.S actúa son LAS SITUACIONES SOCIALES O FENOMENOS SOCIALES. Todo lo que se relaciona con problemas de grupo, estratificación social, intereses, conflictos, actitudes y valores del hombre individual y colectivo, son a guisa de ejemplo algunos de los fenómenos sociales que el TS suele considerar. En este sentido, el campo específico de la sociología, de la psicología social, de la antropología cultural, es el mismo que el del TS pero el nivel de actuación es distinto podríamos decir que el operador a nivel concreto es el TS.

Podemos afirmar que el TS, a nivel de terreno, enfrenta o modifica las situaciones sociales enfocándolas en su totalidad. Considera para ello, todas las variables y determina cuales son las más significativas. En la base está la variable económica, aunque generalmente el TS no actúa directamente sobre ella, pero sí aportará el conocimiento de su incidencia en los fenómenos sociales. Generalmente la acción profesional del TS dirá [?] la relación con los aspectos culturales y educativos. Las situaciones sociales en las que el ts actúa SON EN SU MAYORÍA SITUACIONES MICROSOCIALES, PERO CONSIDERADAS EN UNA PERSPECTIVA MACROSOCIAL. La acción del TS será prioritariamente con los grupos populares, porque constituyen la gran mayoría de la población, porque son los más afectados por las marginaciones producidas por el sistema capitalista y sobre todo porque sin su participación no será posible realizar el cambio del sistema social.

Al enfrentar estas situaciones el TS centra su intervención en: ORGANIZACIÓN DE GRUPOS. Con el fin de promover y fortalecer la organización de los trabajadores como clase social, a fin de que puedan desarrollar sus potencialidades y participar en la tarea del cambio estructural. En este sentido es indispensable el trabajo con las organizaciones populares, sean laborales, territoriales, asociaciones de vecinos, movimientos ciudadanos, agrícolas cooperativas... ENFRENTAMIENTO DE PROBLEMAS OBJETIVOS DE DICHOS GRUPOS. A TRAVÉS DE PROYECTOS CONCRETOS CON EL FIN DE DAR SOLUCIÓN A SUS PROBLEMAS CONCRETOS. Porque con el enfrentamiento de estos problemas suyos los grupos populares se preparan para participar y se capacitan en la acción. Desarrollo de la PARTICIPACIÓN a fin de lograr que los grupos populares participen en el proceso de cambio a todos los niveles hasta la incorporación a las decisiones de Gobierno. (...)

La relación entre el TS y los componentes de los grupos populares será horizontal lo que implica actuar con ellos y no para ellos. El trasfondo de este tipo de trabajo social con los grupos afectados, será el desarrollo de:

- La conciencia personal y de clase.
- La formación básica socio-cultural y política.
- El conocimiento de dominio de un conjunto de técnicas instrumentales para la participación, la organización social y la acción.
- El desarrollo de la conciencia pretende la formación de la conciencia crítica a nivel personal que permita a los componentes de los grupos captar su realidad y la del mundo que les rodea pudiendo valorarla y enjuiciarla críticamente. Pretende también la formación del sentido de solidaridad y pertenencia a su clase social que les permita identificarse con ella y participar en la acción colectiva en defensa de sus intereses.

La formación básica socio-cultural y política está orientada a la capacitación de los individuos para participar como ciudadanos en la vida del país, y comprende desde la alfabetización donde sea necesaria, al conocimiento de la propia historia y de las realidades de España, los problemas fundamentales, sus causas y las diferentes alternativas de solución a dicha problemática: la organización del Estado, las diferentes políticas sociales y las instituciones que las representan,

El dominio de técnicas pretende capacitar a los individuos especialmente a los dirigentes y líderes de grupos populares en el manejo de un conjunto de técnicas que les permita desempeñar con eficacia sus tareas, tanto en su trabajo con los grupos como en la programación de actividades y ejecución de programas de ámbito más general.

Un projecte polític-tècnic pel treball social: el sistema públic de serveis socials.

En un apartat anterior hem vist quina era la situació pel que fa al Benestar Social i com pel franquisme l'assistència social apareixia com un projecte residual, dispers, destinat a atendre situacions també

residuals dins d'un sistema dual de cobertures. Això donava compte de l'escàs interès que el franquisme sentia pel treball social. També hem vist com els greus dèficits socials i la pressió social obligaren una política timorata de creació de serveis socials. Des de finals dels 60 i els primers 70 s'apuntava una nova política social que poden ser interpretades com a bases d'un sistema de benestar, però aquest era insuficient. La gestió de la nova política patia un important desordre i dispersió administrativa.

Son els governs de transició els que introdueixen els primers intents d'ordenament en aquestes polítiques. Aquests canvis son inseparables del processos que obren els acords de la transició i de les necessitats de legitimitació del procés³⁴⁷. Els primers moviments es van encaminar a limitar la dispersió del sector. Un primer intent d'unificació de serveis es va realitzar l'any 1977. Dintre del Ministerio de Sanidad y Seguridad Social es van aplegar amb el nom de *Dirección General de los Servicios Sociales* diversos departaments que prèviament havien estat adscrits al Ministerio de Gobernación y Trabajo. No obstant, era una unificació molt insuficient. Altres serveis romanien adscrits al Ministerio de Cultura com era el cas de la *Dirección General de Desarrollo Comunitario* i altres al Ministerio de Justicia com les *Obras de Protección de Menores* i l'*Instituto de Promoción de la mujer* (Comisió de serveis socials del PSC-PSOE, 1978).

És en aquest context de canvi, però encara d'indefinició, que pren rellevància el protagonisme que el treball social va tenir en la generació d'un projecte d'universalització d'atencions socials dins un sistema públic de Benestar avançat. Com assenyala Xavier Pelegrí "no és gratuït afirmar que els assistents socials van ser els principals impulsors dels sistemes de serveis socials. (...) La noció dels serveis socials com un tot instituit era majoritàriament aliena al llenguatge professional. (...) Existien manifestacions aïllades d'aquests serveis... Protecció de Menors, serveis per a disminuïts psíquics, residències per a vells... i això són serveis socials. El que no hi havia era un sistema integrat, totes aquestes coses estaven soltes i cadascuna depenia de llocs diferents". (Pelegrí, X., 2004).

Com hem constatat en l'apartat anterior d'aquest treball, és en els darrers anys de la dècada quan dins l'àmbit apareixen les primeres mencions explícites als serveis socials com un sistema que dins les polítiques de Benestar podria ser equiparable al sistema educatiu o al de salut. En concret, ho hem vist en el document preparatori de les III Jornades Nacionales de Asistentes Sociales celebrades en Pamplona. De fet, aquelles Jornades, les tesis que hem anomenat reformistes afirmaren que una aportació urgent i obligada dels treballadors socials era elaborar i treballar a favor d'un Projecte de Planificació de Serveis Socials i Benestar Social. En la proposta es feia un esbós de l'estructura organitzativa institucional d'aquests serveis: a nivell estatal es parlava d'un organisme gestor interministerial format en base a la coordinació de l'activitat dels diversos ministeris que posen en marxa Serveis Socials i plans d'Acció Social (Trabajo, Sanidad y Seguridad Social, Cultura y Bienestar, Interior, Justicia, Educación y Ciencia, Vivienda) i a nivell local, òrgans gestors dels Serveis Socials i Benestar Social constituïts pels propis ajuntaments (per a la comunitat de districte, barri, o poble) i per les Diputacions (per a la província) que s'havien de finançar amb pressupostos propis i amb les aportacions ministerials o de l'organisme interministerial. La proposta retratava l'enorme dispersió dels serveis socials i de benestar existents i la importància de començar a tractar-los i comprendre-los de manera integrada.

A Catalunya el procés d'emergència del projecte de sistema públic serveis socials es troba també íntimament vinculat amb la transició política i les noves perspectives i dinamismes que desencadenà. El restabliment provisional de la Generalitat de Catalunya (de les institucions polítiques històriques, prèvies a la dictadura) va generar, tant mateix, la necessitat de definir un marc organitzatiu polític-tècnic per a la gestió dels serveis socials preexistents i, sobretot, per als futurs. El treball social català que històricament havia tingut un major desenvolupament va assumir ara la capdavantera del disseny dels serveis socials dins els processos autonòmics. Inicialment, seguint el model organitzatiu de la Generalitat republicana, la competència en serveis socials es va inserir entre les Conselleries de Sanitat i Assistència Social i la de Governació i Administració Local. Aquesta competència compartida no afavoria un disseny integrat dels serveis socials, més si tenim en compte que al capdavant de dites conselleries hi havia sensibilitats polítiques diferents³⁴⁸.

³⁴⁷ Malgrat que en els Pactes de la Moncloa (25 d'Octubre de 1977) solament apareixen mencionat el concepte "serveis socials" per referir-se als de la Seguretat Social: "En los Servicios Sociales se establecerá una representación democrática en los distintos niveles territoriales, con participación de los beneficiarios de la Administración Pública."

³⁴⁸ Al capdavant de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social es trobava el conseller Ramon Espasa del PSUC i al capdavant de la de Governació i Administració Local el conseller Frederic Rahola independent.

L'Antoni Vilà (1998) fa remarca de la importància que des del punt de vista polític i pel seu caràcter pioner tingué la ponència que sobre Benestar Social fou presentada al Congrés del PSC-Reagrupament que tingué lloc a finals de 1977. *“Aquesta proposta va ser una de les primeres propostes elaborades i estructurades sobre un sistema integrat de serveis socials i denota una gran maduresa teòrica (per exemple, diferenciant entre serveis socials amplis i específics) i pràctica (es presenta una estructuració dels serveis per àmbits i es dissenya una model d'organització autonòmica)”*. Els continguts de la Ponència els recollia la Glòria Rubiol en un article publicat a l'Avui al juny de 1978 titulat “Reconstruir els serveis socials”³⁴⁹. En ell citava la Carta Social Europea aprovada l'any 1961 pel Consell D'Europa per recolzar el dret dels ciutadans a *“beneficiar-se dels serveis de benestar social”* i assenyalava el compromís assumit pels països signataris de *“promoure serveis que, emprant mètodes de treball social, contribueixin al benestar i al desenvolupament dels individus i dels grups en la comunitat i a la seva adaptació a l'entorn social”*. La proposta definia quines serien les activitats i àrees de competència d'aquests serveis: desenvolupament comunitari, atenció a les problemàtiques familiars, protecció de la infància i l'adolescència, integració social dels disminuïts físics i psíquics, prevenció de la delinqüència juvenil, inserció social de marginats (individual i de grups), benestar de la tercera edat, atenció i ajuda als emigrants. Tanmateix, feia esbós d'una organització institucional dels serveis socials amb clara vocació municipalista i tres situacions a contemplar per a l'organització local dels serveis: departaments comarcals de serveis socials (situats al poble o ciutat cap de comarca), en departaments municipals de Serveis Socials (en els municipis de més de deu mil habitants o en aquells on l'acumulació de problemes socials ho aconselli) i a les grans ciutats (Barcelona, l'Hospitalet de Llobregat, Sabadell, etc..) els departaments municipals han de coordinar la tasca d'uns centres de Serveis Socials establerts en els diversos barris o grups de barris. Per a la “coordinació i supervisió” d'aquesta organització local es proposava la creació d'una Conselleria d'Afers Socials o de Serveis Socials *“que aplegui les diverses àrees i serveis de benestar social, avui dispersos entre les atribucions de tres conselleries: la de Governació, la de Sanitat i Assistència Social i la d'Ensenyament i Cultura”*. (G. Rubiol, 1978).

La proposta estava ben informada ja que des de l'anterior dècada s'havien anat estudiant els serveis socials de diversos països i s'havien fet visites, de manera que el treball social comptava amb les veus més autoritzades³⁵⁰. En aquest cas, la ponència havia estat presentada per Montserrat Colomer, Rosa Domènech, Francesca Masgoret i Glòria Rubiol. Son noms que al llarg d'aquesta obra els hem anat trobant al llarg de 4 dècades. Els hem trobat en les primeres passes de l'assistència social dels anys 40 i 50, en els exercicis pioners del treball social de barri dels 60, en la docència i la formació permanent dels treballadors socials, en els debats del moviment de renovació i en elaboracions teòriques dels 70, etc. Ara els trobem novament implicades en l'elaboració tècnico-política dels nous serveis socials (dels que passarien a ocupar llocs de responsabilitat). Aquest fet té, segons creiem, una significació profunda que no hauríem de passar per alt.

En primer lloc, ens permet adonar-nos que, el treball social va ser capaç de contribuir de manera decisiva al disseny de les solucions polítiques que necessitava la professió i la pròpia societat. Un projecte de sistema públic de serveis socials per a posar ordre i universalitzar atencions i serveis i que, a la vegada, resignificava i potenciava l'exercici professional. Recordem que durant els anys 70 s'havia parlat de la professió en termes de crisi, la qual s'havia atribuït en part a la crisi dels entorns que havien acollit l'exercici i la formació professional (Església i Sección Femenina). Doncs bé, com hem anat establint el treball social, durant la dècada dels 60 es va constituir com a cos professional, però serà al llarg de la dècada dels 70 quan construeixi la seva autonomia: hem constatat com a nivell disciplinar es realitzen importants avenços i ho tornem a veure en la capacitat de fer-se present en el disseny de les polítiques socials de sortida del franquisme. Com a requisit previ i necessari, dins el treball social es produeix un moviment de trencament amb el franquisme (institucions educatives i administracions) i amb les formes de fer paternalistes dins de la professió. Aquest és, segons creiem, el significat del moviment

³⁴⁹ Article que fou reproduït en la RTS, 70. D'altra banda, sembla indiscutible el protagonisme socialista en aquest procés d'emergència político-tècnica del sistema públic de serveis socials. Per exemple, Patrocino de la Heras, una de les autores del cel·lebre llibre “Introducció al Bienestar Social” en el que es recullen i desenvolupen les tesis reformistes de les Jornades de Pamplona, era també membre del PSOE.

³⁵⁰ Glòria Rubiol que havia visitat Anglaterra, Iugoslàvia i Suècia i estudiat documentació d'altres països, va escriure durant els 80 tres llibres sobre organització i legislació de serveis socials en altres països, diversos articles i documents. Altres professionals van visitar fins un total de 12 països observant els seus models organitzatius. El model tècnico-polític dels futurs serveis socials es gestarà, sobretot, observant els models europeus d'organització dels serveis socials. També tindrà certa influència el model i filosofia d'atenció primària en salut definit en la Conferència d'Alma-Ata en 1978.

de renovació que troba inspiració en la reconceptualització i en la lluita política antifranquista i que sacseja la professió en tots els fronts.

Crec que el treball comunitari en els barris, la participació en els moviments associatius i les reivindicacions socials i polítiques (...) varen constituir una part important dels compromisos socials i democràtics que posteriorment es varen plasmar en determinades polítiques locals.(...) En realitat el plantejament i desenvolupament democràtic del Serveis Socials, es va anar produint d'acord amb la mateixa història de l'exercici professional. I crec que és important fer aquesta afirmació, perquè quan arriba el moment de plantejar i definir els Serveis Socials Municipals en els primers Ajuntaments Democràtics i el primer Projecte de Llei de Serveis Socials a Catalunya, teníem ja molt de treball fet i molta reflexió anterior, que no era teòrica, sinó que partia de molta feina feta en els barris, amb les famílies, en els diferents sectors de població amb necessitats. Les nostres propostes no partien de zero, sinó de l'experiència de treball i de vida acumulada en els anteriors anys. També s'havien produït contactes amb països més avançats socialment, s'havien comparat models i ens plantejaven si teníem que caminar per una línia més socio-sanitària (model italià) o per una línia més autònoma (model Anglès). La descentralització dels serveis, el paper de les Administracions Locals i la configuració dels serveis socials en atenció Primària i/o especialitzada, eren qüestions reflexionades i debatudes en diversos àmbits, entre ells el Col·legial³⁵¹. (3 Rosa Barenys)

En segon lloc, ens permet adonar-nos que l'emergència del sistema de serveis socials no és una mera importació de models o el disseny de gent allunyada de la professió, d'altres disciplines o de buròcrates ministerials que desconeixen l'exercici professional, és un disseny que es debat dins la professió i un procés liderat per persones que s'han anat formant al llarg de molts anys d'experiència professional, d'autoformació i, cal dir-ho, de compromís polític (el moviment de renovació del treball social es troba travessat per allò polític, incloent les opcions de partit). En aquest procés, el treball social mostra la seva capacitat d'autogestió dels propis afers, un camp amb autonomia relativa, que no depèn solament de l'orientació d'altres, que sap connectar-se i jugar les seves cartes en el camp de la política en el qual es prenen decisions que l'afecten.

Crec que no puc acabar la meua aportació si no faig una referència al compromís polític tant arrelat amb la meua història professional. En els anys 70 em vaig afiliar al Partit Socialista, en el que per raons diverses hi vàrem coincidir un bon grup d'assistents socials, connectats a la vegada amb professionals de la resta de l'estat que també varen optar per l'afiliació partidista. En els debats sobre la Constitució Espanyola i sobre l'Estatut de Sau, vàrem poder fer alguna aportació sobre la introducció dels Serveis Socials, cosa no fàcil a Catalunya donada la tradició de l'Estatut de Núria del 32. També vam tenir l'oportunitat d'introduir en els programes municipals la part corresponent als Serveis Socials i proposar candidates per les llistes locals del 1979, que en un nombre considerable varen constituir el primer grup d'Assistents Socials regidores. En un segon moment i amb l'elecció del Parlament de Catalunya restaurat, al 1980, del que en vaig poder formar part, la professió en el seu conjunt i molt especialment les companyes i companys socialistes vàrem poder fer un treball important sobre la primera proposta catalana de Llei de Serveis Socials, que lamentablement la majoria parlamentària del Govern³⁵², va refusar, no disposant de text legislatiu fins al 1985 (3 Rosa Barenys)³⁵³

De la necessitat d'avançar en la definició d'un mateix projecte provenen també els "*Principis inspiradors d'una política de Serveis Socials*" (Malla, P. i Arenes, J., 1979) que, com afirma l'Antoni Vilà (1998) presenten un alt nivell d'elaboració tècnica i van ser elaborats amb gran participació cívica i professional. La creació dels serveis socials estaria presidida en el seu disseny i extensió per una sèrie de principis que van ser debatuts en diferents fòrums: coneixement de la realitat, planificació i coordinació, responsabilitat pública, descentralització, participació, normalització, universalitat, prevenció, igualtat, solidaritat, integració (vegeu: PSC-PSOE, 1978; PSUC, 1978; Malla, P. 1980).

Després quan la Generalitat Provisional, el doctor Espasa em va cridar per anar a treballar a la Generalitat i vaig deixar Càritas. El doctor Espasa era el Conseller de Sanitat i l'Agustí de Semir era el Director General i jo estava de Cap de Servei. Allí vam començar a treballar els principis inspiradors de les polítiques socials: la política social pels Serveis Socials, la

³⁵¹ L'anomenat "model italià" o socio-sanitari tenia en el conseller de Sanitat el seu màxim defensor, però al llarg de la dècada dels 80 es va acabar imposant el "model anglès". "*Curiosament, malgrat que el conseller [Ramon] Espasa va ser qui va iniciar els primers treballs d'organització del sector i [tot i que], estructuralment, l'experiència dels serveis socials vinculats a la Conselleria de Sanitat es va prolongar durant deu anys [amb governs de CiU], el model general que sembla haver sobreviscut és l'anglès, tret d'alguns municipis en què, per influència política dels seus responsables, s'ha conservat el model socio-sanitari.*" (Pelegrí, X., 2004).

³⁵² Convergència i Unió governava en solitari amb suports conjunturals de la UCD i ERC (aquesta darrera amb trets diferents a l'actual, potser podríem dir més dretana).

³⁵³ Rosa Barenys i Martorell, diplomada en treball social i membre de la direcció del PSC-PSOE, ha estat regidora de l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet (1979-1985), diputada al Parlament de Catalunya (1988-1995). També ha estat senadora designada per la Comunitat Autònoma (1997-1999).

política social pels Infants, pels Minusvàlids, (...) El doctor Espasa ho tenia molt clar quan vàrem començar amb el sistema català de serveis socials, després moltes Comunitats Autònomes ho varen copiar. Si tu mires una mica teniem molt clar el que eren els Serveis Socials de Base i els Serveis Socials Especialitzats, jo penso que el disseny partia molt de la realitat i de lo concret, del coneixement de la realitat. (23 Pilar Malla)

El protagonisme català en aquesta emergència del sistema públic de serveis socials ha estat reconegut en tot l'Estat. Demetrio Casado, investigador de reconegut prestigi entorn dels serveis socials i les polítiques socials espanyoles, referint-se a aquest rol, capdavanter, ha parlat de "l'escola catalana de serveis socials". Segons creiem, aquesta capacitat de liderat que es troba estretament vinculada a la capacitat de projecció tècnico-política del moviment de renovació del treball social, es va veure afectada pels esdeveniments polítics posteriors (govern de CIU des d'abril de 1980 a desembre de 2003) i no es va mantenir amb el mateix impuls al llarg de la dècada dels 80.

Nosaltres vàrem començar amb molta il·lusió, ja que la primera legislatura que hi va haver a Catalunya, a tot Espanya ens envejàvem, anàvem a Madrid i ens deien oh! a Catalunya, però aviat hi va haver un canvi polític i vàrem fer una marxa enrera molt grossa. (12 Serafina Capdevila-Immaculada Sastre)

Pel que fa a l'extensió del nou sistema públic de serveis socials, un protagonisme principal correspongué als Ajuntaments Democràtics constituïts en 1979³⁵⁴. El seu primer repte fou fer-se'n càrrec dels serveis del passat i transformar-los (per trobar-se inscrits en una comprensió repressiva), recolzar el moviment de desinternament i continuar la reubicació de barraquistes, etc. Les fites següents foren la creació de Departaments de Serveis Socials als Ajuntaments amb dotacions pressupostàries dignes, desconcentrar l'atenció directa dels treballadors socials, l'establiment de convenis amb entitats cíviques i la creació dels centres de serveis socials en barris. Allò important era trencar amb la possible idea d'uns serveis socials organitzats a l'entorn de les competències de la Beneficència molt residuals, obrir-se un espai de competències i simbòlic homologable a la resta de serveis municipals i legitimar-se. Crear i dirigir els nous departaments va ser un repte de primer ordre per als tècnics que s'implicaren i per a la pròpia professió.

Els nou sistema públic de serveis socials es convertí en el nou entorn per a l'exercici majoritari del treball social i, en ell, el panorama d'oportunitats professionals va canviar radicalment en molt poc temps. Com afirma Maria Patrocinio Las Heras (1990) *"a partir de la creació del Sistema Público de Servicios Sociales (...) se desarrolla la mayor expansión que ha tenido el Trabajo Social tanto en la ampliación de puestos de trabajo como en la promoción profesional"*. El testimoni de diverses assistents socials a principis de la dècada dels 80 així ho confirmen: *"Estem en moments dolços per a la professió"* (Llopis, B., 1982); *"Ara es moment d'eufòria, quasi tots els alumnes troben feina en sortir"* (Crespo, T., 1982), *"Es una de las pocas profesiones donde no se registra paro laboral... La demanda de profesionales sigue en alza por parte de los organismos públicos"* (Cirera, T., 1982). En un context en el que l'atur afectava a gran nombre de persones (en Barcelona sobrepassava el 20%), els treballadors socials pasaven a tenir una situació privilegiada.

Creació dels col·legis professionals

És també a finals de la dècada quan troben resposta les aspiracions de constituir les associacions d'assistents socials en col·legis professionals. El col·legi professional era la institució de que es dotava a les professions més ben reconegudes jurídicament i una aspiració que ja havia estat explicitada pels assistents socials en el seu I Congrés de 1968. La proposta, com aquelles relacionades amb la classificació universitària, evidenciava el desig d'anar dissolent les ambigüitats que afectaven a la professió.

Els esforços que des de la finalització del congrés es feren xocaren, però, tal i com ho feia la resta de projectes professionals que hem anat veient, amb el projecte governamental de l'Assistència Social com a

³⁵⁴ Un any abans de les primeres eleccions al Parlament de Catalunya. Aspecte aquest que no és banal en el calendari relatiu a la constitució del sistema públic de serveis socials.

activitat residual. La dictadura es trobava esgotada en la seva capacitat de resposta. Com assenyala la Beneta Llopis³⁵⁵ presidenta de la FEDAAS, el dia 23 de abril de 1969, presentaren a la Presidencia del Gobierno el projecte de creació dels Col·legis professionals d'Assistents Socials, però a partir d'aquí l'immobilisme: *"No hace falta que os explique (...) la cantidad de gestiones, reuniones, esperas en despachos oficiales, visitas a la Presidencia del Gobierno, búsqueda de influencias, etc. sin que llegara la resolución de nuestro expediente. ¡No hubo forma! La mayor parte de los Ministerios decían que era necesaria la constitución del Colegio, pero había inconvenientes. Ya se veía clara nuestra profesión, pero siempre surgían trabas: que si éramos pocos profesionales, que si no ejercíamos como profesión liberal, que a pesar de ayudar en la solución de problemas, aparecían otros, etc. Nuestro expediente se paseó por todas las mesas de aquella administración de los años 70"*. L'estancament de la situació provocà que algun sector professional proposés la constitució d'un col·legi sindical dins l'estructura de sindicats vertical³⁵⁶. *"Algunos creían que era la única forma de poder "ser algo", ya que según las finalidades de las asociaciones, sólo se podía actuar de cara a la formación de los profesionales, sin poder hacer nada en la lucha contra el intrusismo y en la defensa de los derechos de los asistentes sociales. Afortunadamente aquella gestión no se convirtió en realidad"*.

Haurà de ser en el període de la transició cap a la democràcia la que doni sortida a aquesta aspiració: el 15 de novembre de 1979 el Grupo Parlamentario Socialista va presentar una proposició de llei favorable a la creació, però no serà fins el 13 d'abril de 1982, en els darrers moments dels governs de la UCD, que s'aprova la Llei 10/1982, de "Creación de Colegios Oficiales de Asistentes Sociales"³⁵⁷.

L'Enyorança del millor treball social

Amb la creació dels serveis socials es cloïa una dècada que pel treball social havia estat d'una gran riquesa i molt creativa. Les potencialitats de la situació a finals d'aquest període eren molt grans. Tal i com s'havien desenvolupat els esdeveniments, un dels reptes consistia, com assenyalaria Ezequiel Ander-Egg (1980), en concebre un treball social per a una nova època capaç de lligar l'horitzó utòpic (que havia aportat la reconceptualització) amb plantejaments pragmàtics i realistes. Per suposat, en la nova situació, no totes les esperances es veieren igualment satisfetes. En el camp del treball social també es pogué observar el fenomen que es batejà com a "desencís". Aquells que, en la lluita contra el franquisme (a nivell macropolític i en la praxis quotidiana), havien cultivat una utopia de transformació social revolucionària o radical no es van poder veure suficientment satisfets³⁵⁸.

Ja tenim els ajuntaments democràtics, nosaltres entrem. Hem de fer tota una altra feina ben diferent que es convèncer als ajuntaments democràtics de que el treball social no es caritat, tornem-hi un altre cop, hem de convèncer i començar a estructurar que el treball social és una altra cosa, es un servei públic, es un servei que interessa a tothom, les premisses dels serveis socials en la democràcia. (...) La professió ha contribuït al canvi democràtic a mesura de que ha provocat. Encara que no sé fins a quin punt aquesta provocació ha sigut prou important, com per a fer pensar diferent a l'altre... Però,... si altra gent van utilitzar això per fer una Llei de Serveis Socials per a tothom, penso que això ja es tot un èxit. Ara, jo a nivell personal, em vaig sentir limitada. Els serveis socials es van concretar molt amb una visió assistencial organitzada i no amb la idea que teníem nosaltres més preventiva i de treball social amb profunditat, (...) no des de la idea que teníem nosaltres més revolucionària de canviar la societat. (13 Antonia Renau)

³⁵⁵ Llopis, B. (1982)

³⁵⁶ Gil Parejo, M. (2004) posca dates a aquests esdeveniments: el 2 de juliol del 1972 es denega definitivament la possibilitat de constituir-se en col·legis professionals i el 30 de novembre es lliura al Registre del Ministerio de Relaciones Sindicales una sol·licitud de la FEDAAS per a la creació del Colegio Profesional Sindical.

³⁵⁷ Les dates nuevamente en Gil Parejo, M. (2004).

³⁵⁸ La sortida del franquisme (impossible la continuïtat sense Franco) es va resoldre amb una reforma pactada (el famós "consenso") que dona origen a una democràcia que no permet tirar coets. Bona prova d'això és que 30 anys després d'aprovarada la Constitució els crims del franquisme continuen intactes, els lluitadors antifranquistes no han estat reconeguts i ni tant sols s'ha restablert de manera satisfactòria la dignitat dels morts, exiliats i empresonats per defensar la República. Una democràcia de baixa intensitat que ha reivindicat com a font de legitimitació "La Transició", el període en el que els defensors de la dictadura es reconverteixen en "demòcrates de tota la vida". Per algunes persones això ha resultat decebedor.

D'altra banda, la deriva gestionista que el treball social tingué en els nous serveis socials mostrà que el vincle entre l'horitzó utòpic i el pragmatisme no es va resoldre de la manera més satisfactòria dins el nostre camp. Aquesta deriva va ser àmpliament criticada des de finals de la dècada dels 80. Molts discursos de l'àmbit recordaren, llavors, els debats que dins del moviment de renovació del treball social havien centrat la seva mirada en les relacions de treball social i en els abordatges comunitaris. De fet, des de ben aviat es veié que la nova situació també contenia riscos per a l'exercici del treball social més creatiu.

En un número de la RTS en el que es recollia la experiència i valoració del desenvolupament comunitari desenvolupat per Carites en els 60 i els 70 s'afirmava:

Al iniciarse las autonomías, dentro ya de la España democrática, las respectivas administraciones no recogieron apenas el trabajo de desarrollo comunitario o acción comunitaria que se había llevado a cabo con buenos resultados. Olvidaron que, que además de hacer centros para disminuidos, hogares para jubilados, guarderías, etc. en la acción social lo que hay que prever es que puedan haber cosas no previstas. Es duro constatar, que en momento de recambio de la administración en España, lo que uno se encuentra es que hay menos acogida del fenómeno de participación y más hermetismo hacia él (...) En realidad te puedes encontrar con más dificultades de aliento, de apoyo y demás, que las que se podían tener en el año 1974 o 1975. (RTS, Equipo de., 1983)

En tot cas, hi ha quelcom que resta molt manifest: allò que s'esdevé dins d'un espai social determinat no és aliè a allò que s'esdevé en la resta d'espais, en l'entorn social general. Saber contextualitzar els esdeveniments és probablement un dels elements més importants per a comprendre o explicar.

Des dels anys 60 fins ara ha canviat molt, també sabia que canviaria per que cap professió es pot comportar igual en una etapa anti-sistema que en l'etapa posterior. Tens tota [la] estructura democràtica en el país i per tant la resposta i els objectius de la professió varien una mica, no varien del tot per que cal continuar fent un treball amb la comunitat però varien en tant en quant la contractació ja es majoritàriament per part de les estructures administratives del país i per tant la seva demanda no es exactament que facis agitació comunitària, sinó que tractis d'ajudar i solventar els problemes que la gent planteja. El professional es la persona que coneix els recursos que puguin haver per a resoldre això (...) És lògic que ens comprometéssim més abans perquè l'estructura del govern polític del país era una estructura antidemocràtica i els fonaments de la professió son profundament democràtics, esta clar que això tan simple era la motivació primordial de que el treball social estigues majoritàriament enfrontat al regim franquista, majoritàriament amb un grau o amb altre, no tothom es comprometia tant com per exemple les persones del PSUC. Però si que hi havia una continua resistència per part de la professió contra un estat que era antidemocràtic. (5 Anna Morató)

Del treball social de finals dels 60 i dels 70 ens ha quedat un llegat molt ric, molts aprenentatges fets, molts avenços tècnics, però també la idea de que tota empresa humana, per molt tècnica que la volguem, necessita d'emocions, desigs, d'utopies socials, d'inèdits viables.

Jo crec [en] això que dèiem de les Jornades de Llevant. Dèiem que érem agents de canvi social (...) Ara no diem que som agents de canvi social, però ara tu veus que paral·lelament a lo que s'està discutint a la societat de canvi socio-polític l'assistent social tingui una presència, faci jornades? Jo crec que això s'ha perdut una mica. També crec que a l'entrar moltes assistents socials als Ajuntaments i a l'administració s'ha perdut el sentit comunitari de l'assistent social (...) Ara jo crec que s'han burocratitzat al entrar a l'administració, que vàrem lluitar totes perquè hi entressin i s'han burocratitzat (...) ens hem tancat una mica al despatx (...) Per tant, jo crec que en aquells anys que nosaltres dèiem que érem agents de canvi social ho érem, participàvem als barris, participàvem a les associacions (...) Jo crec en la lluita per un mon millor, en que les assistents socials hi érem (...) En les nostres èpoques glorioses lluitàvem, tu, jo ... Jo el que destacaria es el tornar a reprendre aquesta metodologia que teníem, que era participació de la comunitat, comptar amb la seva organització, comptar amb la comunitat. (...) Sobretot teníem molt interès de que la comunitat participés, que veies el que era el franquisme, el que era la lluita antifranquista, vull dir que ens unia el que era la lluita, els assistents socials fèiem resistència al franquisme. Era la nostra metodologia, junt amb les idees del Marco Marchioni per treballar amb la gent sobre la seva mentalització, la seva participació, la seva presa de consciència de les seves necessitats i de que estéssim disposats a fer quelcom pels altres. Jo crec que ara això està com diluït (...) Jo conec més l'atenció primària, que queda molt diluïda en els serveis personals i que no te el liderat que pensàvem que agafarien. Jo no soc pessimista, em sembla que això es un anàlisi realista (...) Doncs hauríem de continuar fent treball comunitari, fer un paral·lel com a les Jornades de Llevant, fer grups de gent que creiem que en els serveis socials (...) Som-hi, lluitem-hi. (4 Rosa Domenech)

Passat, present..., futur

Si els esforços dels 80 s'aplicaren, sobretot, a l'organització i extensió del nou sistema públic de serveis socials (tant en el pla legislatiu i jurídic com en el pràctic de creació dels òrgans rectors, d'equips professionals, equipaments, etc.) convertit en el nou entorn majoritari de l'exercici professional, des dels inicis de la dècada dels 90 hem vist el retorn de nous èmfasis en allò relacional. Les relacions de treball social han tornat a ocupar el centre de les preocupacions dels discursos de l'àmbit, en paral·lel a la remarca que es fa dels canvis en les relacions socials globals.

Les ciències socials han posat la seva mirada en la transformació profunda que s'ha esdevingut en la l'estructura social en els darrers 25 anys. La crisi que s'originà l'any 1973 anava molt més enllà dels preus del petroli. Amb els temps s'ha vist com l'estructura productiva s'ha transformat (la reconversió industrial va ser solament un dels aspectes) i darrera d'ella s'han vist modificades de manera determinant les relacions col·lectives. A més d'un període de gran atur, la sortida de la crisi ha canviat el panorama anterior. Precarització de l'ocupació, noves segmentacions i fragmentació socials, aparició de processos d'exclusió i dualització més intensos, afebliment del vincle social, irrupció del gènere i de la diversitat cultural, crisis de les institucions tradicionals (noves formes de família, afebliment del sistema de partits i del sindicalisme tradicional, irrupció del multiculturalisme, etc.), l'anomenada crisi del Sistema de Benestar (en realitat l'atac del neoliberalisme a les polítiques de Benestar), l'aparició de respostes selectives, de polítiques d'inserció social focalitzades, etc. Es parla d'una societat travessada per una nova complexitat.

Aquests canvis han provocat que des de finals dels 80 i inicis dels 90 hagi emergit la lògica de projectes com a entorn també important en la intervenció social. Bona part de les noves pràctiques de les institucions s'han canalitzat a través d'aquesta nova lògica. Ella també es darrera de la irrupció del tercer sector, de la iniciativa social (ONG) i de la iniciativa privada en el nostre àmbit (i, perquè no dir-lo, de certes formes de precarització de l'ocupació). Els canvis també han habilitat un nou aparell conceptual interpretatiu per a comprendre la intervenció: construcció de la ciutadania, capital social, pluridisciplinarietat, treball en xarxa, partenariat, accions integrades, accions comunitàries, accions sinèrgiques, les polítiques socials d'inserció amb base local, territorialitzades, localitzades, etc. són conceptes que produeixen un nou èmfasi entorn dels abordatges col·lectius i dels abordatges sistèmics: posar d'acord a agents diversos, polítics, institucionals, tècnics, entitats i associacions, empreses, etc. per a abordar el canvi d'ambients socials i/o per promoure nous serveis de benestar.

Aquests canvis, sent importants, tampoc són completament nous. Quan mirem la història de la professió ens adonem que, en part, són actualitzacions de debats i formes d'intervenció que ja es donaren en el passat de la professió (per exemple, els debats entorn de l'emigració o entorn de l'objecte del treball social o el protagonisme de lo públic i lo privat en el passat de la professió, etc.). Entre altres coses, en l'actualitat, assistim novament al redescobriment i resignificació de les intervencions comunitàries, de la proximitat, de la participació... Si mirem cap endarrera, ens adonem que les dues dècades dels 60 i 70 deixaren inscrits en la professió temes i preocupacions que posteriorment hem anat desenvolupant i/o reprenent. Són els vint anys en els que el treball social català es constitueix i assenta les bases del seu desenvolupament futur.

Una nova consciència entorn de la trajectòria seguida per la professió ens hauria d'ajudar a repensar el treball social des d'una perspectiva més amplia: com un projecte d'influència socio-cultural i polític d'importància. Paga la pena repensar també el sentit que poden tenir els nostres esforços entorn d'aquest projecte. Una recerca anterior promoguda també pel Col·legi Oficial de DTS i AS de Catalunya (vegeu "La identidad inquieta de los trabajadores sociales")³⁵⁹ assenyalava que en les representacions dels treballadors socials hi ha un projecte subjacent potent que en esbós consistia en passar de la discreció amb que tractem els assumptes socials a la visualització dels problemes socials i de la pròpia intervenció, passar del compromís professional que tenim a la implicació socio-política i del compromís individual (d'alguns treballadors socials) al compromís col·lectiu (com a professió). Potser és aquest un dels sentits cap als que podríem aplicar esforços, sense oblidar, tanmateix, la defensa del sistema públic de serveis socials que tants esforços va costar establir.

³⁵⁹ Barbero, J. M.; Feu, M.; Vilbrod, A. (2007)

BIBLIOGRAFIA

- AA.SS. ZONA DE HESSE (1979): "Trabajo social con emigrantes españoles en Alemania" en: **RTS, 76**. Barcelona, Associació d'Assistents Socials.
- AGUILAR, M; LUCÍA PRATS (1970): "Una experiencia de Servicio Social en la prisión de hombres de Barcelona", **RTS, 4**, Barcelona.
- AGUILAR, M. (2008): "Servicios sociales: las tribulaciones de un sector emergente", en Moreno, Luis (ed.), *Reformas de las Políticas del Bienestar en España*, pp. 171-205. Madrid: Siglo XXI.
- ALONSO, E. (1962): "El Trabajo Social en la Empresa", **Quimia, 111**, Barcelona, Sindicato Gráfica Cromotip.
- ALUMNOS DE LA ESCUELA DE ASISTENTES SOCIALES (1976): "Hemeroteca", **RTS, 61**, Barcelona, Associació d'Assistents Socials.
- ALVAREZ, M. (1976): "Comentarios al III Congreso Nacional de AA.SS : Empresa" en: **RTS, 63**, Barcelona, Associació d'Assistents Socials.
- ÁLVAREZ, M; M. BONVEHÍ; T. CODINACH; M. PRAT; D. PUNSA; A. RIUS. (1990): **23 anys de professió al servei del treball social (Serveis Socials per a tothom: una fita. Treball Social: una tècnica. Rosa Mª Suñé: una professional)**. Manresa, Bausili Industrias Graficas.
- ÁLVAREZ-URIA, F. (1995): "En torno a la crisis de los modelos de intervención social" en: VV.AA: **Desigualdad y pobreza hoy**, Madrid, Talasa.
- ANDER-EGG, E (1992): **Introducción al trabajo social**. Madrid, Siglo XXI.
- ANDER-EGG, E. (1979) "Trabajadores sociales, trabajo social y marxismo", **RTS, 76**. Barcelona, Associació d'Assistents Socials.
- ANSÓN, J. (1965): "El hombre del suburbio. Coexistencia o integración", **Boletín, 19**, Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales.
- ASOCIACIÓN DE VISITADORAS SOCIALES PSICÓLOGAS (1967): **I Reunión de Profesionales de la zona de Levante. Barcelona. 12 de Noviembre de 1967**. Document mecanografiat.
- ASOCIACIÓN ESPAÑOLA CONTRA EL CÁNCER (1970): **Coloquio sobre "vision del Asistente Social"**, 22 de octubre de 1970, Madrid.
- ASOCIACIÓN GUIPUZCOANA DE ASISTENTES SOCIALES (1966): **Primera convivencia de Asistentes Sociales de Guipuzcoa**, San Sebastián, Imprenta de la Caja de Ahorros Municipal de San Sebastián.
- BARBERO, J. M. (2002): **El Trabajo Social en España**; Zaragoza, Mira Editoras.
- BARBERO, J. M. (2003): "El método el Trabajo Social", en Fernández, T.; Alemán, C. (coords): **Introducción en el Trabajo Social**, Madrid, Alianza Editorial.
- BARBERO, J. M; F. CORTÉS (2005): **Trabajo Comunitario, organización y desarrollo social**, Madrid, Alianza Editorial.
- BARBERO, J. M., FEU, M., VILBROD, A. (2007): *La identidad inquieta de los trabajadores sociales*, Barcelona, Col·legi Oficial de DTS i AS de Catalunya.
- BARBERO, J. M. (2008): **El treball social en acció. Mètode i autogestió en la pràctica professional**. Barcelona, Impuls a l'Acció Social.
- BARENYS M.P ; M.A JUTGLAR (1976): "Orígens del Treball Social: Catalunya, 1932. Entrevista a Maria Estrada", **RTS, 63**, Barcelona. Associació d'Assistents Socials.
- BARENYS M.P. (1979): "Assistents socials, regidores municipals", **RTS, 75**, Barcelona, Associació d'Assistents Socials.

- BENAVIDES, M. V. (1972): "Cuarta ponencia: Formación Básica", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Marsiega S.A.
- BENNASSAR, B. (1970): **Jornadas de Levante**, Palma de Mallorca, Material fotocopiado.
- BORRI, R. (1963): "Grupo de Trabajo 1: Nuevas comunidades y migración. Experiencias de un Trabajo de Comunidad iniciado en un grupo de treinta barracas situadas delante del cementerio de Las Corts", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**. Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA (1970): **Esquemes informatius**. Barcelona, Gràfiques Vinyals.
- CÁRITAS ESPAÑOLA (1983): "Objetivos y método del desarrollo comunitario en España", **RTS, 89**, Barcelona.
- CARRERAS, R. (1950): "Actuación del Dr. Tarrés en el Hospital de la Magdalena", **Páginas de estudio, IV**, Barcelona.
- CASADO, D. (1987): **Introducción a los Servicios Sociales**, Madrid, Acebo.
- CASCO, J. (1967): **Proyecto de desarrollo comunitario en la comarca de Vélez-Málaga**, Málaga, Secretariado Social Diocesano.
- CASTELLTORT, J. (1950): "Apostolado Sacerdotal del Dr. Tarrés", **Páginas de Estudio, IV**, Barcelona.
- CENTRO DE ESTUDIOS DE SOCIOLOGIA APLICADA (1961): "Documentación Social. El servicio social de comunidad", **Sección Social de Caritas Española, 16**, Madrid.
- CHICO, M. J. (1970): "Problemas relacionados con el Trabajo Social en los Hospitales Generales", **RTS, Abril-Setembre**, Barcelona (reproduit a **RTS, 164**).
- CLIMENT, V. (2001). **Estructura social de España y Catalunya**, Barcelona, Edicions Universitat de Barcelona.
- COL·LEGI OFICIAL DE DTS I AS DE CATALUNYA/PROGRESS, SL (1997): **Els Diplomats en treball social i assistents socials de Catalunya: perfil i expectatives professionals**, Barcelona, Editorial hacer
- COLOMER, M. (2006): **El treball social que jo he viscut**, Barcelona, Impuls per l'Acció Social.
- COLOMER, M. (1979): "Método de Trabajo Social", **RTS, 75**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- COLOMER, M. (1983): "Tribuna: Carta de la Srta. Colomer", **RTS, 89**, Barcelona, Associació d'Assistents Socials.
- COLOMER, M. (1990): Los años 70. Trabajo Social en España en la década de los 70, Madrid, **Revista de Servicios Sociales y Política Social, 20**, Madrid. Consejo General de Colegios DTS.
- COMITÉ EJECUTIVO II CONGRESO (1972): **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**, Madrid, Marsiega S.A.
- COMITÉ ORGANIZADOR (1977): **III Jornadas Nacionales de Asistentes Sociales. del 26 al 30 de septiembre de 1977**, Pamplona.
- DE LA RED, N. (1993): **Aproximaciones al trabajo social**, Madrid, Siglo XXI.
- DE LA RED, N.; BREZMES, M. (2003): "Trabajo social en España", en: FERNÁNDEZ T., ALEMÁN C. (COORDS), **Introducción al trabajo Social**, Madrid. Alianza.
- DE LA VIUDA, F. (1963): "Grupo de Trabajo 3: Escuelas de Primera Enseñanza. Funciones concretas de Trabajador Social en el campo de actuación de la escuela de primera enseñanza", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**. Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- DE VICENTE, I. (2008): "Irene Vázquez, una aproximación a su figura. Entrevista a Irene Vázquez Mier", **RTS, 182**. Barcelona, Col·legi de DTS i AS de Catalunya.
- DEL VALLE, A. (1983) "Bibliografía en lengua castellana sobre Desarrollo de la Comunidad", **RTS, 89**, Barcelona. Associació d'Assistents Socials.
- DEL VALLE, A; R. ECHARREN. (1965): **Los centros sociales**, Madrid, Euramérica, Colección desarrollo social.
- DELGADO, M. D. (1968): "Primera ponencia: Terminología profesional", **Memoria del I Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Imprenta Galobart.
- DEPARTAMENTO DE ACCIÓN SOCIAL DE CÁRITAS DIOCESANA (1976): "Problemática social del paro", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- DEPARTAMENTO DE TRABAJO SOCIAL-TEÓRICO DE LA ESCUELA SUPERIOR DE ASISTENTES SOCIALES (1978) "Cartas al ministerio de cultura: La sección femenina nos quiere "animar", **RTS, 70**, Barcelona, Associació de Asistentes Sociales.

DOMENECH, R. (1965): "El Treball de Comunitat a partir del Treball de Casos", **Boletín, 19**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

DOMÉNECH, R. (1989): **Panoràmica dels Serveis Socials i el Treball Social 1939-1988**, Capellades (Barcelona), INTRESS, Documents de serveis socials.

DOMENECH, R. (2005): **El camp de la bota entre els afusellaments i el forum**. Barcelona, Editorial Hacer.

DOMENECH, R.(1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Hemeroteca: Su eficacia es incomoda. Asistentes Sociales condenados por el ICE", **RTS, 72**, Barcelona, Asociació de Asistentes Sociales.

DOVAL, R. (1958): "Lo social en Càritas", **Documentación social, 1**, Madrid, Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA).

DUOCASTELLA, R. (1958): "Documentación Social", **Sección Social de Caritas Española, 8**, Barcelona.

DUOCASTELLA, R. (1959): "Cómo estudiar un municipio", **Documentación social, 5-6**, Madrid, Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA).

DUOCASTELLA, R. (1960): "Servicios sociales y religiosos necesarios en un grupo de viviendas", **Documentación Social, 8**, Madrid, Sección Social de Cáritas.

DUOCASTELLA, R. (1961): "Las técnicas del trabajo social de grupo. Presentación", **Documentación social, 13**, Madrid, Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA).

DUOCASTELLA, R. (1961): "Presentación", **Seminario Ciclo de estudios sobre trabajo social de comunidad**, Document mecanografiat.

EQUIPO DE TRABAJADORES SOCIALES DEL ÁMBITO. ÁREA DE SERVICIOS SOCIALES AYUNTAMIENTO DE BARCELONA (1980): "El ámbito municipal de marginados", **RTS, 79**, Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO DEL BOLETÍN (1960): "Un paso más" Boletín Abril-Juny, Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales (reproduit a **RTS, 164**).

EQUIPO DEL BOLETÍN (1960): "Un paso más", **Boletín, 1**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales (reproduit a **RTS, 164**).

EQUIPO DEL BOLETÍN (1961): "Conclusiones del ciclo de estudios sobre: Trabajo Social de Empresa. Celebrado del 5 al 13 de Agosto.", **Boletín, 7**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales (reproduit a **RTS, 164**).

EQUIPO DEL BOLETÍN (1961): "Conclusiones del ciclo de estudios sobre: Trabajo Social de Empresa. Boletín, 7, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales (reproduit a **RTS, 164**).

EQUIPO DEL BOLETÍN (1962): "Interdependencia", **Boletín, 8 y 9**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO DEL BOLETÍN (1965): "Campos de trabajo social y conclusiones del Informe de Expertos de las Naciones Unidas", **Boletín, 20**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO DEL BOLETÍN (1965): "Dedicado al Trabajo Social de Comunidad", **Boletín, 19**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO DEL BOLETÍN (1965): "Elementos comunes a los tres métodos de servicios sociales" **Boletín, 20**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO DEL BOLETÍN (1965): "Noticiero" **Boletín, 20**. Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales

EQUIPO DEL BOLETÍN (1965): "Servicio Social Internacional" **Boletín, 20**. Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales

EQUIPO DEL BOLETÍN (1966): "Servicio Social de grupo. Una experiencia de grupo en el barrio sud-oeste del Besós", **Boletín, 21**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

EQUIPO RTS (1976): "Hemeroteca: Solidaridad de la Asociación de Asistentes Sociales.", **RTS, 61**, Barcelona. Asociación de Asistentes Sociales

EQUIPO RTS (1976): "Tribuna abierta: Nota remitida a la prensa por la AA.SS. de Barcelona el (29-9-76) y que no fue publicada", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

ESTRADA, M. (1993): **Un temps marcat. Vivències d'una Assistent Social, 1931-1939**. Argentona, L'Aixernador Edicions.

ESTRUCH J; ANTONIO M. GÜELL (1976): **Sociología de una profesión: los Asistentes Sociales**, Barcelona, Ediciones Península.

F.E.D.A.A.S i ASOCIACIÓN AASS DE MADRID (1970): **Jornadas Nacionales. Significación del Trabajo Social con grupos en el desarrollo de la vida de las unidades de vecindad**. Madrid.

FEBO DI, G; SANTOS JULIÀ (2003): **El Franquismo**, Barcelona, Paidós.

- FEMENIA, A. (1963): "Grupo de Trabajo 5: Empresas", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**, Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- FERNÁNDEZ, X. (1975): "Los alumnos se coordinan a nivel nacional", **RTS núm. 61** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FERRER, J. (1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Hemeroteca: Actitudes burocráticas", **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FERRER, R. M. (1982): "50^è Aniversari de la fundació de l'Escola de Formació d'AA.SS", **RTS, 88**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FEU, M. (2005): "La construcción del trabajo social en España. Influencias de la reconceptualización", en: Alayon, N., **Trabajo Social Latinoamericano. A 40 años de la Reconceptualización**. Buenos Aires, Espacio Editorial.
- FIORENTINO, E. (1961): "Las técnicas del trabajo social de grupo. Metodología", **Documentación social, 13**, Madrid, Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA).
- FIORENTINO, E.; R. DUOCASTELLA; M. M. DE HENESTROSA (1960): **Ciclo de estudios sobre "Group Work" de San Sebastian**, Alto de Miracruz-Pasajes, CEEISS y Oficina de Asistencia Técnica de las Naciones Unidas.
- FONTBOTÉ P. (1983): "Una eina pel Treball Comunitari: El Centre Social de La Florida de l'Hospitalet de Llobregat", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FRANCISCO De, I. (1976): "Hemeroteca: De la caridad a la justicia social.", **RTS, 63** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FRANCISCO DE, I. (1976): "Hemeroteca: III Congreso de Asistentes Sociales. Un paso atrás", **RTS, 63** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- FREIRE, P. (1969): "El rol del trabajador social en el proceso de cambio", **Hoy en el Trabajo Social 16/17**, Buenos Aires, Ecro.
- G.I.T.S. (1976): "Planificació del Treball Social Escolar. Seminari de Treball Social Escolar", **RTS, 76**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- GARCÍA, G. (1988): **Génesis y desarrollo de los Servicios Sociales comunitarios en el estado español**. Barcelona, Ed. Técnico.
- GARCÍA, J. (1958): "Crónica; en el acto de conclusión", **Sección Social de Caritas Española, 8**, Barcelona. Caritas.
- GIAMBRUNO, A. (1961): Lección tercera: Cómo se ha introducido el Servicio Social de Comunidad en la evolución de la profesión – Función del Trabajador Social de Comunidad, **Servicios Sociales de Comunidad**. Material mecanografiat.
- GIL PAREJO, M. (2004): **El protagonismo de la organización colegial en el desarrollo del Trabajo Social en España**. Madrid, Siglo XXI.
- GINER, S. (1968): "Conferencia magistral: Sociología y Trabajo Social", **Memoria del I Congreso Nacional de Asistentes Sociales**, Madrid, Imprenta Galobart.
- GONZALEZ, I. (1976): "Hemeroteca: III Congreso de Asistencia Social. El congreso no se divierte." **RTS, 63** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- GRANDAS, I. (1972): "Cuarta ponencia: Enseñanza especializada", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Marsiega S.A.
- GUAL, R. (1972): "Segunda ponencia: El Trabajo Social en el proceso administrativo", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Marsiega S.A.
- GUERRA, M.C. (1972): "Cuarta ponencia: Formación permanente", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Marsiega S.A.
- GUISANDE, M.(1976): "Comentarios al III Congreso Nacional de AA.SS: Salud", **RTS, 63** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- IBÁÑEZ, M. (1950): "Apostolado del Dr. Tarrés dentro de la Federación de Jóvenes Cristianos", **Páginas de Estudio, IV**, Barcelona. Secretariado de Asistentes Sociales.
- JORNADAS DE ASISTENTES SOCIALES DE LA ZONA DE LEVANTE (1970) **Discusiones sobre el segundo cuestionario**, Palma de Mallorca, Material fotocopiado.
- JUTGLAR, M.A (1976): "Comentarios al III Congreso Nacional de AA.SS: Comunidad", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- JUTGLAR, M.A. (1965): "Carta Abierta. Al consejo de Redacción del Boletín: ¿Puede hacerse S.S. de comunidad en una parroquia?", **Boletín, 19**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

- LAHOZ, M.C. (1976): "El Asistente Social en el campo escolar", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- LAS HERAS, P.; CORTAJARENA, E. (1979): **Introducción al Bienestar Social**; Madrid, FEDAAS.
- LILLO, N, ELENA ROSELLÓ (2001): **Manual para el Trabajo Social Comunitario**, Madrid, Narcea S.A.
- LLOPIS, B. (1968): "Clausura", **Memoria del I Congreso Nacional de Asistentes Sociales**. Madrid, Imprenta Galobart.
- LLOPIS, B. (1972): "Palabras de apertura del congreso", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales**, Madrid, Marsiega S.A.
- LLOPIS, B. (1979): "Crítica de libros", **RTS, 76**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- LLOPIS, B. (1982) "Hagamos un poco de historia", **RTS, 88**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- LLOVET, J.J.; USIETO, R. (1990): **Los Trabajadores Sociales. De la crisis de identidad a la profesionalización**, Madrid, Editorial Popular S.A.
- MANRESA, G. (1950): "El Dr. Tarrés, médico", **Páginas de estudio, IV**, Barcelona.
- MARTÍNEZ-MARÍ, J. M. (1958): "Documentación Social. La creación de una ciudad y su problemática. Sociología de la vivienda", **Sección Social de Caritas Española, 8**, Barcelona.
- MARTÍNEZ-MARÍ, J.M. (1963): "Grupo de Trabajo 1: Nuevas comunidades y migración", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**, Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- MESEGUER, A. (1976): "Tribuna abierta: El INP a Magistratura", **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- MIGUELEZ, F. (1976): " Sobre la Formación del Asistente Social" , **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- MITJANS, M. (1961): **Perfiles apostólicos (apuntes biográficos de Natividad Mir Rocafort)**, Barcelona, Orientación Católica de Oficinistas.
- MORADIELOS, E. (2000): **La España de Franco 1939-1975**, Madrid, Editorial Síntesis.
- NUALART, J. (1958): "Los problemas básicos en la vivienda", **Sección Social de Caritas Española, 1**, Barcelona.
- OBRADORS, C. (1965): "Un Servei social de comunitat: La Cooperativa del Sud-Oest de Sabadell", **Boletín, 19**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- OCPD (1955): "Curso Inaugural 1955-56 de Escuela de Servicio Social", (hoja informativa), Barcelona, OCPD.
- OCPD (1957): "Las escuelas de servicio social", **Radar Social**, Barcelona, OCPD.
- ORDINAS, T. (1975): "La huelga de la Educación Especial en Febrero desde la perspectiva de un Asistente Social", **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- PAGANI, C. (1961): "Documentación Social. La Supervisión", **Sección Social de Caritas Española, 16**, Madrid, Centro de Estudios de Sociología Aplicada (CESA).
- PARELLADA, D. (1963): "Grupo de Trabajo 2: Asistencia Psiquiátrica", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**, Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- PASTOR, E. (2004): **Trabajo social comunitario**. Murcia, Diego Marín Editor.
- PELEGRÍ, X. (2004): **Cultura i política en els serveis socials**. Barcelona, Editorial Hacer.
- PÉREZ, E. (1963): "Grupo de Trabajo 6: Supervisión. La supervisión de los profesionales: Medio de desarrollo profesional", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**. Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- PORCEL, A. (1980): "El Treball Social a Catalunya. Els anys 70", **RTS, 80**, Barcelona.
- PORCEL, P. (1980): **Vint anys d'assistents socials al Vallès Occidental**, Terrassa (Barcelona), Editora Pedagògica del Vallès
- PORCEL, P. (2000): **De les arrels a la maduresa. El caminar dels treballadors socials pel Vallès Occidental**. Barcelona, Col·legi DTS i AS de Catalunya.
- PSC-PSOE, COMISIÓN DE SERVICIOS SOCIALES (1978): "Alternativa del Partit dels Socialistes de Catalunya", **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de AASS de Barcelona.
- PSC-PSOE, COMISIÓN DE SERVICIOS SOCIALES (1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Alternativas, modelos y experiencias sobre organización de Servicios Sociales", **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- PSUC, COLECTIVO DE ASISTENTES SOCIALES (1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Alternativas, modelos y experiencias sobre organización de Servicios Sociales" en: **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

PUIG, M. (1978): "Assistents socials en lluita", **RTS, 70**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

PUIG-PEY, M. (1965): "Carta Abierta al consejo de redacción del Boletín", **Boletín, 20**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

R.C. (1976): "Hemeroteca: El 23, paro en la Escuela Diocesana de Asistentes Sociales.", **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RAMÓN, M.V. (1976): "Tribuna abierta: Sigue la problemática entorno al INP", **RTS, 61** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RANZ, M. (1999): **Memòria Històrica. Escola Superior de Assistents Socials**. EUTS de Barcelona, treball no publicat.

RED De la, N. (1993): **Aproximaciones al Trabajo Social**, Madrid, Siglo XXI.

RENAU, A. (1970): "¿Se trabaja con el método de desarrollo comunitario?", **RTS Gener-Març 1970**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales, (reproduit a **RTS, 164**).

RICART, J. (1950): "El Dr. Tarrés, místico del apostolado obrero", **Páginas de estudio, IV**, Barcelona.

RIMBAU, C (1987): "Una aportació a la reflexió sobre l'organització dels serveis socials: Algunes vicissituds organitzatives de la Generalitat Republicana en matèria sòcio-assistencial ", **RTS, 107**, Barcelona, Col·legi DTS i AS de Catalunya.

RIMBAU, C. (1987): "La obra socioasistencial de la Generalitat republicana", a: CASADO, D.: **Introducción a los servicios sociales**, Madrid, Acebo.

ROCA, R. (1963): "Grupo de Trabajo 1: Nuevas comunidades y migración. Función de la Trabajadora Social en un centro de asistencia social y sanitaria municipal", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**. Barcelona, Sallent Hermanos S.A.

RODRÍGUEZ CABRERO, G. (1989): "Orígenes y evolución del Estado de Bienestar español en su perspectiva histórica. Una visión general", **Política y Sociedad, 2**, Madrid.

ROMAGOSA, M. A (1965): "Les Planes. Una experiencia de Treball Social de Comunitat", **Boletín, 19**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

ROMEU, R. (1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Hemeroteca: Agresión a los Asistentes Sociales." **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

ROMEU, R. (1983): "El XXX aniversari de l'Escola Superior d'Assistents Socials de Barcelona", **RTS, 89**, Barcelona, Associació d'Assistents Socials.

ROMEU, R.; A. PORCEL (1983): "Cómo inició Caritas Española el Desarrollo Comunitario. Entrevista a M. Jesús Manóvell, Demetrio Casado y Antonio del Valle", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

ROSS, M. G. (1967): **Organización comunitaria**, Madrid, Euramérica.

ROSSELL, T, X. FERNÁNDEZ, J.SABATER, N.CARRERAS, J. AGUILAR, T. CARRERA, M. CIVIT, M. DEL ÁGUILA, T. GARCÍA (1976): " Escuela Superior de Asistentes Sociales de Barcelona: Hacia la autogestión", **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

ROSSELL, T. (1987): **L'Entrevista en el Treball Social**, Barcelona, Euge.

RTS EQUIP de (1978): "Problemàtica Social i Equipaments. Hemeroteca: Inminente desaparición del Centro de Formación de Asistentes Sociales", **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1974): "Algunas cuestiones preliminares." **RTS, 55**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1974): "Editorial", **RTS, 55**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1974): "Esquema del método del trabajo social." **RTS, 55**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1974): "Noticiero.", **RTS, 55**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1976): "Hemeroteca", **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1977): "Hemeroteca. PSC-R: Per una conselleria d'afers socials" en **RTS, 68**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1977): "Hemeroteca". Incorporar la profesión a la acción social de la administración", **RTS, 68**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1978): "Entrevista con Ramón Espasa, Conseller de Sanitat i Asistencia Social", **RTS, 70**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1978): "Problemàtica Social i Equipaments", **RTS, 72** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1979): "10 anys del Grup de treball social individualitzat i familiar", **RTS, 76**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1980): "El Treball Social a Catalunya els anys 70", **RTS, 80**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1983): "Anexo. Caritas Española. Objetivo y método del Desarrollo Comunitario en España", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de (1983): "Editorial" en: **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS EQUIPO de. (1976): "Hemeroteca: El ministro de educación recibió a una representación de Asistentes Sociales.", **RTS, 61** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, Equipo (1974): "Método de Trabajo Social", **RTS, 55**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO (1976): "Hemeroteca: Dificultades econòmiques en la Escuela de Asistentes Sociales de Manresa", **RTS, 63** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales..

RTS, EQUIPO (1978): "Hemeroteca", **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO (1978): "Taula rodona: La problemàtica social descoberta a través de l'acció professional"; **RTS, 72**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1975): "Editorial", **RTS, 58**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1975): "VI Jornadas de Levante", **RTS, 58**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1976): "Editorial" **RTS, 61**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1983): "Como inició Cáritas Española el desarrollo comunitario", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1983): "Tribuna, Carta de Montse Colomer a Beneta Llopis (directora RTS)", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RTS, EQUIPO de (1983): "Una eina pel treball comunitari: el centre social de "la florida", de L'Hospitalet de Llobregat, entrevista a Paquita Fontboté, A.S.", **RTS, 89**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

RUBIOL, G (2001): "D' un butlletí ciclostilat a la revista impresa", **RTS, 164**, Barcelona, Col·legi de DTS i AS de Catalunya.

RUBIOL, G. (1972): **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales. Tercera ponencia: Investigación en Trabajo Social.** Madrid, Marsiega S.A.

RUBIOL, G. (1978): "Reconstruir els Serveis Socials", **RTS, 70**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

SABATER, J. (2002): **L'ICESB 1951-2001. Crònica de mig segle al servei de l'Església i la societat catalanes.** Barcelona, Claret.

SABATER, M. (1957): "El sentido social. El sentido social y la asistencia" en: **Semanas sociales de Espanya, XVI Semana (Sevilla-1956)**, Madrid, Secretariado de la Junta nacional de Semanas Sociales.

SALDAÑA, R. (1968): "Tercera ponencia: La formación superior del Asistente Social en el contexto de la evolución de las necesidades de la sociedad española", **Memoria del I Congreso Nacional de Asistentes Sociales.** Madrid, Imprenta Galobart.

SALDAÑA, R. (1970): **Jornadas nacionales. Significación del Trabajo Social con grupos en el desarrollo de la vida de las unidades de vecindad**, Madrid.

SECRETARIADO DE ASISTENTAS SOCIALES (1950): **Páginas de estudio, IV**, Barcelona.

SERRALLONGA URQUIDI, J (2007): "L'assistència social durant el període de la Generalitat Republicana, 1931-1939", **QASC**, Barcelona,.

SIMÓ, M. (1978): "¿Quién teme a los trabajadores sociales?", **RTS, 70**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

SOLÉ, E. (1962): **Principios y orientación del Servicio Social de Comunidad.** Barcelona, Fomento de Acción Social.

SUÑÉ, R. M (1976): "Comentarios al III Congreso Nacional de AA.SS.: Familia", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

TRIGO, M.P (1976): "Tribuna abierta: Recurso de Alzada ante el Ministerio de Justicia", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

TUSELL, J. (1996): **La dictadura de Franco**, Barcelona, Ediciones Altaya.

URRESTARAZU DE, M.E. (1972): "Primera ponencia: Situación actual del Trabajo Social", **Memoria del II Congreso Nacional de Asistentes Sociales.** Madrid, Marsiega S.A.

- VÁZQUEZ, I. (1968): "Segunda ponencia: Definición de funciones", **Memoria del I Congreso Nacional de Asistentes Sociales**, Madrid, Imprenta Galobart.
- VÁZQUEZ, J. M. (DIR.); INSTITUTO DE SOCIOLOGIA APLICADA (1971): **Situación del Servicio Social en España**, Madrid, Estudio Sociológico.
- VILÀ, T. (2005): **Els serveis socials. Una visió històrica**. Girona, Diputació de Girona.
- VILASECA, M. J. (1963): "Grupo de Trabajo 4: Parroquia", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**, Barcelona, Sallent Hermanos S.A.
- VILLORIA, M.A (1976):" Comentarios al III Congreso Nacional de AA.SS.: Ancianidad", **RTS, 63**, Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.
- VINYES, R. (1999): **Petita història d'una gran obra. L'Orientació Catòlica i Professional del Dependent**, Barcelona, OCPD.
- VIUDA De la, F. (1963): "Grupo de Trabajo 3: Escuelas de Primera Enseñanza. Funciones concretas de Trabajador Social en el campo de actuación de la escuela de primera enseñanza", **Memoria de las Jornadas de Trabajo Social**. Barcelona, Sallent hermanos S.A.
- Z.T (1978): "Quince días de encierro en casi toda España de los Asistentes Sociales", **RTS, 70** Barcelona, Asociación de Asistentes Sociales.

INDEX

PRÒLEG	3
PRIMERA PART: 1932-1939. EL PRIMER ORIGEN I LA REPÚBLICA	5
L'inici de la formació d'assistents socials a Catalunya	5
La medicina i la gènesi del Treball Social	14
L'exercici de les primeres Assistents socials titulades	15
Llums i també ombres	17
SEGONA PART: 1939-1956. EL TEMPS PERDUT I EL NACIONAL-CATOLICISME	21
El difícil reinici de l'escola	21
La formació d'assistents socials en la postguerra	23
La inoctrada Assistència Social i la naturalització dels prejudicis de gènere	25
La identitat prestada	28
La medicina psiquiàtrica i l'escola de visitadores socials	30
Dues escoles i dos promotors: junts però menys	35
L'Escola masculina d'assistents socials	38
L'exercici dels assistents socials en la Postguerra	40
TERCERA PART: 1957-1968. SEGON ORIGEN I EL DESARROLLISME	49
El llarg camí cap al reconeixement dels estudis	49
L'expansió de la formació d'assistents socials	51
Desarrollisme, problemes socials i l'inici de la contestació social	69
Temps per a les ciències socials, la medicina substituïda	76
Desenvolupament comunitari i Treball Social	80
Formació del cos professional i nous exercicis	88
Experiències d'ahir, aprenentatges per avui	101
Contradiccions, efectes del paternalisme, inseguretat, precarietat,	105
Construcció de la identitat professional	112
QUARTA PART: 1969-1978.	121
ELS ASSISTENTS SOCIALS I LA LLUITA CONTRA EL FRANQUISME	121
La confrontació ideològica i de projectes socio-culturals dins de la professió	121
Contestació a l'administració	138
Crisi i canvi en les institucions de l'àmbit (Escoles, Església i Sección Femenina...)	143
Els dèficits de Benestar	152
EL TREBALL SOCIAL CARA A LA DEMOCRACIA	161
Els avenços tècnic-científics en el treball social	161
El debat entorn de l'objecte disciplinar	168
Un projecte polític-tècnic pel treball social: el sistema públic de serveis socials.	176
Creació col·legis professionals	180
L'Enyorança del millor treball social	181
Passat, present..., futur	182
BIBLIOGRAFIA	184

CONTRAPORTADA

Per a entendre el treball social d'avui es important aproximar-se als diversos períodes de constitució de la professió. Fins ara, però, ha mancat una aproximació sistemàtica a aquesta història. El llibre que teniu a les mans és un treball d'investigació entorn de la constitució i desenvolupament de l'assistència social des del moment en que es crea la primera escola d'assistents socials a l'Estat en el període republicà (Barcelona, 1932) fins al moment en que emergeixen les propostes de creació del sistema públic de serveis socials a finals dels anys 70 (coincidint amb el restabliment de la Generalitat de Catalunya, l'aprovació de la constitució i l'elecció dels primers ajuntaments democràtics). Per a reconstruir el procés seguit per la professió en aquests anys, s'ha explorat els escrits professionals publicats d'aquest temps i s'ha entrevistat a 26 professionals que exerciren la professió en diversos moments d'aquest llarg període. *El treball social a Catalunya 1932-1978* és, doncs, un treball de construcció de la història de la professió en moments que la marquen de manera decisiva: el període republicà, el nacional-catolicisme, el desarrollisme i el tardofranquisme. El passat de la professió és ple d'experiències que convertides en aprenentatges poden ajudar a perfeccionar l'exercici actual.

ELS AUTORS:

Josep Manuel Barbero,

Director d'aquesta recerca, és treballador social, sociòleg i doctor. És professor i investigador del Departament de Treball Social i Serveis Socials de la Universitat de Barcelona. La seva recerca anterior ha connectat l'interès per l'orientació teòrica i metodològica del treball social i la sociologia de la professió. Entre la seva obra editorial (individual i col·lectiva) es poden destacar els següents llibres: *Viure el Treball Social* (1996), *El Trabajo Social en España* (2002), *Trabajo Comunitario, organización y desarrollo social* (2005, 2006, 2007), *La identidad inquieta de los trabajadores sociales* (2007) i *El Treball Social en Acció* (2008).

Montserrat Feu

És treballadora social i llicenciada en Història. Ha exercit com a professora i responsable de relacions internacionals de l'*Escola Universitària de Treball Social de Barcelona (ICESB)*. En l'actualitat exerceix com investigadora, dirigeix l'Associació *Atlàntida, professionals per la Interculturalitat* i és una important difusora del treball social espanyol en Europa i Amèrica llatina. Ha estat coautora de l'obra *La identidad inquieta de los trabajadores sociales* (2007).

Col·laboradores de recerca: Penélope Ramírez i Helena Díaz, ambdues son treballadores socials.